

III 1047 ✓

CONVORBIRI LITERARE

LXVII 7-9

*Ion St. Moldovan
primăvara
15.9.1934.*

LVI
A. ODOBESCU

IULIE-SEPTEMBRIE 1934

CONVORBIRI LITERARE

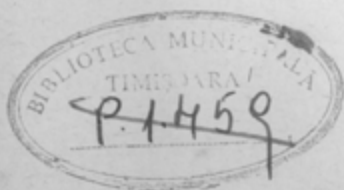
LXVII 7-9

*Ion St. Moldovan
Timisoara
15.9.934.*

LVI
A. ODOBESCU

1453

IULIE-SEPTEMBRIE 1934

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE «JUNIMEA» LA 1 MARTIE 1867

Director

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ABONAMENTUL PE AN:

Pentru particulari 240 lei

Pentru Instituții și Străinătate . . 1000 lei

Rugăm înșistent pe Domnii abonați să trimită costul abonamentului la Administrația revistei — str. Wilson, 1. Incasarea la domiciliu reprezintă pentru revistă o cheltuială de 25% din costul abonamentului.

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: Str. Wilson Nr. 1. București

Domnii autori și editori, cari doresc să li se recenzeze volumele, sunt rugați să le trimită Redacției.

ALEXANDRU ODOBESCU

Pe Alexandru Odobescu l-am cunoscut. . . Puține figuri mi-au rămas în amintire neșterse; din vina mea, de sigur, dar și din vina figurii. Nici aparatul fotografic, care-i un ochi mecanic și îndatorat prin urmare să fie exact și fidel, nu simpatizează cu figurile nule. Pune alături, un album de foști potentăți ai secunde și o colecție cartonată din arhiva Poliției, diferența, acoperind urmele originii, nici nu irizează. Din glodul timpului oamenii ies val-vârtej.

Poate că nu e nici asta o ispravă, să te naști cu o figură: pergamentul putrezește, exact după legile mușamalei. Dar *figura* se agață de pensula lui Da Vinci și de creionul de oțel al lui Dürer — și rămâne. E și asta ceva, să rămâie ceva. Nu e mult dar e aproape totul: esențialul este și el destul de mic și de insignifiant.

Alexandru Odobescu a fost unul din cele mai frumoase lucruri, pe care le-am văzut, fără să escludem sufletele, edificiile și peisagiile. În epoca lui erau mulți bărbați frumoși, pentru că datina poporului românesc voiește ca ființele care se iubesc în cuptorul ei, după voia fatalității și a lui Dumnezeu, să fie frumoase într'adevăr. Frumusețea e un belșug românesc, n'ai ce face, și toate muncile urâților sterpi ca să o degradeze sunt neputincioase. De multe ori, un potentat român nici nu a trebuit să fie român; nesimțitor la mecanica interioară a spectacolului românesc. Putea să fie orice fel de animal de Orient, ieșit dintr'o răjniță de cafea, din tahân și halva. El avea voie să fie urât cât a vroit sămânța ancestrală.

În toată frumusețea românească, frumusețea lui Alexandru Odobescu, Român în întindere și adâncime, pe toate dimensiunile lui neaoș Român, era excepțională, aleasă de noroc pentru figura unui Domnitor. Aristocrația individualității morale dar și fizice, este o realitate: câțiva oameni la o mie de slugi, nivelate

plat, se nasc stăpâni: adevărul se potrivește și în teza comunistă, unde împărățește democratic oligarhia elitei. Nu e, probabil, nici aci toată lumea de vină: întâmplările se croiesc după un tipic.

Atât cât poate vorbi un adjectiv, nu am înțelege noțiunea «nobleței» dacă nu vedeam pe Alexandru Odobescu... E greu să desinezi fără hârtie transparentă ceea ce ai voi să spui: certitudinile și criteriile sunt de ordinul inexpressiei. Ai crede că și roșul de Veneția sau albastrul de Prusia sunt cifre abstracte și că paleta nici în această serie de luminozități precise nu dă mai mult decât o aproximație de sens roșu sau albastru. Când întâlnesc într'un text cuvintele mele, mă gândesc fără să vreau la Alexandru Odobescu, — și mă gândesc la el de 46 de ani. Nimic nu s'a intercalat din experiență peste figura lui, ca să o deplaseze sau să sporească noțiunea: prozatorul Snagovului era un model de criteriu.

Fabula e aproape curentă și începe anecdotic, la imperfect.

Aveam opt ani, de vreme ce eram în clasa doua a unei școli de copii. Diaconul Abramescu, tânărul meu blond institutor, cu sprincenile verticale, cu părul și barba frizate mărunț, mă învățase Abecedarul: el mi-a rămas ca un alt criteriu nerevizuit, și după ce l-am cunoscut din nou ani îndelungați, până la moarte. A intrat în clasa noastră, subțire, fin și zvelt în reverendă, conducând cu alai de dascăli ai școlii pe bărbatul cel mai frumos și mai distins din toată amintirea mea fotografică.

Director al Școalei de Aplicație a institutorilor, Odobescu vizita clasele primare, însoțit de studenți. Aceștia erau obligați să facă probe de pedagogie dinaintea Maestrului. Ni se prezintă sistemul metric și decimal, în aparatele lui cele mai lesne de manipulat. Vârsta noastră dominată de ocaua mare și de ocaua mică, de cotul cu cinci rupi, de stâncjen și de poștă, era trebuință să fie introdusă în metoda unitară și simplificatoare a greutății și a măsurii. Nimeni nu înțelegea «chilul», metrul și litrul, confundat cu litra, iar între grame și dramuri trebuia să lichideze controversa un cântar. Circula în comerțul cu cobilița un subaltern elegant însă capricios, balanța, o tirizie pe lanțuri, echilibrată de o greutate mobilă, condusă oltenește pe creștăturile unei pârghii. Era încă în floare răbojul, dacă am apucat și malakoful...

Odobescu ocupa catedra, supraveghind un cântar cu două funduri aurii, de-o parte și de alta a unui ac perpendicular pe pârghia, mutată dela « palanță » dedesubtul talgerelor de cumpănire. Aparatul venise din Franța, autoarea sistemului acum generalizat și care se inspirase în privința metrului dela Meridian, divizat în fragmente. Odobescu, curat în toată persoana lui ca licăritul unei oglinzi, ținea la cântarul demonstrativ, ca la o bicicletă. Cu batista lui mare, de olandă albă, care-i sta la piept, ca un *jabot*, el scutura din când în când, un crâmpei invizibil de praf de pe luciul portocaliu al tiriziilor de alamă.

Pentru ca demonstrația să fie reținută de copii, cântarul funcționa cu o singură marfă. Un zahăr admirabil, de trestie, de culoarea și de grăuntele interior al marmurei albe, ni se înfățișa într'un borcan de cristal. Copilul cântărea roșindu-se la față și prezidat de zâmbetul de mare feciorie al lui Alexandru Odobescu — și după ce izbutea cumpănirea dintre zahăr și « pietre », el era răsplătit cu un zar de zahar...

Primind din mâna lui, o mână cum n'am mai văzut mai frumoasă decât la Episcopul Gherasim Safirin, ale căruia degite lungi ivorii, cu unghii ca migdalele înguste, serveau binecuvântarea suav iconografic, bucată de zahăr, ca o anaforă pură, Odobescu m'a prins de un dești, care voia să-i scape.

— Cum îți zice? m'a întrebat Odobescu.

— Teodorescu, i-am răspuns.

— Cum așa, Teodorescu?...

M'am gândit. Cu sfială:

— Teodorescu N. Ion.

— Așa îți zice la școală. Dar cum îți zice mama, acasă?

M'am codit. Dar așa îmi zicea:

— Iancu...

— Iancule, mai ține o bucată de zahăr... Odobescu îmi dete două bucăți.

De ce mi-a dat el două, în loc de una?... Ca să nu uit nici până azi că intuițiile lui Alexandru Odobescu m'au identificat?...

T. ARGHEZI

IN MEMORIAM

Lui Odobescu la o sută de ani dela nașterea sa

MDCCCXXXIV — MCMXXXIV

I

In noapte luminată de candelă aprinse
O navă se desprinde pornită de zefir,
Plutind, fantasmă albă, cu pânzele întinse
Pe marea de safir

Ea trece, prin ostroave de aur se ascunde,
Apoi din nou răsare și lunecă încet...
O harfă nevăzută tot aerul pătrunde
Și primăvara 'nvie văzduhul tămâet.

La prora ei stă Clio. Din plaiul nemuririi
Ea te aduce iarăș acuma printre noi,
Din negurile vremii, pe-aripe amintirii,
Măreață umbră sfântă, erou printre eroi,

Indrăgostit de forma statuelor antice,
Ce pururea deasupra ruinelor plutesc;
Mai dulce decât mierea a picurat ferice
Duiosa ta cântare în graiul strămoșesc!

II

De-alungul jalnicelor veacuri,
Prin mănăstiri și prin chilii,
Când luna bate în cerdacuri
Tu vii în nopțile târzii,
Ridici bătrânele pisanii
Cu slove vechi, pe care anii
Și-au risipit cenușa lor;
Snagovu-ți spune tragedia,
La Argeș e curcenicia,
Cotmeana cere ajutor!

De zingheniri și arme crunte
Tresar isvoarele din văi,
Răsună buciumul la munte,
Pe măguri se aprind văpăi,
Și'n umbra deasă, din risipuri
Domni și oșteni, mărețe chipuri,
De prin morminte s'au sculat.
Vuesc strigări de răsbunare,
Răcnind, în sânge Chiajna moare
Și Mihnea cade înjunghiat!

Azi Domni pe glia lor puternici,
In focul luptei oțeliți,
Dar mâne ctitori blânzi, cucernici,
Scriși pe păreții înnegriți.
Cu doamne mândre și domnițe,
Flori de pe plaiu, june mlădițe,
Biserica pe mâni o țin
Ș'ascultă liturghia sfântă
Ș'un cor de serafimi ce cântă
Mărirea harului divin!

Mănat spre zările întinse
Tu rătăcești prin Baragan,
Prin bălăriile încinse, —
Larg și nețermurit ocean,
Unde lumina străvezie
Oglindă iarba și învie
O lume 'ntreagă de visări:
Seraiuri, maure palate
Ce strălucesc de nestemate,
Cetăți cu mii de încântări!

Apoi privirea ta rămâne
La stolurile de cocori,
Indepărtate, negre brâne
Ce par, sub cerul fără nori,
Ca niște șerpi plutind în aer;
Iar când în prelungitul vaer
S'au risipit într'un târziu,
Din ceruri liniștea deștinde,
Ca un zabranic se întinde
Pe Baraganul cel pustiu.

Doar numai un susur de noapte
Nălțat de jos de pe pământ,
Din a vietăților mii șoapte,
Din cel din urmă glas de vânt,
Atinge a Sării frunte lină;
Și ea atunce și-o înclină
De-al arșiței amarnic chin,
Și trupul vlăguit și-l lasă
Pe-un moale pat ca de mătăasă
Ș'adoarme c'un prelung suspin!

III

PORNEȘTE NAVA CLIO

Spre țara cea de visuri, pe cale înapoi;
Abia s'aude 'n urmă un slab și trist adio...
Amurgul se pogoară și țermii rămân goi.

Ea ca un vis aleargă spre bolta dimineții
Pe malul cu platanii și figii înfloriți,
Unde 'n lumina albă stau visători poeții
Cu lirele de aur și soții tăi iubiți.

În frunte-i acel rege iubit al poeziei
Și blândul singuratic cu versul genial,
Toți ce-au crezut, ca tine, în cultul armoniei
Și 'n tot ce e pe lume frumos și ideal!

Sihleanu și Bălcescu, erou de epopee,
Negruți, sol al mării din anii încruntați;
Bolintineanu dulce slăvind pe o femeie,
Alexandrescu palid cu ochii lăcrămați.

Și alții, apoi alții din geana depărtării,
Frunți dalbe, suverane, în drumul tău sosesc,
Se 'nșiră rânduri, rânduri, toți la limanul mării,
Incununați de lauri și 'n strai sărbătoresc.

Precum spre Propilee, în sunet de citere
Porneau arhonții, regii cu ramuri verzi în mâni,
Și stoluri de fecioare cu vase și panere,
Și citarezii mândri și falnicii bătrâni,

Astfel Panateneea slăvit'a României
La templul ce scântee ca un mărgăritar
Agale se purcede în ritmul poeziei,
S'aprinde focul sacru pe vecinicul altar!

ALEXANDRU NAUM

A. ODOBESCU

23.VI, 1834 — 10.XI, 1895

S'a scurs un veac dela nașterea lui Odobescu și, totuși, în loc de a se depărta, el se apropie tot mai mult de nouile generații. Pe când cei cari având încă vie amintirea ființei lui și trăind deci sub vraja farmecului său se tot răresc, sporește din potrivă falanga celor câștigați numai prin valoarea operelor sale. Dovada numărului tot mai mare al cetitorilor, ca să nu zicem al admiratorilor lui, ne-o dau edițiile succesive ale scrierilor sale.

Rămas fără întrerupere în circulație, el pătrunde tot mai adânc în conștiința poporului, iar reeditările proaspete de acum asigură trăinicia monumentului *aere perennius*, prin care el va străluci în veci în *Camposanto* literelor române.

Peste el nu se mai poate întinde giulgiul nepăsării sub care zac, uitați pentru totdeauna, atâtea dintre contemporanii lui, dispăruți mai de curând dintre noi.

Centenarul unui așa de însemnat reprezentant cultural merită să fie semnalat, la noi mai ales unde întreaga mișcare intelectuală este așa de tânără, încât de abia are un secol de existență.

Căci în afară de rarele excepții, din veacurile mai îndepărtate, ale unor cronicari și voievozi iubitori și promotori de cultură, civilizația noastră modernă nu se închiagă definitiv decât pe la mijlocul secolului trecut.

Făuritorii Unirii Principatelor sunt precursorii culturali ai fericitei domnii a Regelui Carol I, prin care România începe să-și afirme locul ei, bine hotărât dela început, în ciclul culturii universale. Rolul principal l'au avut, în mod firesc, mai întâi corifeii politici, dintre care unii, ca Ion Ghica în Muntenia și Mihail Kogălniceanu în Moldova, erau totodată și însemnați cărturari.

Din prima generație a marilor promotori ai diferitelor curente culturale face parte și Alexandru Odobescu, căruia îi revine, în afară de meritele sale literare, titlul de întemeietor nu numai al studiului arheologiei dar și al istoriei artei românești, în genere.

Și oricând, în decursul vremurilor, se va vorbi de începuturile culturii artistice în țară, numele lui Odobescu va trebui amintit cu aceeași recunoscătoare evlavie cu care și noi îl pomenim azi. Căci el, cel dintâi, a tras primele brazde în ogorul întelenit până la el al artei pământene.

Vasta lui cultură, foarte temeinică și variată deși autodidactă, simțul său critic așa de desvoltat, și mai presus de toate limba sa aleasă fac ca operele lui, atrăgătoare prin conținut, să rămâne modele clasice în privința formei.

Din toate generațiile până azi, el este singurul a cărui carieră prezintă cea mai neașteptată desfășurare.

Ministru la 29 ani, Odobescu sfârșește la 61 de ani scriind abecedare pentru copiii claselor elementare.

Această intervertire neobișnuită a soartei lui nu trebuie atribuită neputinței de a urma pe calea așa de fericit inaugurată de tânărul ministru, ci numai puterii voinței sale de a-și consacra activitatea sa unui alt ideal mai folositor și mai frumos decât cel al politicii.

Temperament de artist, mândru mai presus de toate de libertatea acțiunii și cugetării sale, el nu putu să îndure jugul disciplinei oarbe de partid, nici chiar în situația dominantă prin care debutase.

În calitate de Ministru al Instrucțiunii și al Cultelor, în 1863, având în privința mănăstirilor închinat alte păreri decât acelea ale lui Vodă Cuza și ale atotputernicului Mihail Kogălniceanu, Odobescu publică sub pseudonimul « L'Archimandrite Agathon Otménédec » un memoriu¹⁾ susținând opinia sa în această chestiune.

¹⁾ « Acest memoriu a apărut în București, la 1863, tipărit în limba franceză, cu titlul și sub pseudonimul ce urmează: *Étude sur les droits et les obligations des monastères Roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient, par l'Archimandrite Agathon Otménédec*. Autorul a fost ajutat în coordonarea faptelor de d. Grigore Manu, pe atunci secretar al Comisiunii documentale.

Deoarece ocupa pe atunci postul de ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, d. Odobescu n'a putut să-și pună numele său pe o operă care, departe de a conchide, ca ideile celor mai mulți bărbați politici din acea

Nevoind să cedeze, el se retrase din minister și totodată pentru totdeauna și din viața publică.

El reveni, cu atât mai multă ardoare la studiile sale preferite, inaugurate încă din 1851, în revista « Junimea Română » a studenților din Paris.

Intors, în 1854, în țară, Odobescu colaboră dela 1855 la « România literară » a lui Vasile Alecsandri și la « Revista Carpaților » a lui Gheorghe Sion, unde apăru pentru prima dată « Doamna Chiajna ». La 1861, el fondă, împreună cu Crețianu, arhitectul D. Berindey și alții « Revista Română », în care apărură apoi interesantele sale studii.

În urma călătoriilor sale în țară, i se desvăluiră comorile de artă veche românească, al căror apărător și admirator sincer el rămase până la sfârșitul vieții sale.

În 1865 se întoarse la Paris spre a organiza participarea României la Expoziția Universală din 1867, dând, în colaborare cu P. S. Aurelian, raportul intitulat « Notice sur la Roumanie ». Dar nici această însărcinare oficială, precum nici numirea sa ca secretar al Legațiunii din Paris, ministru fiind Vasile Alecsandri, nu l'a putut hotărî pe Odobescu să părăsească studiul antichităților din țară, căroră, de aci încolo, el se consacră de-a-întregul.

Ales membru al Academiei la 1870, el fu, împreună cu Alecsandri și cu Titu Maiorescu, susținător aprig al adevăratei limbi românești. Punând din nou în circulație o sumă de archaisme, inerente descrierilor de obiecte și obiceiuri din trecut, și împerechindu-le cu împrumuturi fericite din sorgintea nesecată a graiului curat popular, Odobescu a contribuit mult la îmbogățirea limbei literare. El se distinge printr'un sentiment foarte just în alegerea vocabulelor și o măiestrită nuanțare a frazei bine ritmată. Umorul său atât de sarcastic a înlesnit mult ridicularizarea tendințelor de latinizare cu deasila, preconizate de Maxim, Laurian și alții.

epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăstirești, avea de scop a dovedi că soluțiunea cea mai dreaptă și mai folositoare pentru țară, a chestiunii mănăstirilor închinatelor, era de a asimula cu totul pe acestea cu celelalte mănăstiri pământene, de a face să serve veniturile lor, ca și ale tuturor mănăstirilor din țară, numai la dezvoltarea completă a culturii intelectuale printre Români, și de a consacra o parte din acele venituri la răspândirea în toate unghiurile Orientului creștin, a unei influențe civilizatoare, al cărui centru și focar ar fi fost România. Aceste idei au fost nesoco-

Nu vom revizui acum întreaga activitate a acestui spirit așa de vast și de variat. Studii mai amănunțite s'au publicat în numărul din Noemvrie al « Convorbirilor literare » din 1907, arătând locul aparte pe care el îl ocupă în conspectul general al literaturii și gândirii, al învățământului și al artei românești.

Colegul S. Mehedinți, care, ca tânăr absolvent al Facultății, deși numit provizoriu în învățământ a preferat să mai absolve și Școala Normală de sub direcția lui Odobescu, a fixat în acel număr comemorativ locul de cinste ce se cuvine maestrului său « în rândul întâi al scriitorilor renașterii noastre din veacul trecut ».

Deși « acest *magister elegantiarum* avea în literatură un crez deosebit pentru forma în sine... ca un *antiquus* ce era, Odobescu cu toată adorarea formei, s'a păzit însă de a aluneca în eroarea acelora cari sfârșesc prin a ajunge la manieră. Deșertăciunea « stilului pentru stil » nu l'a ispitit », încheie interesanta și documentata analiză a meritelor literare ale lui Odobescu.

Cu acelaș prilej al comemorării maestrului, succesorul său la direcția « Seminarului pedagogic universitar » de azi, care înlocuiește « Școala normală superioară » a lui Odobescu, d-l Rădulescu-Pogoneanu consacră un lung studiu lui « Odobescu ca pedagog », dovedind cum el a fost « legat de școală cu sufletul mai întotdeauna: în tinerețe mai puțin, în vârsta matură mai mult, iar spre sfârșitul vieții în mod covârșitor ».

Pe lângă alte multe exemple interesante ale activității pedagogice a lui Odobescu ni se arată că « inovația cea mai de frunte, și care însemnează într'adevăr o *dată* în istoria învățământului nostru secundar, este introducerea lecțiilor practice la școalele secundare, făcute de normaliștii din ultimul an de studii și sub direcția priveghere a lui Odobescu însăși ». Câtă atenție da el acestor pregătiri de lecții practice reiese și din scrisorile lui către soția sa, din care una se publică în acest număr.

tite de oameni de Stat români, cari s'au grăbit a decreta pur și simplu secularizarea tuturor bunurilor mănăstirești. Totuși, străbunii noștri, în pie-toasa și patriotica lor prevedere, lăsase toate acele avuții numai și numai, pentru ca prin ele, să se cultive în veci spiritul și inima poporului român, și să se răspândească gloria lui printre toți vecinii și coreligionarii săi ».

Nota lui Odobescu la studiul său publicat în vol. II din « Scrieri literare și istorice » p. 3.

Odobescu care « prin cercetările lui archeologice şi prin scrierile literare vrea să învieze trecutul; prin profesorat şi prin cărţi de şcoală vrea să pregătească viitorul », încheie fostul său elev şi autorul articolului citat.

Despre preocupările serioase ale lui Odobescu faţă de literaturile clasice tratează, în acelaşi număr al revistei, regretatul nostru coleg C. Litzica, arătând câteva fericite exemple de tâlmăciri din autorii greci şi latini şi expunând justele teorii ale lui Odobescu în privinţa unei bune traduceri.

În studiul « Odobescu archeolog », publicat în menţionatul număr, am căutat să rezum binefăcătoarea şi necontestată sa autoritate în acest domeniu, în care în deosebi se specializase.

Mai rămân de studiat lucrările sale de interes social şi cultural precum şi descrierile sale din punct de vedere geografic.

Intr'un capitol consacrat lui Odobescu-bibliofil s'ar arăta valoarea primei ediţii din *Psevdo-kinegheticos* şi din placheta « Fumuri archeologice » tipărite cu mare lux la Imprimeria Monitorului Oficial, al cărui director era tocmai prietenul său Zizine Cantacuzino.

Şi despre teatrul lui s'ar putea vorbi, fiind autorul mai multor localizări.

Fără a reveni aci asupra celor arătate în alte ocazii, vom insista numai asupra motivelor pentru care Odobescu este încă atât de apreciat chiar de tinerele generaţii, cari nu-l cunosc decât prin scrierile lui.

El se impune prin caracterul său eminent aristocrat. Fire aleasă, el a păstrat o distincţiune cu totul particulară nu numai în relaţiunile lui personale dar şi în scrierile sale. A fost, împreună cu Alecsandri, unul din rarii reprezentanţi ai boierimei româneşti, care îşi făcea o fală din renumele ce îşi dobândise ca scriitor, dispreţuind onorurile politice, după care alergau cei mai mulţi contemporani ai săi.

Această particularitate a caracterului său i-a asigurat stima şi simpatia tuturor. Ea este mărită şi prin autoritatea dobândită ca unul dintre rarii savanţi printre scriitorii şi membrii Academiei din generaţia sa. Inamorat de clasicism, el posedă perfect limbile vechi şi se familiarizase, ca nici un altul, cu frumuseţea operelor de artă, atât antice cât şi moderne. Aceste cunoştinţe sunt cu

profuziune presărate în toate scrierile sale. « Pseudo-kinegheticos » stă încă singuratic în acest gen născocit de el.

Același farmec de erudiție plăcut istorisită îl au și prelegerile sale universitare, din care unele numai au fost publicate în « Istoria Archeologiei ». În lumea savantă din străinătate numele său este cunoscut prin monumentală sa publicație în limba franceză asupra Tezaurului dela Petroasa.

Originalitatea lui Odobescu însă trebuie mai ales căutată în scrierile istorice și artistice referitoare la țara românească. În aceste domenii el se prezintă ca adevărat creator, inaugurând pe de o parte schițele istorice, în care da sub o formă atrăgătoare rezultate cu totul noi, iar pe de altă parte punând baza studiilor de artă românească, neexistente până la el.

Remarcabilă este intuiția istorică ce luminează cercetările sale, după cum în artă simțul just în aprecierea operelor și în deosebirea epocelor i-au fost cea mai bună călăuză, pentru scoaterea în evidență a celor mai alese monumente din țară. Aceste însușiri innăscute le desvoltase prin studiul temeinic și necurmat al originalelor.

Pedantismul contemporanilor săi, cari, sub motiv de expunere savantă, se sileau să îmbrace într'o formă greoaie și neînțeleasă concluziuni adesea problematice, contrastează cu graiul neaoș românesc și cu expunerea limpede și atrăgătoare prin care Odobescu împărtășea rezultatele importante ale cercetărilor sale.

Fără a considera erudiția ca un ultim țel al activității sale, el nu se mulțumea cu simpla înșirare de date, ci căuta întotdeauna să pătrundă sensul adevărat al documentelor ce interpreta. Pentru el un gorgan, o biserică, un potir sau orice operă de artă era privită ca un martor prețios, dela care încerca să afle cât mai mult posibil asupra epocii din care provenea. Prin ajutorul lor și al hrisoavelor, ceasloavelor și în genere al tuturor obiectelor vechi, ce cu atâta iubire și pricepere cerceta, el a căutat să desprindă și să ne facă și pe noi să înțelegem spiritul vremurilor trecute, care ne-au hărăzit aceste rămășițe scumpe.

Departe dar de superficialitatea și de indiferența cu care cei mai mulți priveau documentele artistice sau istorice, Odobescu se consacrase studiului lor cu toată inima, cu toată râvna unui bun român, mândru de a scoate la iveală străduințele culturale și năzuințele artistice ale strămoșilor noștri. Și tocmai pentru că s'a

dat cu tot sufletul acestor cercetări din domeniul istoriei și al artei românești, învățământul său a fost un focar de înviorare pentru numeroșii săi auditori, pe care el îi făcea nu numai să înțeleagă, dar să și iubească operele ce le comenta.

Un minunat dascăl a fost Odobescu și ca atare el a adus marele serviciu de a fi sădit înțelegerea și dragostea artei la tinerile generații care l-au ascultat. Ca și Maiorescu, apreciind rostul misiunii sale de precursor, de inițiator al unei discipline ce prin el se introducea la Universitatea noastră, nu-și pierdu vremea cu detalii savante, ce tot n'ar fi fost pricepute de un auditor nepregătit, ci prin acea admirabilă carte « Istoria archeologiei » el dă o imagine nu se poate mai atrăgătoare a științei ce avea misiunea să o împământenească la noi. Alături de activitatea sa didactică, pe care o considera ca un apostolat, el puse și în practică cunoștințele sale prin numeroasele cercetări — din Dorohoi până în Vâlcea — urmate de atâtea revelatoare publicații asupra tezaurilor din cuprinsul României.

Și după cum ne asigură că « scrie pentru a sa plăcere », tot astfel și activitatea lui artistică este așa de reușită și așa de învăluitoare, pentru că este pornită din fireasca lui iubire pentru artă. Acțiunea lui binefăcătoare urmărită cu o perseverență și cu o discreție ce rar se întâlnesc la semenii săi, a dat roadele neașteptate, care s'au ivit însă în chip așa de firesc, încât străduințele necontestate ale lui Odobescu nu apar sub însemnătatea ce totuși o au. Căci fără de îndrumările lui și de popularizarea însemnătății cultului artei, am fi avut și mai multe dezastre de înregistrat în devastarea patrimoniului nostru artistic. În această direcție el va rămânea primul apostol propovăduitor al culturii artistice și al respectului față de moștenirea străbună.

În toate scrierile sale, el, deși afirmă existența unui instinct artistic propriu poporului român și a unui stil învederat prin opere cu care ne putem mândri, nu exclude orice înrâurire străină în arta noastră. Cu spiritul lui sarcastic, el critică pe aceia cari exagerează importanța influenței Romanilor și, deși apreciază opera împăratului Traian, el adaogă: « cultul naționalității nu m'a orbit în punctul de a lăuda găștele din bătătură, sub cuvânt că sunt urmașe ale găștelor din Capitol ».

Patriotismul său este pe cât de discret pe atât de adânc. Și el visa România de azi! Din excursia dela Sf. Gheorghe din 1894,

el scrie soției sale: « Mon patriotisme de développe beaucoup plus quand je me trouve dans des localités roumaines qui ne nous appartiennent pas encore »!

Iarșurirea binefăcătoare a personalității lui Odobescu nu este limitată la scurta vreme ce el a petrecut în mijlocul nostru, ci se va repercuta mai departe în decursul vremurilor. Generații întregi îl vor ceti cu interes și cu folos, luând drept pildă munca sa închinată intereselor artistice și culturale ale țării. Această constatare este de sigur cea mai frumoasă laudă și cel mai adânc omagiu ce i se pot aduce.

De subtilele lui aprecieri estetice și de largile și sănătoasele sale considerațiuni în interpretarea operelor de artă se vor călăuzi generațiile viitoare la înșirarea produselor artistice din cuprinsul țării.

Figura olimpiantă a lui Alexandru Odobescu ne va sta veșnic înainte, ca păzitor al mărețului templu ce el a ridicat artei românești a cărei faimă dela el purcede.

* * *

Alexandru Odobescu s'a născut la București, în 23 Iunie, stil vechiu, 1834. Tatăl său era polcovnicul Ion Odobescu (1793—1857), care a jucat oarecare rol ca mare Spătar în revoluția din 1848; iar mama sa, Catinca (1811—1886), era fiica doctorului Caracăș, cunoscut și ca scriitor.

În latura de miază-noapte a bisericii Icoanei se mai vede azi, ros de vreme, impunătorul sarcofag de piatră, pe care sunt reprezentate, pe o pernă, spada între decorații iar pedeeasupra coiful de general al lui Ion Odobescu. Acest trufaș monument, contrastând prin aspectul său clasic față de romanticele pietre funerare ale vremii, ne redă atmosfera de înaltă cultură, în mijlocul căreia s'a născut Alexandru Odobescu.

În casa boierească a părinților săi el căpătă o cât mai îngrijită educație, vorbind și scriind curent limba franceză, fără a neglija însă să se pătrundă de adevăratul graiu al țăranelui român, pe care-l iscodește mai ales la vânătorile, în care însoțea pe tatăl său încă din cea mai fragedă copilărie. În pustietatea Bărăganului, de care a rămas așa de strâns legat, în căruța după dropii s'a familiarizat el — după cum așa de des o mărturisea — nu numai cu flora pustiei noastre, dar mai ales cu floricele de stil ale graiului

șăgalnic, cu care vânătorii șireți căutau să încânte pe rarii oaspeți ce știau să aprecieze și să răsplătească glumele lor strămoșești.

Dar în afară de aceste lecții vii, copilăria lui fu hrănită și de lecturi serioase din cărțile frumos ilustrate, ce deveniseră unul din cele mai răspândite mijloace de propagandă franceză ale vremii. Astfel se explică cum, la vârsta de 17 ani numai, îl vedem ținând, la 17 Martie 1851 la Cercul Românilor din Paris, o conferință intitulată « Viitorul Artelor în România », reproducă în numărul de Noemvrie 1907 al acestei reviste, după « Junimea română » a lui Vasile Alecsandri. Dacă n'am avea această publicație din 1851, s'ar putea bănuî o ulterioară refacere a textului, atât este de serios gândită și bine cumpănită cea dintâi conferință a copilului precoce, care începe prin următoarea enunțare, de actualitate încă și azi:

« În schița care am făcut-o când mi-a fost rândul de a vorbi în cercul nostru, am pășit spre conchiderea următoare: Pentru a ridica starea fizică a poporului Român, agricultura e pârghia cea mai puternică: o legislație bine chibzuită îi va da cel mai mare ajutor. Cât pentru starea lui morală, avem două mijloace, pe care nimeni nu le va tăgădui, adică: dintr'o parte instrucția publică, bine răspândită; din cealaltă formarea unei literaturi și unor arte naționale. Iar peste toate acestea domnește marele simțământ care singur poate aduce puterea; adică unirea într'o credință comună, cum am zice, într'o religie, care ar fi a tuturor Românilor și pe care, din norocire, începem a o căpăta ».

Același spirit al realităților, care îl caracterizează peste tot în viață, ni se manifestă dela această primă încercare a lui Odobescu. Nehotărit asupra cuvântării sale, el e decis de următoarea întâmplare:

« Un tânăr american din republica Chili, viind în Paris, cu scopul hotărît de a căuta aci bazele pe care se vor putea întemeia artele naționale în țara lui, scrise d-lui Dumesnil spre a-i cere povește asupra acestui sujet. Ce e mai curios decât un om pătruns în inima sa de marea trebuință a artelor naționale și care neputând a-și formula acea trebuință, vine într'o țară, despărțită de a sa prin mai mult decât jumătatea globului, să caute acolo demonstrarea acestui simțământ așa de natural, — o nație ce se născu eri, și care pentru a-și vedea libertatea întărită, cere a o sprijini pe arte! Ea vrea să o aibă în raport cu caracterul ei; și

nu aşteaptă decât o temelie teoretică spre a-şi înălţa zidirea! Pare că artele n'ar fi decât aplicaţia practică a unor principii teoretice, bine lămurite! Această faptă, după părerea mea, ne arată cât de depărtată e acea naţie de adevăratul înţeles al artelor, şi ne face să ne bucurăm noi, care caşi dânsii n'avem arte, dar cari însă vedem mai limpede calea ce avem a o urma spre a ajunge la ţel ».

Am crezut necesar să reproduc aceste pasagii ale manifestului pe care Odobescu a fost dela început însufleţit, pentru a dovedi bazele reale ale întregii sale activităţi ulterioare.

Şi după ce în felul său şugubeţ, dar veşnic cu miez şi interesant, pe care-l găsim amplificat în Psevdo-kineghetikos, el disertează asupra muzicei, picturii, sculpturii şi arhitecturii, dorind ca cei cari se îndeletnicesc cu ele « să dea României bazele artei sale viitoare », el încheie cu acest legământ de care nu s'a îndepărtat:

« Suntem, Domnilor, cel puţin aşa cred, destul de juni şi vom fi destul de statornici în dorinţa noastră, spre a ne putea linguşi de acum cu ideea că vom vedea, cel puţin, începând înflorirea artelor române! Dar ce zic? Avem asupră-ne mai mult decât grija de a ne bucura la naşterea acelor arte; avem a le pune temeliile! »

« Să fie dar şi arta, ca una din cele mari baze ale restabilirii măreţiei noastre naţionalităţi, să fie şi ea un ţel la care să tinză mijloacele şi puterile noastre intelectuale, precum tinde inima noastră! Şi dacă acele puteri nu ne vor erta să ajungem până la ţelul ce ne propunem, să avem cel puţin conştiinţa limpede, că am făcut ceea ce ne-a fost în putinţă, lăsând urmaşilor noştri cinstea de a întemeia ceea ce noi am fi încercat numai ».

Aceste declaraţii, ce sună ca un testament, nu sunt decât legământul unui tânăr de 17 ani!

Nu cunosc un alt exemplu al stabilirii cu atâta prevedere a unui program de lucru, pe care autorul să-l fi îndeplinit cu atâta sfinţenie, ca Odobescu pe al său.

Din conferinţa sa se văd intenţiile cu care el se stabilise la Paris, spre deosebire de mulţi dintre tinerii de bani gata, în vremea când « moldo-valaque » era sinonim în capitala Franţei cu « rastaquouère » desfrânat.

Bine instalat, după cum reese din scrisorile ilustrate cu desenhurile interiorului său, trimise mamei sale, Odobescu lucrează

serios, reușind să-și treacă chiar bacalaureatul în litere la 13 Decembrie 1853.

Din vremea studiilor și a cercetărilor prin muzee și biblioteci el leagă prietenie nu numai cu toți filoromânii vremii, dar și cu viitoare somități ale Franței, ca archeologii François Lenormant, Heuzey, Maspero, Haussoullier, Edmont Pottier, octogenarul decedat de curând și Georges Perrot, autorul renumitei istorii a artei antice și fost director al Școalei normale din Paris, unde pe baza prieteniei cu Odobescu ni s'a făcut favoarea de a se primi un bursier român.

În timpul șederii sale la Paris se familiarizează cu mai toate limbile romanice, aprofundând însă mai ales clasicitatea greco-romană în scrierile și în monumentele ei.

În dorința de a-și mări cercul cunoștințelor, tânărul studios călătorește mult în provincie și chiar peste hotarele noiei țări de adopțiune, din care însă ține contact viu cu patria sa, printr'o neîntreruptă corespondență cu părinții săi.

Din călătoria întreprinsă între 3 și 11 August 1852 la Londra, vedem că « Muzeul Britanic și teatrul englezesc, în care nădăjduiam să văd jucând bucăți de ale lui Shakespeare, erau cele mai pu-ternice momeli » care îl duceau la Londra.

« Îmi bătea inima de bucurie când am intrat în Muzeu » ne mărturisește el, dar, conștient de măreția celor văzute, adaogă: « nu voi îndrăzni nici chiar a încerca cea mai mică descriere; sculpturile Partenonului, zdrobiturile de statui ale lui Fidias cer o pană mai tare decât a mea, pentru a spune ce adâncă mărime e ascunsă sub cel mai mic creț al marmorei roase de vremi. Câtă grăbire și cât nesațiu aveam atunci ca să le văd, atâta slăbiciune simt acum pentru a spune cât sunt încă de sublime ». După așa de juste și mature judecăți, tânărul sincer de 18 ani, cult și serios, dar nici decum îngânfat sau blazat ca alții la acea vârstă, adaogă: « Părăsesc dar Muzeul Britanic și cu o grăbire de altă natură ne întorcem acasă ca să ne punem la masă ».

Intr'același spirit, în care reflecțiile adânci alternează cu glumele și veselia, este scrisă întreaga călătorie, al cărei conducător, cu drag ascultat de tovarășii săi, era însuflețitorul Odobescu. Unul din însoțitorii săi, demult răposatul meu unchiu Iancu Samurcaș, îmi istorisea, cu plăcută amintire, amănuntele din acea călătorie, de care el, fiind suferind, nu se putuse bucura ca și

ceilalți, nevoit fiind chiar a părăsi Londra mai din vreme ca tovarășii săi. Dela el știu ceea ce, dintr'un firesc sentiment de demnă stăpânire, Odobescu nu pomeneste în descrierea călătoriei sale, anume admirația ce el provoca, fără greș, oriunde se arăta. Pe stradă, la teatru, la restaurante sau chiar în societatea așa de presumțioasă a snobilor dandy, Odobescu se făcea remarcant prin frumusețea chipului și prin eleganța, pe cât mai naturală pe atât mai fermecătoare, a întregii sale înfățișeri. Era, în vorbă și în port, de o distincțiune prin care răpea admirația chiar a flegmaticilor și închipuiților englezi.

Aceeași impunătoare impresie trebuie să fi produs el și la noi în țară, deoarece, încă de pe băncile școalei, aflasem reputația de care se bucura drept cel mai chipeș și falnic dintre oamenii zilei.

Învăluit într'această faimă legendară, la care din parte-mă se mai adaoga și respectul datorit profesorului universitar, l-am cunoscut pe Odobescu în laboratorul lui Zizine Cantacuzino¹⁾, unde ne trudeam să realizăm diapozitivele de abia atunci răspândite în străinătate.

Trebuie să mărturisesc că mândra lui înfățișare depăși cu mult închipuirea ce-mi plăsmuisem despre el.

Ca nepot al fostului său tovarăș de drum în călătoria la Londra din 1852, Odobescu mă cinsti cu un interes pe care altfel, probabil, nu l-ar fi acordat unui simplu licean, de și îl interesau experiențele de proiecțiuni, pe care în urmă le-am introdus la cursurile sale.

Inscriindu-mă la Universitate, nu fără mândrie am constatat că idolul meu dintre profesori era și de ceilalți studenți cel mai preferat, singur Maiorescu făcându-i concurență în admirația entusiastă a tineretului.

Comparația lui Odobescu numai cu colegii săi din țară nu ar fi de ajuns pentru a-i dovedi superioritatea, care, după cum vom vedea, se susține și față de savanții străini.

De ceilalți profesori ai facultății de litere, pe cari i-am avut, nu-și mai amintește nimeni, în afară de foștii lor elevi. Uitat este,

¹⁾ Ion Al. Cantacuzino din neamul Păscanilor, zis Zizine, este autorul primei traduceri franceze din Schopenhauer, tipărite la Socec cu mult înainte de edițiile ui Alcan; membru al Junimei, puțin cunoscut de și foarte apreciat de Carp, Maiorescu, Th. Rosetti, Pogor. De Odobescu îl lega o veche prietenie dela Paris. Vezi Conv. lit. numărul jubiliar din 1927, pag. 111—15, și Conv. lit. XLVI, pag. 1209 și următoarele.

de pildă, academicianul Quintescu, de ale cărui cursuri ne-am scutit, de îndată ce am descoperit tratatul german după care traducea aidoma prelegerile sale de literatură latină. Dați uitării mai sunt: versatilul gălăgios V. A. Urechia, academician și el și autor a unor nesfârșite serii de publicații ce eram obligați să ne procurăm; îngâmfatul I. Crăciunescu, ales profesor de psihologie grație unui mic dar bun volum apărut ca teză de doctorat la Hachette, în 1874, asupra « *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux* », a cărui paternitate contestată însă, pretinsul autor, odată ajuns profesor, nu a mai susținut-o prin nicio altă publicație.

Concurent al lui Odobescu a încercat să fie impetuosul Grigore Tocilescu, care, deși ca bursier al Statului începuse studiul limbilor slave la Praga, se erijase profesor de epigrafie și de istorie greacă și romană. Academician, răspândit și peste hotare, ateneist popular ca și Urechia, vice-președinte al Senatului, era într'un cuvânt persoană importantă de al cărei amestec în domeniul artistic Odobescu a avut mult de îndurat. Din manualele de istorie, fabricate după tipicuri străine, din răsuflatele sale comunicări academice ca și din pretinsa lui colaborare, redusă la traducerea, făcută de alții, a publicației lui O. Benndorf și G. Niemann asupra « Monumentului dela Adam-Klissi » nu a rămas, dela în toate puțin probul Tocilescu, decât amintirea nefastei sale intervenții în descoperirile din Dobrogea. Trofeului, în special, azi încă nu i se poate deslega enigma din cauza neprevederilor culpabile săvârșite în cursul exhumării și a transporturilor păgubașe și nechibzuite a metopelor la București. De sfaturile cuminte ale lui Odobescu nu a ținut seamă atotputernicul Tocilescu, mândru de a fi dovedit paternitatea romană a poporului nostru prin descoperirea — făcută de fapt de alții — a trofeului dela Adam-Klissi, pe care-l atribuia împăratului Traian. Desconsiderând încălcitele argumentări ale lui Tocilescu în favoarea lui Traian, Odobescu se mulțumea a-i opune că, din punct de vedere artistic, metopele dela Adam Klissi « nu-i miroseau » a fi din vremea lui Traian, după cum dovedesc de altfel ultimele studii ale mai tuturor savanților arheologi străini. Dar intuiția înnăscută a lui Odobescu în aprecierea operelor de artă nici nu putea fi concepută de harnicul fost filolog, care habar n'avea de latura artistică a monumentelor, ce nu-i impuneau decât prin inscripțiile — deseori fals atribuite — de care erau legate. Sămânța nefastă a lui Tocilescu s'a ivit din nou în Universitatea Capitalei,

prin ilegala numire la catedra de istoria artei a d-lui G. Oprescu, fost dascăl de franțuzește până la vârsta de 50 de ani și de aceea autor al unor erori artistice nu mai puțin condamnabile ca cele tocilesciane.

Spre deosebire de acest mediu profesoral, Odobescu se încadra în grupul select Maiorescu-Hasdeu-C. Dimitrescu-Iași, în mijlocul căruia rămâne să-i fixăm locul.

Faima bine stabilită de neîntrecut profesor a lui Titu Maiorescu rămâne azi pe al doilea plan, ultima sa activitate de conducător al destinelor țării, culminând prin încheierea Păcii dela București, asigurându-i un loc mai strălucit printre oameni de stat antebelici.

Pe scripitorul și sfătosul savant-mag B. P. Hasdeu, pe care de asemeni l-am avut profesor, nu l-ași putea judeca din punct de vedere științific, așteptând pe biograful înțelegător care să pue în lumina adevărată tezaurul de erudiție cu care ne uimea, dar din care am tras puțin folos, spiritul său enciclopedic împăcându-se greu cu disciplina regulată a unui curs universitar.

Dela intelectualul boem ce a fost mult apreciatul și popularul Coco Dimitrescu, debater parlamentar de temută autoritate și profesor foarte ascultat pentru frumoasa sa oratorie, nu ne-au rămas ca opere positive decât cele consemnate în volumul de curând editat de rudele sale, de ultimii săi admiratori și foști elevi, preocupați de a fixa printr'atâta cel puțin în analele învățământului superior numele odinioară atât de resonător al fostului filosof și director al Seminarului pedagogic.

Alături de acești foști corifei al Universității, Odobescu își păstrează un loc de frunte nu numai ca profesor dar mai ales ca educator al tinerimii, în calitatea sa de director incomparabil al Școalei normale superioare, pe care năzuia să o aducă la înălțimea celei din Paris, după care se inspirase.

Sinceritatea, lipsită de orice artificiu oratoric, cu care el se spovedea față de ascultătorii săi de rezultatele la care ajunsese în prepararea cursului, contrastând cu recitarea emfatică a unor lecții proaspăt traduse, fără a fi bine înțelese chiar, ca în cazul lui Tocilescu, a contribuit la o nu întotdeauna justă apreciere a profesorului Odobescu.

Din comparația cursurilor lui cu ale marilor măestri ai Universității din Berlin, unde el mă sfătuisese să continui studiile spe-

ciale după un an absolvit sub a sa direcția la București, am putut stabili valoarea adevărată a dascălului român.

Venind într'o vacanță de Paști la București, am nimerit la cursul lui Odobescu lecția despre frontoanele dela Olympia, pe care o ascultasem de curând la Curtius, autorul chiar al desgropării acestor însemnate monumente artistice. Ajutat de asistentul său, care scria pe tablă citațiile sau arăta pe hartă și pe graficele expuse indicațiile maestrului, veneratul și renumitul Curtius ne ținu asupra frontoanelor amintite o admirabilă conferință neîntreruptă de nicio ezitare. Magister dixit, și nimeni nu se putea îndoi de afirmările lui așa de clar și curgător expuse.

Intr'o sală mică, destinată cursurilor de optică și electricitate, singura în care se puteau face proiecțiuni, Odobescu trată același subiect pe care-l auzisem la Berlin. Dispunând de planșe mult mai puține și de aceea înconjurat de cărți cu ilustrații, Odobescu, care din fire nu era deloc orator, se străduia să ne lămurească cât mai deslușit atât frumusețea statuelor cât și orânduirea lor, atât după Curtius cât și după Profesorul Treu, care, la Dresda, le expusese într'altfel decât cei dela Berlin.

Prin felul său de a căuta împreună cu noi adevărul, iar nu voind să ne impună părerea sa, după cum proceda savantul german, mărturisesc că am profitat mult mai mult din prelegerea deși puțin curgătoare dar mult mai convingătoare a lui Odobescu, decât din frumosul discurs al lui Curtius. Căci dascălul român era mai presus de toate animat de dorința sinceră de a instrui pe auditorii săi, iar nu de a-i ului numai printr'o expunere impecabilă ca formă. Această grijă era rezervată preocupărilor sale literare. Cu elevii săi el nu perora de unul singur, ci colabora cu ei la stabilirea adevărului. Prin întrebările ce-și punea în locul unor afirmări pripite, el ținea veșnic deștept interesul pentru subiectul în discuție, reușind a fi mult mai captivant decât mulți dintre preținșii oratori, ce îmbrăcau în haine pompoase și fraze frumos sunătoare sărăcia ideilor. Odobescu era preocupat de miezul prelegerilor sale în primul rând.

Intre dicțiunea curgătoare, din păcate mai totdeauna răgușită, a vădit elegantului și întineritului Coco și între pronunțarea șuerătoare a venerabilului basarabean Hasdeu, prelungind fără a le contopi vocalele diftongilor, vorbirea clară și înceată a lui Odobescu impunea prin sinceritatea ei și prin spontaneitatea necăutată

a termenilor adecuați, de cele mai multe ori cu un parfum plăcut de vetustate.

Cunoscându-și nedibăcia oratorică, el își scria conferințele publice, pe care le cetea însă cu o încântătoare măiestrie naturală, nici decum teatrală sau bombastică. Cetirea lui era reflexul ritmului ce stăpânea întreaga sa fire.

De o eleganță firească, încins în veșnica-i redingotă neagră, trupul său înalt și voinic purta pe umerii cei largi un cap clasic prin desăvârșita armonie a trăsăturilor viguroase de tip praxitelic. Pletele lungi, prea timpuriu cărunțite, terminându-se în bucle, acopereau frumoasa-i țeastă admirabil boltită.

Privirea-i învăluitoare și blândă impunea totuși o respectoasă rezervă celor cari îl apropiiau. Pe toți însă îi captiva farmecul irezistibil al acestui *causeur* neîntrecut, care subjugase nu numai pe elevii și pe compatrioții lui, dar și pe toți savanții străini, mândri de a-l fi cunoscut.

Părea să fi coborât din Olymp, anume travestit după moda zilei spre a se strecura nebagat în seamă de pământeni neînțelegători ai aspirațiunilor înalte și ai patimilor nesățioase ce clocoțeau în acest suflet din altă lume.

L-am văzut pentru ultima dată în toamna 1895, înainte de a mă reîntoarce în străinătate, încărcat de neprețuitele-i sfaturi în vederea desăvârșirii studiilor sale preferite, către care el mă îndrumase.

Se simțea strâmtorat în modesta căscioară din retrasa stradă Cuza-Vodă din preajma Spiridoniei. Vitrourele și mobilele, croite după indicațiile lui pentru încăperi vaste din vremuri de belșug, se îngământădeau în odăile îmbâcsite cu resturi din splendida-i bibliotecă de odinioară.

Deși obosit, palid, cu figura brăzdată de suferințe ascunse, el mă reținu ceasuri întregi, interesându-se de aproape de mișcarea artistică din străinătate, animându-se, ca în vremuri bune, în decursul convorbirii plină de prețioase învățăminte pentru mine.

Păstrez încă bine deslușită, desprinzându-se în toată demnitatea ei în cadrul modest al căsuței sale, figura veneratului meu maestru, de care nu bănuiam că-mi luam ultimul rămas bun, după făurirea împreună a atâtor planuri de activitate viitoare.

Intors la München, primii groaznici știri că, de și în deplină desfășurare a facultăților sale intelectuale și trupești, într'un mo-

ment de juvenilă nesocotință și de egoism păgân Odobescu, crezându-se umilit, în trufia lui olimpiană, și-a curmat singur firul vieții pământești, cufundându-se conștient în somnul cel de veci.

Câte lucrări și sfaturi ne-ar mai fi putut da matura sa chibzuință!

Din ziarele trimise de prieteni, păstrez încă relatările lui Carageale chiar asupra neașteptatei drame, al cărui desnodământ nici eroicul devotament al mărinimoasei doamne Odobescu nu-l putuse înlătura.

În loc de testament ne-a rămas dela el următoarea scrisoare, trimisă de sărbătoarea Sfinților Arhangheli, cu două zile numai înainte de hotărîrea fatală, profesorului Anghel Demetrescu, prietenul său.

Cu o stranie luciditate de spirit și cu o detașare de cele lumești demnă de eroii antici, stoicul Odobescu, cu o socratică ironie, se spovedește înainte de groaznica-i faptă:

București, 8 Noemvrie 1895.

Amice Anhele,

Fără să fiu om rău, nu știu cum s'a întâmplat de am avut mulți, foarte mulți vrăjmași și detractori pe lumea aceasta. Puțini din contra, au fost aceia care mi-au arătat întotdeauna o vădită simpatie. Printre aceștia ai fost și D-ta. Poate chiar de aceia, împrejurări cu totul nechibzuite te-au făcut să aibi asupra ultimilor ani ai vieții mele, — și în mod cu totul indirect, — o influență așa de mare, așa de hotărîtoare, încât o credință, ca și superstițioasă, mă îndemnă astăzi, când ași trebui, după convențiunile sociale, să-ți urez veselie, a veni prin aceste rânduri să-ți zic un rămas bun pe veșnicie.

Fericitul chip ce ai de a prețui ale vieții, nu s'a potrivit cu violența și cu idealurile patimilor mele.

Intr'o zi, ca în glumă, m'ai împins D-ta spre o cale, pe care eu din nefericire, apucând-o orbește, ea m'a adus, peste patru ani și jumătate, la prăpastia în care mă afund acum și din care nu am putut scăpa, căci inima mi-era ferecată.

Când uneori te vei mai gândi la mine, cugetă, te rog, și spune tuturor că nebun n'am fost, dar că cu inima mea peste fire simțitoare, am căzut pradă ușurinței și vulgarității simțurilor unei ființe fără inimă, fără conștiință, lipsită chiar de acea pătrundere de minte

ce-ar fi făcut dintr'însa o zână inspirătoare a mult — pușinelor mele facultăți intelectuale.

Mi s'a întâmplat să iubesc și alte femei în viața mea și câteva din acelea au fost pentru mine îndemnătoare la cele mai bune și mai alese ale mele lucrări.

Aceasta însă, pe care am iubit-o mai mult decât pe oricare, a fost adevăratul mormânt al inteligenței, al iluziilor, ba chiar și al vieții mele.

De ce n'am judecat-o și eu precum o judecaseși D-ta?

Ași mai fi trăit poate ani mulți încă, lucrând cu folos pentru toți.

Acum m'am dus! Arhanghelul Mihail cel răpitor de suflete a fost astăzi dânsa pentru mine.

Să n'aibi însă D-ta mustrare! Dar iar, să nu lași ca dânsa să-și bată joc de memoria mea, prin tot felul de murdare clevetiri, precum și-a bătut joc de ultima parte a vieții mele.

Aceste, amice Anghel, ți le spun rândurile de față cu prietenească limbă de moarte dela mine,

ODOBESCU A.

.....

Coloanele de reportaj ale lui Carageale, martorul acelor zile și amic al lui Odobescu, asupra ultimelor sbuciumări ale marelui dispărut vor întregi, cândva, acest capitol, neîncheiat aci și de interes acum numai pentru supraviețuitorii acelor vremuri.

Pentru posteritate, rătăcirea momentului fatal nu întunecă strălucirea aureolei, sub care rămâne pururi vie măreața icoană a lui Alexandru Odobescu.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ALEXANDRU ODOBESCU

Covârșitoare personalitate. Căzut într-o epocă de tulburări adânci, comunicate în cele mai mărunte încheeturi ale complexului social, Alexandru Odobescu devine centru de polarizare a întregii mișcări culturale. Inzestrat cu talent de prozator fără egal, cu o vervă critică spumoasă, luminată când de un zâmbet bonom când de o ironie ușoară, cunoscător cuprins al trecutului, minte vie, plină de iuțeli în gândire și de eleganțe în exprimare, cercetător neostenit al frumuseților țării pentru a extrage, de aci, comanda-mente de artă rațională, Odobescu planează peste epoca sa, o influențează, o stăpânește, îi devine îndrumător. Contemporan cu marea coaliție ieșană, strânsă în jurul « Convorbirilor », peste care tutela bronzul viu și suplu al lui Titu Maiorescu, își împletește activitatea și își provoacă orientările pe aceeași direcție comună. Erau, pe atunci, erezii lingvistice la modă. Antrenată de elanul purităților latine, școala din Ardeal, cunoscută, își exercita înrâurirea și isbutise să se fixeze, măcar în atenția oficială a țării, dacă nu în opinia colectivă. Ironia lui Odobescu va fi necruțătoare.

Pentru Odobescu, lucrurile mergeau firesc: un instinct puternic al poporului comandă prefacerile. Organismul viu al limbii este primenit, în celulele sale, după cum poruncește instinctul permanent al poporului; feluritele forme de artă, însumate pe aceeași linie de mișcare, coincid tot cu evoluția acestui instinct; și instinctul, ridicat pe planul istoric, adică la gradul de conștiință, devine destin, dialectica acestui instinct, risipită în manifestările vieții, coincide cu neîntrerupta silință prin care poporul își caută locul în devenirea omenirii. Destinul e dialectica instinctului.

Din această concepție, derivă întreaga activitate arheologică a lui Odobescu. Aplecat asupra trecutului mort, el caută să sur-prindă, din epitafele îngrămădite, vocile nestinse, murmurate, ale destinului național. Istoria civilizațiunii se va confunda, în acest

caz, cu arheologia, ridicată până la sensul estetic al orientărilor ei. Monumentele istorice, mănăstiri și biserici, ctitorii domnești și danii de obște, cusăturile domnițelor și picturile meșterilor, odoare și felurite alte podoabe în aurărie, sunt semne cari indică asupra însușirilor creatoare ale poporului. În ele svâcnește originalitatea productivă, din care au crescut și păstrează caracterele ei prime, cum păstrează statueta de marmoră amprenta cioplitorului. Se poate citi, în svonurile arheologice pătrunse până la noi, fondul care le-a produs. Eforturile lui Odobescu și cercetările neobosite sunt susținute de unica idee: de a descoperi permanența calităților de creație ale poporului român. Studiile erudite despre cântecele populare și datini, despre monumente și picturi, sunt rodul acestei exclusive preocupări. Arta este, pentru el, universală, numai întru atât întrucât își trage obârșia din înclinările înăscute ale națiunii. Coborînd, pe linia instinctului, până la rădăcina existenței ei, acolo unde sunt condensate fondurile universale ale vieții, putem descifra, pe vatra arheologică, enigmele dela temelia creațiilor. Căci fiecare popor are « stilul » său de viață; care nu e altceva decât instinctul coborît în forme și în frumuseți. El e centrul de raportare, el criteriul, el norma; fiindcă el determină și, determinînd, justifică totalitatea aspectelor cari îmbracă por-nirile în spre frumos ale unui popor. Ornamentația cu respect de tiparul geometric, înflorările liniare, cusăturile, răurii migăliți în gherghef, firul de borangic organizat cu acul, pe pânză, după planul minuscul al unei mușe, sunt urmări ale aceluiași veșnic principiu de estetică națională. În adâncurile acestui isvor de splendori țâșnite, trebuie sondată « sorgintea unei arte mărețe ».

Acum, principiul naționalității în artă, nu mai e ceva nou. Dar pe vremile acelea, când cultura sta la începuturi și se încerca să se pună în stare de germinație sursa astupată; când cu trei decenii mai nainte, bietul Eliade, disperat de puținul creației noastre, scotea țipătul neestetic și îndemnul care se cunoaște, — în sgomotul unei culturi prea de tot tânără și prea de tot incipientă, Alexandru Odobescu se ridică până la conștiința criticului de artă.

Ceva mai mult: devine și mesianic. Latențele poporului ce-și caută forme, sunt calitativ atât de bogate, încât Odobescu se încarcă de credința că instinctul artistic este mai desvoltat la poporul român decât la celelalte. Această credință năvălită în ființa lui, îl va determina la 1863, să se despartă de Cuza și Cogăl-

niceanu. Era ministru la culte. În plenul marilor reforme pe cari Cogălniceanu, de perfect acord cu Vodă Cuza, îl desbătea în fața Parlamentului, era și secularizarea averilor mănăstirești. Până la un punct, părerile erau comune: să fie moșiile scoase din mâna călugărilor greci. Dela un timp, însă, divergențele survin. Odobescu se instalează dintr'odată pe un plan deosebit. Mai mult om de stat decât om al culturii, Cogălniceanu vedea problema secularizării prin prismă pur politică; și, cum avea să vină cu divizarea în loturi țărănești a proprietăților Statului, se gândia să sporească întinderile și prin această operație de confiscare; de aceea, prevede, în planul reformei, trecerea averilor pe seama Statului. Odobescu, însă, disocia; pentru el, mănăstirile, — focare de proecție a spiritualității creștine, — nu se confundă cu o mână de călugări spoliatori. De aceea, să fie confiscate averile din mâna călugărilor, dar veniturile lor să fie acordate mănăstirilor și folosite pentru împrăștierea culturii. Inchipuirea lui mergea mai departe: în trecutul îndepărtat, când atâția schivnici umili, aplecați pe taina de viciață a istoriei noastre, cercetau miracolul la lumina palidă a candeliei chiliei, mănăstirile au fost centrele de germinație ale culturii românești. Ele trebuie să devină și centre de protecție a ortodoxiei, ca pe vremea lui Vodă Basarab Matei, prin îndemnul căruia constant și osârdiile prelungite, epoca dobândi valoare și conținut spiritual. În ceața viitorului, Alexandru Odobescu vedea, aureolată, importanța noastră în miezul întretăierilor de drumuri ale culturii în Răsărit.

S'a ales, după urma acestei viziuni, mesianice, cu o supărare și o carte semnată cu pseudonim.

Instinctul artei naționale n'are, însă, numai darul de a-i umple privirile cu luminozitățile aurorale ale unui mesianism prăpăstios. Odobescu consideră că fiecare individ are « stilul » său unic, după cum fiecare seminție are « expresia » ei unică. Pe acest concept de unicitate a civilizației, întemeia ei vocația istorică a unei națiuni. Iar înlăuntrul acestei vocații, scriitorul este o verigă îmbucată în lanțul devenirii; iar « expresia » lui, un profil desemnat în evidența « stilului național ». Odobescu se arată posedat de însușirea însuflețitoare de a încorpora esențialitatea poporului său, cheltuind eforturi de a ajunge până la expresia unică. Scrisul său, de aceea, este presărat cu o arhaică mireasmă; vorba lui Maiorescu: îi veniau cuvintele vechi sub condei fără să le caute.

Citiți, spre o pildă, *Pseudokynegheticos*. Obârșiile acestei cărți, atât de ciudată, ne sunt mărturisite. Și anume: un prieten, C. Cornescu, cere o prefață la *Tratatul său de vânatoare*; dar, Odobescu, greșind proporțiile, compune o savantă disertație pe motivul vânatoarei, purtând firele când prin folklor și arheologie, când prin arta plastică și literatură; fantezia se plimbă dela fabulele lui Lafontaine până la pădurile semețe ale Rusiei și, de aci, la Arcul de Triumf dela Roma. Aci comentând *Legenda Sf. Hubert a lui Dürer* sau vânătorea de lei a lui Rubens, aci descifrând gravurile din epoci glaciare sgâriate în piatra peșterilor *Acvitaniei*; când migălind înfloritura peisajului din Bărăgan, când urmărind, cu imaginația, minunățiile basmului cu *Feciorul de împărat*, — cartea lui Odobescu aduce o ghirlandă de variații pe aceeași temă: vânătorea.

Bogată ca o simfonie. Ici un portret, colo o descriere; dincolo o critică de artă, dincoace o legendă, un basm. Recitând cu Musset sau cu Horatiu, epigramatic ca Martial sau evocator ca Villon, — înărăvită, fantezia lui colindă dela Muzeul Luvrului, — la Roma — și, în urmă, tocmai la pictura egiptiană dela Tell el Amara. Și «dacă ar fi știut carte câtă știa răposatul Lessing», ar fi perindat și el mintea cititorului prin secolii și prin ținuturi, dându-i norocul să contemple priveliști și spectacole, când instinctele vânătorești ale omului se desfășură idealizate.

Iată: Diana cu mâna întepenită, parcă din răstimpuri, pe coarnele ciutei; «mândră și sprintenă fecioară de marmoră care s'avântă ageră și ușoară sub crețurile dese ale tunicii ei spartane». Dincolo: Diana de Poitiers se întinde leneșe, ca un râu cu elanul în somn și de piatră; «gura-i zâmbește cu o trufașe nepăsare».

Sunt, aci, două crâmpee de caracterizare; cât discernământ critic, capabil să despice, până la esențialitate, trăsătura unei portreturi, să izoleze nuanțele și să grupeze caracteristicile!

Prin bogăția informațiilor, *Pseudokynegheticos* și-a pierdut însemnătatea; dar prin limba în care Odobescu și-a săpat idea și a turnat simțirea, rămâne unică. Vor fi ele colțuri de natură de o mai avută splendoare nativă; vor fi basme în cari isprăvile se întrepătrund pe textura peripețiilor mai complex; — dar rareori vor fi transpuse într'un grai atât de sonor și pictural, atât de melodios și suav. Și, printre schimbările accentelor, se strecoară humorul blajin și de o statuară eleganță al lui Odobescu.

Alexandru Odobescu a avut darul de a potrivi armonios sunetele și a sublinia artistic cadențele; a știut să dea margine frumoasă unui portret și să rotunjească sculptural obrazul cuvintelor, luminându-le cu un zâmbet aristocrat și fin. În erudita lui dizertație, presărată cu mult umor lexic și de situații, a turnat un grăitor fluviu de chipuri culese de prin spații și răstimpuri. Frazele aleargă în zigzaguri, leneșe, ca șerpilor; încolăcesc mintea cu firul mătășii, pentru ca, liberându-te, să-ți strecoare, printre lunecări, o bucurie. În cartea lui, gâlgăie trecutul, ca un cor, din mii de imagini.

Plin de însușirile unui mare prozator și de talentul de a revitaliza până și liniile încremenite ale pietrei, Alexandru Odobescu, intră, în literatură, ocupând o zodie, umplând o prestanță, măsurând un veleat.

ILARIU DOBRIDOR

INEDITELE LUI ODOBESCU

În trei volume în octavo, tipărite la Socec în 1887, Odobescu și-a adunat singur pentru întâia dată ale sale « *Scrieri literare și istorice* ». După moartea sa, alții au publicat așa zise « *Opere complete* », unele chiar în patru volume, ajunse la tot atâtea ediții, fără însă ca niciuna din ele să fi redat toate scrierile lui Odobescu, mult mai numeroase, după cum rezultă din « *Bibliografia* » admirabil alcătuită de colaboratorul nostru A. Iordan, pentru acest număr comemorativ al Revistei. Dar în afară de lunga listă a scrierilor sale, mari și mici, grupate în cele XIII diviziuni ale colegului Iordan, tot mai există manuscrise ale lui Odobescu, parțial cel puțin, inedite. Din cele ce-mi sunt cunoscute fac parte descrierile de călătorii și scrisorile, din care am publicat unele fragmente în Nr. din Nov.-Dec. 1915 al acestei reviste, cu prilejul împlinirii a două decenii dela moartea lui Odobescu.

Manuscrisele originale sau în transcrieri mi-au fost succesiv dăruite de venerata și mult regretata Doamna Sașa Odobescu, care prin scrisoarea¹⁾ din 15 Nov. 1915 îmi « cedează cu toată mulțumirea »

S O

1/14 Noemvrie 1915. Pitești

Mult stimată și iubită, domnule Tzigara,

Am întârziat să răspund la afectuoasele rânduri din 22 Octomvrie ce am primit dela D-niata, așteptând să primesc o scrisoare dela Părintele Avramescu privitoare la parastasul ce se va oficia pentru odihna sufletului mult iubitului și în veci regretatului nostru Odobescu!

Această scrisoare am primit-o și mă grăbesc a te înștiința că « s'a aranjat ca Duminică 8 Noemvrie, la ora 10^{1/2} să oficiăm parastasul de 20 de ani, în biserica Krețulescu, pentru odihna sufletului ilustrului defunct, care a fost Alexandru Odobescu ».

chiar și schițele executate de pictorul Trenk, după mănăstirile din Argeș și Vâlcea, vizitate împreună cu Odobescu în 1860. Aceste schițe constând în deseneuri în creion, cu unele indicații de culoare numai, sunt uneori mai interesante decât greoaiele vederi desăvârșite în ulei ale autorului. O parte din aceste reproduceri de monumente oltenesti alcătuind un « album » au fost oferite Principelui Carol I la venirea sa în țară, iar cu prilejul inaugurării provizorii a Muzeului de artă națională dela Șosea, în 1908, Regele Carol le-a dăruit instituției unde se află acum, în așteptare să fie completate prin schițele mai sus arătate. Pe acestea intenționa să le publice, într'o plănuită ediție într'adevăr completă a operilor lui Odobescu, d-l A. Lapedatu, în prima sa trecere la Ministerul Artelor, fără să fi putut obține însă fondurile necesare într'acest scop.

Ineditele ce datorim generozității d-nei Odobescu, colaboratoarea asiduă a eruditului ei soț, pe care-l ajuta în orânduirea și transcrierea conceptelor sale, sunt, cele mai multe, din prima epocă a activității lui Odobescu.

Cel mai vechiu manuscris este acel al « Călătoriei dela Paris la Londra » făcută dela 3—11 August 1852. E scris cu chirilice, fără caturi și împesțirite cu unele litere latine, într'un caet lunguet legat în piele și hârtie verde, purtând în litere aurite de caractere gotice inscripția: *album*.

Din această călătorie, făcută în tovărășia fratelui său Ioan Odobescu, a unchiului meu Ioan Samurcaș și a lui Constantin Zamfirescu, am publicat în « Conyorbiri » din Nov. 1915 pasajul referitor la Muzeele din Londra. Azi se redă întreaga descriere a călătoriei cu excepția capitolului extras la 1915.

Cât despre schițele ce am avut plăcerea de a ți-le încredința, ași simți o adevărată mângâiere, văzând că a-ți putut să le întrebuințați oricum veți crede.

Vi le cedez deci cu toată mulțumirea, rugându-vă, ca ori de câte ori aveți ocazie să scriți ceva în care se amintește numele scumpului meu soț, să mă împărtășiți și pe mine! Și eu, din chilia mea, vă voi binecuvânta pentru pioasa amintire ce păstrați memoriei aceuia care v'a iubit atât de mult!

Eu voi fi Sâmbătă la 7 Noemvrie, la București, Palace Hôtel, pe la 12 ore. Și dacă poți dispune de un moment, ași avea multă plăcere să te văd.

Cu mult drag,
bătrâna d-voastră
S. Al. Odobescu

Tot cu litere chirilice mai este și descrierea Mănăstirii Curții de Argeș, reprodusă în întregime în Nov. 1915. Importanța studiului este netăgăduită, deoarece ne dă, de mâna unui cunoscător ca Odobescu, în anul 1860, descrierea fidelă a mănăstirii și a împrejurimilor ei, azi total șterse. Cu prilejul reeditării acestei descrieri în volumul proiectat, ne propunem o revizuire a atât de importante probleme a restaurării Curții de Argeș. Relațiunile lui Odobescu, urmau să fie ilustrate și prin niște vechi fotografii ale clădirilor mănăstirești, pe care credem a recunoaște chiar figura lui Odobescu printre persoanele din jurul monumentului.

Descrierea Curții de Argeș formează o anexă la Jurnalul călătoriei sale, întreprinsă din însărcinarea Ministerului Cultelor, în anii 1860—1861, pentru studierea monumentelor din țară. În această călătorie de studii, Odobescu era însoțit, în afară de d-na Odobescu, și de pictorul H. Trenk, desenatorul monumentelor și obiectelor de artă ce întâlneau.

Din jurnalul călătoriei în Argeș și Vâlcea s'a reprodus în numărul comemorativ din 1915 capitolul prin care se întregea descrierea Mănăstirii; iar în numărul de față se tipărește restul călătoriei.

Această lucrare inedită ca și cele următoare se reproduc după transcrierile ce mi s'au pus la dispoziție, după ce s'au omis pasagiile cu caracter prea personal de însăși d-na Odobescu.

Al treilea manuscris inedit face parte dintr'o călătorie întreprinsă de Odobescu în anii 1870—1871 în Elveția și în Italia. Posedăm, transcrise de către d-na Odobescu, o serie de scrisori în franțuzește, ale ilustrului ei soț, care îi împărtășea, sub această formă plăcută și nepretențioasă, impresiile sale. Am reprodus în 1915 scrisorile din Ravenna, pentru a pune în evidență râvna arheologului român, de a se documenta cât mai mult asupra manifestărilor străine în legătură cu arta țării sale. Se publică azi începutul și sfârșitul acestui jurnal.

Ultimele scrisori, tot în limba franceză, sunt un fel de referat zilnic al călătoriei ce Odobescu a făcut în Iulie 1894, împreună cu pedagogul Vasile Borgovan, la Sângiorgiul român din Transilvania. Interesele sale artistice sunt de astădată înlocuite prin preocupări mai mult folcloristice și filologice, căzând în epoca din urmă a activității lui, când se îndeletnicea, în colaborare cu Borgovan și alții, să dea cărți de cetire bune pentru începutul învățământului în școlile românești din Regat și din Ardeal.

Toate aceste fragmente, datând din primii ani ai activității lui Odobescu și mergând până în anul premergător sfârșitului său, întregesc imagina despre el, adăugând note nouă la cele desprinse din celelalte publicații ale sale.

În afară de ineditele aci menționate, mai există o întreagă comoară de scrisori către soția sa, azi în posesia unor rude, dela care, pare-se, vor putea fi utilizate de colegul Struțeanu, care prepară, în seria de splendide publicații ale Fundației Carol II, o ediție critică a operelor lui Odobescu, așteptată cu legitimă nerăbdare. Numai după publicarea numeroaselor lui scrisori se va putea întreprinde o biografie a acestei bogate și frumoase vieți. Căci nescriind însemnări zilnice — ca Maiorescu de pildă — Odobescu își istorisește viața în scrisori, începând cu cele către părinții săi, spre a continua cu cele adresate până în preajma tragicului său sfârșit, către neprețuita sa soție, care i-a fost așa de prețioasă tovarășă a vieții.

Originalele aci menționate vor fi încorporate, spre folosința cercetătorilor, în secția manuscriselor din Biblioteca Fundației universitare Carol I.

Ar fi de dorit ca toți aceia cari mai posedă scrisori sau orice alte manuscrise dela Odobescu să le dea publicității, contribuind astfel la întregirea cunoașterii acestei personalități de seamă, care cu cât se depărtează în spațiu, cu atât ne apare mai măreață.

AL. T.-S.

CĂLĂTORIE DIN PARIS LA LONDRA

(de la 3 până la 11 August 1852)

Călători erau: *Domnii Ioan Odobescu, Constantin Zamfirescu, Ioan Samurcaș și Alexandru Odobescu.*

Am plecat din Paris pe drumul de fier, du Nord, la 3 August 1852, la 7 ceasuri de dimineată; după ce trecurăm prin Amiens și Abbéville, am ajuns la un ceas după amiază în Boulogne, unde ni s'au cercetat pasporturile; la două punct ne-am pornit cu un vapor englezesc, pe mare; ziua era foarte frumoasă, apa foarte liniștită, astfel încât am putut avea minunata priveliște a unei mări senine; după două ceasuri și jumătate, eram ajunși în portul Folkestone, în Englitera; două ceasuri mai târziu ne și aflam în Londra; pe drum am avut o ploaie de cum nu se văd decât în Englitera. Acolo nu e zi dela Dumnezeu să nu plouă; ploaia e ca un tain dumnezeesc al Engliterii; nici nu prinzi de veste când te pomenești scaldat, cât de mult soare să fie, afară din casă nu ești niciodată în siguranță. Am șezut opt zile de vară în Londra și n'a trecut una fără ca să plouă de câteva ori pe zi. Ce o mai fi și iarna.

Plouând ne-a primit Englitera; pe ploaie am părăsit-o. În ploioasa Londră am călătorit vreun ceas cu birja până să ajungem la otelul Sablonnière (Leicester Square, care se pronunță în englezește Lester Scuer), în care ne-am așezat. D-l Samurcaș a luat o odăiță la al treilea cat; iar ceilalți trei s'au așezat în două odăi (la catul I) ce da una 'ntr'alta; ceea ce-i făcea să șează seara deștepți până la două din noapte; tot din pricina aceasta se scula dimineata pe la nouă și 'n toate zilele, d-l Samurcaș, ce se scula mai din vreme, se mira cum de pot dormi așa de târziu. La zece și mai bine ne puneam la dejun. D-nii Samurcaș și Alex. Odobescu aveau de obicei a împărți un porțion de ceaiu, cum împarte popa grijania; iar d-nii I. Odobescu și Zamfirescu mâncau sănătos,

când cărnuri, când pește și mai ales stridii (căci soiul de stridii englezești e de minune). Pale Ale (Pel El) curge șiroae. După dejun se înfățișa d-l Boneiu, adiutantul nostru și ne deslușea, dând din mâini, unde și cum se cade a merge în fieșcare zi.

Acel domn Boneiu, pe care în limba sa îl chema Bonney, era un om foarte curios pe care-l tocmiserăm cu șase șilingi pe zi, ca să ne arate ce este mai vrednic de văzut în Londra. De era franțez sau englez, nu știu. Dar știu că era gros și scurt și că avea un palton care se târa după dânsul.

Dar să urmăim descrierea vieții noastre în Londra; deci, după ce colindam vreo cinci ceasuri cu birja, adică de pe la 12 până pe la 5, ne întorceam acasă și prânzeam; de două ori ne-am abătut la masa de oaspeți (table d'hôtes) a otelului; dar fiindcă nu ne-a plăcut sistemul de slujbă ce se urma acolo, ne-am hotărît să mâncăm după foaie (à la carte). E destul a zice că d-l Samurcaș făcea dietă și prin urmare nu lua parte la îmbelșugata noastră masă; Alul și vinul mai ales nu le gusta de loc; într'adevăr vinul la Londra e cam amar-amar; nu pentru limbă, ci pentru pungă. De-l iei dela otel, plătești o butelcă ca masa în Paris; de ai nenorocirea a-l cumpăra în târg, prețul, adevărat, este pe jumătate, dar ce folos! Plătești numai pentru scoaterea dopului, trei leișori și douăzeci de parale bune, aceasta se chiamă *bouchon*! — Vorbim din încercare. — Ceea ce nu-mi iese mie dela stomac, este că toată vremea cât am șezut în Londra, n'am mâncat niciodată englezește. Șezând în birt de străini, am rămas foarte străin la obiceiurile englezești. Cafenea, restaurant, acolo nu găsești ca să te duci să mănânci; trebuie să intri într'un otel ținut franțuzește și să mănânci franțuzește. În loc de rozbiferi roze, de biftecuri sângeroase, de zarzavaturi fierte numai în apă și piperate, de plump puding negru și îndesat, găsești tot ce-ai putea găsi tot lungul bulevardelor Parisului. N'am dar nimic a spune despre bucătăria englezească; atât numai că pe uliți, întâlnești prăvălii pline de șuncă, de cărnați, de limbi, de mușchiuri, toate ca din vremea uriașilor. Noi adesea ne opream dinaintea prăvăliilor de felul acesta; din vedere numai, te aflai decât sătul. Inchipuește-ți ce chin de a privi la așa bolovani de cărnuri când ești cu stomacul plin! Și ni s'a întâmplat mai mult de odată.

După prânz făceam multe lucruri. Mergeam când la teatru, când la panorame de tot felul, când pe Regents Street (Regents

Strit), ulița favorită a d-lui Samurcaș, când nicăieri. Intorcându-ne acasă la ceasuri deosebite, după zile făceam gustare și prelungind-o prea mult, ajungeam ca unul de adormeam pe scaun, iar un prieten al meu de a moțai și de a căska de i se strâmbau fălcile. În vremea asta, d-l Samurcaș dormea ca un fericit. La urmă dam năvală în pat și după o canonadă de perne ce făceau să bubuie pereții de mușama ai odăii, eu și D. Zamfirescu, tovarășul meu de odaie, eram furați de cel mai blagoslovit somn și amin până a doua zi de dimineată. Descriserăm până aci sistemul nostru general; acum se cuvine să intrăm în amănunte și să povestim pe unde am fost în Londra, ce-am vizitat și ce ne-a plăcut cu deosebire.

Deci:

În zadar vrut-am în seara dintâi a șederii noastre într'acest oraș, să mergem la Opera italiană. Fracurile nu ne erau scoase din geamantan și d-lui Samurcaș îi lipsea cu totul; astfel a fost silit a doua zi să-și dea surtucul la croitor ca să i-l retez de pe la coadă și cu acest cusur subțire, a izbutit a înșela strașnica priveghere a censorilor de pulpane, ce stau ca niște cerberi, la ușile teatrului, cu ochii încruntați asupra veșmintelor ce se strecur printre nemilostiva lor strășnicie.

A doua zi am colindat foarte mult. Puindu-ne câte-și patru în birjă, și d-l Boneiu pe capră, am trecut mai întâi prin marea uliță Piccadily, ca să ajungem la Hyde-Park (Haid Park), în care se aflau rămășițele palatului de cleștar.

Jumătate sticla era luată, toată decorația nu mai era în ființă, astfel încât acel vestit palat de cleștar nu înfățișa decât un întins schelet de fier, cu doi mari copaci la mijloc. Ni s'a spus cum că toată această clădire va fi strămutată peste puțin la oarecare depărtare de Londra, unde va sluji drept grădină de iarnă. Puțin dar lucru am putut vedea dintr'însa și cei zece șelungi plătiți la intrare mi-au rămas la inimă și sunt sigur că și d-l Samurcaș care a fost de vină la plățirea lor, se căește adesea de această îndemnare nesocotită.

De acolo, trecând prin noua mahala Grasvenov, am mers în parcul St. James (Sent Giems), dinaintea palatului crăiesc; acea mahala are o înfățișare foarte frumoasă; casele, deși mici, sunt cât se poate de curate; păcat că ceața înnegrește cărămizile netencuite! Ulițele sunt largi; piețele dese și toate sădite la mijloc

cu pomi și cu verdeață. Numeroasele grădinițe ce se află prin piețele Londrei se numesc square (scuer).

Parcul St. James, unul din cele mai mici din Londra, e poate unul din cele mai frumoase; un mare heleșteu cu multe întorsături, se întinde la mijloc; într'însul se scaldă și bălăcesc cârduri de găște, rațe, lebede și felurimi de păsări de apă. Imprejur e ca un mic deal acoperit cu o frumoasă verdeață și umbrit ici și colea de dumbrăvioare; mieișori, însemnați sărmanii, cu marca măcelarului, pasc acolo și se îngrașă cu iarba crăiască pentru a se preface în fripturi roșcate.

Orișicum parcul englezesc, de nu e făcut ca măreța măestrie a grădinăriei franceze, are o înfățișare plăcută și te strămută în sânul simplei și frumoasei naturi.

A vorbi despre palatul crăiesei ar fi cu prisos; înlăuntru nu l-am putut vedea și pe dinafară nu e nimic de văzut. Singurul lucru ce ne-a ațintit mai mult privirea a fost guardia crăiască. Soldații englezi pedestri sunt niște uriași cu spențere roșii, cu pantaloni albi, cu chivere de urs; dar când îi vezi pe uliță ei port o căciuliță roșie la o parte, legată pe sub barbă, cu bastonaș în mână și au un aer foarte desghețat.

Călăreții sunt încă și mai minunați. Căii lor negrii sunt tot aleși; coifuri aurii, scânteiază la soare, pieptare de oțel pe spențere roșii, botforuri negrii cu pantaloni de căprioară albi, mânuși albe în mâini și port mândru: iată un călăreț englez din guardia crăiesii; astfel se înfățișează ei la poarta palatului, făcând streaja Victoriei și admirația trecătorilor.

Dar să ne urmăm călătoria prin Londra. Trecând pe la poarta palatului, unde am văzut acei frumoși ostași, am zărit locul în care era zidită odinioară casa White Hall (Uait Hal) dinaintea căreia căzu capul nefericitului Enric I Stuart și la urmă, am mers la Westminster Abbey (Uestminster Abei); ar putea cineva să serie sute de tomuri asupra acestei mănăstiri; noi ne vom mulțumi a spune doar cuvinte despre dânsa, admirând pe dinafară arhitectura sa gotică, dar de un stil mai aspru decât bisericile gotice din țări meridionale, și de ornamentație mai simetrică și mai regulată, — dovadă de o imaginație mai răcită și de un duh mai puțin fantastic. — Pe dinlăuntru Westminster Abbey, este expresia împietrită a Engliterei întregi. În numeroasele sale capele, se cetește pe morminte toată istoria acestei țări, începând dela

vechiul craiu Eduard Spoveditorul până în zilele noastre de industrie și de diplomație. Orice om însemnat ieșit din nația engleză, își are acolo un monument; fieșce glorie a Engilterei e tipărită pe zidurile acestui minunat Panteon, care-ți dă o idee într'adevăr măreață despre puterea morală a nației ce poartă astfel de cult marilor săi oameni.

Printre capelele mănăstirii vom deosebi numai pe cea veche (pe deasupra căreia s'a zidit la urmă toată biserica și în care se vede tronul de stejar al crailor englezi, bătrân de patru sute de ani și mai bine); împrejur-u stau mai multe morminte foarte vechi, roase mai toate de timp. Două alte capele cuprind mormintele neîmpăcatelor vere dușmane, Maria Stuart și Elisabeta Tudor; altele sunt pline de morminte mai noi ca cel al lui lord Chattam, al actorului Kembl, al ministrului Watt, glorie de tot felul adunate sub acoperământul nemuririi. Capela dela mijloc, adică capela crăiască, are un tavan de piatră, săpat cu foarte multă măiestrie; într'insa se destăinuiește un alt caracter al societății engleze, caracter care însă este pretutindeni în Englitera destul de învederat, adică stăruința obiceielor feudale până în în ziua de astăzi. În capela dela Westminster, ca și în cea dela Windsor, stranele nobililor săpate în lemn, sunt acoperite cu sumedenie de blazonuri mai mult sau mai puțin șterse; pe deasupra lor se înalță coiful sau armura familiei al căruia e jețul și împrejur fâlfâesc bandierele lordului. Intrând în astfel de locuri, te-ai crede într'un muzeu de veacul de mijloc, de n'ai vedea aci o solemnitate mai mare care păstrează ceva viață acelor obiceiuri moarte.

Să ne depărtăm însă de Westminster Abbey și apucând spre Tamisa să admirăm, după podul Westminster, palatul Parlamentului, nouă zidire de o arhitectură venețiană întinsă și încă albă, care-și scaldă poalele în apele negricioase ale Tamisei și al cărui turn pătrat stă acoperit de ceață și de fum. Nu va trece mult și Palatul Parlamentului va lua fața întunecoasă a tristului palat Somerset ce-i stă în față peste apă, căci aci nu e soarele Italiei, ca să aurească piatra nici sânul Veneției ca să-i resfrângă în azur fața-i aurie. Fugim dar cu părere de rău de aci și fiindcă ne-am adus aminte de Italia, țara artelor, ne pornim pe Trafalgar Square, trecem pe lângă coloana învingătorului și martirului din Trafalgar și ne scoborim pe treptele galeriei de pictură (Picture's gallery). Galeria e mică; vreo patru odăi o alcătuesc; însă într'insa sunt

multe lucruri ce ar cere un studiu îndelung; un iubitor al frumuseții are acolo cu ce să se adape; iată tot ce-am putut înțelege într'o repede trecere prin sălile acelei galerii; nimic dintr'însa n'a rămas bine lămurit în mintea mea; știu numai că am admirat mai multe tablouri de Murillo, câteva de Rembrandt, multe de Poussin, câteva de Rubens și deosebite alte tablouri minunate. Rubens mi-a făcut acolo o impresie mult mai plăcută decât în Louvre. Galeria numită «du Louxembourg» e foarte frumoasă ca execuție, ca colorit; dar ea e negreșit fără de interes; dimpotrivă, în Londra am văzut tablouri mai mici de Rubens, dar care vădesc grația și marele suflet al unui zugrav plin de geniu. Imi pare încă rău că în repede ochire ce-am fost nevoit a da acestei galerii, vederea nu mi s'a oprit asupra niciunui tablou din școala engleză, cel puțin de ale umoristului Hogarth; negreșit că alături fiind ca tablouri din școlile italiene și olandeze, cele engleze se pierd lesne; sunt însă în Englitera mulțime de galerii particulare cuprinzând unele numai tablouri din școala națională, altele deosebite curiozități de tot felul; din nenorocire n'am avut vreme a vizita niciuna. Bine încă c'am putut da cu ochii de cele mai însemnate muzeuri crăiești.

Ne învărtirăm ca la o jumătate de ceas, printre atâtea minuni și de acolo apucarăm calea către Muzeul Britanic, la care eu de mult mă grăbeam să ajung.

* * *

Capitolul următor, referitor la Muzeul Britanic, a fost publicat, ca specimen, în «Convorbiri Literare» din Nov.-Dec. 1915, pag. 1141—1444.

* * *

Pre cât ziua aceasta a fost consfințită artelor, atât a fost a doua zi consfințită industriei și negoțului. Nu doară ca noi să fi luat un rol activ în mișcarea comercială a Londrei, ci numai fiindcă am avut mai toată ziua priveștiștea industriei engleze. Am mers mai întâiu de-am văzut vestitul tunel despre care s'a vorbit atâta în lume. Adevărată minune a dibăciei omenești, tunelul mi s'a părut un lucru căruia îi lipseau condițiile ce fac ca lucrurile să fie bune, adică folosul și frumusețea; negreșit că un pod făcut omenește peste Tamisa ar fi fost mai folositor decât acel gârliciu sub apă prin care nu pot trece decât pedestrii și încă cu greutatea însemnătoare de a urca și de a scobori o scară ca

dela un al șaselea cat. Pe un pod făcut peste apă ar fi putut trece trăsurile și comunicația ar fi fost mai înlesnită într'o parte a orașului unde podurile lipsesc cu totul și unde transportul dela un mal până la altul nu se poate face decât pe vase și în vaporuri-omnibus; de altă parte un astfel de pod ar fi cerut o mai mare cheltuială și în loc de a plăti câte doi penny de persoană ca să treci prin tunel, ar fi putut stăpânirea să dea treacul gratis, bieților mergători cari nu totdeauna umblă după plimbări. Cât despre frumusețe, să-mi spuie oricine, ce poate fi frumos într'o lungă galerie umedă și copleșită, luminată cu boturi vâpâinde de gaz? Ce poate înfățișa ochilor un astfel de loc? Să-mi vorbească cineva de podul pe Dunăre dela Pesta, și atunci voi mărturisi și eu că e un lucru frumos; dar tunelul Tamisei nu are alt preț decât al unei originalități cu totul extravagantă și cu toate însă că compania care a plătit uriașele cheltueli ale acestei originalități ce a îngițit mai mulți bieți lucrători, a câștigat sume nenumărate. Astfel adesea lucrurile cele mai lipsite de gust și de folos, și neavând alt avantaj decât curiozitatea lor, fac pe oameni să alerge orbi către dânsle. De felul acesta este tunelul Londrei; mulți străini și pământeni îl vor vizita încă cu mirare, până într'o dimineață s'or cufunda și pereții lui, roși neîncetat de apele Tamisei ce-i înconjoară. Il las dar în pacea Domnului și nu departe de dânsul găsesc un lucru cu totul deosbit; lucrul cu totul opus tunelului, care pre cât este de nefolositor atât este de folositor celălalt, adică Dokurile (cărora tovarășul nostru Zamfirescu le zicea *Δόξα ναυγί*). Dokurile sunt o mulțime de întinse canaluri sau basenuri în care se pun corăbiile la adăpost și încarcă sau descarcă mărfurile. Acolo să vadă cineva mișcare! O pădure de catarguri, munți de saci și coleturi, roaie de oameni strigând în tot chipul, iată tot ce înfățișează dokurile; privești într'adevăr minunată a comerțului. Te miri cum într'atâta încurcătură se pot tracta treburi serioase de negoț, cum într'atâta turburare nu se rătăcesc miile de galbeni, cum într'atâta fierbere poate domni recele interes. Dar orișicum acolo capeți o idee mare despre comerț și despre groaznica consumație a societății. Ca trecători ce fugim și de aci și să ne îndreptăm pasurile către vechea cetățuie a Londrei, apărarea cetății și rezidența vechilor crai plină de antice suvenire; în turnul Londrei poate vedea cineva armurile de fier ale vechilor viteji, rămășițe bogate a veacurilor trecute și păstrate

cu religiozitate de nepoții vechilor ostași ce purtau acele veștimente înfierate; acolo zărește cineva ferestrele chiliilor în care a fost închisă nenorocita Ana Boleyn, și în care au fost uciși de către un unchiu dușman și ambițios, copiii crăiești ai lui Eduard al IV-lea. Încă până astăzi cetățuia păstrează o înfățișare războinică, țepene ziduri de piatră, poduri cu lanțuri, ostași sub arme; slujitorii ce te îndrumă prin săli, port încă vechiul costum al slujitorilor curții engleze și tot acest aparat slujește a păstra rămășițele strămoșești și cununa cu embleme crăiești. Intr'un cabinet, pe o masă de piatră acoperită cu sticlă, se află aceste din urmă respectate comori.

Însă repede noastră călătorie ne ursește aiurea și întâlnim frumoasa sală de bursă a negustorilor de cărbuni de pământ; acolo vizităm înalta și vechea sală a sfatului orășenesc cu două antice figuri pestrițe și grotești, în două colțuri. Dincolo, în sfârșit, intrăm în Biserica Sf. Pavel. Această biserică de un stil modern, ce aduce cu Sfântul Petru din Roma și cu Panteonul din Paris, are negreșit o măreață înfățișare; dar goliciunea unui templu protestant nu se cam potrivește cu acei pereți întinși, cu acele înalte coloane, care ar cere o bogăție mai mare în decorație; iacă impresia ce mi-a făcut interiorul bisericii. Acum să începem a urca scările turnului și după ce-am lăsat pe d-nii I. Odobescu și I. Samurcaș, pe la jumătatea drumului, noi, adică d-nul Zamfirescu și cu mine, să mergem până sus în ceea ce se chiamă felinarul (la lanterne); acolo am săpat pentru nemurire numele nostru în piatră (poftim mă rog, treabă ce-i dăm nemuririi! De-a ne păstra numele.). Dar las numele nostru pietrei și veciei și mă silesc aci a aduna vreunele din acele impresii trecătoare ce mi-a insuflat priveliștea Londrei dintr'un punct așa de înălțat. Nu știu care economist a spus că Londra nu mai este un oraș, ci un județ plin de locuințe.

Acela a zis bine, ce a zis, căci într'adevăr, dacă din vârful clopotniței Sfântului Pavel, arunci ochii printre norii de ceață și de fum ce te înconjoară, nu zărești decât o mare cu talazuri roșcate, adică o întindere acoperită cu învelișe de țigle, printre care șerpuește lata Tamisa și adăpostite de o parte de acea pădure de catarturi ce se vede în dokuri. Încotro vei căta, tot asta vezi și ochi-ți nu pot ajunge mai departe decât unde merg și casele. Totul e locuit și orizontul se taie peste oraș.

Dar, aidi să ne dăm jos de acolo, căci de atâtea colindări ne-am ostenit și luând drumul casei, să rezumăm impresiile acestei zile așa de bine întrebuintată.

Ieri văzusem mai multe obiecte de artă, lucruri care nu erau de loc însemnate cu pecetea englezească. Afară numai de biserica Westminster, toate celelalte nu puteau să-ți dea o idee despre nația engleză. Cele ce văzurăm astăzi sunt de o natură cu totul alta. Astăzi am văzut pe englezul industriaș, pe englezul negustor, plin de speculații și de calcule, dându-se cu sânge rece într'un vârtej de întrecere. Astăzi iar am văzut în turnul Londrei, precum și ieri văzusem în Westminster Abbey pe englezul păstrător al vechilor tradiții, plin de mândrie de trecutul său, plin de demnitate în prezent. Dintr'o parte noua Angliteră dedată cu totul la câștigul material și la cele mai îndrăznețe speculații; de cealaltă, vechea Angliteră plină de mândrie și de venerație pentru trecut, poporul și noblețea, sau ca să-i arătăm prin cei mai învederați ai săi reprezentanți, Camera Comunelor și Camera Lorzilor. Iar pe deasupra acestora stă, pe un vechiu tron de stejar, cu întreita cunună britanică în cap, o muiere cu port mândru, cu trăsuri nobile și frumoase, cu ochiul viu și pătrunzător, cu buza disprețuitoare. Iată Victoria, emblema vie a țării engleze.

Seara acestei zile am petrecut-o la teatrul italian, unde am văzut Profetul, cântat de Corizi și de Mario. Acești cântăreți așa de vestiți mi-au făcut o slabă impresie. Corizi, se vede că a fost odată ceva; dar acum, vai! s'a trezit: « Fost-ai lele, cât ai fost! » Cât despre Mario, nu se poate să fie om mai rece și actor mai fără haz: un glas prăpădit, o mutră de nătărău. Poftim, mă rog, de admiră pe Mario! E într'adevăr, pe de altă parte, că noi eram cât se poate de rău așezați pentru a admira. Aci mă văz iar silit a face o aspră critică a Englezilor; orișicum nimeni nu-mi va putea imputa că sunt dispus împotriva acestei nații; sunt foarte nepărtinaș, când e ceva de lăudat, laud; iar când aflu câte o vină, atunci n'o trec cu vederea; și cum, te rog, aş putea să trec cu vederea acele groaznice ceasuri ce le-am petrecut în picioare în parterul teatrului italian, după ce am plătit shilingi.

Atâta scumpete pentru teatre e un lucru nespus; ce petrecere poate fi aceea pe care o plătești cu pielea după tine? Cinstiți oameni erau vechii Greci cari nu plăteau ei, la teatru, ci le plătea stăpânirea lor spre a asista la reprezentații! Dar au trecut acele

vremi frumoase; acum ar trebui cel puțin să căutăm a ne apropia cât mai mult de dânsule, reducând prețul teatrelor. În Englitera, barbaria cea mai deplină există sub raportul acesta; am plătit opt shilingi de persoană ca să ședem în picioare la parter și fiindcă cei doi mai bătrâni din tovarășii mei nu puteau suferi această groaznică poziție, au fost siliți a mai adăuga șapte shilingi pentru a se țoțona într-o a treia loje.

Să lăsăm însă aceste supărătoare aduceri aminte și trecând peste o noapte, voiui lăsa a doua zi de dimineață pe tovarășii mei odihnindu-se acasă de atâtea alergături și eu mă voiui duce să petrec vreo cinci plăcute ceasuri în British Muzeum; iar seara, împreună ne ducem să vizităm o curioasă colecție în care se văd mai multe sute de personaje vestite, oameni politici, crai, autori, artiști, actori, uriași și toți aceștia făcuți de ceară cu cea mai mare măiestrie și îmbrăcați cu costumele lor respective. Nu voiui înșira pe câți am văzut și nici chiar parte dintr'unșii, căci ce folosește să spun numele, dacă nu poți să vezi lucrul. Las dar pe cetitor să-și închipuiască ce poate fi și adaug numai că pe lângă figurile de ceară am mai văzut și alte curiozități, precum reprezentația unei ghilotine din timpul revoluției franceze; precum cămașa ce purta Enric al IV-lea, craiul Franței, în minutul când a fost înjunghiat; caleașca lui Napoleon pe care au prins-o Englezii la Waterloo; cismele ce purta el în Rusia, patul pe care a murit la Longwud în insula Sfintei Elena; triste rămășițe ale unei mărimi așa de strălucite. E lucru mahnitor, a vedea pe ce ticălos pătuleț de fier a murit acel ce mîna toată Europa după placul său. Ce mare e numele și ce mic e omul!

Mai sburdalnice ființe decât noi nici că sunt pe lume. Dela una trecem la alta și fără de niciun fel de legătură; apoi ar fi fost foarte greu de a așeza o legătură oarecare între atâtea lucruri cu totul deosebite.

Mai adineauri vorbirăm de patul de moarte al lui Napoleon. Iată că acum ne vom strămuta în Grădina Zoologică (Zoological Garden), în care am petrecut dimineața dela 7 August. Despre această grădină în care se află o colecție de dobitoace vii, nu avem alt lucru a zice decât că este și mai mare decât grădina plantelor din Paris și (lucru de mirare) că este ținută de o companie particulară, de aceea plătești intrând și înăuntru mai plătești încă de vreo câteva ori; ăst metod este cam obștesc în Englitera; de

vreme ce mai toate lucrurile sunt făcute de companii particulare, mai toate se văd cu plată. Cât despre mine nu găsesc acest metod bun cu totul; căci de o parte toate acele întreprinderi au mai puțină siguranță decât când ar fi ale Statului și pe de altă parte, fiindcă trebuie să fii bogat ca să te poți bucura de unele lucruri pe care orice Stat are datoria a le da gratis publicului. Răul este și mai mare când acest metode se întind și la lucruri trebuincioase și nu la petreceri cum spre pildă la poduri. Ce este mai nesuferit decât să nu te poți strămuta într'un oraș după un mal pe altul dacă n'ai parale, sau dacă ți-ai uitat punga acasă; atunci trebuie să faci un ocol groaznic ca să găsești un pod gratis sau de n'ai vreme de întârziat să dai înnot; și încă de ar fi Tamisa mai strâmtă, dar este de o lungime însemnată și plină de vase. de două ori luntrile și gratiile după malu-i rămân pe uscat fiindcă tragerea și înălțarea mării se simte foarte lămurit până în Londra. Iată însă că din parcul cu dobitoace ne pomenim la Tamisa și nu știu de ce așa iute, căci a trecut o seară pierdută, o noapte câștigată (cu somnul) până când să trecem această apă ca să luăm drumul de fier ce ne-a dus în vreo două ceasuri până la castelul crăiesc numit Hampton Court (Hampton Curt). Acest castel, zidit de vestitul craiu Enric al VIII-lea, care a omorât șapte neveste și a introdus legea protestantă în Engliera, e făcut de cărămidă, dar cu mult gust; deocamdată interiorul e ocupat de o mare și prețioasă colecție de tablouri printre care abia am putut deosebi câteva capete de operă, așa de iute ne-am strecurat printr'însa. Grădina din împrejur e mică, dar parcul ce-o împresoară e întins și plin de cerbi, pe cari îi vânează prințul Albert. Un havuz e dinaintea palatului; de o lature se află un labirint, o cale rătăcită cu care se veselesc numeroși vizitatori ai acestui palat; și de cealaltă e o biată oranjerie alcătuită de vreo douăsprezece portocali schilodiți și răpciugoși; tot acolo se mai află și via crăiesei care este compusă de o singură viță, adevărat monstru ce se întinde cu mii de ramuri într'o odăiță lunguiată și dă, se zice, până la șase mii de ciorchine de struguri pe an. Nu știu zău, dacă pentru Englezii neobișnuiți cu strugurii, boabele nu sunt ciorchine! Dela această preumblare ne-am întors seara acasă. Pe loc am mâncat și nu cred să fi întârziat mult până ne-am culcat căci ți-u minte că eram foarte osteniți.

Uitaiu însă a spune că această vestită zi era o Duminecă, și că nimic nu e mai ciudat decât o Duminecă în Londra. Tot orașul pare a fi pustiu. De ai nenorocirea de a ieși pe uliță nu găsești alt tovarăș de plimbare decât câte un cățel rătăcit și negreșit că nimeni nu dorește astfel de companie. Spre a fugi de singurătate trebuie să mergi la țară; acolo găsești lumea veselă și dispusă la petreceri liniștite; căci e păcat de a face mult sgomot ziua aceea; de aia sunt și teatrurile închise. În ziua de 9 August, bunul nostru tovarăș, d-l Samurcaș, ne mai îndurându-se a mai rămâne două zile, a plecat în Paris. Eu am fost la muzeu și ceilalți doi s'au plimbat prin ulițele Londrei; seara am fost la Teatrul crăiesei, unde se joacă tot opera italiană; acolo am văzut pe Don Giovanni al lui Mozart și după aceea am văzut și un balet, și după aceea alte cântece din deosebite opere și era să mai vie și altele dacă nu se întâmpla pentru norocul nostru să se îmbolnăvească nu știu ce actor. Astfel am fost iertați de o parte dintr'acea reprezentatie fără de sfârșit ce ne-a ținut până după unul din noapte. Din norocire ne aflam așezați pe jețuri și de aceea nu ne păsa; dar la întoarcere era s'o cam pățim, căci ne cam pierduserăm drumul; am ieșit însă lesne din nevoie, întrebând pe trecători.

A doua zi, pentru a doua oară am ieșit din Londra; dacă stam mai multă vreme, am fi mers să vedem încă și alte sate interesante de prin jurul Londrei, precum Greenwich (Grinuici) unde este observatorul de astronomie, Rișmonde (Richmonde) unde este un frumos palat, dar noi am fost siliți a ne mulțumi cu Hampton Coort și cu Windsor (Uindsor). Ca să ajungem la acesta din urmă, am călătorit mai bine de un ceas cu drumul de fier și am străbătut tot câmpii verzi și stufoase dar triste din pricina norilor și a ploii care ascund soarele și opresc verdeța de a zâmbi.

Windsor e palatul în care crăiasa petrece o mare parte din an; zidirea e veche dar preînnoită, ce se înalță pe un deal de unde se zărește foarte departe și care e înconjurat de grădini. Apartamentele crăiești sunt (cum își poate închipui fieșicine), mobilate cu mult lux. Capela e minunată, saloanele de primire și de bal sunt strălucitoare. Sălile de arme pline de unelte prețioase și frumos așezate. Galeriile de tablouri, bogate (și pline mai ales de tablouri de Van Dyk), odaia de mâncare de o lungime nespusă.

După ce-am văzut toate acestea ne-am apucat calea înapoi și prin odihnă ne-am pregătit la groaznică încercare ce aveam de suferit a doua zi. Hotărâsem acea zi pentru plecare și deși nu era vremea frumoasă, vream de sigur să ne împlinim hotărârea, ca să fim de 15 August în Paris, unde doream să vedem marea revistă ce s'a făcut atunci.

Deci am plecat și după ceva ambarasări ce-am avut la biroul drumului de fier, fiindcă nu aveam decât monetă franțuzească, am ajuns cu vânt și cu ploaie la Folkstone. Dar aci era să se înceapă chinul nostru. Intrând în vapor, pe când acesta era încă în port, ne-am așezat pe băncile podului. Marea era groaznică, vântul sufla rece și eu biet n'aveam pe mine decât un tartan subțire pe care-l aduceam comision, purtându-l pe mine, de frică ca să nu-l oprească la vamă. Văzând eu astfel de împrejurări, m'am înfășurat cu dânsul pe cap și m'am apucat cu mâna de un fier. Cât am intrat pe mare, a început o mișcare strașnică și în lungul și în largul corăbiei, un sgomot de valuri, sdrobite ce-ți sfâșia pânțele, o stropitură de valuri reci și sărate ce te îngheța și-ți da greață. Ah! vai! ce nesuferită poziție să te simți astfel sgduit, având abia un petec de laviță ca să șezi. Abia o bucățică de fier ca să te reazemi, fiind cu picioarele în apă, căci apa acoperea podul, suferind Dumnezeu știe cum! Astfel am petrecut vreo două ceasuri.

Ceilalți nu erau mult mai fericiți, doară că d-l I. Odobescu a fost singurul din pasageri care să nu fi suferit de boala mării; dar altfel a pățimit destul și d-lui, fiindcă de două ori mișcările vaporului l-au aruncat jos și la urmă un marinăr i-a luat mantela din spinare ca s'o dea unei dame bolnave. D-l Zamfirescu, mai curajos decât mine s'a dus jos în cabină și cred că acolo trebuie să fie mai bine, căci încaileă te întinzi pe jos și nu ești străbătut de apă și înghețat de vânt. Așa petrecusem, zic, vreo două ceasuri și mai bine, și furtuna mergea tot crescând, valurile ca munții și ca prăpăstii se cufundau și se înălțau sau se sdrobeau cu sgomot de vaporul nostru, când deodată se aude o strașnică scrâșnătură și catartul cel mare cade în apă.

Atunci am deschis și eu ochii. Suferința mă făcuse să nu am frică de primejdie și primejdia îmi tăia suferința. Când deschisei ochii, văzui ieșind din ușa cabinei, pe d-l Zamfirescu cu o manta largă pe dânsul, fără de pălărie dar cu părul vâlvoi în cap. Până

atunci credeam că este numai o vorbă de a zice că de groază părul se ridică în cap; atunci m'am încredințat că este într'adevăr așa. Dar era și pricină de îngrozit. Matrozii puindu-și toate silințele scoaseră din apă catartul și pânda a căror greutate ne putea răsturna. Atunci mișcarea vaporului se mai domoli, dar primejdia crescuse fiindcă vasul nu mai înfățișa nicio împotrivire tare vântului și valurilor. Pe loc căpitanul dăte poruncă de a pripi mașina spre a grăbi umbletul, și cu primejdia de a ne arde sau de a ne înneca de-a-dreptul, am ajuns la 8 jumătate, după trei ceasuri și jumătate de luptă, în portul Bulonii. Doamne! Ce norocit am fost când m'am văzut pe pământ țeapăn, când m'am simțit pe continent. Englitera mi se părea o urgie, de vreme ce nu poți să ajungi într'insa fără de a suferi; pe Francezi și chiar pe vameșii francezi îi priveam cu drag, ca pe frații mei și limba franceză pare că mă mângâia de strigătele englezești ce le auzisem în corabie.

Când sosirăm în Bulonia, drumul de fier plecase de 1 și jumătate; se făcu dar pentru pasagerii sosiți în vapor, un tren extraordinar ce ne duse uzi și înghețai până în Paris. Pe la trei dimineața străbatem tăcerea bulevardelor și sunam la poarta noastră în rue de la Paix No. 11. Dar aci altă nevoie, căci nimeni nu vrea să ne deschidă în casa noastră. Mamei, se vede că i se părea că suntem niscaiva hoți și în zadar îi strigam de afară că suntem noi, că venim din Englitera, jumătate înnecați, și nu vrea de loc să deschiză, până în sfârșit, deșteptându-se bine și înțelegând glasurile noastre miloase, ne-a deschis ușa și ne-am învrednicit atunci să revedem liniștitul nostru locaș ce ni se părea încă că se leagănă pe valuri întunecoase. Această groaznică închipuire m'a prigonit încă vreo câteva zile; de mă puneam în pat mi se părea că mă înalț și mă cufund, de umblam mi se părea că șovăesc. Dar astă impresie neplăcută s'a șters cu vremea, lăsând numai o neplăcută aducere aminte de călătoria noastră din Folkstone în Boulogne. Cât despre Englitera n'o mai privesc acum cu aceea vrăjmașie a unui bolnav de mare.

Impresia ce mi-a lăsat acea nație e măreață.

Deși nu simpatizez mult cu dânsa (tocmai fiindcă ea are calități ce insuflă admirația, dar nu simpatia), dar însă nu mă pociu opri de a vedea într'insa o mare putere morală; pe de altă parte, vede cineva într'insa un caracter prea mult datat la interes;

un individualism ce respinge ideea de frăție, o mândrie rece nu numai către cei din afară dar și chiar în sânul său. Intr'un cuvânt, nația engleză mi s'a părut plină de noblețe și de mărire, dar lipsită de orice sentiment ce aduce unire, de orice lipiciu, cum zice Românul.

Am ajuns la sfârșitul întreprinderii mele; dar, din nenorocire, n'am ajuns cum aș fi dorit. Această povestire repede a călătoriei noastre la Londra, e făcută cu atâta iuțeală încât stilul e plin de greșeli. De m'aș apuca să-l îndreptez, ar trebui să încep o altă povestire făcută cu mai multă băgare de seamă, și adică ar trebui să fac dela început, ceea ce n'am avut vreme să fac acum. Nădăjduesc însă, că dacă vreun rar cetitor va avea a-și arunca ochii asupra acestei scârțaituri, va binevoi a-mi ierta greșelile, luând în băgare de seamă scuzele ce fac într'acest epilog.

AL. ODOBESCU

INSEMĂRI

DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEȚELE ARGEȘ ȘI VÂLCEA

CĂLĂTORIE FĂCUTĂ ÎN 1860

Din însărcinarea Ministerului Cultelor și Instrucției Publice

Am plecat din București, Duminică la 18 Iunie 1860, la 10 ceasuri dimineața; drumul a fost bun la început dar cu cât înaintam, noroiul era mai mare. La Găești unde ne aflam pe la 6 ceasuri ne-a apucat o ploaie foarte repede care însă a stătut curând; ne-am urmat drumul la pas, și pe la 10 ceasuri am ajuns la râul Budișteanca, care din acea ploaie crescuse așa de tare încât n'am putut-o trece; ne-am întors dar și am mas în satul Budișteni, la un han destul de curățel al lui Costopolu; acolo ne'am gătit o supă și ceva alte mâncări și apoi ne-am culcat.

A doua zi Luni, la 19 Iunie, am plecat dela han pe la 10 ceasuri, pe la 11 eram la Leordeni, la Sofia Crețulescu; am vizitat casa ce o zidește pe un loc înălțat și bine așezat; am dejunat la dânsa și apoi de acolo am plecat la Golești, unde am ajuns pe ploaie, pe la 2 ceasuri.

Toată ziua am petrecut-o foarte bine și foarte plăcut; dar ploaia n'a încetat nici noaptea, astfel că a venit știre că râul Doamnei venise așa de mare încât a înecat tot locul împrejur și chiar a rupt o parte din pod. Omul trimis călare că să aducă pâine din Pitești n'a putut trece; cu toate astea după dejun, Marți la 20 Iunie am pus puțin bagaj în trăsură. Sașa a rămas la Golești, unde se aflau Doamna Zinca Goleasca, Anica Racoviță, Elena Filipeasca, Anica și Tinca Racoviță, Luțica Racoviță și copiii lui Grand cu guvernanta lor; este și Alecu Golescu etc., și eu împreună cu Trenk am plecat spre Pitești.

Drumul era o lapoviță; pe de alături ale șoselei bălțile nu mai încetau; în sfârșit când am ajuns la vărsătura râului Doamnei, am văzut o priveliște de mirare. Apa cuprinsese tot locul; porumbiște, zăvoi de sălcii, toate pluteau într-o apă furioasă care răstogolea tulpinele și crăcile de pomi aduse de la munte.

Șoseaua se prefăcuse în cataracte peste care sălta apa. Am făcut cu trăsura un ocol și având un om călăuză prin apă am trecut dincolo de vărsătură. Apa ne-a intrat mai de o palmă în trăsură. Geanta cu așternutul și hârtia lui Trenk s'au udat în mare parte. Când am ajuns la uscat am fost siliți să stoarcem toate; o mulțime de oameni erau acolo și mulți ne-au ajutat. Mai înainte se rupsesse la un cap podul după râul Doamnei; pentru pedestrii se pusese câteva lemne ca să facă o trecătoare peste ruptură, dar trăsura a trecut prin apă, înecată mai sus de scări. În sfârșit am ajuns în Pitești. Acolo administratorul, d-l Petrescu, lipsea dus fiind în plasa Golești unde se exterminăză lăcustele, făcând hori de români care le calcă în picioare. Astfel a isbutit fostul administrator, d-l Orbescu, acum director la depart. din năuntru, a prăpădi din mai multe locuri aceste lighioane. Am luat dar explicații pentru vizitarea mănăstirilor din județul Argeș și pentru bisericile din Pitești, dela d-l Furduescu, secretarul administrației. La urmă mergând la Poștie am luat alți cai și am fost la schitul Trivalea, ce se află într-o vale ce-i zice și Valea Stânței, în apropiere cu o jumătate de ceas de Pitești.

Drumul e prea frumos prin vale și străbate în multe rânduri râulețe, dar ploaia ne-a însoțit în toată călătoria. Trenk a luat o schiță de poziția mănăstirii; Biserica e prefăcută din nou, precum și casele, de actualul egumen, părintele Ierafteiu, ce a fost preot la Mitropolie. El mi-a dat ceva deslușiri asupra trecutului acestui schit care ține de Mănăstirea Cozia. Ploaia a urmat cu o mai mare furie, încât la întoarcere, abia trecuse un ceas și gârla se umflase mai mult de o palmă. Pe la 6 ceasuri ne-am întors în Pitești; Lipcanu ne aștepta în Hotelul România, unde am și mâncat un prânz compus din pui de găină prezințați sub toate fazele lor: Ciorbă, rasol anghemacht, friptură, etc. În vremea prânzului am avut vizita protopopului Nae dela Biserica Greci, vrăjmaș neîmpăcat al lui Ierafteiu Trivăleanul. Unul se plângea de puțină sumă a lefii ce e de 6000 lei, în vreme ce Mănăstirea are 2000 # venit și se laudă a fi scos Mănăstirea din ruine cu

casna sa. Celălalt îl învinovăţea zicând că e lacom la bani şi nu face nimic pentru Mănăstire. Plecând protopopul am scris o depeşă Saşii la Goleşti, apoi am redigiat această foaie care va fi urmată şi de desluşirile luate asupra Schitului Trivalea, apoi socotesc că ne vom culca dându-ne jertfă la mii de insecte ce de acum am început a-şi încerca lăcomia asupra noastră. Asta ar fi puţin de n'ar mai ploua afară; dar vai! toarnă cu găleata!

Piteşti, Marţi 20 Iunie 1860 Hotel România.

Miercuri 21 Iunie ne-am deşteptat, Trenk şi eu, şi după ce am primit vizita lui Lerescu, după ce şi eu am făcut o vizită noului administrator d-l A. Petrescu cu care eram vecin de odae la Hotel România. Pe la 9½ ceasuri am pornit cu gând că mergem la Bascov şi la Cotmeanca; dar surugii nu ştiu de ce au luat drumul Curţii de Argeş ce duce şi la Tutana; le-am urmat şi noi după placul lor într'o neîncetată stropală de noroi. Vai de noi cum am ajuns la Poştie la Mănăstire; dar mai înainte de a ajunge, chiar la jumătatea drumului, la Vărzaru, alături cu Borleşti lui Berendei, eu am zărit o cruce de piatră într'o porumbişte pe o muchie de pe malul Argeşului; m'am dus şi acolo am copiat inscripţia ce e slovenească, apoi am vizitat şi biseriţa satului care a fost zidită de Radu Vel Armaşul Varzaru cu soţia sa Ioana, dar mai la urmă un strănepot al său Clucerul Gheorghe, reparând şi zugrăvind Biserica a socotit de cuviinţă a se pune în locul ctitoricesc, lăsând pe neîmpăcatul duşman al Dorobanţilor şi al Simenilor într'un colţişor cu jupuniţa sa.

Aceste cercetări mi-au luat mai mult de un ceas. Trenk în vremea aceasta dormea în trăsură. Am pornit dar şi trecând prin Poştia la Mănăstire am spus să-mi vie caii la Mănăstire la Tutana unde am şi plecat trecând Argeşul ce ne-a intrat de o palmă în trusură. La mal ne-am secăt provizia de apă şi apoi apucând valea Tutanei am mers poate mai bine de un ceas şi jumătate ca să ajungem la Mănăstire.

Ploaia era gata după noi; astfel încât turna şiroaie când am intrat la mănăstire. Schitul bine situat şi clădit cu tărie şi cu luxul de ornamentaţii ale vechimei este acum cu totul părăsit; abia am găsit un biet paracliser sătean şi vreo câţiva ȕigani. Preoţii ce slujesc în biserică şed departe într'un alt sat. Vreo două ceasuri ne-au ajuns ca să culegem ce era de cules ca antichităţi şi vederi la acea Mănăstire; apoi luând pe paracliser pe capră,

I-am rugat să ne arate cum să eșim în drumul Poștiei spre Bascov sau spre Topolog. Am apucat dar prin matca Tutanei, prin văi înalte și acoperite cu anini; rare ori întâlneam câte un bordei de român ce se ocupă cu strângere de rânză pentru tăbăcărie. Cu cât înaintam însă valea se îngusta și natura se sălbăticea; după acele neîncetate ploi se vedeau copaci groși și vârtoși răsturnați cu rădăcinile lor întinse în matcă. Era o priveliște infiorătoare și măreață. După vreo două ceasuri am început să urcăm la satul Valea Porcului, lăsând în lături obârșia Tutanei. Am urcat multă vreme și coaste destul de repezi până ne-am aflat sus pe plaiul Oii, având de îndărătul nostru valea îngustă și stufoasă a Tutanei, dar când ne aflară sus priveliștea dobândi o întindere minunată; înaintea ochilor aveam frumoasa vale a Luminilor, șerpuită de Topolog, ocolită de mii de dealuri ce se înalță unul peste altul, acoperite cu holde și cu păduri până în fața munților cu zăpezi ce se perdeau în nori de ploaie.

Încă odată am rămas în extaz dinaintea acelei văi, acum doi ani o văzurăm în față urcându-ne dela Cotmeanca în sus; acum o vedeam venind dela Tutana, într-o direcție opusă. Urcaram câțeva vreme pe creasta Plaiului Oii, până deterăm în drumul olacului și apoi scoborîrăm pe drumul umblat până la Poștie la Topolog; soarele se gătea a apune, am luat de grab caii ca să pornim spre Flămânda, în jos pe Topolog; dar în fața Mănăstirii ni se spuse că apa e adâncă la vadul acela. De aceea mersem la Poștie; la Cacova schimbarăm caii și noaptea trecurăm Topologul pe la Ostroveni, unde este arendaș vestitul Ștefu, gazda mea de acum doi ani și apoi luând malul stâng al apei în sus ajunserăm pe la 11 ceasuri la Mănăstire la Flămânda.

Odaia în care ne primi un tânăr ce este îngrijitor mirean al moșiei, era destul de curată. Nu mâncaserăm mai nimic toată ziua; îmbucaram ceva și un somn dulce ca al călătorului ostenit ne duse până a doua zi la 9 ceasuri.

Joi la 22 Iunie am petrecut până la 1 la Flămânda, Trenk desemnând, eu însemnând inscripțiile și așezând de plecare; trecurăm iar Topologul prin vadul Mănăstirii ne întoarserăm iar la Poștie la Lumini și de acolo eșirăm la Schitul Maicelor din Bascov; schit modern, zidit de Șerban Cantacuzino și preînalt de Ștefu. N'am putut copia pe de întreg pisană, fiind supărat de curiozitatea maicelor, vreo 3—4 câte sunt și toate urite și bătrâne.

Aci ca și la Tutana și la Flămânda lipsea căpetenia adică de aci stărița, de dincolo egumenii.

Pe drum, ca să ajungem la Bascov, iar ne-a plouat. Dela Bascov am luat 12 cai de Poște ca să ne urce dealul ce duce la Cotmeana; trăsura urca cu chiote și cu Țibice, iar noi pe jos; îmi eșise sufletul, nu mai puteam să răsufliu. Pe plaiu am mers frumos prin vechi păduri din nenorocire ciopârțite din neîngrijire. Când a fost să scoborîm ne-a fost destul de greu, fiind coasta prea repede; dar am eșit în vale fără să pățim ceva. Peste o jumătate ceas am ajuns la Mănăstire; și de aici lipsește egumenul; doi preoți și vreo câțiva călugări ne-au făcut primire după mijloacele lor. Măine o să mă ocup a cerceta ce lucruri vechi se găsesc pe aici. Ce-mi pare rău e că zidirile vechi sunt mai pretutindeni ascunse sub spoituri și meremeturi făcute mai din nou fără niciun gust și niciun respect pentru antichitate. Această Mănăstire, una din cele mai vechi ale țării abia dacă mai păstrează acum ceva pereți și temeliiile cele clădite de Mircea cel Bătrân.

E 11 ceasuri și o să mă odihnesc.

Cotmeana, Joi 22 Iunie 1860.

Iată a cincea zi de când n'am mai descris călătoria noastră, deși în vremea aceasta am colindat mult, am văzut multe și am pățit îndestule; dar tocmai din pricinesele acestea am rămas înapoi cu descrierea, fiind tot deauna ocupat ziua și prea ostenit seara.

Noaptea de Joi 22 Iunie am dormit la Cotmeana într-o odaie mare dar nu prea curată, având două paturi în față unul cu altul, învelite cu niște saltele groase abia de un deget și pe deasupra niște macaturi ce nu se cunoșteau a fi fost de cât fiind cu totul sfâșiate. La ferestre nu erau perdele ci obloane; patul era tare, insecte câte vrei, toată noaptea n'am putut dormi fiind și supărat de neîncetatul tras al clopotelor.

Dimineața, Vineri la 23 Iunie ne-am ocupat: Trenk cu desemnul Mănăstirei și a câtorva amărunțe adică: tocurile de piatră ale ferestrelor, iconostasul săpat în lemn din Biserică, ușa cea veche iar de lemn ce se află în pod; eu am vizitat zidirile ca să caut pe unde mai erau vechi, am cercetat pomelnicul, cărțile, ce erau toate bisericesti, câteva dela Constantin Basarab, celelalte din vremi ale Fanarioților și mai noi, am prescris două pisanii, ce sunt la Biserică amândouă dela prefacere pe la 1777, am pus de mi-a luat prin calc inscripția după clopotul cel mare (lucru

care era greu și primejdios) și apoi am găsit în podul Bisericii, ușile cele vechi, prea frumos săpate într'un lemn ce s'a găurit și a început să se putrezească, și încă două icoane vechi.

La toate astea mult m'a secondat un tânăr preot, ce se vedea foarte inteligent și care mi-a înlesnit lucrarea; tot pe dânsul l-am însărcinat să-mi prescrie și pisană veche dela Bascov și să mi-o trimită la Pitești, dar până acuma n'am primit nimica. După dejun pe la 12 am plecat din Cotmeana, apucând în josul apei ca să trecem dealurile și să eșim drept la Pitești, fără de a mai trece prin Bascov. Aveam opt cai de poștă bălani și doi surugii tineri țigani. Pe capră luaserăm un om Ion, dela Cotmeana, ca să ne scoată la drumul Olacului. Abia umblasem un sfert de ceas prin valea păduroasă a Cotmenei, și începu urcușul la deal; era cam repede și plin de fâgașe și de mâncături de apă. Trenk și eu ne-am dat jos și am mers înainte pe jos până unde se face locul șes: ne-am pus sub un pom și am așteptat poate un ceas ca să vie trăsura, dar văzând că întârzie ne-am întors și am găsit o pe coastă la un nomol, neputând caii lua din loc. Se vede că li se făcuse nălucă, căci se încercară surugii în toate felurile a-i inhăma când opt în lung cum erau, când numai patru, când șease cu doi de lături; apoi bice, strigături; lipcanul și Ion ridică cu bârnele de roată. Dar toate erau de pristos, cât vrea să înainteze trăsura, caii se resfirau, săreau unii peste alții, se încurcau în hamuri, rupeau toate streangurile astfel încât am șezut ca la 2 ceasuri acolo într'acelaș loc.

A trecut pe acolo un vătășel cu calul, un om care fusese în oștire și auzind de mine m'a cunoscut. Ne-a ajutat și el dar a fost în zadar, așa s'a dus el și cu Ion să caute patru boi în sat la vale ca să ne urce; dar peste un ceas s'a întors Ion singur zicând că toții boii satului sunt sus la plaiu și prin urmare tot cu caii trebuie să ne facem treaba. Atunci surugii au hotărît să se întoarcă în vale să înfierbânte caii pe luncă și apoi s'o apuce de o dată la deal până în muchie. Cu mare anevoință au întors cu bine trăsura de șanțuri și de copaci și apoi au dus-o în vale. Intorcându-se însă cu caii întinși ceva mai în sus de acel nomol s'a rupt chinga dela un surugiu și a fost silit să stea. Nici n'au vrut caii să mai înainteze. În zadar am scos toate cuferile ce îngreuiau trăsura, am fost siliți pentru a treia oară să apuce iar din luncă și așa cu mari anevoințe ce mă adusere la desnădejduire, văzând că petre-

cem mai bine de 5 ceasuri la aceea coastă, am isbutit să ajungem cu trăsura până sus în deal; pe la 6 ceasuri după amiază. De acolo mai umblarăm ceva pe muchie, lăsând în dreapta satul Richițelele și începurăm a scobori în lunca Cotmeniței; acolo de vale am băut la o fântână, am umblat ca la un ceas pe luncă; la satul Groși am luat dela un rumân niște vișine foarte bune ce ni le-a cules chiar atunci din pom; tot acolo mai înainte am trecut pe la casa lui căpitan Radu, care, am aflat în urmă, că după ce a fost haiduc l-a luat Alecu Racoviță pe lângă dânsul ca argat și-a fost cel mai credincios al său. Acest om, ce era un uriaș de talie, s'a tras apoi la moșia sa, a făcut casa ce-am văzut-o și care e curățică de și e zugrăvită pe dinafară cu glastre de flori, și acum vreo doi ani a murit lăsând copiii moștenitori. Alături cu dânsul are N. Antonescu curte și casă. În fața casei căpitanului este o coastă înaltă și destul de repede dar fără păduri; am apucat pe dânsa. Surugiii noștri cari erau prea ticăloși ne-au făcut și aci ceva întârziere cu ștreanguri rupte, cu caii ce se învârtteau în loc de a trage, dar tot am eșit la deal și am umblat puțin pe muchie. Ion și-a luat ziua bună de la noi și am început să scoborim în valea Bascovului chiar la gura ei; ne-am urmat drumul prin niște locuri mlăștinoase și grele de umblat până am dat în drumul Olacului. Pe la scăpătatul soarelui eram în Pitești, am trecut la ocărnuire ca să iau răspunsul dela Sașa, dar lipsea și administratorul și secretarul. Ne-am luat lucrurile dela han și vestind că o să ne întoarcem a doua zi, am plecat la Golești. Drumul se îndreptase mult; la pod se pusese o podișcă provizorie de bârne, apa se trăsesese dintre sălcii, era numai ceva nomol; am urmat drumul pe sub via Bratianului și am ajuns la Golești pe la 10 seara. Toate fetele și Sașa erau îmbrăcate țărănește, fetele dase Sașei fiecare câte ceva ca să-i facă un costum foarte elegant. De două zile ne așteptau la Golești și mergea cu arabana ca să ne întâlnească. Ne-a dat să mâncăm și am șezut seara târziu de vorbă. A doua zi din noapte trebuia să plece la București Doamna Zinca Goleasca. A plecat așa de dimineață încât noi n'am văzut-o, dar se vede că celelalte Doamne n'au dormit până la 5½ când dumneaei a plecat.

Sâmbătă la 24 Iunie am petrecut dimineața la Golești; între altele am vizitat și Biserica care a fost zidită de Stroe Leurdeanu, precum se vede din pisania ce am copiat-o; e și un mormânt al

unui Leordeanu și o cohnivitră de piatră veche. Trenk a desemnat ceva ornamente dela tocurile de piatră ale ușilor. Biserica a fost cu turn dar s'a surpat de cutremur. Portretele cele vechi au fost șterse mai de curând și biserica s'a spoit albă.

Erau 4 ceasuri când am plecat din Golești. Sașa și demoiselele cu copiii lui Grand ne-au însoțit în araba până la via Brătianului. La Pitești n'am găsit alți cai și am certat pe căpitan. Se vede că Ștefan Burchi cu familia luase 15 cai ca să se întoarcă la București, petrecuse vreo săptămână în Albești dând ospețe cu lăutari ca să câștige pe alegători pentru viitoarea alegere de proprietar ce este a se face în locul lui Ștefan Golescu, numit de Domn la Comisia centrală. Am urmat cu aceiași cai; dar îi am odihnit la Vărzaru unde li s'a și dat grăunțe. Noi în vremea aceasta am fost la Biserică și Trenk a luat o schiță după portretul lui Radu, armașul Vărzarului. Era cam inserat când am ajuns în Poștie la Mănicești, acolo am aflat că d-l Burchi dojenise pe căpitan de ce să-mi dea caii în lături de poștie cu care prin Tutana am eșit la Topolog. Eu însă am luat tot pe acei doi băețandrii ce făcuse cu mine drumul acela și luând și pe bătrânul ceauș care știa drumul la schit la Bădiceni pe capră, am ocolit piscul ce desparte Vâlsanul de Argeș și am apucat la stânga de Argeș Vâlsanul în sus; am umblat până la 11 noaptea prin niște drumuri foarte urâte și noroioase; satele sunt dese pe Vâlsan, dar puținii călători după drumuri dau acestor locuri, mai ales noaptea, un aer de sălbăticie; am întâlnit numai câțiva care ducând obezi de roate la Vlașca, sau mai bine la târg la Mavrodin (căci am băgat de seamă că în Argeș la munte tot ce e la vale se chiamă în gura sătenilor Vlașca). Era cu totul întuneric când am ajuns la sat la Bădiceni și Dumnezeu știe cum s'a urcat trăsura până în deal la schit, dar acolo vai! ce sărăcie, ce murdărie! În laturile bisericii pe coasta Muntelui, un rând de odăi mici, cu tavanul de lemn și povârnit, cu ferestrele lipite cu hârtie, pereții sunt de bârne tencuite, scările de lăturoaie puse de-a-curmezișul pe blăni, învelitoarea de șită putrezită și burdușită. În odaie două paturi cu velințe, niște icoane prost zugrăvite, cu toată istoria bisericească pe dânsle, o îmbulzeală de lucruri murdare, o duhoare ce te înecă.

Călugărițele dormeau. Sosirea noastră le-a deșteptat cu mirare. Starița, ce este o greacă înecată în judecăți, ne-a dat odaia sa a cărei descriere am făcut-o mai sus. Mi-a povestit istoria schitului

și judecățile ei. Mi s'a părut o muiere intrigantă și am avut a doua zi prilej a mă convinge. Neputând presupune adevăratul scop al vizitei mele, am lăsat-o în ideea confusă cum că viu să revizuesc schiturile. Mi-a spus dar cum s'a judecat schitul cu niște săteni urmași ai întemeetorului schitului; cum la 1830 schitul a câștigat judecata, ce pretenții mai are stărița asupra unor locuri, cum a călcat hoții schitul în lipsa-i, și s'a furat ca la 20.000 lei, pe cine să bănuiește și cum iarăși se judecă pentru aceasta; după aste multe istoriseli am cinat ceva și ne-am culcat. O! sfântă osteneală a călătorului cum adorm toate răsfățăturile! În bordeiul dela Bădiceni am dormit ca într'un palat pe un pat de puf.

A doua zi, Duminică la 25 Iunie, toată graba ne-a fost să plecăm din Bădiceni. Nimic acolo nu avea interes pentru noi; am luat doi oameni călări și am apucat Vâlsanul în sus; dar cât era să eșim din satul Bădiceni, două muiere din sat din familia celor împetricinați cu schitul au venit să se plângă la mine de Stăriță, zicând că le maltratează, că nu le lasă să se gătească, că le gonesc din Biserică, că le strică casele cu bărbații, că vine să asculte la fereestre, și multe altele a căror concluzie era că schitul trebuie stricat. Le-am lăsat plângând și mi-am urmat drumul, drum destul de greu. Am trecut prin Mătureni, sat de moșneni, unde e fereastră de lemne, prin Stroești de unde am luat porumb pentru caii noștri. Acolo erau strânși mai mulți români de la deal ce mergeau la lăcuste cale de 4 poști; pe urmă am dat în Costești, unde în vremea cât am odihnit caii și le-am dat porumb, am vizitat Biserica de zid, dar prost clădită, împrejurul căreia se află vreo două trei case prăpădite în care șed vreo 5 cerșetoare de călugărițe. Acest schit n'are nici un venit, maicele trăesc cu pomană și merg prin țară cu Pantahuza. El e închinat la schitul din Brădeț care nici nu mai există ca schit. Din Costești am urmat drumul prin Vâlsănești până la Mușeteasa. Acolo ne-am oprit la arendașul Ghibor care lipsea la băi la Mehadia; un ajutor al lui, un băiat din Banat ne-a primit; am luat doi cai ca să mergem la schit la Robaia și trăsura am lăsat-o în Mușetești cu gând ca întorcându-ne să apucăm peste Muscele până la Curtea de Argeș. Mușeteștii cad în drumul ce merge dela Câmpulung la Curtea de Argeș prin Domnești. De aci am înapoiat oamenii din Bădiceni și însoțiți de un om din Costești, de altul din Mușetești și de un popă din Muscele, am apucat prin valea Robăiei în stânga Vâlsanului.

Am umblat ca la un ceas călări până la schit pe un drum plin de bolovani de piatră ce-i adusese gârla în vărsătura sa înecând toate prinprejur.

Poziția schitului e minunată pe malul stâng al Robăiei, cam în deal având în față un munte înalt cu păduri stufoase. Șederea ne-a fost puțină acolo. Starițul era un călugăr nu așa bătrân, ci vârtos cu vorba apăsată. Mi-a arătat cartea de întemeiere a schitului de familia Furduescu ce o dobândise el de nu știu unde, și se plângea că Episcopia îi ia venitul. Biserica n'are nimic interesant; printre cărți am găsit noul testament tipărit sub G. Ra-coți. Din Robaia hotărînd a merge călare prin Brătășești până la Curtea de Argeș am trimis răspuns să plece trăsura la Episcopie, și noi am trecut călări Robaia și apucând pe un munte la dreapta, l-am urcat până sus și apoi pe Muchie am mers până unde zărirăm schitul în valea Bădichi. Ce frumoasă vedere! Am scoborit la schit. Acesta e schit vechiu al familiei Vălsănescu, prefăcut pe la începutul veacului nostru, de acea familie de călugări din care fac parte arhimandriții Partenie și Doroftei. Acum îngrijește de dânsul Episcopia. Casele cele vechi sunt părăsite; câțiva călugări locuiesc în căscioare lăturale. Biserica n'are nimic interesant. Am stat puțin acolo și luând o călăuză am urmat călare tot pe coaste, având în vale apa Bădica până la sat la Cerboreni, de acolo am scoborit în lunca Argeșului. Și tocmai înserat după 7 ceasuri de călărie am sosit la Episcopia de Argeș, ne aștepta cu cina, trăsura era acolo. Două odăi bune, cu paturi moi ne mângâiară de osteneala zilei.

Luni la 27 Iunie am petrecut dimineața în cercetarea vechei clădiri a Curții de Argeș; după mai multe cercetări prin odăi și prin pod am dovedit încăperile, cele vechi compuse de o boltă ce este acum o odaie cu tavan de lemn, de sala cea mare cu 3 stâlpi și 8 bolți, 4 de fiecare latură, unde e acum paraclisul și grănarul și de alte două băsci alăturate cu bolți înalte unde e cuptorul și cuhnia. După aceste cercetări, pe la 12 ceasuri am plecat cu 8 cai de poștă la cetatea lui Țepeș, trecând prin Albești unde am văzut o cruce ce n'am copiat-o cu gând că la întoarcere voi face-o; am trecut Argeșul pe pod la Oești; drumurile erau rele și am băgat de seamă că, punând piedica la văi, o roată se povârnisese și sgâria coșul trăsurei. Am urmat prin Bucșenești, prin Corbenii lui Tudor Brătianu unde și acolo e o cruce ce a rămas ne copiată.

De acolo se văd Poenarii pe malul stâng al Argeşului şi Areful pe cel drept, mai afundaţi într'o vale. Am scoborît la Căpătîneni şi luînd cu noi oameni am vrut să urmăm cu trăsura, însă văzînd că nu putem înainta cu înlesnire, am lăsat-o pe lângă un joagăr şi am urmat pe jos cu 4 oameni ce ne călăuzeau. Mai întâi am trecut pe malul drept al râului călare (fiind trecuţi cu trăsura pe cel stâng dela Căpătîneni); am mers ceva pe malul apei, pe stînci cît abia poţi pune piciorul, apoi am ajuns la poalele muntelui pe care e cetăţuia. Trenk a desemnat vederea cetăţuei încă dela Căpătîneni. De aci, înainte a fost nevoia. Ne învăţat a sui, m'am ostenit într'atît cît toate hainele pînă la vengherca cea îmblănită erau înmuiate. Trenk însă nu obosise de loc; eu abia făceam un pas şi trebuia să mă odihnesc. Urcarăm aşa un ceas şi mai bine, gâtul îmi ardea, cu ceva căpşuni culese pe potecă mai m'am adăpat. Când ajunserăm la Muchie altă nevoie; de osteneală mă ameţisem atît, încît nu mă puteam uita în jos şi drumul acela din stîncă în stîncă, cu prăpastia sub picioare mă ameţea şi mai rău; mă ţineam de iarbă şi umblam mai de-a-buşelea. Parcă îmi era mai lesne cînd mă aflam printre pomi căci mă ţineam de crăci şi nu vedeam prăpastia. Obosirea şi ameţeala, apoi poate şi ceasul târziu, căci era mai bine de 4 cînd plecase-răm de jos, m'a oprit de a intra pînă în cetate; mai rămăsese poate vreo 50 de stînjeni pînă acolo, dar priveliştea râului pe amîndouă părţile în vreme ce urci pe o creastă ca muchia fere-străului, nu era făcută într'acele minute spre a-mi da coraj. Trenk s'a urcat pe o muchie în dosul cetăţii şi a desemnat-o, iar eu am început să scobor la vale cu părere de rău de a nu fi putut intra în cetate, dar cu o adîncă mînie asupra lui Ţepeş care la urmă s'a adăogat cu toate păsurile ce am mai tras în acea zi. Ajun-gînd în sat la Căpătîneni am băut o strachină de lapte bătut, ne-am urcat în trăsură şi tocmai stam la un loc ca să ne mulgă cîte un pahar de lapte cald, cînd un surugiu bagă de seamă că roata cea povârnită provenea din ruptura osiei de dindărăt; într'adevăr era la o parte crestată în jumătate. Deputatul satu-lui, ce era unul din călăuzii noştri şi un om prea de ispravă, ne-a găsit două care; la unul s'au pus caii de poştă şi bagajul nostru; pe celălalt cu mare anevoinţă am ridicat trăsura ca să o aducă la Curtea de Argeş. În vremea acestor pregătiri la care ne ajutau mai mult de 20 de oameni, trecuse şi ziua şi înserase bine. Am

lăsat vătășelul de la subcârmuire ce-l aveam la trăsură, căci pe Costache îl lăsasem la Curtea de Argeș, și noi am pornit înainte la pas, căci sdruncinăturile carului ne rupeau oasele. M'am lungit cum am putut pe două perne ce le aveam, m'am strâns bine la haine căci simțeam o răceală nesuferită; bietul Trenk nu mai putea de frânt. Eu pot zice că am cam dormitat. El sărmanul i s'a părut drumul o vecie: Adevărat că era 1½ ceasurile când am sosit la Episcopie; îndată am descărcat căruța și am trimis pe Costache cu caii de poștă ca să întâmpine carul cu droșca. Am cinat și pe la 2½ ne-am culcat. Azi pe la 8 eram deștept și de atunci scriu acest jurnal. Dacă azi va fi gata trăsura ce s'a și dat la căruțaș, o să plec la Golești, lăsând aci pe Trenk ca să lucreze. Sunt acum 11 ceasuri.

* * *

Insemnările următoare din Marți 28 Iunie 1860—9 Iulie, referitoare la Curtea de Argeș, sunt publicate în «Convorbiri Literare» Nov.—Dec. 1915, pag. 1134—1140.

* * *

Sâmbătă la 9 Iulie, cu bagajul, cu îmbrăcămintea, cu una, cu alta, n'am putut pleca mai înainte de douăsprezece ceasuri din Curtea de Argeș. De rușine or de economie n'am dat nimica Economului cu rasa fâlfâită. În șederea noastră acolo el ne fusese de o mare distracție cu apucăturile lui ceremonioase; râdeam mai ales de grija ce purta pentru primirea mosafirilor și de deseperarea ce-l apuca unde n'avea odăi, și bucătar ca să-i îndestuleze pe toți. Mai ales într'o seară când se întâmplase să fie acolo, noi, Cornescu și C. Manu, Ecsarhina cu fiul său, Aricescu cu nevasta și încă alții, deseperarea lui ajunsese la un grad nedescris. În sfârșit ne-am despărțit de frumoasa biserică a Argeșului, de Părintele Economu și de puii lui cu stafide, și am apucat valea către Sălătruc; am trecut mai întâiu prin Valea Danului, apoi am urcat munții dela Vernesci, ne-am scoborât în Cepari la cârciuma cu stejarul și de acolo am mers la Șuici, unde e sub-administrația plășii Loviște. D-l Tomița Pleșoianu, care ține pe o vară a Brătienilor, chiar fiica proprietarilor dela Șuici, m'a primit în casa lor, zidire foarte originală și de un stil mai arhaic decât vârsta ei. E prea îngustă, înaltă cât se poate, cu ferestre prea mici și numai la catul

de sus care e foarte ridicat, cu acoperiș înalt de șită și cu proptele de zid împrejur. Am stat un sfert de ceas numai la Șuici și luând de acolo un dorobanț, am apucat printr'o vale în dreapta Topologului pe care sunt situate Șuicile, ca să mergem la Schitul Văleni; drumul până acolo nu e depărtat. Schitul, cu vreo 30 de maici n'are nimic interesant. Numele de familie al ctitorilor mi-a rămas necunoscut, din pricină mai ales că hârtiile după care acest schit, supus Episcopiei de Argeș, posedă vatra sa, se aflau în mâinile vechii stărițe care în timp de mulți ani a jefuit mănăstirea spre a-și zidi casă și biserică pe un petec de moșioară ce o are în drumul mare pe lângă Sălătruc, și unde ea acuma, destituită din stăriție, numai dela Sf. Gheorghe s'a retras nevrând a da hârtiile schitului și având pretenție a i se înapoia ceva bani. Mă mir de ce Părintele Ierofteiu dela Episcopia de Argeș însărcinat cu destituirea ei a fost așa de tolerant pentru dânsa. Din Văleni am plecat îndată la Sălătruc și cu toate că vorbisem cu d-l Pleșoianu că voi merge acuma de-a-dreptul la Sibii și că la întoarcerea mea pe dincolo de Olt, voi merge din Cozia în Berislăvesci, însă vrând a sfârși mai multă treabă înainte de petrecere și având aici înlesnirea cailor de Poștie, am pornit din Sălătruc spre a merge la Berislăvesci.

Mai întâi am socotit că o să ne sdrobim oasele pe bolovanii din valea Clocotișului; apoi am început să urcăm muntele. Drumul pe acest munte era foarte greu și cu atât mai greu acum că podurile de lemne ce sunt făcute din vremi, s'au stricat și pretutindeni sunt nomoale, sau unde nu, niște sdruncinături nespuse. Am urcat greu Clocotișul până la vârf; dar ceva mai încolo de cârciuma ce este sus pe dânsul, drumul nostru spre Berislăvesci se abătea din calea poștiei. Surugii noștri nu prea cunoșteau încă localitățile; din norocire însă tocmai când abăteam din drumul Olacului se brodi să treacă o trupă de vătășei ce mergeau la Șuici la Taht. Am luat pe unul dintr'înșii cu noi ca să ne călăuzească și am urmat calea prin pădure și prin văi, dând prin noroai, întâlnind poduri surpate, șanțuri, răsturnișuri câte cu gândul nu gândești. În sfârșit la un costiș; unde era în vale un nomol adânc, deodată se întepenește trăsura. Sașa, Trenk și eu am apucat pe jos înainte, copiind literile dupe o bucată de cruce sfărâmată ce sta pe muche nu departe de piua ei și umblând înainte; dar văzând că trăsura nu vine după noi, ne-am întors la vâlcea. Nenorocitul de Costache

sta pe loc; Meșteșugul lui și al păcătoșilor de surugii printre care mai ales era cel dinainte cu o figură searbădă și bolnăvicioasă și cu un glas leșinat, care îmi turbura fierea în mine, meșteșugul lor zic nu mergea mai departe decât a plesni oiștia. Am pus să întorcă și văzând că cu 8 cai nu se poate face nimic, am scos pe înaintași și mai cu bastonul pe spinare, mai cu strigăte, mai cu umărul la roată, am scos după un ceas pierdut în zadar, droșca la deal. Inerasese binișor și mai rămăsese cale foarte multă; când am ieșit din pădure, vederea se întindea până la Olt prin valea Coischi, se zărea și muntele Stănișoara cu muchia lui cea crestată; dar toate acestea se vedeau turbure prin ceața serii.

Mănăstirea Berislăvesci se deosebea abia ca o clădire falnică în valea depărtată.

Am scoborît pe un drum povârnit toată Mlaca cu suhaturile ei pe care pasc boii Căinenilor, mari și înalți în coarne; apoi prin costișe, pe văi și pe dealuri, am ocolit obârșia Coiski și am scoborît în sat. De aci înainte drumul era semănat cu bolovani; vâlcelele mai ales erau numai un șanț cu pietre grămădite. Inoptase tare astfel încât călătoria noastră era foarte grea; Umblam mai mult pe jos și apoi în tot minutul trebuia să ne urcăm în trăsură, ca să trecem apa.

La o vâlcea de acelea a căzut un cal sub oiștie; cu multă anevoință l-a scos; abia vedeam și nici măcar lumânări nu îngrijise Costake a pune în felinare. Drumul mi se părea cale veșnică a Iadului. A fost și lung, căci abia la 12 din noapte am sosit la streaja satului Berislăvesci, unde ardea un foc mare. Un țăran ne-a dus la Mănăstire și acolo ne-am găsit puțină odihnă într'o odaie destul de curată, cu un pat lung, învelit cu o frumoasă velință de țară. Egumenul mănăstirii lipsea la București. Ne-a primit un călugăraș ce este acolo econom. Am mâncat ceva într'o odaie alături cu a noastră. Și apoi, foarte osteniți, ne-am culcat.

Trenk avea și el o odăiță bună. Săracul bietul om!.. să facă astfel de călătorie pe capră! Cred că avea trebuință de odihnă.

A doua zi, Duminică, la 10 Iulie, când am ieșit din odaie, țărancele erau la Biserica Mănăstirii. Incepând de aci prin toate satele în sus, femeile au veștminte țărănești prea lucsoase și frumos lucrate.

Iele și cămășile cusute pretutindeni cu desemnuri subțiri și complicate, fotele și zăvelcile asemeni frumos lucrate, pieptarele fără mâneci, de oaie, cu flori de mătăsuri pe dânsale, vâlnicele

de pânză subțire și de borangic. E frumos lucru a le vedea adunate Duminică la horă, cum le-am văzut plecând dela Berislăvesci în sus. La acea Mănăstire am cules în treacăt ceva note asupra fondatorului ei, vistierul Sandu Bucșenescu; dar având mai îndelungat Condica Mănăstirii, voi putea lămuri mai bine această biografie ce mi s'a părut interesantă. E încă curios a vedea prin ce uzurpațiune Domnească, mănăstirea a trecut sub epitropia Pantelimonului. Dar materia aceasta cere un studiu mai complet, decât repede clipire ce am aruncat-o în notele de acum a mănăstirii, pot zice, că fără de a fi bună, e mai binișor ținută decât cele mai multe din câte am vizitat până acum într'această călătorie. Dela Berislăvesci am plecat pe la 10 și după o jum. de ceas am sosit la schitul Scăueni, într'o poziție prea pitorească și cu un aer de antichitate ce-l poartă pe nedrept, căci această mănăstire, clădire a unui egumen Cozian care deși gârbovit n'are mai mult de vreo 65 ani. Trenk s'a înșelat ca și mine la vedere și vrând să deseneze toate amănuntele, ne-a întârziat prea mult. Scăuenii e Metoch al Cozii și n'are călugări; Ingrijitorul ce este acolo primește statul schitului ce e de 3000 lei pe an. Acesta este o ființă originală, care de 20 ani și mai bine trăește cu nevasta și copii în schit. Venirea mea l-a minunat prea mult, m-a descusut în tot felul, ca să afle ce voi și pentru ce sunt venit. L-am lăsat însă puțin îndestulat și am apucat, însoțit de vătășelul nostru, Ion din Boișoara, călare, drumul la deal spre Mlaca.

Prin munți au obiceiul oamenii să vie să ajute la trăsură când e drumul greu și nu te poți scăpa de dâșii până nu le dai bacșiș; mai adesea acești binevoitori sunt de folos, cum spre pildă cel ce ne-a însoțit pe Mlaca în sus și din spusele căruia am înțeles că cea mai mare parte din muntele acesta, care despre fața Oltului e suhat și se cheamă Mlaca, iar despre părțile Topologului și râului Olt, poartă numele de Clocotiș și e păduros. Este moștenire a Doctorului Davila dela nevasta sa! Bietul pădurar, un adevărat uriaș, care venea la Trăsură să ne ajute la suiș, nu știa alta decât că locurile astea sunt ale Doctorului *Marsenie* (Marsil)! L-am îndreptat să meargă la Davila în București, ca să-și ia mai bună plată, căci se plângea sărmanul de arendaș. El ne-a însoțit apoi și prin pădure. Am stat la un loc unde ardea înfundat un fag uriaș. Când trecurăm pe acolo am auzit trosnetul ce a făcut căzând, și acum încă fumează.

La acel loc am cules căpșuni, căci era sumedenie și apoi am plecat înainte. Dela pădurar am aflat că crucea cea surpată după multe era încă întreagă, sunt ca vreo douăzeci de ani înainte, dar oamenii socotind să găsească comoara sub ea au tot doborât-o și astfel s'a fărâmat cu totul. Superstiția comorilor care la noi se leagă de focurile... (feux follets) trebuie să aibă o mare importanță prin locurile mlăștinoase de pe munți, căci mi se întâmplă foarte des a vedea strecurându-se printre frunziș flăcări trecătoare ce mi se păreau a fi o lumânare purtată în fuga de un om. Tot pădurarul ne-a povestit că tocmai acolo unde se abătea drumul nostru dintre al Olacului e locul numit « *Mormântul hoțului* », căci sunt vreo doi ani cum, niște hoți ar fi tras de pe o înălțime cu fagi asupra unui curier ce trecea pe drumul poștii; n'au nimerit în surugiu ci numai un cal, atunci curierul a scos pistolul, și când a tras, unul din hoți s'a prăvălit jos pe drum, mort; ceilalți au fugit. Curierul a tăiat atunci capul jertfei lui și l-a adus în oțet la București. Dar Tribunalele nesocotind acest mod voinicesc de ați face singur dreptate, a osândit pe curier la închisoare, de unde Domnul l-a grațiat. Așa dar dela Mormântul hoțului ne-am luat ziua bună dela pădurar și ne-am urmat drumul poștii scoborând clocotișul despre Valea Râului Alb.

Cum am spus, surugii noștrii erau prea ticăloși, n'aveau nicio idee de ceea ce se chiamă a încăleca un făgaș, spre a opri caii la vale, ceea ce ne-au silit să umblăm mai mult pe jos până la poștie și apoi încă a rupe bastonul meu pe spinarea celui deșuchiat cu chipul moleșit. Trebuie să mărturisesc că trebuie mare meșteșug la mânat spre a scobori pe acele podine ce s'au amestecat astfel încât seamănă cu un joc de cărlige. A cui a fost invenția podinilor, n'am putut încă afla; dar cât despre mine socotesc că mai bine decât să taie atâtea păduri, mai bine ar fi așternut o șosea zdravănă care s'ar fi făcut cu atât mai multă înlesnire, cu cât tot materialul este acolo pe loc și n'are trebuință a se transporta. Cu vai și cu chiu am ajuns în sfârșit la Poștia Pripoarelor. Dar de aci înainte ne așteptau noui și crude încercări. Cea dintâiu, (numai pentru trăsură, căci noi ne-am dus pe jos) a fost chiar valea ce se coboară îndată cât ieși din ceairul poștii.

Trăsura saltă pe o cataractă de pietre, susținută din toate părțile. Mă mir cum acea trăsură nu s'a zdrobit, în astă călătorie, în mii de bucăți. Trebuie să mărturisesc că asta era grija mea

cea mai mare. Un minut ne-a înșelat drumul, căci venise ordin dela Cârmuire și chiar în ziua aceea dreseseră drumul până în sat la Spinul. Am văzut încă oamenii cum lucrau; dar de aci încolo, vai, ce caznă! Până în deal dincolo de Titesci am ajuns cu ziua; am văzut apele Oltului în stânga, după valea Titeștilor; dar de aci înainte n'am mai văzut nimic decât prin negura serii și prin amețeala atâtor groaznice sdruncinături. Am zărit Boișoara în stânga, apoi valea îngustă a apei Boișoara, apoi valea mai lată și apele clocotitoare ale Boiței, apoi satul Greblesci și în sfârșit groaznica vale ce scoboară la Căineni. Cerul era semănat cu stele și priveliștea era măreață, pe vremea nopții, când am trecut pe pod umblător altul, având împrejurul nostru 14 podari cu o lumânare. Acești oameni ne-au însoțit până la poștie, unde am găsit culcați pe Cornescu și pe C. Manu. Ei se întorceau dela Sibiu, făcuseră drumul dela Curtea de Argeș până la Căineni într'o zi pe un noroi strașnic și din Sibiu plecase târziu.

S'au sculat băieții și ne-au lăsat odaia din pricina Sașii; ei amândoi s'au culcat afară pe prispă, înveliți în saricile lor, Trenk în trăsură, iar noi pe patul din odaia ce era așa de tare ca și scândura.

Luni la 11 Iulie dimineța, m'am sculat dela șease; am pus să descarce bagajele, să spele trăsura, am mai stat de vorbă până la 9; atunci băieții au plecat, spre Cozia; iar noi am ales prea puțin bagaj, lăsând pe celălalt în odaia poștii unde șade și Trenk până la întoarcerea noastră și pe la 12 ceasuri am plecat la Sibiu. Ce șosea minunată, pe malul Oltului! Când am fi avut pretutindeni astfel de șosele, cât de mult s'ar fi înlesnit călătoria noastră! Ce multă vreme am fi câștigat! Trenk ne-a însoțit până la Râul Vadului la Vama Românească unde ne-a cercetat puțin și ne-a vizat pașapoartele; de acolo trecând dincolo un amplotiat austriac a venit pe capră cu noi până la vama cea mare cei zice ei Contumaz; cu maniere prea dulcișoare ne-a cercetat și ne-a scormonit pretutindeni. Dar ce să găsească de vămuit, căci noi nu luasem nimica cu noi; a oprit numai câteva exemplare din Mihnea-Vodă! Am lăsat acolo și șaua mea ca s'o iau, când mă voi întoarce. Tot cu caii din poștia românească am urmat drumul; în colo șoseaua e bună; am trecut pe lângă un turn vechiu și surpat ce e în malul Oltului și căruia îi zice Turnul Jidovilor; apoi mai înainte, tocmai acolo unde încetează munții cei înalți și valea se lărgeste am dat

de Turnul Roșu, ce este într'adevăr un turn larg și pătrat vopsit roșu, pe o înălțime și impresurat cu ziduri vechi și preinoite ce se scoboară până la șosea. Acolo din nou ne-a vizat pașaportul și apoi am trecut. Drept în față pe o muche sunt ruinele Castelului numit Landskrone. Turnul Roșu și acel castel domină într'astfel poziția încât trecătoarea Oltului se poate lesne apăra din aceste puncturi. Idei mai puțin strategice te cuprind când, ieșind din satul românesc Boița, vezi acea cultură îngrijită, acei oameni bine îmbrăcați și voioși, toți români ca și la noi, dar mai harnici, mai deprinși la muncă și la bine, decât pe partea cealaltă a munților. Când treceam noi era tocmai la seceră și era o adevărată plăcere a te uita cu ce silință și cu ce veselie lucrau toți, bărbații, femeile și copii.

Poștia românească ne-a dus până în satul Tâlmaciu de unde am luat patru cai de poștie, cu un surugiu sau Postilion călare. Acest băiat era român dar mâna cailui nemțește căci, deși se îndemna bietul băiat gloabele alea mari, abia mișcau din loc. Se ridicase un vânt ce ne lua dela spate și ne purta într'un nor de praf; soarele bătea foarte tare. Eu cam piroteam însă tot băgam de seamă la locurile acele bine cultivate și semănate cu sate frumos zidite. Dela Tâlmaciu încolo am trecut prin Besteu, sat mare românesc, apoi prin Schellenberg, sat săsesc și am sosit cam pe la 4 în Sibiu; am tras la Hotelul zur Ungarische Krone, în ulița mare. Indată după sosire gândul nostru a fost la prânzit; ceea ce am și făcut. Am trimis scrisoarea ce ne-o dase Trenk către cumnatul său d-nul Albrecht care îndată după prânzul nostru a și venit la noi. L-am primit într'o odaie alături cu a noastră; el ne-a spus să mergem la Dumbrava (Iunge Wald) unde astăzi pentru sosirea Princesei Lichtenstein, soția Prințului Guvernator al Transilvaniei, se da o sărbătoare; așa dar deși luasem o lojă la *Arena* sau teatru de scânduri deschis, unde se juca «Tâlharii lui Schiller», ne-am urcat într'un fel de Poștalion fără coș al Hotelului și ne-am dus la Dumbravă, la 20 de minute departe de oraș. Acolo erau rânduite mai multe țeluri de tras la semn unde petreceau ofițerii; apoi inserat într'o bătătură împrejmuată cu brazde de verdeață și luminată cu bășici de hârtie, s'a făcut joc. Dintre toate nemțoaicele rău îmbrăcate și disgratioase se deosebea o româncă din Pitești, frumoasa Doamna Dumba ce avea și eleganță la îmbrăcăminte și grație la joc. S'a tras și ceva

fișicuri de artifice. Mie drept să spun puțin mi-a plăcut această petrecere; dar Sașa o privea cu plăcere. Aveam drept societate pe cumnatul și pe cumnata lui Trenk. Pe la 10 am sosit acasă și picam de somn, astfel încât abia puteam să mă desbrac.

Marti la 12 Iulie, sculându-mă pe la 9 am mers prin piață ca să fac ceva târgueli trebuincioase; trăsura de cu seara o dasem la fierar să dreagă toate câte se slăbise la dânsa. Am vizitat dimineața și biserica catolică care e pe piața mare și care e un edificiu din veacul al XVII-lea fără de mare interes. Pe la 11 ceasuri am dejunat; a venit d-nul Albrecht și cu dânsul pe la un ceas am mers la Muzeul Bruckental. Bruckental, dintr'o mare familie din Transilvania, care acuma nu mai are urmaș direct, a fost multă vreme guvernator al Transilvaniei; având o stare mare a strâns o bibliotecă însemnată de vreo 13.000 volume mai ales istorică; un cabinet de mineralogie și de ornitologie mai cu seamă locale, ceva antichități romane, inscripții, lutării și fierării ce s'au putut aduna într'această țară și o galerie de tablouri ce este expusă în 15 odăi; adică 5 de școală italiană, 5 de școală olandeză și 5 de școală germană. Printre Italieni se deosebesc mai ales câțiva Tițiani și o vergină de Murillo, în modul său cel materialist și viu colorat. Mai însemnate încă sunt două portrete de Rembrandt și mai cu seamă al unui Stegar în mărime naturală până la mijloc și apoi portretele lui Jerard Dow scuturându-și pipa, de Mieris, un cap de operă. Sunt încă și multe copii bune printre care se deosebesc mai ales ale lui Martin, Meytens. Școala germană e bine reprezentată de mai toți meșterii cei vechi, Albert Dürer, Kranach, Holbein și apoi și frumoase portrete mai moderne printre care mai cu seamă al Mariei Teresii de Meytens. Din nenorocire cât am fost la galeria de tablouri a tot plouat, astfel încât vremea fiind întunecoasă și timpul scurt, am trecut cam repede.

Am prânzit nemțește de vreme și am ieșit pe jos cu Sașa; pe piață am întâlnit pe Albrecht și împreună am mers să vedem biserica luterană care a fost vechea catedrală catolică a orașului, biserica dominicanilor ce la Reformația, s'a prefăcut în biserică protestantă. E o frumoasă clădire gotică, cu puține ornamentații într'adevăr, dar prea măreață.

Sunt acum doi ani a prefăcut-o, astfel încât pe dinlăuntru e cu totul spoită nou; abia a mai lăsat armorii și inscripții pe

pereții de sus și un mare tablou din veacul al XV-lea alături cu altarul, iar pietrele mormântale cu care era pardosită biserica le-a scos și sunt într'o odaie alături, unde s'a început a le așeza, de-a-rândul pe pereți. Cercetând, mi s'a spus că a lui Mihnea se află printre ele, dar cum să deosibești dintr'acea mulțime ce sunt culcate pe dos una peste alta. Măine voi întârzia plecarea mea de aici ca să cercetez la curatorul bibliotecii Bruckental, predicatorul Neugeborn, despre acea piatră.

Dela biserică ne-am întors cu Albrecht acasă la noi. El o să plece mâine la Râul Vadului ca să se întâlnească cu Trenk. Pe la 7 am ieșit în trăsură, și am fost la Teatrul cel închis care cam seamănă cu cel vechiu din Bucuresci dela Momolo. Se juca o comedie: Un fiu pentru zece mii fiorini, ceva în felul celor 33.333 de franci. Pe la 10 am fost acasă și după ceai îndată m'am pus să scriu la Bucuresci și apoi m'am apucat de acest jurnal în care negreșit trebuie să fie multe împrejurări uitate dar care însă m'a ținut deștept până la 2 ceasuri din noapte. La fiecare ceas auz un trubaciu sunând pe uliță din trâmbiță și spunând ceasul; de altă parte în odaia de alături aud altă trâmbiță care e sforăitura nesuferitului meu lipcan. Atâta îi mai trebuia ca să-mi câștige cu totul inima!

Mult ași dori să fiu mâine seară în Cornet; dar nu-mi prea vine a crede, căci de voi fi ocupat dimineață cu mormântul lui Mihnea o să întârziem și abia să ajung seara în Căineni. Ce fel o să fac ca să sfârșesc încă patru județe într'o lună? Iată idea ce mă preocupă neîncetat. Ași dori cel puțin să sfârșesc și Vâlcea. O lucrare bine făcută asupra acestor două județe va face să mi se ierte lipsa celorlalte două.

Sibii, 12 Iulie 1860.

Miercuri 13 Iulie m'am sculat la 9 și îndată m'am dus la Predicatorul Luteran d-l Neugeborn pentru ca să cercetez despre piatra mormântală a lui Mihnea Vodă; nu l-am găsit acasă, dar un băețel al lui m'a mânat la locuința Parohului ce este o casă veche dela 1503, drept în fața ieșirii din biserica cea mare luterană. Neugeborn, era ocupat și mi-a dat întâlnire la 11 ceasuri la Biblioteca Bruckental. M'am întors dar acasă și am dejunat. Caii pentru plecare sosise; am spus să mai adaste. Trăsura o adusesese Caretașul

dreasă, înălțată pe arcuri, în sfârșit ca nouă; dar orișicât de bine o dresese tot nu făcea meșteșugul lui câtă sumă mi-a luat adică șapte galbeni. M'am convins că în adevăr în toată Transilvania, unde oamenii trăesc cu puțin, este un jaf organizat împotriva boierilor de țara Românească: Grosse boiar von Walachai, cum zic ei. Capelanul, birtașul, Prăvălia și cu care am avut aface, toți m'au jefuit astfel încât ecscursia mea de trei zile abia în Sibii m'a costat mai bine de 40 galbeni, plătind numai la birt vreo 17 galbeni, și cumpărând ceva mărunțișuri din târg.

Sașa a rămas acasă ca să sfârșească de a așeza lucrurile, și eu, la 11 ceasuri am fost la Biblioteca Bruckental, unde atunci venea și Neugeborn. El mi-a spus că într'adevăr piatra lui Mihnea este printre cele grămadite în odaia de lângă Biserică, însă nu e cu puțință de a o căuta; mi-a recomandat însă o carte asupra Bisericii din Sibii, unde se găsește descrierea tuturor obiectelor foste în biserică, ș'apoi mi-a făgăduit că îndată ce se vor așeza pietrele, îmi va trimite un simile de acea piatră. După o convorbire destul de lungă asupra Sibiului celui vechiu și asupra unor puncturi din istoria țării, m'am întors acasă, am prânzit de vreme și pe la 2 ceasuri fără un sfert am pornit din Sibiu, luând cu noi o ploscă cu vin de Völsau, 2 pâini lungi cu anason, un cughelupf și un lentzentort spre a ne sluji pe drum de suvenir pentru acele multe mâncări și cei mulți păstrăvi ce le-am jertfit într'acel materialist oraș de Sași. Un suvenir cu mult mai puțin plăcut mi-a lăsat căruțașul nostru Sas ce-l tocmisem dela Hotel ca să ne ducă până la Tâlmaciu. Un ceas și jumătate am umblat cu dânsul și n'a ieșit un minut din treapătul câinesc, decât ca să urce dealurile sau să scoboare văile cu cel mai nesimțitor pas. Trebuie răbdare pentru noi Românii învățați cu iuteala Poștei noastre, mai ales când te vezi umblând la pas pe o șosea ca în palmă.

Sasul nostru era un uriaș cu ciobote, cu pantaloni și cu o fermentuță de postav albastru prost și o pălărie lată și pleostită ce i se bătea de umeri când în țacăneală se lăsa greu pe cal. În sfârșit am ajuns la Tâlmaciu; de acolo am luat un băețoi sas cu patru cai ce merseră mai iute; trecurăm iar pe sub Landskrone, pe la Boița, apoi la Turnu-Roșu, unde am vorbit cu niște ungureni ce veneau tocmai dela Călărași pe unde își țin ei oile, trecându-le iarna până în Dobrogea. La Contumaz ne aștepta Trenk pe care-l însoțise cumnatu său cu sora lui și cu 3 copii ai lui; am stat vreo

câtă-va vreme acolo și când am plecat începuse să plouă, apoi iarăși am mers înainte, luând și pe Trenk cu noi; am cumpărat dela niște babe un coș cu smeură, am trecut granița noastră și am trebuit în grabă să așezăm bagajele lăsate acolo, și vai de mine ce am pățit cu Costache, ca după obicei. În sfârșit am plecat să mergem pe malul drept al Oltului până la Cornet; dar era seară, astfel încât frumosul acelui drum unde se vedea Oltul strâns între două lanțuri de munți l-am pierdut, în mare parte, și am avut numai temerea și nevoia unui drum greu, pe vreme de noapte, când la vale, când la deal, pe pietre, pe stânci ce dau de-a-dreptul în Olt. Am trecut prin Călimănești și prin Sărăcinești și abia pe la 11 ceasuri am ajuns la Cornet, trecând prin satul Copăcenii, care e vatra acelui schit.

Scris Sâmbătă seara la 16 Iulie, la Cozia și întrerupt; mâine dimineată voi urma.

Sașa îmi slujește de secretar spre a urma tot într'această seară sub dictarea mea. La Cornet ne-a primit îngrijitorul de acolo, Popa Constantin Ionescu din București, care trăiește în mica Mănăstire cu doi feciori și o fată a lui.

Cornescu, în treacăt îi povestise despre venirea noastră; astfel că ne cam aștepta. Sașa, ori de frică ce-i fusese noaptea pe drum ori de sdruncinătură, s'a simțit cam rău și se culcă îndată; am pus de am făcut un ceaiu, din care am băut toți deși era dulce ca siropu. Trenk s'a culcat într'o odaie alături cu noi, și care răspundea prin stâlpii sobei cu a noastră. Nici el, nici noi n'am putut odihni bine, căci aici într'adevăr era Babilonul insectelor; unde puneai mâna erai sigur să prinzi un vrăjmaș al sângelui tău! Dar trecu și noaptea asta, cum trec toate pe lume, și bune și rele.

A doua zi Joi la 14 Iulie m'am deșteptat dis de dimineată. Bietul Trenk prigonit de dușmani fugise pe munți ca să-și caute scăparea, sau mai bine ca să caute un loc de unde să desemneze acea pitorească Mănăstire. Iar eu m'am culcat iarăși și abia târziu am ieșit din casa preînnoită a popii ca să văd Mănăstirea Banului Mareș ot Băjești. Se vede că el o zidise pe când nu era așa om mare și contribuia la zidire și popa din satul Băjesci. Dar la urmă, când ca Ban al Craiovei și Caimacan al țării, fugea de urgia lui Grigorașcu V. V. Ghica, și de răsbunările boierilor Olteni, aci își găsi el scăparea. Dela dânsul a mai rămas zidul împrejmuirii

ce l-au găurit Rușii la 1849 ca să așeze tunurile lor și să se apere acolo de o incursie a rebelilor Unguri, a rămas ruinele băscilor și bolților unde e acum grajdu, a rămas mica biserică, în care s'a zugrăvit, la locul ctitorilor, un călugăr de mai deună zi, a rămas în sfârșit pisană de piatră ce m'a făcut să știu că Banul Mareș era ot Băjesci. Ce scădere în neamurile mari ale țării! Nu e asta dovadă că la noi întotdeauna nobleța a fost personală? Biserica s'a pardosit cu scânduri și lespezile vechi sunt aruncate pe afară; ca treaptă a Bisericii e o piatră mormântală ce fusese drept sub pantocratorul; literile după dânsa s'au șters, dar pe cât am putut înțelege după tăierea pietrii, după calitatea ei, bănuiesc să nu fie a Banului. Două semne O. V. ce se văd pe linia din urmă, mă fac a gândi la leatul 1808.

Preotul Constantin și familia lui se silea a ne primi bine și cu toate că el îmi declară în multe rânduri că a fost persecutat sub guvernele trecute, fiind om dela 48, tot însă se vede ciocoinicia popilor din București.

Gândesc că e pus acolo de Vodă Ghica, căci nu știu cum schitul Cornet este închinat la Pantelimon care îi este posterior. Trebuie și asta să fie vreo minune de ale lui Scarlat Vodă Ghica, ca la Berislăvesci. La Cornet pomelnic vechiu nu este, dar este cu îndestulare ciorbă de pui, mâncare de pui, friptură de pui, ca în deobște la Mănăstiri. După ce ospătarăm cu aceste delicatețe, tot cu eaii de poștie dela Căineni, am pornit pe la 2 către Cozia.

Drumul dela Cornet la Cozia e cât se poate de pitoresc, dar și pietros, el merge pe malul stâng al Oltului, când pe lângă apă, când mai sus pe coastă. De amândouă părțile sunt munți înalți și păduri; priveliștea se schimbă pe tot minutul, spre a arăta poziții mai frumoase și mai mărețe. La distanță de o jumătate de ceas din Cornet se varsă râul Lotrului în Olt. Cătătimea apelor sale e destul de însemnată. Podul pe Lotru care, prin luarea lui de ape întrerupsese cu totul comunicația pe această parte a Oltului, s'a dres și este acum nou și bun.

Dela pod am luat cu noi mai mulți plutari ce aduc bilele de brad ce vin dela munte pe Lotru și le duc pe plute până la Călimănești pe Olt. Pe dânsii i-am cercetat despre satele de pe Lotru; sunt cu totul vreo patru din care Malaia și Voineasca; cele din urmă sunt mai însemnate; carul abia merge până în Malaia; iar de acolo înainte abia poți merge călare prin matca Lotrului

și peste văi până în Voineasa, îți trebuiește ca la o zi să faci această călătorie. Pe acolo toți sătenii sunt moșneni, dar nu cunosc lucrul agriculturii ci se hrănesc mai mult cu vitele și cu tăierea brazilor de prin păduri; cei cari n'au ieșit din satele lor, nu știu nici cum e făcut carul. Pichetașii noștri strejuesc iarna într'aceste sate; iar vara merg la Pichetele dela hotar care sunt pe munți înainte, cale, poate, încă de o zi.

Ajutată și susținută de oamenii cu cari avusesem această conversație, trăsura noastră începuse a trece cârligele; iar noi umblam în urma ei pe jos; astfel ne-am putut bucura de frumusețea acelor sălbatice locuri unde drumul merge pe o stâncă, scobită și cioplită de valuri de veacuri, chiar pe alături cu matca. Acel loc ce-i zice Oltul, e acolo strâns între munți, astfel încât fierbe de bolovanii ascunși sub apă. Acel loc ce-i zice Cârligele, pe cât e de primejdios acum, când drumul e plin de bolovani și de surpături de piatră, atât e de măreț la privire. Trenk a luat o schiță dela un punct unde era un clocot de apă și mi-a făgăduit să facă o aquarelă. Aceste cârlige țin poate 20 de minute și apoi cam urci la deal și acolo găsești șoseaua ce o clădește de vreo trei patru ani niște Italieni. Negreșit, că după cârlige ești încântat a găsi o șosea, dar însă sub multe altele mai bună decât cea de acolo; adevărat că asperitățile sunt mari; trebuie impușcate picere întregi de munți, îmi spuneau chiar că dela un loc unde e tăiat muntele dela mare înălțime ar fi căzut, pe când lucrau, doi oameni și s'ar fi omorât până jos. Toate astea așa sunt, dar însă tot s'ar fi putut face șoseaua ceva mai largă, s'ar fi putut așterne mai lin, și s'ar fi putut face perete cu pălimar, atât despre partea muntelui, de unde se surpă mereu pietre, cât și despre Olt, unde ești în veci în primejdie de a te prăvăli. Dar or și cum cu șoseaua meraserăm mai iute și ajunserăm la Cozia pe la cinci. Acolo erau mulți mosafiri cari neîncetat vin dela Călimănești, unde e adunată la băi o mulțime de lume.

Părintele Ipolit, bătrânul și respectabilul Egumen, ne ieși înainte, primindu-ne cu bucurie. Cunoștința noastră era făcută de acum trei ani și în lungile conversații ce am avut și în rândul acesta cu dânsul, mi-a povestit cum, fiind el încă prea tânăr călugăraș la Căldărușani ar fi făcut un parastas la Icoana pentru moșul meu și ar fi prânzit la unchiul meu Răducanu, în casele noastre dela Icoana. Aceasta ar fi fost pe la 1816, căci bătrânul e acum de 65 ani.

Economul, numit iar Ipolit e un tânăr Rus, care deși tânăr, are ceva din acel aer falnic al clerului rusesc. El ne dă două odăi în partea stângă a bisericii, tot acelea ce le avusesem și în rândul celălalt.

Noi dormirăm în cea din fund, Trenk în cealaltă, am prânzit în sala cu obloane ce dă în partea Oltului. Această zi până înserat s'a petrecut fără lucrări, seara am stat mult de vorbă cu Egumenul pe un pridvoraș dinaintea ușii noastre, care pridvor n'avea alt defect decât de a fi prea tare, fiind învelit numai cu o rogojină. Odihna noaptea ne-a fost mai bună decât la Cornet; numai atât că cu șederea noastră s'au adunat muștele în odaie și ne supărau mult dimineața; de aceea și făceam adesea vânători de muște cu acel instrument turcesc de piele ce-i ziceam noi pleasca și care e luat dela Cornescu. Am pus încă și hârtie de muște în odaie.

Vineri, la 15 Iulie, ne-am ocupat cu lucrări la Cozia. Trenk, de dimineață a plecat ca să ia o vedere generală a Coziei de sus de pe munții dimpotrivă; mai târziu a luat și alta parțială de pe malul Oltului în sus de mănăstire. Eu am luat pisăniile; însemnarea portretelor, am văzut argintăria ce o păstrează părintele Egumenul, împreună cu un aer foarte vechiu și prea bine păstrat de care am luat însemnare; am ales apoi și cărți, cele mai interesante din bibliotecă și ni le-au adus în odăile noastre. Apoi seara nu m'am prea simțit bine și ne-am culcat de vreme.

Sâmbătă 16 Iulie. Vream să mergem dimineața la Turnu și apoi să plecăm ca să dormim seara la Ostrov, dar mai înainte de a pleca am vrut să văd odăjdiile. Sunt haine preoțești la Cozia, frumoase și de mare preț, dar cele mai multe sunt date de Necarie care din egumen la Cozia, s'a făcut Episcop la Râmnic pe la începutul acestui veac. Dar la un loc cu odăjdiile am găsit frumosul Epitaf cusut cu fir, ce este chiar dela leatul... și pare despuat de mărgăritarele și de pietrele scumpe ce erau pe dânsul; trecut prin mâna Turcilor, ce făcuseră dintr'însul harșa de călărie, s'a întors în sfârșit și este și acum în Mănăstirea Cozia. Trenk a luat un desen exact de acest scump obiect și în vremea aceea eu am făcut însemnarea cărților ce alesesem. Apoi pe la 3, când sfârși el lucrarea, am trecut Oltul, ne-am pus călare, și am apucat în susul apei spre schitul Turnu. Drumul e mai întâi pe o livadă, unde făcea câpițe de fân starețul dela Turnu; a venit și el călare

după noi. Apoi ocolești un picior de munte ce dă de-a-dreptul în Olt; la un loc drumul e despicaț în stâncă, astfel încât rămâne de partea Oltului o piatră cu suprafața mai plană, d'asupra, pe care te poți urca pe niște trepte făcute din vremi de amândouă părțile. Acea piatră se cheamă « Masa lui Traian ». La întoarcerea noastră dela Turnu, Trenk a desemnat acea localitate; acolo, pe multe, am cules o iarbă târitoare ce avea un miros delicat de lămâiță. Urmăm cam urcând prin pădure și prin desișul pomilor zărirăm bisericuța fără turn a schitului, cu toată fațada zugrăvită și cu învelișul de șindrilă. Partea ce mână la odăi și la biserică, are în dreapta o râpă în care curge murmurând o apă limpede și rece; de-a stânga e muntele cu pomi bătrâni și încrucișați; în față, o cruce de fiecare parte; piciorul calcă pe masa de piatră. Schitul n'are nimic interesant; e așezat pe un mic spațiu pietros. În spate sunt alte terase de piatră cu ceva pomi și mai sus pe munte, e o chilie veche scobită în piatră; alta e mai nouă făcută de mai mulți boierinași din București și din Ploiești. Într'însa locuiește un călugăr bătrân ce e mai mult mort; s'a dus să-mi aducă lumânare ca să cetesc numele acelor ce au făcut chilia; a adus un tăciune, dar când a suflat pe dânsul am socotit că o să-i iasă sufletul. Alt călugăr a aprins lumânarea.

Dela Turnu ne-am înapoiat fără împiedecare, am mâncat la Cozia, eu mi-am urmat și am sfârșit lucrarea cu cărțile și cu pomelnicul și apoi am început a scrie dintr'acest jurnal, dar l-am întrerupt; Sașa l-a urmat puțin sub dicteaua mea; dar a încetat și dânsa și ne-am culcat.

Duminecă 17 Iulie. Dimineța s'a petrecut în așezare pentru plecare. Sașa făcuse jumătate treabă pe când noi eram la Turnu, căci dânsa neputând merge călare, rămăsese la Cozia. Am dejunat, ne-am luat ziua bună dela Egumenul și însoțiți de Ecnomul călare și de câțiva oameni, cu patru cai dela mănăstire, am mers la Ostrov. Depărtarea e de un sfert de ceas, dar fiindcă eu mă opream la fieșice sfert de ceas, de ceteam pisania, am ajuns pe la 11 ceasuri la Ostrov. Noi am trecut Oltețul cu luntrea. Trăsura a trecut prin apă. La schit ne-a primit maica stărița Maximilia, sora Brătienilor. Casa e prea modestă dar bine dereticată; tot ocolul ostrovului, deși sărac și ferit cu silință de ruinarea vremii, are un ce plăcut. Ne grăbeam a trece dincolo la Jiblea spre a merge la Stănișoara. Am lăsat pe Sașa cu maica Brătianca, am

trecut Oltul, acolo ne așteptau doi cai și aproape ne-a ieșit înainte arendașul Jiblei, ce e o moșie a Coziei, cu un băiat. Câteși patru am plecat pe la 12½ spre Stănișoara; mai întâi urcând dealul sub care curge râul Satului am ajuns la metochul Stănișoarei, unde au câteva chilii locuite de vreo patru călugări. Unul, cu totul orb, ședea pe prag cu capul pe mână! Acolo e o mică biserică și sopra cu carele și căruțele Stănișorenilor. Ne urmarăm, drumul la deal prin suhaturi ce le au călugării și sătenii de islaz prin păduri și pe pietre; pe cici și pe coala se vedea și câte un ocol îngrădit de porumb sau de grâu. Am umblat trei ceasuri până la Stănișoara, scoborînd de două ori până la niște pâraie ce curg la vale în jos spre Olt, și urcăm apoi iar cu totul trei coaste însemnate când ajungi pe un munte în fața locului unde e schitul, acolo unde pe un pietroiu de formă ciupercată s'a pus acum din nou o cruce și o icoană, ai în față o vale adâncă cu fagi și cu pini; iar dincolo, o coastă verde din care se înalță drepte stâncile cu creste colțurate ale muntelui Coziei. Scoborîm dar în vale, apoi iar la deal, unde au călugării coșare și stână, apoi iar într'o vâlcea, chiar sub poalele piscurilor e mănăstirea pitită între pomi.

Am intrat la Starețul, pe care-l văzusem la Cozia și Trenk abia și-a găsit după deal un loc de unde să se vadă mănăstirea, atât de des era frunzișul. Istoricul Stănișoarei e scris pe pisania din fața bisericii; chiliile sunt, cele mai multe, preînnoite. Biserica e și ea zugrăvită de curând. Călugării sunt vre-o 40, din cari cei mai mulți nu ies din mănăstire; la piatra cu cruce e hotarul până unde pot merge muierile, mai încolo nu au voie a trece. Imprejurul mănăstirii călugării au ceva legume semănate și locul nu e așa sterp; apoi mai la vale au și ceva bucate și mai ales suhaturi unde-și pasc vara frumoasele lor vite de sămânță din Ardeal. Vara le țin mai în sus la munte. Ei le vînd pe la bălciuri, la Răureni, la Câmpul Mare și în alte locuri mai apropiate. Starețul ce are casa lui foarte curată, ne dete un prînz prea gustos, un cașcaval făcut la Pitești, o smântână de minune, pui gătiți bine și vișine. Am mâncat sănătos, gîndindu-ne la muștrările ce o să încercăm seara dela maica Brătianca. Cât mâncarăm am plecat pe jos ca să vedem peștera unde sunt oasele pustnicului. Alături cu mănăstirea, cam în fața ei, dar dincolo de pârâul ce curge alături, e un pisc, care din partea cea despre Olt e surpat; cu mare anevoință am ocolit acel pisc, cu primejdia de a cădea

în prăpastie, dar am ajuns la locul unde, în surpătură era o mică gaură, astupată cu pietre. Starețul ce ne însoțea a scos pietrele și am văzut înlăntu oase.

Se vede că peștera fusese mai mare, dar bolovanii rostogoliți de pe munte au mai astupat-o. Starețul ne spuse că pe când era tânăr, era la Stănișoara un călugăr ca de 90 ani, ce zicea că-și aduce aminte că fiind el băiat și viind să pască vitele pe acești munți pe când schitul era pustiu și biserica dărămată, trăia pe aci un om gol și păros, care fugea cât vedea alți oameni, și-i ziceau *Sălbatecu*; de aceea se cheamă și acum acel munte într'ast fel. Oasele acestea trebuie să fie ale Sălbatecului, căci un călugăr le-a luat și le-a dus la mănăstire, iar noaptea i s'a arătat Sălbatecul și a cerut să i le înapoieze, în peșteră la loc, precum a și făcut; numai căpățâna lipsește și aceea un călugăr prea curios, ce fusese la Stănișoara, cu multă rugăciune către vechiul sălbatec, a dobândit prin vis dela dânsul voia ca să-i ia căpățâna, și a dus-o departe în Moldova, la țara lui. Astea mi le-a povestit starețul, apoi am cules ceva ederă dela gura peșterii și am urmat drumul printr'un loc, unde stânca scobită formează un adăpost, acolo vin noaptea ciobanii cu caprele. Urcând iar puțin am ieșit în fața schitului, unde ne-am găsit caii. Eram groaznic ostenit și asudat după această excursie și-mi era teamă de aceea ce am pătimit în urma cetății lui Țepeș, dar Dumnezeu m'a ferit; am plecat înapoi, luând, ca la mergere, dulceață și apă de la izvoare, dar nu ne-am mai întors pe la Metoch ci pe muchea alăturată cu Oltul, de unde am zărit și bolnița Coziei. În partea cealaltă priveliștea era minunată. Valea Oltului cu a Coischi se vedeau în panoramă; în stânga Oltului Jibla cu apele-i răspândite pe mii de costișe, în dreapta Călimănești rezemați de dealuri și furnicând de oameni; la mijloc ostrovul cu ulmii stufoși și cu pajiștea-i verde pe care se vedeau bisericuța și chiliile. Trenk era prea obosit ca să facă acest desen ce într'adevăr cerea prea multă vreme. A rămas ca a doua zi să ia o vedere în sbor de pasăre a ostrovului. Am trimis caii în sat și ne-am scoborit până la mal pe jos. Acolo am așteptat foarte mult până să vie podarul, dar a venit și am trecut. Două țărance frumoase și bine îmbrăcate treceau cu noi și mereu își făceau cruce de frică. Sosind la Ostrov ne aștepta masa minunată; deși nu-mi era foame însă am mai

mâncat odată. Starița mi-a arătat hrisoavele schitului și o icoană veche și interesantă pe care Trenk o s'o copieze.

Ne-am culcat într'o bună odaie și într'un pat prea bun, am dormit de minune.

Luni 18 Iulie e astăzi. M'am sculat la 7 ceasuri și ploua, dar vremea s'a îndreptat. Sașa doarme încă. Trenk s'a dus să ia vederea Ostrovului după deal, eu am scris acest jurnal și acum o să ne gătim să plecăm iar călare la un vechiu schit numit Frăsi-neiul, ce-l prenoiește Episcopul Climent dela Râmnic, cu gând, se zice, de-a se trage acolo. Acest schit e pe valea Călimăneștilor.

Ostrov, 18 Iulie 1860, 10 ceasuri.

Luni, la 18 Iulie dimineața, pe când sfârșeam de a scrie jurnalul, a venit și Trenk, care după deal luase vederea în sbor de pasăre, a Ostrovului. După aceea am dejunat și apoi, încălecând pe doi cai ce ni-i trimesese arendașul din Călimănești și din Jiblea, și însoțiți de un unchiaș care purta ghiozdanul lui Trenk, un săculeț al meu, borcanul de șerbet de trandafir, ce s'a transformat acum în marmură roză și în sfârșit un pahar de apă. Chiar dela început am băgat de seamă că călușelul meu vânăt de păr nu prea era astâmpărat. Am trecut pe la 12 ceasuri Oltețul călare și în sat la Călimănești ne-am dus la subcârmuitor ca să-i cerem un dorobanț, căci voind a merge într'un loc sălbatec pe Frăsi-neiul și unde nimeni din noi nu știa drumul, am socotit că va fi bine să avem și un reprezentant al autorității armate cu noi. Am plecat înainte Trenk, moșul și eu prin valea apei Călimănești, apoi am luat o vâlcea pe dreapta și ajungând la fundul ei am început să urcăm coasta ce era înaltă dar prelungă. Pe drumul nostru cele mai multe garduri erau acoperite cu hamei ce se pierde ca o buruiănă la sătenii români. Ajungând în deal vederea noastră s'a lăsat pe valea Muieraschei pe care sta răspândit satul ce poartă acest nume. Apa acestei văi se varsă în cea numită Gura-Văii, care se împreună cu alta la satul Bogdănești în sus de Râmnic. Dorobanțul ce rămăsese în urma mea ne-a ajuns, scoborînd valea cea repede a Muieraschei. Tocmai jos am trecut pe la casa unui sătean numit Radu, care învârtește negoț și are de toate în casă la dânsul. Radu ne-a îndreptat să ținem drumul la deal, pe apă în sus, până la mănăstire. Am umblat câțva tot străbătând apa prin valea cea largă a satului, apoi, apucând pe

coastă la stânga am suit drumul la deal și deodată la un cot al drumului ne-am pomenit într'un loc cu totul sălbatec. În loc de casele, de semănăturile, de livezile de pomi roditori, dintre care ieșeam, ochii noștri vedeau în stânga o prăpastie grozavă, iar prin frunzișul indesar al fagilor și al aninilor se auzea urlând jos apa. Pe malul celălalt asemenea păduri pe deal. Pe acel drum alăturat cu prăpastia eu nu puteam să mân vânăutul mai la larg ci mergea tot pe multe. De aceea și eu am scos picioarele din scară și m'am lăsat binișor jos. Calul s'a cam speriat dar din norocire nu mi s'a întâmplat nimic. Am schimbat șeaua mea englezească pe calul dorobanțului și acesta a început să joace pe vânăutul în desghinuri. Când ne-am scoborît după acea înălțime prăpăstioasă totul era și mai încântător. Muierasca curgea pe o matcă de pietre, formând cascade cu mii de forme grațioase, stânci acoperite cu mușchiu, vechi tulpine de copaci dau acestei matce înguste un caracter cu totul românesc. Vream să stăm ca să le deseneze Trenk, dar am hotărît ca aceasta să fie la întoarcere. Drumul a mers tot așa poate un ceas și felicitam pe Episcopul de Râmnic, care știuse să-și aleagă așa loc frumos spre a-și face o mănăstire, unde se zice că vrea să se retragă, dându-și demisia din Episcopie și impunând acelei noi mănăstiri strașnice reguli ca la Stănișoara. Dar iluziile noastre asupra bunului gust al P. S. sale se spulberară când, ajungând la o morișcă, lăsarăm matca râului și apucând tot la deal în stânga pe o coastă mai mult cu iarbă decât cu pădure, văzurăm mănăstirea ce se zidește acum de P. S. S. Clopotnița după poartă zugrăvită « Chamois », un rând de chilii și vreo două căscioare pentru locuința sa sunt gata; iar biserica începută de astă primăvară și lucrată de niște simplii Bulgari e ridicată de roșu până la turn.

Biserica o să fie mare, dar toate aceste clădiri sunt făcute fără niciun gust; locul ales pentru dânsule e cu totul monoton. Ce contrast cu localitățile străbătute mai odinioară! Se vede că P. S. S. e de părerea dorobanțului nostru care când îi spuneam că e frumos pe unde erau pietre și cascade, el îmi răspundea « Ba nu cucoane, urîte locuri pe aici! Frumos e la noi la Hurez, că parcă e în târg! » Ciudate idei despre estetică! Ce este frumosul? Pentru unii apele ce murmură printre stânci; pentru alții zugrăvelile împeștrite și clădirile disgratioase ale lui Chri-sante!

La Frăsinei, Egumenul pus de Episcopul ca să prezideze lucrarea, dormea; abia se deșteptă; era un Bulgăraș, mai mult tânăr, dela Cernica. Cu dânsul am mers mai la vale ca să văd vechea biserică unde fusese schitul Frăsineiul mai înainte, făcut în veacul trecut de niște neguțători ce-i dase și un petecuț de moșie, înglobat în proprietățile Episcopiei. La urmă schitul se părăsise și tocmai pe la 1845 un călugăr, iar dela Cernica, a reparat bisericuța cu ce parale avea el și s'a așezat în două proaste căscioare alături, cu doi ai săi ucenici. Peste tindă a scris o lungă pisanie, în care făcea lauda Prințului Bibescu, numindu-l preînnoitorul mănăstirilor domnești. Pisania este dela 10 Iunie 1848. Se vede că urările călugărilor din Frăsinei n'au fost ugurlii Domnului.

Se făcuse 4½ ceasuri și începuse a ploua. Inșă tot am plecat pe o ploaie groaznică. Am oprit în două locuri ca să ia Trenk desenuri și nu mică a fost mirarea monahului și dorobanților, văzând că luam pietrele după drumuri în scris. Când am ieșit la Muierasca, ploaia încetase; am urcat iară în deal și după ce ne-am scoborit la vale spre Călimănești, am pornit pe dorobanțul cu o scrisoare către Egumenul dela Cozia, prin care-l rugam să ne trimită a doua zi dimineața sfîta cea făcută din haina lui Mircea, la Ostrov, căci nu mai puteam găsi desenul ce făcuse Trenk după acea stofă. Noi am urmat calea mai încet, am mâncat ceva prune pe jumătate coapte pe drum; era încă lumină când trecurăm prin Călimănești, admirați ca Don Quișot de toată populația orășenească ce se îmbulzește prin casele țărănești ca să ia băi. Așezământul acesta n'are nimic plăcut și trebuie cuiva curaj ca să-și caute sănătatea jertfind orice comoditate a vieții. Așezământul de băi e în niște șandramale unde se aduce apa cea minerală ce e cam căldică, prin șipote. Pentru petrecere, sunt în Călimănești lăutari ce-i auzeam în toate serile din Ostrov; apoi erau și niște comedianți ce-și făceau jocurile într'o ogradă încinsă cu pânze albe. Sătenii se urcau cu grămada pe pruni ca să vază și ei minunile Nemților. Seara, comedia se sfârșea prin câteva fișicuri de artificii, care aduceau o mirare nespusă în toate localitățile.

Ne întoarserăm dar acasă la maica Brătianca, ce ne aștepta cu prânzul. D-sa nu mânca cu noi, dar noi mâncam și pentru d-sa. Când aude cineva că Ostrovul e închisoare de femei vinovate, ar socoti că o să auză pe acolo lăutari, că o să vază figuri sălbatece,

că o să trăiască într'o atmosferă de pușcărie ! Dar de loc. Vinovatele sunt cele mai multe sătence, trăind slobode prin Ostrov. Abia e o strajă cu câțiva dorobanți. Toate slujnicele ce slujesc pe maica sunt dintr'acele vinovate și fără de a fi pățit nimic am fost slujiți patru, cinci zile de o femeie ce omorise o rivală de amor, de o fată ce-și ucisese copilul și de o femeie ce furase 9.000 de galbeni dela un Episcop.

Seara aerul Ostrovului e răcoros dar foarte plăcut. Acea pajiște verde, acei vechi ulmi, murmurul apei împrejur și razele lunei peste astea toate dau un aer încântător acelei modeste rezidențe. E un loc bine ales pentru culpabili, căci natura chiar pare că te moralizează într'acel loc. Păcat că nu se ia măsuri, căci Oltul mănâncă neîncetat Ostrovul despre partea Râmnicului; s'a făcut despre Jibla un mal de pietriș și apa repede bate tocmai în colțul insulei; ar trebui cu un canal să se strice acel mal de pietriș.

Mărți la 19 Iulie. M'am sculat bolnav. Era vorba să plec numai eu și cu Trenk la Râmnic ca de acolo să mergem să vedem Goranul și Fedeleșoiu dar a vrut și Sașa să meargă; așa dar după dejun, într'adevăr cam târziu pe la unu și jum. am plecat cu șase cai de sat ce veniseră de dimineață din Călimănești. Am trecut Oltețul cu luntrea și apoi încet, încet, am urmat pe malul drept al Oltului calea spre Râmnic. Dela Ostrov în jos lunca Oltului se tot lărgeste. Caii noștrii nu prea erau vestiți; la dealuri trăgeau foarte greu, în sfârșit dincolo de Gura Văii pe la Bujoreni, unde am văzut acel turn ce-mi dase acum trei ani, idea despre chindia lui Socol. Doi din cai au stat și ne-am urmat încetinel calea cu patru cai, trecând pe sub cetățuie. Am tras la Căpitanul de Poștie din Râmnic care este și hangiu. Sașa și Trenk au mers cu trăsura la Ceair ca să pue caii de poștie și eu m'am dus la Administratorul un domn Goleșcu, care m'a înștiințat despre noul Minister. Apoi însoțit de Căpitanul de Poștie am străbătut printre porumbi vestitul Troian unde erau adunați la 1848 pandurii lui Magheru, și am ajuns la Poștie.

Caii erau gata, podul tras; așa dar am trecut Oltul pe pod umblător și am mers dincolo de Gorău.

Deși e Metoch al Mitropoliei aci am găsit un sat, cu bisericuță, iar de sat și o casă arendășească în care șade Egumenul Părintele Nicanor ce ține și moșia cu arendă; părintele era dus la Cetățuia.

Nu știu de o fi așa, dar Preotul îngrijitor dela Fedeleșoiu mi-a spus că acel metoch n'are așezământ titoricesc, ci e numai improvizat de Mitropolit ca să dea slujbe unor călugări fără treabă. De acolo am urmat în susul Oltului drumul până la Fedeleșoiu. Aci ca în toate mănăstirile Pantelimonului se vede oareșcare îngrijire: Imprejmuirea de zid, case bune pentru nastavnic, biserica cantală și preot mirean în loc de Egumen. Aci era Popa Alecu dela Sf. Sava. Fedeleșoiul are poziție destul de frumoasă, vederea i se întinde până la Râmnic care dintr'un fel de balcon al mănăstirii se vede ca într'o panoramă. Fedeleșoiu e început de Gr. Vodă Ghica în a doua sa domnie și sfârșit de Mitropolitul Warlam sub Const. Vodă Brâncoveanu. E dar o mănăstire cu totul Ghiculească. Veniturile ei sunt destul de însemnate. Popa a vrut neapărat să ne arate grădina și bolta lui de viță. Am vorbit mult politică și am pornit să ne întoarcem la Ostrov. Nu departe de Fedeleșoiu ne-a apucat o ploaie groasă ce ne ascunse cu totul munții din fața noastră; dar apoi norii se traseră și priveliștea deveni minunată, căci se vedea gradate șirul munților Coziei și dedesubt vâlcelele Jiblei și Călimăneștilor; am trecut Coisca la gura ei, am trecut prin Jiblea și ajungând la Olt, am trecut noi cu luntrea și trăsura cu podul în Ostrov. După prânzul de seară, la care a asistat Pleșoiu, sub-administratorul din Șuici, un Apostolescu, judecător în Pitești, și alți doi domni, ce s'au întors pe o ploaie groasă la Jiblea, ne-am culcat ca de obicei.

A doua zi Miercuri 20 Iulie, am petrecut toată ziua în Ostrov. Trenk a desemnat una și cea mai frumoasă din acele vechi icoane ce reprezintă familia lui Neagoe Voevod, închinându-se la deosebiți sfinți. Ce de idei măhnicioase îți inspiră acea icoană, pe care se vede sfânta familie înmormântând pe Christos, iar dinaintea Ei jalnica Doamna Despina, închinându-i pe fiul ei Theodosie Voevod mort. O mână a mumii ține mâinile copilului ei; pe cealaltă e rezimat capul lui. Asemenea ține și Maica Precista pe Domnul Christos. Tot în aceea zi, eu am luat note despre Ostrov. Se vede că aici a fost o veche Cetate romană (Arțidava), pe ruinele ei Neagoe Vodă și apoi jalnica lui familie au clădit un schituleț, cel mai vechiu, de maici, din țara noastră. Acest domnesc schit a avut și scumpe odoare, dar se zice că la o răsmiriță, o stăriță de demult le-ar fi pus într'un cazan și le-a ascuns în partea despre Cozia a Ostrovului.

Până acum nu s'au putut găsi, Maica Macsimilia Brătianca, trimisă la 6 ani la călugărie de o mumă crudă, și făcută stăriță la Văleni și la Ostrov, încă foarte tânără, prin favoarea Episcopului Ilarian, îngrijește acum de acest mic schituleț, care posedă și vreo trei moșioare pentru că are sineturi dela Mathei Basarab.

Era Miercuri și maica a postit, prin urmare iar n'a prânzit cu noi. Către seară a venit nevasta Pleșoianului ce este vară cu maica; nu știu cum s'a întâmplat de Sașa n'a vorbit cu dânsa; ceea ce se vede că a ofensat mult pe Maica Stărița. N'a spus nimic în acea seară dar a doua zi.

Joi 21 Iulie 1860. Socoteam să mergem Trenk și eu la Râmnic ca de acolo să facem excursii călări pe la Arhanghelu, Sărăcinești, Comanca, Ezerul, Jghiabul și Pătrunsa, lăsând pe Sașa în Ostrov până la întoarcerea noastră, dar încă de dimineată lipcanul nostru Costache ne-a spus că Maica e supărată, că a spus de cu seară să-i vie caii ca să meargă la o moșie unde s'ar fi întâmplat bătae și că rufele noastre sunt gata. Am schimbat dar toate planurile noastre, am ambalat toate pentru o plecare definitivă. Maica Brătianca n'a cerut deloc a ne opri și mi-a spus și dânsa împrejurarea bătăii. Poate că se și ostenise cu noi, căci vizita ținea cam mult. Am dat bune bacșișuri la slugile sale și aveam de gând să trimitem și Maicii un dar dela București spre mulțumire de buna sa primire, de care nu avusesem a ne plânge. Am mâncat de dimineată, ne-am luat ziua bună și la 12 ceasuri am plecat la Râmnic. De cu seară venise 8 cai de poștie ce-i poruncisem cu două zile înainte. I-am ținut noaptea la Jiblea, la logofătul satului ce e chiar acela ce la Divanul Ad-hoc a fost deputat din județul Argeșul; un om deștept, care și el cu treburile țării, au rămas cam încurcat de doi ani de zile încoace, de când e vorba să se descurce. Dela ceairul Poștiei Trenk a desemnat grozavul Goran; apoi am mers în oraș la ceairul poștii unde am găsit pe Cornescu și pe Costică Manu.

Ei veneau dela Golești unde petrecuseră de minune, făcând și excursii la Câmpulung, la Dâmbovicioara și la Cetatea lui Țepeș și mii de nebunii. Azi ei se duc la Ostrov și a doua zi aveau de gând să plece la mănăstirile de sub munți.

Iar noi am plecat spre Slatina ca să scrim sau să avem cu telegraful știri dela București.

Am trecut dar Râmnicul și lăsând în dreapta Schitul Inotești, am străbătut Câmpul Troianului, apoi am trecut pe dinaintea Metochului Horezului făcut de Chrisant, pe urmă pe la Râureni unde sunt șandramalele așezate pentru bălciul ce se face la Septemvrie. Cea dintâi poștie e Slavitești, moșia a Lahovăreștilor; până să ajungi acolo treci apele Ocna, Govora și Bistrița, apoi de acolo o șosea cu pod te duce pe malurile Luncăvățului. Unde se sfârșește șoseaua; lăcustele prăpădiseră porumbul, dar mai înainte nu era stricat. De pe la Fișcălia unde e jumătate poștie începu dealurile cu vii. A doua poștie e Zevedeni unde s'a petrecut crâncena bătălie a Turcilor cu Grecii la 1821. De aci încolo lunca Oltului e foarte largă. Viile se țin cu puține întreruperi pe dealuri. Caii ce se aduseseră până în Zevedeni erau foarte proști și surugii asemenea. De aci până în Drăgășani nu e niciun ceas. Am trecut prin orășel și tocmai afară pe o coastă este casa unde șade un francez d-l Adhemar Labouret, tovarășul lui Adolf Feron din București, ce fac împreună negoț de vinuri. Feron îmi adusese într'o zi pe Labouret la mine dar nu l-am putut primi. Dimpotrivă bietul Labouret ne-a primit foarte bine și cu toate că casa lor e ruinată pe dinafară, înăuntru e oareșcare confort franțuzesc ce ne-a mulțumit cu deosebire. Nevasta lui Labouret e fata lui Condemin și are încă și o soră nemăritată ce trăește cu dâșii. Ne-am plimbat prin grădinița lor, unde au flori și legume aduse din Franța, apoi pe la 8 am prânzit împreună. Toate dar foarte bune, și mai ales un gigou de miel cu usturoi. Am stropit aceste mâncări cu vinuri minunate de Drăgășani, apoi cafeaoa cu un cognac făcut de Labouret cu vin românesc, ce era de minune; și astfel cu vorba, cu râsuri am prelungit seara până la un ceas din noapte. Damele se retrăsese dar ședeau de vorbă dincolo în odaie! Ne-am luat seara bună și ne-am culcat într'un pat franțuzesc moale și curat. Numai plapoma am schimbat-o, căci am pierdut obiceiul a mă înfășura franțuzește în pat.

La 6½ ceasuri eram deștept a doua zi Vineri la 22 Iulie; ne-am îmbrăcat în grabă, am luat ceaiu și cafea și pe la 8 ceasuri am plecat spre Slatina, cu gând de a vedea mai înainte mănăstirile Șerbănești, Stănești, Dobrușa și Mamu. Labouret ne-a spus să venim desigur seara, căci ne așteaptă cu prânzul.

Nu departe de Drăgășani, am trecut printr'un nisip uscat și adânc, printre maluri foarte înalte, matca apei Pasceana, care

ca și Nisipioara dela Fișcălia vin numai primăvara cu o mare repeziciune; iar încolo sunt cu totul secate. La Drăgășani e un pod nou foarte țeapăn și-ți vine să râzi când treci pe sub dânsul pe uscat. Pe drumul mare este mult praf. La un sfert de ceas de distanță am abătut la dreapta ca să mergem la Șerbănești, mănăstire catolicească semănând cu toate cele ale pantilimonului; e clădită de o familie Morunglavu ce a înzestrat-o cu bune moșii. Egumen aci e părintele Teodorit Zăgănescu, frate cu Colonelu; care, acest părinte, fiind bolnav a mers să se caute la munte și a lăsat în locu-i pe fratele său Pantelimon ce-l cunoscusem cu trei ani mai înainte ca Econom la Bistrița. Călugărul era dus la vie în deal; până a venit a trecut un ceas; apoi el ne-a mânat să apucăm prin pădure ca să ieșim mai de-a-dreptul la Stănești, dar abia intrarăm în pădure și ne nomolirăm. A trecut un ceas și mai bine până am ieșit de acolo. Neputând întoarce am înhamat caii cu dosul trăsurii, dar ștreangurile se rupeau și droșca abia mișca; am trimis de a adus oameni de am scos echipajul din noroi și apoi am luat iar calea ca să ieșim la drumul mare. S'a făcut 12 ceasuri. Puțin am urmat drumul Olacului și iar am abătut în dreapta; am trecut prin livezi, prin pădure, am urmat un deal și la scoboriș am dat de satul Stănești, în care se află de o parte afundat într'o vale, unde a fost odinioară, heleșteu și mănăstire însemnată, niște ruine de case, un turn înalt și surpat și apoi biserița; toate acestea părăsite și în dărâmare. Vitele se adăpostesc în pivniți, în turn și la umbra bisericii. Nici un om nu locuște pe acolo pe aproape. Care a fost mirarea mea când am găsit în biserică portretele pe pereți și mormintele familiei Buzescu și chiar al vestitului Stroe. Cele mai multe sunt sparte și literile șterse. Din pisania cea mai mare parte e ștearsă. Afară de asta căldura, lipsa de oameni și sănătatea mea ce nu prea era bună în ziua aceea, m'a oprit a lua calcuri după toate; am însemnat numai ce am putut descifra după morminte și din pisanii și am luat calc după mormântul lui Stroe Buzescu. Această mănăstire e schit al Zlătarilor ce este închinat la Patriarchia din Alexandria. Pentru a treia oară acum am avut ocazie de a vedea cum se poartă călugării greci în țară la noi; iau veniturile și lasă în dărăpănare mănăstirile. La Tutana pustiu, la Beșteleiu, pustiu! dar niciodată indignația mea n'a fost mai mare decât când am văzut suvenirile istoriei noastre, mormintele eroilor noștri lăsate în prada strică-

ciunei și a disprețului de niște nerușinați cămătari ce specula încă acum cu credința și cu cucernica străbunilor noștri. Văzând ruinile dela Stănești am jurat o veșnică ură călugărilor greci, și m'am făgăduit a combate cât îmi va sta cu puțință spre a libera mănăstirile noastre de rușinosul bir ce-l plătesc la acești mișei greci!

Din Stănești, unde n'am avut ca să ne ajute în lucrarea noastră decât un biet țigan bătrân, ce era strejar în sat, am mers la Mamu, mănăstire Brâncovenească de călugărițe; însemnată mai ales prin groaznicul turn de scânduri cu două caturi unul mai gros și altul mai subțire pus peste biserică. Eu vream să plecăm spre Slatina; Sașii și lui Trenk le era foame, și nu prea îmi era bine; Starița vrea să ne oprească să mâncăm, s'a găsit și secretarul om de treabă, d-l Ștefan, care s'a propus a merge el la Slatina, și astfel am rămas să mâncăm și să dormim în Mamu și d-l Ștefan s'a dus la Slatina să ducă 3 depeșe telegrafice pentru București. Una către muma mea dându-i știri despre noi, alta către Adolf Cantacuzino ca să întreb dacă Othon Șutu merge sau nu la Mehadia, ca să știm și noi ce să facem; și a treia a lui Trenk către nevasta sa. La aceste din urmă trebuia să vie răspuns.

Am vizitat biserica, am prânzit de seara și ne-am culcat, în niște odăi zugrăvite ca coliva împodobită. Acest fel de zugrăveli cu fețe arătoase e particular mănăstirilor Brâncovenești.

Sâmbătă la 23 Iulie, când ne-am sculat, caii ne venise de cu noapte dela poștie; dar d-l Ștefan încă nu se întorsese. Trenk s'a apucat să desemneze vestitul Turn și colonada dela casa Arhontarii. Trebuie să mărturisesc că arhitecții întrebuițați de Constantin Vodă Brâncoveanu n'au fost oameni nici cu gust, nici cu știință; de unde i-o fi mai găsit?

După dejunul nostru a sosit și d-l Ștefan. El a așteptat până la 9 ceasuri în Slatina și răspunsurile nu venise încă, deci s'a întors fără răspunsuri, lăsând numai vorbă că îndată ce vor sosi să ni le trimită aci. Așa dar neștiind ce să facem, am poruncit acum să ne gătească caii de călărie cu care să mergem peste dealuri la Dobrușa.

Sașa ne va aștepta aici, și când vor veni răspunsurile dela București, vom hotărî direcția ce avem a urma. Sau spre Craiova și Mehadia, sau spre Râmnic și mănăstirile vecine.

23 Iulie 1860 Sâmbătă 12 1/2 ceasuri dimineața: La Mamu. —
23 Iulie Sâmbătă: (urmează numai note): Călătoria călare la

Dobrușa. — Calul și plângerile lui Trenk. — Dobrușa, biserică ruinată și neslujită. — Mămăliga pe iarbă. — Intoarcerea la Mamu. — Telegrama venită către Trenk. — Prânz. — Culcare.

— 24 Iulie Duminică: — Deșteptat de depeșa lui Bosne, am vrut să trimit pe Costache la Slatina. — Au venit ceva dela Adolf și Othon. — Dejun. — Plecare, praf pe drum. — Vizita la Labouret. — Ne dă o butelcă cognac. — Drăgășani viile. — Drumul pe vechea șosea romană. — Șosea între la Slăvitești. — Dela Bistrița pe sub coastă. — Troianul Metoch al Horezului. — Chri-sant. — Inotești Methoc al Coziei. — Tulpine. — În Râmnic tragem la Episcopie. — Orest nu ne primește, mă supăr și tragem la han! Cum eram acolo; ne-a gătit de cină, ajutat de ale noastre mâncăruri. — Vizita la Agatanghel; ce-i am spus. — Ne culcăm; soarele și muntele dimineța.

— 25 Iulie, Luni: — Trenk pleacă să desemneze — Vizita mea la Episcopul. — Ce fel e Episcopul. — Istoria Episcopiei, nenorocirile ei. — Evanghelia rusească; Crucea lui Antonie Vodă. — Plecare cu patru cai la cetățuie; urcare pe jos. — Drumul nou și cel vechiu. — Repararea stupidă a Bisericii. — Cum ceva grațios se poate face groaznic.

Ne urmăm drumul la Ulteiu. — Biserița de acolo. — Radu dela Afumați. — Inscriptie latină pe clopot. — Tânărul Popa de acolo. — Moneda lui Sigismund. — Crucea din răspântia satului. — Intoarcere la Râmnic. — Prânzul la han. — Plimbare pe jos prin oraș la ruinele Bărăției. — Istoria Catolicilor și a Bărăției din Râmnic. — Seara vizita boierului Barbu Persiceanu. — Pomelnicul Episcopiei.

26 Iulie, Marți: — Mă scol de dimineța. — Costache lipsea. — Ne facem pregătirile, plecarea pe la 8. — Plosca și obrăznicia lui Costache. — Drumul. — Grădina din Râmnic. — Dorobanțul. — Arhanghelul schit grecesc. — Murele ce-am mâncat ca un copil. — Drumul spre Sărăcinesci. — Satul Păușești de măglani, Biserica cea surpată. — Boierul Barbu ne ajunge. — Agatanghel ne așteaptă cu pregătiri la Sărăcinesci; Păstrăvi, toaleta lui spre a pleca. — Drum pe Cheia, călare la Iezeru. — Localități sălbatice, pomi tăiați. — Poziția Iezerului, munții lui. — Cine sunt fondatorii. — Istoria cu hoții. — Peștera lui Antonie. — Munți. — Peștera lui Pahomie. — Deslușiri asupra drumului dela un călugăraș. — Plecăm; să ne întoarcem. — Mămăliga. — Toaleta lui

Agatanghel. — Iși uită mantela. — Urmăm drumul cu Trenk. — Satul Cheia. — Ne întoarcem târziu. — Sașa ne așteaptă; s'a plimbat prin sat și a conversat cu o țărăncă. — Mâncarea de seară. — Odaia lui Agatanghel plină de portrete de ale lui.

27 Iulie, Miercuri: — Am schimbat planul de drum. — Starițul dela Jgheab. — Agatanghel pleacă. — Sașa rămâne la Sărăcinesci. — Eu cu Trenk călare spre Comanca. — Trecem prin Olănești. — Munteanu ne dă un om; drum primejdios la Comanca, schit al boierilor Bujoreni. — Starea puțin prosperă a biseriței. — Popa bolnav. — Poziție înaltă. — Munții din fund. — Ne întoarcem la Olănești. — Vizita apelor cu Munteanu. — Calitățile lor. — Doctorul Vitman. — M-me Macovei. — Cum sunt băile la Olănești. — Varnița. — Joagăr. — Plecăm însoțiți de Munteanu. — Biserica din Olănești. — Intoarcere la Sărăcinești. — Puțină mâncare. — Plecăm și curând sosim la Râmnic. — Două scrisori la București. — Hotărîrea lui Costache; lăsăm dorobanțul și luăm direcția spre Ocna. — Târgul Ocni. — Biserica Domnească. — Dealul Titireciului. — Primire de Părintele Veniamin. — Mâncare și odihnă.

28 Iulie, Joi: — Am fost opriți dimineață în Titireci de părințele. — Istoria Egumenului Silvan și Plastografiile. — Poziția Schitului. — Chrisovul lui Duca Vodă. — Mâncare sub pomi; Șampanie. — Mergem la Ocna. — Egumenul e acolo, las pe Sașa la el. — Ne scoborim în Ocna sistematică cu d-l Râmniceanu. — Efect sinistru. — Adâncimea ei și modul ei. — Trenk desemnează. — Pușcăria. — Mătânii de sare. — Arestații. — Ocna surpată; Cele din deal ca pâlniile; cea cu apă; băile și efectele lor. — Cea din vale unde s'a prăpădit 7 oameni. — Satele de ciocănași. — Plecăm dela Ocna, peste deal la Slătioara. — Cum din schit de maici s'a făcut arendășie a fratelui Episcopului și Methoch al Frăsineiului. — Drum sub coastă la Govora. — Bătrână zidire, bătrân egumen. — Ce privire de acolo. — Pivnița. — Tipografia, rucavițe ale lui Vintilă Vodă. — Pomelnic. — Fetele d-nei Chiajna. — Drum din valea Govorei în lunca Oltului, la Mihăești, apoi în lunca Bistriței. — Întâlnim pe Bădiță vânând. — Mergem la Mănăstirea dintr'un lemn ce s'a dărimat. — Odăi bune tot ale mele de acum doi ani. — Cina. — Ne culcăm.

Ziua de Vineri 29 Iulie 1860 a fost una din cele mai ostenitoare din călătoria noastră; mai ales Trenk a pătimit groaznic de obo-

seală și iar groaznic s'a înecat în vârtopile lui. Era vorba să ne sculăm dis de dimineață, și să plecăm călări la Jghiab, la Pătrunsa și chiar eu vream să merg până acolo unde sus pe munte pe lângă râul Cheii își făcuse un călugăr Pahornie o bisericuță de cărămidă așezată pe piatră care acum s'a pustiit și s'a dărăpănat. Dar pretențiile mele au fost prea mari. Mai întâi m'am culcat pe la 8 și am fost deșteptat de Trenk, căci dormeau de minune în bunul pat dela Mănăstirea dintr'un lemn. Bădiță ne gătise doi cai buni, așa dar însoțiți de dorobanțul Gheorghe, ce venise să ne însoțească dela Titireci încoace am plecat pe la 9 ceasuri luând apa Ostrovului în sus; ideea mea a fost să urmăim acea apă până la obârșia sa unde se află Schitul Pătrunsa și de acolo să mergem la Jghiab și îndărăt până seara. Am umblat dar spre Pătrunsa; la Pietrari n'am apucat drumul la stânga spre Jghiab ci l-am urmat drept până în Brătășesci. De aci înainte începe matca Otăsăului, care aici e largă și nisipoasă, a se îngusta și a curge printre stânci.

Erau trei ceasuri de când umblau și ne spuneau că e încă departe, așa am început a merge mai iute, însoțiți de dorobanțul; dar Trenk ce abia își mișca calul ce rămânea tot îndărăt; ceea ce mă silea a-l aștepta.

Dela un loc încolo matca Atăsăului nu mai e practicabilă, am apucat dar printr'o vale laterală ce-i zice Valea Ticii, în stânga apei; apoi am suit dealul pe un picior de munte, având în mai multe rânduri o râpă nisipoasă și adâncă lângă potecă.

Pe urmă umblarăm pe munchea munților între fagi și mesteacănii seculari, din cari mulți erau trăzniți, până la un loc unde e o cruce de lemn stricat; de acolo, când cad frunzele se vede schitul, acum se vede numai desișul copacilor învecinați. Scoborîrăm apoi valea și la un loc unde calul trebuia să se scoboare pe o rădăcină de copac ca pe o scară, Trenk nu putu să-și oprească șeaua pe spinarea calului. Șeaua alunecă și el căzu jos; a ocărit ungurește, italienește, în toate limbile și n'a mai vrut să urmeze călare; am ajuns până unde se strecoară cel mai mare izvor al Atăsăului. Căci într'acel loc, unde e o poieniță într'un vârf de colnice e Schitul Pătrunsa, de toate părțile vin ca raze deosebite picioare de munte dintre care se adună apele de formează râulețul. Am început dar să urcăm iarăși pe niște livezi unde sătenii din Bărbătești, proprietari moșteni ai acestor locuri, își au căscioare de lemn unde vin iarna de șed și-și pasc vitele pe munte. Schitul e iar făcut

de ei, deși se zice că mai alături era altul vechiu ce n'a lăsat decât urma temeliilor, zidit de o Doamnă. Care Doamnă, nu pot ști. Fiindcă pomelnicul se află la un popă din sat, nu l-am putut cerceta. O căscioară de piatră, învelită cu lemn și fără tavan și fără coșuri, în care locuiesc doi călugări slabi și sdrențeroși, făcând focul în tindă ce se umple de un fum negru și des; o bisericuță fără turn, o mică ogradă de pari, fără altă poartă decât ușa casei, pe unde au trecut și caii noștri, iată ce e schitul Pătrunsa.

Nu departe sunt poalele pietroase ale munților Albu și Piatra, pe care sunt și brazi. Acest schit e închinat Cuvioasei Paraschivei; auzind de acestea am făcut dar de-o liră, proporționat cu slabele-mi mijloace de acum; dar aș dori la vreme mai bune să fac ceva pentru acest schit depărtat și așezat la un loc mai aspru decât oricare din câte am văzut.

La Pătrunsa, pe iarbă verde, sub umbra bisericii, am îmbucat ceva din slabele provizii aduse de noi, dar Costache uitase a ne pune vin în desagi, ceea ce supăra mult pe Trenk, care se plângea de lipsa vinului și a cafelei, făcându-mi mie vină că n'am îngrijit, la un drum așa depărtat, a lua provizii întăritoare.

Apa însă era minunată și plăcută, mai mult decât orice vin, pe poala coastei unde e mănăstirea era și smeură și căpșuni. Pe la 5, am apucat calea înapoi spre Bărbătești, luând un băiat cu noi dela schit; Trenk a urcat și a scoborît pe jos. Când am fost în vale cu băiatul, am mers înainte și era o plăcere a vedea săltând pe tânărul muntean ca o căprioară, sărind apa rezemat în toiagul său. La Bărbătești n'am găsit pe popa cu pomelnicul; plecase la Pătrunsa. Am așteptat dar până a sosit în urmă-mi și Trenk cu dorobanțul și dela Bărbătești am abătut la stânga ca să mergem spre Jghiab. Trecând dealul am scoborît în Dobriceni, unde e Metochul Armatei, acum cu totul ruinat; casele nu mai există; biserica zidită sub Constantin-Vodă Brâncoveanu, e desvelită, au crescut copaci peste boltecul desfundat. Nu mai e nici egumen, nici călugăr, ci un orânduît al egumenului din Armata, ce ține moșia pe seama sa, și care mi-a dat un ȧigan călare pe un frumușel armăsar mic și murg, ca să ne ducă de-a-dreptul la Jghiab. Am urcat dealul trecând prin satul Dobriceni și sus am găsit niște livezi de fân adevărat minunate. Ce aer îmbălsămat de flori în cele văi! Ce miros sănătos de fân în cele cosite! Apoi am scoborît pe o potecă ce mergea șerpuind, printr'un desiș de aluni și de

alți pomi, până am dat în poteca schitului, ce este alături cu râul Govora. Dela livezi până în vale, toate se schimbaseră, dar plăcerea era și mai vie. Murmurul apei, răcoreala acelei dumbrăvi, aduceau o mulțumire nespusă; astfel ajunserăm pe la apusul soarelui la schitul Jghiabu.

Acolo ne-a primit bătrânul călugăr Hagi, cu care făcusem cunoștință la Sărăcinești.

Schitul lui e compus din vreo opt căscioare de lemn, așezate în gradație pe coastă printre pomi; mai jos e casa lui de zid, dar mică și bisericuța prefăcută cu totul de dânsul și zugrăvită cu toți sfinții și cu toate fețele curcubeului. Alături e un brad înalt. Mai înainte de schit e un izvor cu apă limpede dar cu miros de pucioasă, ce curge în mare câtime dintr'un șipot. Din dosul bisericii, ceva mai jos curge apa Govorei, a cărei obârșie e cu 800 stânjeni mai la deal. Valea e foarte îngustă și păduroasă. Acea din deal e moșia schitului, dăruită mai mult de bătrânul stareț care a fost preot moștean și el în Cacova, și care după cum am aflat pe urmă dela dorobanțul nostru, ce e și el cacovan, a luat pe nedreptate o sumedenie de locuri dela moșteni. Trenk a desenat schitul; eu am stat de vorbă cu veselul călugăr care mi-a vorbit de Luther și de Corvin, adăugând că nici Valter nu era puțin om. În pisania bisericii făcută de dânsul, spunea că acest schit fusese făcut de lemn de Radu-Vodă Negru, apoi de Matei-Vodă Basarab. Dar de unde luase el acest cunoștințe, cred că nici el nu putea spune. Falsificări anticare de felul acesta au început să se introducă și la noi; asta provine dintr'o necompletă știință atârțată de trufie sau de șarlatanism. Dar astea nu le spui atât pentru bietul stareț din Jghiab, cât pentru mulți anticari bucureșteni.

Era seara, adică 8 ceasuri aproape, când am plecat din Jghiab și până am ajuns peste livezi la satul Cacova, tot pe râul Govorei ce se zice și al Cacovei, înnoptase; am urmat însă drumul pe întunec. Și Trenk ostenit, bufnea și se văita astfel încât a ajuns să mă supăr serios în mine. Am scoborît pe Govora până la Stoenesti, apoi am luat o vale lăturalnică în dreapta, am trecut în lunca Atăsăului la Pietrari și am urmat drumul până la mănăstire.

Când eram pe aproape a ieșit și luna și mi-a înfățișat lunca Atăsăului astfel precum o descriesem în «Doamna Chiajna».

Mi s'a părut că descrierea mea a fost exactă și m'am bucurat. Era trecut de 12 ceasuri când am sosit la Mănăstirea dintr'un lemn. Umblasem 15 ceasuri călări. Sașa se culcase. Am făcut un ceaiu, l-am înghițit cu cognac dela Labouret și cu oasele cam sdrobite, m'am culcat. Somnul mi-a fost foarte dulce.

Sâmbătă dimineața 30 Iulie ploua, dar ploaia a încetat curând și soarele a ieșit frumos. Ziua aceasta a fost mai mult destinată la odihnă; Trenk a copiat o pereche de rucavițe ce ni le-a adus dela Govora. Eu am vizitat biserița de lemn din deal ce după multe focuri, este azi prefăcută de tatăl cucoanei Bichii, mama Lahovăreștilor; într'nsa se mai păstrează ceva icoane din biserica de jos, lucrate când cu Constantin Brâncoveanu Voevod sau cu Matei Basarab. Alături e și rădăcina gorunului cel mare ce s'a surpat de câțiva ani; tulpina lui uscată, găunoșită și putrezită e alături. Țăranii vin și iau bucăți dintr'nsa de a fierbe și a bea de friguri, atât e de mare venerația acestui loc. Am desbrăcat și icoana cea mare de fața-i de argint și am văzut că pe o parte e zugrăvită pe pânză Judecata din urmă, cu numirile scrise sârbești, iar pe cealaltă Maica Domnului, zugrăvită pe lemn și stricată pe cât se poate. Numai obrazul Maicii Domnului e mai bine conservat. Cine mai știe pe unde o fi fost ascunsă în vremile răsmirițelor trecute? Țin minte numai că, când cu Tudor Vladimirescu o dusesse la Pătrunsa, iar când cu Cârjaliul a dus-o în peșteră la Bistrița, unde s'a afumat de focul ce-l făcea pustnicul în peșteră. Imbrăcămintea de argint, ce o poartă acum, e făcută de Radu Golescu la 1812, dar mai are și alta, precum și coroană, cercei, brățări și alte multe scule, ce sunt împreună cu cele mai de preț odoare ale mănăstirii duse la Horez.

Am vizitat încă în ziua aceea și schitul Surpatele. Bădița a pus patru cai ai lui la trăsura noastră și am mers acolo unde am vizitat și am însemnat ce e mai vrednic de băgare de seamă. Paralele de plumb ale schitului din vremea lui Constantin Brâncoveanu, apoi mai multe odoare date de Doamna Maria, la acel schit ce a fost vechiu făcut de Buzești.

Intorcându-mă dela Surpatele am prânzit pe la 6 și seara Bădița ne-a arătat ceva odoare și mai ales odăjdii vechi ale schitului. Mai de luat aminte e o Evanghelie îmbrăcată cu argint poleit, dată de Constantin Brâncoveanu pe când era Velspătar și scrisă dania lui cu mâna sa. Ce poale de icoane și aer de

serasir minunat și mai multe sangulii de pânze de in subțire, cusute cu mare finețe pentru Maica Domnului. Sunt și sfite de însemnat de stofe de catifea săpată pe materie de mătase groasă sau de mătase cu păr de cal. Am mai scris încă o scrisoare și Brâncoveanului spre a-i cere voie a deschide cutia în care se află la Horez, coroana cea de pietre scumpe a Maicii Domnului și care e acum pecetluită de Vodă Cuza, ce a vizitat-o în anii trecuți și a rupt el însă pecetea Brâncoveanului. Trenk pica de somn, a mers să se culce și noi i-am urmat pilda deși aveam a lucra asupra pomelnicelor de aici și dela Surpatele.

Duminecă 31 Iulie, ne-a deșteptat toaca și clopotele pe o ploaie strașnică cu fulgere și cu tunete, care abia acuma pe la 10 ceasuri a încetat. Trenk face desenul mănăstirii după niște grămezi de scânduri și o să sfârșească copia icoanei cele mari. Eu am să sfârșesc lucrarea asupra acestei mănăstiri și apoi o să mergem la Manoilești și la Bistrița. Bădița a plecat azi dimineață la Râmnic. Pe dorobanțul nostru l-am trimis la Bărbătești să-mi aducă pomelnicul dela Pătrunsa. Mă duc să mă apuc de lucru.

Tot Duminecă 31 Iulie am luat inscripție după mormintele lui Gheorghe Cantacuzino, celelalte pisanii. Maica călugărița chelăreasa și corul călugărițelor scoase dela Mănăstirea dintr'un lemn și răspândite prin alte mănăstiri. Pomelnicul și preotul care mă întrebaseră ce orânduială o să se facă cu dânșii. — Vremea se îndreptase, am prânzit de vreme; am plecat cu poștalionul cu patru cai, Trenk și eu la Manoilești în valea Bistriței. — Biserica zidită de Pahonie Monahul Pârșcoveanu. — Cartea cu stampa Doamnei Elena a lui Matei Basarab. — Repede întoarcere la Mănăstirea dintr'un lemn. — Sașa așezase lucrurile; călugărița îi dase două sangulii alese de ea și nevasta lui Bădiță două borcane cu dulceață. Am dat și noi să ne pomenească la Mănăstirea dintr'un lemn și la Surpatele. Am plecat pe când apunea soarele și până la Bunești tot s'a mai văzut. Frumos tablou la Păușești. Livede verde cu corturi de țigani. Din dos o pădure deasă de fagi frumoși. În fund munții cu ceața serii. Peste văi la Bunești la mănăstire era noapte. În deal, până să scoborim la apa Bistriței, am văzut un cerc de raze roșii pe cer, o aureolă boreală. Noaptea ne închide vederea mănăstirilor. Am ajuns înserat. Economul ne-a primit lipsind Egumenul ce e dus cu Mitropolitul la băi. Odăile ce ni s'au dat sus, patul cel spart care s'a rupt noaptea și am adormit pe canapea.

Luni, la 1 August dimineată, a venit popa să ne boteze dar nu eram gata. Trenk s'a dus să ia desenul cel mare; eu am vizitat obiectele ca să văd ce este de înscris. Mare câtițime de antichități. După dejun am copiat pisania veche de sub clopotniță. Apoi clopotele, vechimea lor, cel mic nedescifrabil. Damian, mirarea lui, când a venit în clopotniță. Soarta acestui biet om și nedreptatea părinților. Ce zice el acum de Doamna Știrboaică. Din clopot am însemnat pisania. Icoanele cele vechi. În vremea asta Sașa a mers să se plimbe cu Trenk dar însă ea a venit în biserică. Ploaie și piatră pe când din advonul muierilor la biserică copiam pisania. Am început a trage clopotele, efect spăimântător; încetând ploaia am mers să prânzim. Damian a venit aci, am schimbat cu dânsul tabacherea lui Trenk. După prânz eu am înscris până înserat argintăria din lăzile din altar. Trenk a început desenul sicriului pe care l-a sfârșit a doua zi.

Marti 2 August dimineată am sfârșit înscrierea argintăriilor și a odăjdiilor. Multe din ele am ales spre a se copia de Trenk. Ni le-a adus în odaie sus. Ziua s'a petrecut cu desenele lui Trenk. Sașa a calcat ornamente dela evanghelia manuscrisă și eu am așteptat să vie călugărul chelar ca să-mi arate biblioteca. Dar n'a venit. Seara am ieșit să ne plimbăm pe Bistrița în sus, dar am mers până la un loc și ne-am întors. Frumusețea acestor locuri. Poziție extraordinară. Exarhul ne-a întâlnit întorcându-ne și am fost cu el pe poteca despre peșteră, ce e așezată la o... cu pietre la Păpușa. Era înserat și ne-am întors acasă. Porumbul seara.

Miercuri 3 August dimineată eu am cercetat biblioteca și am înscris cărțile interesante. Trenk, cu neplăcerea obișnuită, a desenat obiecte vechi. Sașa asemenea calca ornamente. După prânz am fost la... la peștera cea veche. Urcare grea. Sașa n'a putut intra de pietre și de urzici. Aspect frumos al acestei peștere. Istoria călugărului ce a căzut după mal în prăpastie. Seara am lucrat cu toții până la 2 din noapte, ajutați de cafea neagră. Odaia lui Trenk era un adevărat atelier.

Joi 4 August eu m'am sculat mai de vreme dar Trenk târziu. După dejun am fost la Peșteră. Păstrarea urmelor. Pustnicul ce nu vorbea. Țigani ce l-au asvârlit. Vizita lui Kiselef la dânsul. Două capete în Peșteră. Loc und voia Știrbei să facă încă una. Piatra de lapte. Țărancele din Transilvania și din Siliștea. Frica lor. Conversația mea cu cea bătrână la ieșirea lor din Peșteră. Muncă,

muncă, multe căi ai făcut, dar nicio cale bună ca asta n'a făcut. Trenk desenează după munte Păpușa. Am prânzit mai de vreme. După prânz Sașa și eu am fost la bolniță; ușile din vremea lui Matei Basarab; apoi am fost spre strâmtoare unde desena Trenk vederea bolniței. Seara iar am lucrat până la 12: Trenk icoana lui Sfântul Procopie, Sașa brâul lui Banu Barbu și eu Pomelnicul.

AL. ODOBESCU

SCRISORI DIN SVIȚERA ȘI DIN ITALIA

Adresate Doamnei Sacha Odobescu în 1870

*St. Maurice en Valais
Samedi, le 1-er octobre 1870*

...Lorsque je t'ai quittée à Ouchy, nous avons voyagé encore deux heures à peu près sur le lac, en ne nous arrêtant qu'à Vévey et puis à Bouveret, où j'ai quitté le bateau. Pendant cette dernière partie du trajet, il a fait assez obscur et très froid sur le pont; il n'était resté que 4 ou 5 passagers. J'ai consulté mon guide et j'y ai vu que sur mon trajet, à demi heure du Bouveret, en chemin de fer, il y avait le village de St. Maurice dont je connaissais de réputation le fameux trésor d'orfèvrerie religieuse appartenant à une fort ancienne abbaye; il contient entre autre un vase avec des cloisonnages et divers autres objets fameux. Je me suis dit: « Allons voir ces objets; je passerai ma nuit à St. Maurice; le matin j'irai voir le trésor, la grotte des fées, dont on dit merveille, puis, en me rendant en voiture jusqu'à une station assez rapprochée, à Martigny, j'aurai l'occasion de voir de très jolies choses, à savoir la cascade de Pisse-vache et l'intéressante gorge du Trient, qui d'après sa description doit rappeler celle de Bistritza; demain dimanche, vers 3 heures je continuerai de Martigny ma route en chemin de fer jusqu'à Sierre, puis, en diligence j'irai jusqu'à Brigues; j'y serai à 10 ½ heures du soir; je m'y reposerai, pour repartir lundi matin à 5 h. à travers le Simplon; le soir je coucherai à Arona et mardi matin vers les 8 h. je serai à Milan. Autant que je puis voir au clair d'une lune toute novice, je me trouve ici dans une gorge formée par d'énormes montagnes. Le village pas beau; mais le trésor! Nous allons voir!...

.....

Martigny, le 2 octobre 1870

...Je viens de déjeuner dans un hôtel for confortable où il y a, me dit-on, une douzaine de français émigrés, femmes et

hommes. Passe pour les premières, mais le sexe laid prouve par sa présence ici qu'il est lâche ! C'est déplorable ! Si j'étais français, j'aurais honte d'être en octobre 1870, à Martigny, abrité par les Alpes de la Suisse, sur les bords du Rhône. Il est une heure et demie et je dois partir pour Sierre par le train qui ne part qu'à 3½ heures ; j'arrive dans une petite voiture de St. Maurice, où comme tu le sais, j'ai dormi.

Dans ma lettre d'hier soir je te parlais de St. Maurice comme d'un village ; c'est une toute petite ville, deux petites rues parallèles avec des maisons à deux étages, longeant la rive gauche du Rhône qui, resserré ici entre de hautes montagnes, en grande partie nues, n'est pas plus large que notre Prahova à Comarnic. Deux clochers en pierre, avec flèches pointues en maçonnerie dominant les bâtisses. L'un de ces clochers, d'un style roman antique quoique rude est la seule partie restant de l'antique abbaye de St. Maurice en Valais. L'église bâtie à côté est de l'avant dernier siècle, et pas du tout intéressante ; mais ce qui l'est au plus haut point, c'est le trésor de ce riche monastère qui a, entre autres conservé trois pièces d'orfèvrerie du plus haut prix. C'est d'abord un vase antique en sardonx, couvert de sculptures grecques et soutenu par un pied en or avec cloisonnage en grenats et pierres fines. La partie supérieure a une ornementation du même genre ; c'est une pièce fort remarquable et à elle seule elle m'a compensé de mon petit retard ; un petit coffret en or également cloisonné et une burette à panse aplatie et toute recouverte d'antiques émaux cloisonnés à disposition de style oriental complètent ce petit choix de pièces rares que l'on distingue pardessus toutes les autres dans le trésor de l'abbaye de St. Maurice.

J'ai eu malheureusement bien peu de temps pour examiner ces objets ; le sacristain qui ne m'a ouvert les armoires de son trésor qu'après présentation de ma carte titrée, n'avait que cinq minutes à me donner ; l'office divin allait commencer. Dans tous les cas, je suis bien content d'avoir vu de mes yeux ces pièces curieuses que je connaissais par des dessins. Elles sont d'une beauté remarquable et d'un intérêt capital pour mes études. Voici avec Essen et Aix-la-Chapelle trois visites que je fais en vue de mes études d'antiquaire. On a commencé à publier à Paris, un bel ouvrage à planches sur le trésor de St. Maurice. Sera-t-il continué?...

...Après le trésor j'ai été voir à St. Maurice la *grotte des fées*. À un quart d'heure de la ville à pied, on monte la montagne presque autant que de Bistritza à sa grotte et l'on entre dans une fissure de la montagne qui ne présente qu'un sentier serpentant plus ou moins haut, vouté; une lampe portée par le guide m'a éclairé à travers ce couloir humide jusqu'à un endroit situé à peu près à 600 mètres de l'entrée, où la grotte s'élargit et forme un dôme en entonnoir d'où découle un filet d'eau qui forme, en tombant, un lac. Le point d'où l'eau tombe est très haut; on ne l'aperçoit même pas; le lac lui-même est grand comme un grand salon rond; il y a une petite barque à roues qui vous permet d'y faire un tout petit, tout petit tour. Éclairé à la lampe, cet endroit est on ne peut plus curieux; le bruit que fait le filet d'eau en tombant dans l'obscurité fait presque peur. De plus, le jeune guide que j'avais était un véritable original qui se croyait obligé de me chanter à tue-tête des airs d'opéra italiens, en tournant les roues de la barque. Cette promenade n'a duré que trois quarts d'heure. J'ai quitté St. Maurice dans une petite voiture à un cheval prise à l'hôtel. La route le long du Rhône est de toute beauté; cela me rappelait nos Carpathes dans le haut de la Prahova; les glaciers qu'on apercevait sur le haut des prés les plus élevés semblaient figurer les ravins neigeux de Jăpi et du Caraïman. Dans la vallée le foin nouvellement fauché répandait un parfum délicieux. C'était délicieusement vivifiant. Après deux heures de voyage par une bonne route entre ces montagnes et en cotoyant le courant blanchâtre du Rhône, j'arrivai à la cascade de la Salanche, dite le *Pisse-vache*. C'est très curieux à voir comment ce torrent assez volumineux, se précipite du haut des montagnes sur une muraille de rochers plus ou moins anguleux, en gerbes d'eau écumante, qui en se brisant sur la pierre s'éparpille en des nuages de gouttelettes.

J'y ai monté sur des petits ponts en bois qui, quoique solides, ne semblent pas très rassurants. Ils rappelaient ceux qui étaient établis dans nos Orații de Comarnic à Possade. De là j'ai été à dix minutes de distance, voir la gorge du Trient. C'est comme la cascade à droite en remontant le Rhône vers Martigny, que s'ouvre cette gorge formée de deux murailles de pierre, dans laquelle coule la rivière du Trient en formant des zigzags et des cascades. Cela offre plus d'une analogie avec notre gorge de

Bistritza; mais il semble qu'ici c'est plus étroit, plus âpre de nature; la pierre forme des voûtes sur lesquelles se trouvent fixées les ponts en bois qui vous permettent de remonter cette gorge. Elle n'est pas très longue, mais on ne peut plus pittoresque; malgré l'aspect effrayant de ces passerelles qui du reste sont très solides...

.....

Baveno (hotel Bellevue)
Lundi soir, le 3 octobre 1870

... Je t'écris ces lignes devant ma fenêtre qui donne sur le beau lac Majeur; il est dix heures du soir; la lune et les étoiles brillent sur le ciel; des feux bordent le pied de la montagne dont les silhouettes se dessinent dans l'air. Peut-être pendant que j'admire le lac Majeur, toi, de l'autre côté des Alpes, tu as à regarder celui de Genève! Mais du reste il se peut que tu ne te trouves pas mal là où tu es. Quant à moi j'aurai dû aller coucher ce soir à Arona pour prendre demain matin le chemin de fer jusqu'à Milan, mais j'ai préféré rester à Baveno, dans un hôtel près du lac; j'y reposerai et demain matin j'irai en bateau à vapeur jusqu'à Arona, ce qui me donnera le plaisir de voir les îles Borromées, tant réputées.

Maintenant que je viens de faire le voyage du Simplon, je puis te donner des renseignements plus positifs sur ce que tu auras à faire, quand tu seras pour faire à ton tour ce voyage...

On commence alors à monter le Simplon et le voyage devient de plus en plus intéressant; il n'y a aucun danger à courir, car la route est bien construite partout; mais bien des endroits sont effrayants à voir par la sauvagerie de la nature. Il faut cependant se munir de beaucoup de patience, car on ne fait que monter jusque vers 1 heure de l'après-midi et arrivé aux pieds des glaciers dans des endroits où il fait un froid de loup et où la nature est des plus rudes, on voit le grand hospice des Moines du Simplon et puis l'on commence à descendre. Vers 2 heures, on est au petit village du Simplon où l'on déjeune (si l'on veut) pendant que l'on change de chevaux (mais ce n'est là ni le premier, ni le dernier relai de la route). Le déjeuner du Simplon est passable et il est bon d'y prendre une soupe chaude, après la région froide

que l'on a traversé. Après cela, on continue à descendre et l'on traverse une vallée des plus pittoresques; entre 3 et 4 heures on arrive à Isella où est la douane italienne; on ouvre les malles et l'on furète un peu; il faut ouvrir sans difficulté et les laisser faire; je pense qu'ils ne te causeront pas de désagréments, pas plus qu'ils ne m'en ont causé. La route descend encore; mais c'est déjà le ciel plus doux de l'Italie; vers 7 heures on est dans la petite ville de Domo d'Ossola où l'on relaye encore, en s'y arrêtant à peu près trois quarts d'heure. D'ici en avant le chemin court dans une belle vallée; ce n'est que tard, vers 9 heures qu'on arrive à longer le lac Majeur où se trouve Baveno, l'endroit où je suis.

Maintenant que je t'ai donné les renseignements nécessaires sur le bout de voyage que tu auras à faire, sans moi, je vais à partir d'aujourd'hui te parler de mes excursions à moi. Je ne te dis plus grand chose sur le Simplon, car tu auras, très prochainement, l'occasion de le voir toi-même; je te dirai seulement que j'ai voyagé dans le coupé; pendant la nuit, et dans une impériale à capote relevée pendant le jour pour mieux voir, le tout en compagnie d'un baryton italien engagé pour cet hiver à Odessa. Tu comprends donc que tous les opéras italiens ont été passés en revue.

Pour de la politique, je n'en ai plus aucune nouvelle. Que fait ce pauvre Paris? J'attends de me trouver à Milan pour savoir ce qui s'est passé pendant ces 2 ou 3 jours en France. En Italie, c'est-à-dire à Rome, la majorité de la population a voté pour l'annexion au royaume d'Italie; il n'y a eu que 47 voix pour le maintien des États du Pape. On est en joie dans les grandes villes; mais les bourgades retirées que j'ai traversées aujourd'hui, ne participent guère à ces réjouissances. Ce sont des sauvages alpestres!

Milan. Mardi soir, le 4 octobre 1870
Hôtel de la Ville

... Entre cinq et six heures du matin j'ai vu le soleil se lever sur le lac Majeur. C'était splendide et d'un calme plein de charme; incontestablement ton lac à toi est beau; mais il y a en Suisse, grâce à tous ces chalets, comme une odeur de fromage dans le paysage. Ces maisons en pierre blanche et à toiture plate, ces

clochetons ou campanils carrés de l'Italie, ont sous ce beau ciel et dans cette belle verdure un aspect bien autrement séduisant. Au lac Majeur, l'Italie ne fait que débiter, mais c'est le début d'une véritable artiste. J'ai vogué pendant deux heures en bateau sur le lac, de 8 à 10 heures, j'ai passé à côté de l'Isola bella, toute pomponées de terrasses en pierre, d'arbres taillés et d'orangers, de statues en marbre et en bronze. Elle fait un effet un peu théâtrale en sortant si parée de l'onde; mais ce n'est pas désagréable à l'œil. Je ne me suis pas arrêté à Arona; quand nous y serons ensemble, il faudra cependant aller y voir la fameuse statue colossale, de St. Charles Borromée. À une heure j'étais à Milan; après déjeuner, j'ai pris une voiture et j'ai couru voir dans les anciennes églises de St. Ambroise et de St. Laurent, les restes de mosaïques murales, les dispositions et les ornements architectoniques des anciens temps, enfin les beaux détails intérieurs, parmi lesquels se place en premier, le *palliotto* ou autel tout en or, pierres précieuses et émaux cloisonnées, qui date du IX-e siècle; c'est une pièce d'orfèvrerie unique ou que du moins, par ses dimensions, l'on ne peut la comparer qu'avec l'ambon de la Rotonde de Charlemagne à Aix-la-Chapelle. Je rapproche tous ces objets que je vais visiter en Occident, aux restes du même genre que j'ai vu en Orient, au Mont d'Athos, à Constantinople, à Salonique, et j'éprouve une véritable satisfaction de pouvoir m'instruire ainsi par mes propres yeux. Mais que de choses j'ai encore à voir! Ici même je n'ai pas pu terminer la série des anti-ques église; j'ai vu l'ancienne basilique restaurée de Sant Eustorgio et le grand, le magnifique Dôme, cette forêt de pointes gothiques taillées en marbre et façonnées comme une guipure colossale qui se tiennent debout. L'intérieur aussi est imposant; tu le verras et certes il y a de quoi admirer, quand même, comme moi, l'on n'aimerait pas le style gothique. Je n'ai pas pu prolonger ma visite aux églises; il me reste pour demain la belle basilique à dôme de Santa Maria delle Grazie, avec la Sainte Cène de Leonardo da Vinci; aujourd'hui j'ai terminé mes excursions en visitant des monuments plus modernes, dont deux sont érigés par l'empereur Napoléon I qui, à Milan, s'est donné la fantaisie d'un véritable Empereur Romain; c'est d'abord le très bel arc de triomphe en marbre, dit de la Paix ou du Simplon, pas aussi grand que l'Arc de triomphe de Paris, mais beaucoup plus beau que

celui de la place du Carrousel. En second lieu, il y a aussi les Arrènes, ou Cirque immense et découvert, bâti en pierre pour contenir 30.000 personnes qui peuvent y jouir du spectacle des carrousels ou de joutes navales, selon que le centre du cirque est laissé à sec ou rempli d'eau.

Un monument encore plus moderne, mais unique dans son genre, c'est là Galerie Victor Emmanuel, qui n'est qu'un passage vitré, en forme de croix, avec une rotonde au milieu; mais tout cela dans des dimensions colossales. C'est imposant, mais ce n'est pas tout à fait achevé, car cela a coûté des millions et les entrepreneurs se sont ruinés. Quant au théâtre de la Scala je n'en ai vu que la façade et n'en verrai pas davantage, car on n'y joue qu'à partir du 26 décembre et je ne compte pas attendre ici la première représentation. Demain je visiterai mon restant de Milan et j'irai aussi à Monza, voir le trésor des rois lombards. Voilà qui va augmenter mes ponts de comparaison avec celui de Pétroussa!...

... Peut-être serai-je fatigué plus tôt de tant de chefs d'œuvres qui me passent devant les yeux, comme une lanterne magique; je crains d'en avoir le vertige, et voilà pourquoi j'ai décidé de fixer mon attention sur une série d'objets qui m'intéressent plus spécialement dans mes études actuelles, c'est-à-dire sur les restes des arts qu'on appelle Byzantin.

Pour cela même, Rome a des séductions à nulles autres pareilles. À propos de Rome, ici l'on est dans une joie, dans une joie! Cela me fait du plaisir pour l'Italie; mais je ne puis en avoir le cœur gai, en pensant à ce pauvre, à ce cher Paris. Se peut-il que la reine des villes de l'Europe, dans notre siècle, aie les barbares à ses portes, comme Rome, il y a douze cents ans! C'est effrayant à penser! Aussi j'avoue qu'au milieu des satisfactions que j'éprouve à la vue de tant de belles œuvres de la nature et des hommes, la pensée de cette guerre déplorable me donne une tristesse qui s'ajoute au regret de ne pas vous avoir avec moi...

Milan. Mercredi soir, le 5 octobre 1870

... Je me hâte de finir mon voyage et quoiqu'à peine au début, je crains d'avoir le vertige et de ressentir de la lassitude d'esprit

à force de voir des choses intéressantes. Je devrais me restreindre dans ce qui m'intéresse spécialement; mais comment passer à côté des chefs d'œuvres sans les admirer et comment avouer qu'on a été en Italie sans voir mille choses connues de tous? Pour moi, arrivé ici en vue d'étudier spécialement les œuvres de l'art byzantin, je n'ai qu'une peur, celle de me voir entraîné vers d'autres études sur la Renaissance et les arts purement italiens. Mais revenons à ma journée. J'y ai débuté en montant plus de 300 marches pour arriver, non au faite, mais à une grande élévation sur le dôme. Ce qui est admirable dans cette forêt de sculpture en marbre c'est la solidité et l'élégance de la construction; on circule partout avec la plus grande aisance; marches et toitures, tout est en marbre.

De là j'ai été voir la jolie Église de Santa Maria delle Grazzie, qui est extérieurement un petit bijou, un peu endommagé, d'ornementation en briques et en terre cuite. Puis j'ai été à la Bibliothèque Ambrosienne où parmi de beaux livres, des manuscrits intéressants et des autographes nombreux, on conserve une mèche de cheveux que Lucrèce Borgia a envoyé dans une lettre à un certain Cardinal de ses amis. Quel blond adorable! ma chère. Il y a plus de 300 ans que ces cheveux sont détachés de la tête qu'ils ornaient et, ma foi, à les voir, ils inspirent encore une véritable admiration.

Mais passons au palais de Brèra où sont réunis toute sorte d'établissements scientifiques, littéraires et artistiques; musée d'Archéologie d'une importance toute secondaire, galerie de tableaux où brillent surtout les Luini, charmants de fraîcheur, de naïveté et de transparence. Mais en fait de tableaux j'oublie l'œuvre capitale: la Sainte Cène de Leonard de Vinci que j'ai admiré, toute endommagée, sur la muraille d'un ancien refectoire près de l'Église Santa Maria delle Grazzie.

J'ai pu à peine déjeuner, et j'ai été en calèche à Monza, à cinq quarts d'heures de Milan, par une route très poudreuse où dardait le soleil. Là j'ai vu le fameux trésor des rois lombards; les couronnes et les croix votives, l'Évangiliaire de Théodolinde, les dyptiques en ivoire et la couronne de fer, que l'on a retiré de sa cachette avec maintes cérémonies, prêtres officiant, essensoirs, etc. Ici j'étais tout à fait dans mon élément et je suis bien aise d'avoir vu de mes yeux ces objets; je suis surtout content d'avoir

vu un des dons de Théodolinde, les moins décrits et remarqués; c'est le plateau en vermeil qui porte la poule et ses sept poussins. Il y a là je ne sais quelle tradition mystérieuse qui me rapporte d'instinct vers les oiseaux de Pétroussa et chose étonnante, il y a même certaine analogie dans le travail...

.....

Bologne. Hôtel Brun

Jeude soir, le 6 octobre 1870

...Mais je poursuis. J'ai vu aujourd'hui tot Bologne et mon ami Capellini, pardessus le marché; figure toi que le comte Ouwaroff a été ici il y a quelques jours; il est allé aussi à Ravenne; mais je n'ai aucun espoir de le rattraper. On avait fait ici de grands préparatifs pour le congrès; mais tout a été suspendu et remis à l'année prochaine, si Dieu et le roi de Prusse nous prête vie.

Bologne a décidément un aspect très étrange: figure-toi tout une ville dont les rues étroites et le plus souvent bordées d'immenses palais, lourds et antiques; ont leurs larges trottoirs recouverts d'arcades comme la rue de Rivoli. Ici cependant il n'y a pas la même uniformité dans les colonades; tantôt ce sont d'élégantes et hautes colonnes; tantôt des piliers épais et écrasés. On ne peut pas dire que cela rend la ville gaie; mais cela lui donne un caractère de somptueuse austérité. Ajoute à cela beaucoup d'églises, conçues dans de grandes dimensions; mais pour la plupart pas achevées, et puis encore un grand nombre de tours carrées en briques dont l'une surtout est étourdissante de hauteur; elle a 100 mètres et l'on se tord le cou à regarder en l'air son sommet; c'est la tour des Azinelli; le temps l'a fait un peu pencher; mais à côté d'elle il y en a une autre de moitié aussi haute, mais que celle-là est toute de travers; elle est cependant solide telle qu'elle est, puisqu'au XIV-e siècle Dante parlait déjà dans sa Divine Comédie, de l'inclinaison de cette tour, dite Torre Garisenda. Dans les églises et au musée, il y a beaucoup de peintures et principalement des maîtres bolonais, entre autres des Guido Reni, des Carraches, etc.; il y en a certes de belles; mais ce n'est pas l'École que je préfère et dans le feu d'artifice de tableaux qui se tire devant moi depuis que je suis en Italie, ce ne sont pas là les fusées qui m'éblouissent le plus. Un édifice bien intéressant

encore, c'est l'antique Université de Bologne, une des plus anciennes d'Europe, décorée de plusieurs milliers d'accessoires en couleurs portant les armes des plus célèbres professeurs et étudiants de tous pays qui ont visité ces écoles. Mais, à vrai dire, Bologne n'est pas le véritable endroit des recherches que je fais; à part quelques sarcophages des premiers temps du christianisme, dans une ancienne église en rotonde que l'on a toute abimée, ainsi que dans le Campo Santo ou cimetière de la Certosa, et à part quelques colonnes surmontées de croix en pierre de la même époque dans la grande église inachevée de la Sainte Petronia, édifice colossal, dont la moitié seule terminée, est elle-même étonnante par sa grandeur, à part, dis-je, ces objets, rien qui me ramène au style byzantin. Je t'ai parlé du Campo Santo, il mérite une mention; c'est un ancien couvent hors de la ville, dont on a transformé les vastes et belles galeries en habitation des morts; toutes les murailles sont percées de cavités où l'on place les cercueils et que l'on recouvre à la surface de plaques avec des inscriptions, ou de monuments dont quelques-uns sont dignes d'attention.

Hors de la ville, sur une hauteur, il y a un autre couvent qui a été dernièrement transformé en château royal et où, ma foi, ces braves moines jouissent d'appartements somptueusement décorés et d'une vue merveilleuse qui comprend la ville de Bologne et ses environs jusqu'à Modène, à Ferrare et à Ravenne. C'est un panorama de toute beauté!

J'ai vu aujourd'hui tout cela et de plus, j'ai été ce soir au grand théâtre *Communal* entendre deux actes de l'Opéra de Meyerbeer, *Dinorah* ou le Pardon de Ploërmel.

Le théâtre est très beau et quoique ce soit la saison de l'Opéra à Bologne, la société étant encore hors de la ville, il n'y avait que 3 ou 4 loges avec des dames élégantes et même jolies. L'opéra en Italie, rappelle, pour les mœurs intérieurs, celui de chez nous cela m'a plu, mais cela m'a donné d'un côté du « dor de țerră » à cause de cette analogie d'allures; de l'autre, de la tristesse en pensant que ce même opéra avait été joué en français à Paris, avec tout de solennité! Et maintenant ce pauvre Paris, il est si loin des joies brillantes où l'on y chantait du Meyerbeer! Il me semblait que c'est un vol que l'Italie lui faisait en représentant ses œuvres, pendant qu'il est à l'agonie. Du reste ce n'est

pas le seul reproche que j'aie à faire aux Italiens sur leur peu de reconnaissance pour la France et sur l'indifférence qu'ils lui montrent en ce moment. Ils sont tout enivrés de leur entrée à Rome; ils devraient cependant apprendre ces vers du grand Corneille: « À vaincre sans combat, c'est triompher sans gloire ! »

* * *

Scrisorile următoare, dela Ravenna și Bologna, din 8 Octombrie, s'au publicat în «Convorbiri Literare» din Nov.—Dec. 1915, pag. 4145—9.

* * *

Florence (Hotel d'Italie) 10 Octobre 1870. 7 heures du soir.

Florence est pleine de belles choses; il y en a, je puis dire, trop, surtout pour un voyageur aussi pressé que moi. Somme toute, je n'en emporte qu'une impression vague et désagréable. Mais que de richesses artistiques cependant! De tout cela je n'ai vu qu'une partie, et encore en disant vu, je me trompe, car je devrais dire entr'aperçu. L'avouerai je? j'étais tellement las de courir les Eglises et les Musées que je n'ai pas été voir la Galerie Pitti et ses merveilles. J'ai donc été à Florence sans voir la *Vierge à la Chaise*, le chef d'œuvre de Raphaël; mais combien d'autres chefs d'œuvres n'ai je pas parcouru des yeux; j'en ai la vue et la mémoire toute bouleversées. Et quand je pense que cela va recommencer demain à Rome; là, au moins, je ferai mon possible pour me spécialiser; la branche d'antiquité que je poursuis y est mille fois plus richement représentée qu'à Florence et de plus j'espère avoir pour guide quelque homme instruit de la localité; j'ai une lettre de recommandation pour Rossi qui s'occupe spécialement de mosaïques anciennes et des antiquités chrétiennes de Rome; de cette façon j'espère être mieux guidé et emporter de meilleurs souvenirs de la grande cité.

Si cependant j'avais à dire l'effet général que m'a produit l'a ville d'où je pars, je dirai qu'elle m'a parue certes fort intéressante par ses monuments, par ses peintures et par sa galerie d'antiquités romaines. Une partie des rues est neuve et ressemble à toutes les grandes villes d'Europe; l'autre a encore des rues étroites où l'on circule en serpentant; mais toutes sont admirablement pavées de grandes dalles de pierres. Les anciens palais

des seigneurs florentins ont un caractère sombre et grandiose; ils n'ont pas des portiques sur la rue, comme presque toutes les maisons de Bologne; mais ils sont construits, pour la plupart en gros blocs de pierre à peine équarris. C'est d'un effet imposant; le palais Pitti et le palais Strozzi surtout. Pour les monuments, ils sont répandus par toute la ville; mais deux points surtout se distinguent par leurs richesses architecturales et sculpturales; c'est la place du Dôme, où sont réunis la cathédrale avec sa superbe coupole de Brunelleschi, le baptistère avec ses belles portes en bronze de Ghiberti et sa coupole ornée de mosaïques du XII et du XIII siècles, enfin le campanile ou tour carrée de Giotto, qui est le plus joli bijou d'architecture que l'on puisse voir; je dis bijou et compte que le campanile a à peu près 100 p. de hauteur. En général les édifices religieux de Florence font contraste avec les palais, en ce que, autant ceux-ci sont bâtis en grosses pierres rudes, autant les autres sont placardés de marbre de toutes couleurs, mais surtout blancs et noirs, qui leur donne un aspect de meubles en mosaïque. Je ne puis pas reconnaître que ce soit du plus bel effet, excepté le Campanile de Giotto, où l'assemblage des teintes est on ne peut plus réussi; on ne peut se lasser d'admirer ce chef d'œuvre, de marquetterie et de ciselure architectoniques. Les portes de Ghiberti méritent aussi une attention bien grande; quant aux mosaïques tardives de la coupole du Baptistère, je leur préfère de beaucoup celles de Ravenne qui ont un style plus pur et sont d'un effet plus harmonieux. En fait de mosaïque, j'ai vu encore, dans le trésor de la Cathédrale un tableau représentant un évêque de Florence, St. Zénobius, qui n'est pas mal réussi, ayant même comme fond un paysage où l'on aperçoit la ville de Florence et les montagnes qui l'environnent, mais, beaucoup plus remarquables, sont les deux tablettes d'un dyptique en mosaïque grecque d'une finesse admirable. A elles deux les tablettes se composent de douze petits tableaux à nombreux personnages représentant douze scènes de la vie de Jésus; les titres sont en langue grecque. Quel chef d'œuvre de travail! Quelle finesse de dessins! C'est à peine si l'on aperçoit à l'œil seul, les petits carrés qui forment la mosaïque; c'est à Vatopédi, au Mont Athos, qui j'ai vu une ou deux images du même travail. Ce sont de petites merveilles. Les cadres de ces deux dyptiques sont également intéressants et sont identiques à

des cadres que j'ai vu également au Mont Athos et dans le trésor de la Cathédrale d'Aix-la-Chapelle. Ils sont en émaux champ-lennés, reproduisant divers dessins en or, émail bleu, rouge et vert, mais surtout ce sont des fleurs de lys bleus sur fond d'or. Je ne parle pas des belles choses qui appartiennent à des genres différents de celui qui m'occupe, car je n'en finirai plus et j'avoue que le temps me forcerait de passer rapidement devant eux. Or, en fait de mosaïques voilà tout ce que j'ai vu, pour le moment à Florence: la coupole et l'abside du Baptistère, le portrait de l'Evêque Zenobius et les deux magnifiques dyptiques grecs du trésor de la Capitale. Je n'avais personne pour me dire si l'on en conserve d'autres dans les monuments de la ville; mais je le saurai à Rome et en revenant ici, où je compte m'arrêter, je tacherai de compléter mes observations, s'il y a lieu.

Mais revenons au second point de la ville où sont réunies les belles choses; c'est la place de la Seigneurie, où se voit le palais imposant du Gouvernement de l'ancienne république, surmonté d'une tour de la plus magnifique apparence. A côté se trouve la *Galerie dei Uffici*, qui, à l'intérieur regorge des chefs d'œuvre de la peinture italienne et de la sculpture antique; mais nous y reviendrons. Passons sur l'un des côtés de la place pour voir la *Loge d'Orcagna*, espèce de grand Péristyle ou de Portique, supporté par de magnifiques colonnes et n'abritant que des chefs d'œuvres de sculpture des plus grands maîtres italiens: Michel Ange, Benvenuto Cellini, Donatello, etc.

Cet édifice sans autre but que celui de l'effet artistique, donne la véritable mesure de ce pays et du siècle qui l'a créé et orné. Rien qu'à penser de rentrer dans la Galerie des Uffici, j'en ai le vertige. Quel chaos de belles choses. Raphaël, Titien et tutti quanti sont là causer familièrement avec vous, à vous tirer pas le pan de vos prunelles tantôt d'un côté tantôt de l'autre; on arrive à leur demander grâce. On ne peut pas soutenir le feu roulant de tant de splendeurs. Et ajoutez qu'ils ne sont pas seuls; intercalés parmi leurs œuvres, se présentent des chefs d'œuvre de statuaire antique; au milieu de tout cela je fuyais la tentation de rester des heures sur la même place. Arrivé à la salle où sont les statues des Niobides, j'ai éprouvé un grand regret; c'est de ne pas voir ces différentes statues qui, ensemble doivent former une série qui se rabaisse des deux côtés, de ne pas les voir, dis-je,

groupées dans l'ordre voulu, mais répandues, ça et là autour de la salle; si on avait suivi la disposition antique, comme on l'a fait au British Museum de Londres, pour les fragments du fronton du Panthéon, et à la Glypthique de Munich pour le fronton du temple d'Egine, on aurait pu se rendre compte d'un coup d'œil de toutes les beautés de cette composition sublime. C'est un effet manqué, dans la Galerie des Uffici et je ne m'en suis consolé qu'en admirant dans une autre salle un grand coffret composé de plaques en ivoire sculptées, de Saints grecs du style le plus pur, ainsi qu'une belle tablette de dyptique greco-romains. Je rentrai là dans ma marotte et je serais resté longtemps devant ces objets si j'avais pu faire ouvrir la vitrine pour les voir de plus près et si réellement je n'étais pas harassé de fatigue de corps et d'esprit; car je ne te cite là que quelques uns des édifices que j'ai visité aujourd'hui. Il faudrait des pages entières de griffonnage et une patience plus qu'angélique de ta part pour que je te parle de tout ce que je n'ai qu'aperçu aux églises de Santa-Croce, de San Michele, Santa Maria Novella, Annunziata, San Lorenzo.

Chacun de ces noms rappelle des chefs d'œuvre, et comme je te dis, Donatello, Michel Ange, Cimabue, Orcagna, Andrea del Sarto et bien d'autres encore vous font ici tout autant de familiarité que Raphaël, le Titien, etc. Et celui que j'oubliais, cet ingénieux Lucca dela Robbia, avec ses bas-reliefs, ses statues et ses décorations en terre émaillée. Quelles merveilles, dont on n'a pas une idée dans d'autres pays! En fait d'objets de ce genre, je n'avais goûté jusqu'aprésent que les rustiques figurines de Bernard Palissy et j'avais entendu parler de Lucca de la Robbia, sans savoir au juste ce qu'il valait. Il faut venir en Italie pour être séduit par le charme de ces œuvres. Combien d'autres artistes de la Renaissance sont dans le même cas! Ils ont travaillé pour les monuments italiens; ce n'est pas là qu'on peut les trouver, les juger, les admirer et s'éprendre d'eux...

Rome (Hotel d'Europe) 11 octobre 1870

...C'est ma première journée de Rome! J'ai passé la nuit dernière en chemin de fer, partageant un coupé à banquettes pour dormir avec un jeune autrichien que j'ai rencontré à la gare et qui voyage aussi en touriste en Italie. J'étais fatigué, aussi

malgré le beau clair de lune qu'il faisait, je n'ai qu'aperçu, vers 1 heure du matin, les reflets du *bel astre de la nuit*, dans les ondes des lac Trasimène et dès le matin jeme tins réveillé pour voir les antiques petites villes de Narni et de Orte, perchées sur des rochers qui plongent dans les eaux de Teverone et du Tibre. Arrivé à un quart d'heure de Rome il a fallu changer de train et passer le Teverone sur un petit pont provisoire en bois, attendu que les soldats du pape se sont amusés à faire sauter le pont de fer de la voie, soit disant pour arrêter la marche des troupes italiennes. Dans le même train se trouvait le General La Marmora qui est nommé Gouverneur de Rome et qu'on a reçu à la gare avec grande pompe.

Arrivé à Rome, jeme suis débarbouilé, j'ai déjeuné et j'ai été chercher le Professeur de Rossi, le grand connaisseur des antiquités chrétiennes; il m'a promis de tâcher de m'avoir un permis de voir le Vatican, car depuis que le Pape boude, il a fermé les portes de sa splendide demeure et tous les chefs d'œuvre contenus dans ces vastes collections restent pour lui seul. Je ne sais s'il pourra y réussir. En attendant j'ai été visiter rien que des monuments antiques. En effet Rome est une ville unique dans son genre. Que de splendides débris agglomérés sur le sol; des colonnes de temples antiques, des rues pavées de dalles posées par les Romains, des édifices colossaux dont le temps a respecté une partie, des Arcs de triomphe et des colonnes monumentales; tout cela se trouve encore debout et forme une espèce de ville morte, au milieu de la ville vivante, qui certes est plus animée et plus brillante que tout ce que j'ai vu jusqu'aprèsent en Italie.

Cela a bien l'air d'une capitale, tandis que Florence est mesquine comme ville; elle n'a son prix que comme musée de la Renaissance.

J'ai donc visité aujourd'hui le Forum et ses environs; j'ai marché sur les dalles qu'ont touché les pieds de tous ces grands Romains; j'ai vu la *Maison dorée* de Néron, dont une partie est exhumée avec ses débris de peintures murales; j'ai été émerveillé par la grandeur imposante de ce Colysée où 100.000 hommes entassés sur 4 énormes galeries superposées, venaient contempler avec avidité les combats sanglants des gladiateurs et les carnages que les bêtes fauves faisaient des malheureux condamnés à ces horribles jeux dont raffolait la populace de Rome. Cela devait

être un effrayant spectacle que de voir cette foule compacte s'élevant sur des gradins jusqu'à une hauteur étourdissante et regardant avec un féroce plaisir, la lutte déchirante de ces milliers de boureaux et de victimes s'agitant dans cette arène colossale. Les murs seuls en pierre et en briques sont restés de cet édifice splendidement décoré et l'on reconnaît à peine la loge d'honneur où venait s'asseoir l'empereur devant lequel les victimes s'inclinaient en défilant à pas lents et en criant : « Ceux qui doivent mourir, te saluent, o César ! Morituri te salutant, Cesar ! ». Tu ne vas pas t'étonner de ce que je te parle latin ; je suis à Rome et j'ai vécu toute cette matinée dans les débris de l'antique cité des Césars ; c'est le moment où jamais de faire valoir mes quelques mots de latin.

J'ai vu aussi le Capitole, transformé par Michel Ange ; je crois que cela devait être plus imposant du temps d'Auguste. Les Galeries qui contiennent deux des palais qui occupent la place du Capitole, sont pleins de belles statues, de beaux bas-reliefs. Mais ce n'est pas là le plus grand musée antique de Rome ; il y en a un autre au palais de Latran et puis surtout il y en a plusieurs au Vatican. Tout ceci est encore à voir. J'ai vu aussi et ce n'est pas sans émotion, notre colonne Trajane qui est bien belle, sans contredit ; sur l'Arc de triomphe de Constantin j'ai vu aussi les beaux bas reliefs et les belles statues de Daces, dont cet empereur a dépouillé l'Arc de triomphe élevé sous Trajan en mémoire de la guerre de Dacie.

Avec tout cela je n'ai pas fini les antiquités romaines et je n'ai pas encore commencé celles des premiers temps du Christianisme : Catacombes, mosaïques, ivoires, images, etc. (et y en a-t-il, bon Dieu !), je n'ai même pas effleuré toutes les créations de la Renaissance, et il faut compter que c'est à Rome que Michel Ange, Raphaël et tant d'autres ont dit leur dernier mot ! Quand ferai-je tout cela ! il me reste demain, mercredi et après demain jeudi. Vendredi matin je dois repartir pour Florence, car il n'y a qu'un train par jour. Cela va être bien difficile, mais il le faut bien.

En résumé je suis enchanté de Rome ; j'y circule avec émotion ; c'est grand, c'est imposant, et en même temps c'est animé, c'est vivant. Toute cette joie populaire de voir les vœux de tant d'années accomplis ; cette ville conquise d'hier qui est enchantée

de se voir au pouvoir de ses conquérants; cette animation, ces chants et ces promenades de tout le monde dans les rues, cela fait plaisir. Et je pense cependant à Paris et mon cœur saigne. Pauvre Paris!.. Mais malgré cela: Viva l'Italia!..

Rome. Mercredi 12 octobre 1870

Quel métier je fais! Je rentee à l'instant; pendant 8 heures de suite j'ai couru les monuments: 16 Eglises, puis Dieu sait combien de chapelles; le Musée du Latran, salles payennes et salles chrétiennes, puis, en passant, mille et mille pans de murs antiques, qui ont été des temples, des palais, des aqueducs! Tu crois qu'avec cela j'ai fini? A peine ai-je parcouru un quart de la ville, en laissant de côté beaucoup de choses secondaires. Demain je recommence, car je veux du moins compléter m'a visite de toutes les mosaïques chrétiennes de Rome; j'en ai beaucoup vu aujourd'hui de remarquables et de passables; de très laides même; il y en a depuis le IV-me siècle (j'ne parle pas des mosaïques chrétiennes) jusqu'au XVI-me siècle et au delà. Je veux en voir la collection complète pour pouvoir comparer ensuite avec Constantinople, Salonique, Milan, Ravenne et Venise. Celles-la nous les verrons ensemble et je m'en fais déjà une joie. Aujourd'hui ce qui m'a surtout frappé, c'est la mosaïque de l'abside de l'Eglise de Cosme et Damian. C'était un vieux temple; ou en a fait, dans les premiers temps chrétiens, une église que l'on a décorée de superbes mosaïques où les personnages sont en grandeurs colossales; figures, poses, contours, tout est grandiose. Plus tard on a rapetissé l'Eglise, en la retressissant des flancs et en élevant le plancher qui se trouvait à plus de deux mètres au dessus du niveau de la rue. De cette façon il n'est resté qu'un tronçon de mosaïque; mais elle est bien belle.

En second lieu j'ai été charmé de pénétrer dans une église souterraine que l'on a découvert sous celle de St. Clément; il a fallu déblayer ce vieil édifice en extrayant la terre qui le comblait. On a retrouvé là de bien antiques peintures où l'on peut admirablement étudier le passage de la peinture antique à celle des byzantins, qui s'est propagé chez nous en Orient jusqu'aprèsent. Ces débris du St. Clément souterrain sont très remarquables. En fait de mosaïques il y en a d'antiques au musée du Latran que

l'on a retiré des thermes de Caracalla. Elles sont bien belles. Mais ce qui est bien beau aussi c'est le Moïse de Michel Ange, dans l'Eglise de Santo Pietro in Vincoli. On reste stupefait devant la force et l'énergie de cette figure. Il y a quelques jours, à Florence, dans la chapelle des Médicis a Santo Lorenzo j'avais admiré les deux tombes des Médicis avec le Pensieroso et les 5 autres magnifiques figures. Michel Ange est décidément bien grand. Je m'aprette à le voir dans son plein triomphe à St. Pierre. Quant au Vatican, je ne sais pas encore si je pourrai y pénétrer.

Rome, 14 octobre 1870

J'ai beaucoup voyagé aujourd'hui dans Rome et hors de ses murs. J'avais à cœur de compléter ma visite aux Eglises à mosaïques. J'avais pris pour guide un petit volume de Barbet de Jouy sur les mosaïques chrétiennes de Rome; sur les églises qu'il mentionne comme en contenant, je n'en ai négligé qu'une seule, parce qu'étant assez loin hors de la ville, elle ne contenait qu'une mosaïque très tardive (c'est à dire du XVI-me siècle); en revanche j'ai complété la nomenclature de Barbet de Jouy de trois oublis inexplicables; tout d'abord une abside remarquable à mosaïque du IX-me siècle dans l'Eglise de San Marco; puis une jolie chapelle à voute de mosaïque dans l'Eglise San Giovanni in fonte; enfin une petite frise en mosaïque ancienne à l'Eglise de Sante Cécile. Ce sont trois pièces marquantes cependant. Mais en fait de mosaïques, ce qui, selon moi occupe à Rome le premier pas ce sont les Eglises de Santa Pudenziana, des St. Cosme et Damian et de Sainte Constance, toutes ces trois qui sont décorées entre le IV-me et le VI-me siècles sont vraiment bien remarquables. Les mosaïques faites au IX-me siècle sous le pape Pascal, quoique d'un style et d'un travail très grossier, se distinguent par leur caractère éminemment grec; le reste entre le VI-me siècle et la renaissance ne vaut pas grand chose; les imitations du moyen âge sont bien faibles et d'un aspect sec et peu harmonieux comme couleurs. Ce n'est qu'à la Renaissance qu'on voit un retour au bon coloris; mais les contours, quoique gracieux, sont plus arrondis, moins sévères que ceux des premiers temps, et par conséquent l'effet général moins magistral. Dans les antiques mosaïques chrétiennes on distingue fort bien ce qui a été restauré à la

Renaissance. Du XIII au XVI-me siècle on voit déjà une grande différence dans le style et la sévérité de ce genre d'ornement se perd de plus en plus.

Mais les mosaïques ne m'ont pas pris toute m'a journée; j'ai vu quelques ruines de monuments romains, entre autres le charmant petit arc de Septime Severe et celui plus imposant et à quatre faces de Janus Quadrifrons; j'ai vu aussi le Musée Kircher qui se trouve dans le grand Couvent des Jésuites. Quel horrible endroit que cette immense bâtisse bien cloîtrée. Le Musée cependant est plein d'objets qui intéressent et l'art et l'érudition; le directeur, un aimable jésuite, le père Tongiorgio m'a tout fait voir de la meilleure grâce du monde. J'ai dû me consoler ici, au Latran et au Capitole, de l'interdiction mise aux collections du Vatican; car je pars sans avoir vu le palais Pitti. En fait d'antiquités j'ai vu encore aujourd'hui celles qu'on a faites dans un poste de gardes ou *Vigiles romains*, c'est un intéressant pendant aux fouilles du palais des Césars que j'ai visité hier.

Enfin j'ai vu aujourd'hui et pour finir l'Eglise de St. Pierre; j'étais depuis quatre jours à Rome sans avoir été voir ce lieu de prédilection des voyageurs à Rome. Eh bien, c'est très grand, c'est très riche, mais je n'aime pas ce genre; les marbres, les dorures y abondent; mais, en plus grand, cela ressemble à l'intérieur du Panthéon de Paris, du St. Paul de Londres, du St. Isaac de St. Petersbourg et ce genre d'édifice ne me contente pas; je trouve que ces décorations n'ont pas de caractère ou du moins qu'elles sont d'un effet disgracieux; tous ces énormes enfants joufflus en marbre, tous ces feuillages épais et dorés formant des rosaces et des enlacements, toutes ces colonnes torsées en bronze noir et doré, toutes ces peintures placées partout dans de beaux cadres dorés et tous ces placages de marbres divers remplissant tous les coins et recoins, tout ceci produit un ensemble qui ne me charme guère. J'avoue que je tenais à voir tous ces monuments anciens byzantins ou romains, avant que de voir St. Pierre, dans la crainte de ne pas pouvoir les supporter après; eh bien cela a été tout le contraire, car après les exubérantes richesses décoratives de St. Pierre, j'ai été avec le plus vif plaisir reposer mes yeux sur les gracieuses arabesques en mosaïque qui sont restées dans la petite rotonde de Sainte Constance, sur les deux tableaux aussi en mosaïque qui décorent les voutes des absides de Sante

Pudenziana et des St. Cosme et Damian; la première correcte et douce dans sa solennité, la seconde, sévère, sombre et imposante. Somme toute j'e tiens à mon style byzantin; c'est ce qu'il y a de plus approprié pour les grands édifices, pour les constructions à effet grandiose. Le gothique est étonnant, mais non pas beau; le style renaissance est gracieux comme détails, mais quand il veut trop agrandir ces détails, il produit l'effet d'un joli visage vu à la loupe, c'est presque monstrueux.

Mais voici ma Rome finie pour cette fois, peut-être demain vai-je encore à St. Pierre pour tâcher de voir dans la sacristie la fameuse Dalmatique qui est une belle broderie byzantine...

Rome, 15 octobre 1870

Je continue ce soir mon journal et je l'expédie à Milan où nous le retrouverons ensemble. J'ai perdu l'espoir de voir le palais et les galeries du Vatican. Mr. de Rossi est venu ce soir me dire que ses efforts avaient échoué devant la décision du Pape et du Cardinal Antonelli d'en défendre la porte à quiconque pour le moment. Donc adieu, les loges de Raphaël et l'Apollon du Belvédère et le Musée Pie Clementin et surtout le Musée Chrétien avec ses beaux ivoires! Ce sera pour la prochaine fois et je me flatte de la douce illusion que cette fois nous irons voir ensemble toutes ces belles choses.

J'ai continué ma série des églises à mosaïque et malgré les 5 que j'ai vu aujourd'hui et celles que j'ai vu hier, j'en ai encore 4 pour demain.

Cela me fait une étude comparative de ce genre d'industrie artistique que je vais compléter à Venise. Que ne puis-je aller aussi à Palerme; je pourrai alors mettre en regard mes souvenirs de Constantinople, de Salonique, du Mont Athos, de Milan, de Ravenne, de Rome, avec ceux que je recuillerai à Venise.

Mais reparlons de ma journée, à part les Églises à mosaïques, j'ai vu principalement des monuments funéraires et des ruines romaines; les majestueux thermes de Caracalla; des bains somptueux dont il reste encore des murailles colossales et des fragments de pavés et le plafond en mosaïque. Le palais des Césars sur le Mont Palatin dont on a exhumé des restes fort intéressants dans le jardin Farnèse, aux frais de l'Empereur Napoléon; ce

sont des fouilles systématiquement faites et l'aspect de ces décombres de palais superposés sont tout ce qu'il y a de mieux disposé en ce genre à Rome.

Pauvre France ! Elle a porté sa main pleine de grâce jusqu'ici ! Dorénavant quelqu'un fera-t-il aussi bien qu'elle ? Mais ce que j'ai vu aujourd'hui d'éminemment intéressant c'est une des catacombes des premiers temps chrétiens. Celle de St. Caliste où j'ai passé plus de 2 heures à circuler un petit cierge à la main, parmi d'étroites galeries creusées sous terre et garnies de tombeaux cellulaires d'un style primitif. A quelque distance de là j'ai vu aussi les sépultures romaines, les columbarii, qui sont aussi fort intéressants. Mais j'abrège, car je ne fais ici qu'une sorte de memento.

Arona (Hotel Royal) le 16 octobre 1870

... Hier matin avant de quitter la Ville éternelle, j'ai fait deux tentatives infructueuses pour y combler quelques lacunes à mes investigations archéologiques. J'ai voulu voir les mosaïques de la petite église de St. Sabba, sous le Mont Aventin, que j'avais négligé jusqu'alors, parcequ'il manquait dans mon guide aux mosaïques de Rome par Barbert de Jouy (comme du reste celles de St. Marc et autres petits détails) ; mais ce fut en vain que j'ai couru dans ces quartiers presque deserts ou du moins plantés de vigne. Il n'y avait personne pour ouvrir les portes de ce cloître abandonné et entouré de grands murs ; ce n'est que le jeudi qu'on l'ouvre et c'était samedi. J'ai taché ensuite de gagner St. Pierre pour y voir la Dalmatique de Léon III ; mais j'ai rebroussé chemin à moitié route et j'ai bien fait, car j'aurai manqué le train qui est parti à 11 heures. La route que j'ai prise cette fois, était celle qui, par Civitta Vecchia et Livourne, longe la mer. Plus d'une fois j'ai admiré l'étendre azurée de la Méditerranée, et je pensais à notre fillette clapotant dans les vagues d'Etretat. Pauvre, plage d'Etretat ! La reverrons nous jamais ? Puisse-t-elle du moins nous réunir en des temps plus gais !

Il était nuit quand j'ai passé à Livourne et à Pise. Donc point de vue ; je n'ai même pas aperçu la Tour penchée. Il n'y a rien de plus stupide que ces trajets de nuit à travers les gares de chemin de fer. Ajouter à cela qu'en Italie et surtout dans les villes

du centre, les gares sont horribles, ce sont des hangars mal tenus. Avant 11 du soir j'étais à Florence; j'ai dormi jusqu'à Bologne et en me réveillant à 6 heures du matin, j'ai vu qu'il pleuvait à verse; quand je suis arrivé à Plaisance vers midi. A 6½ heures je suis parti pour Arona et m'y voici vous attendant.

A. ODOBESCU

C U V Â N T A R E

ASUPRA MODULUI CUM DOMNUL DIMITRIE STURDZA IȘI INDEPLINEȘTE SARCINA DE SECRETAR GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE¹⁾

1 8 8 8

Domnilor colegi,

În prima redacțiune a procesului-verbal din 26 Martie ați auzit câteva puține cuvinte ce eu pronunțasem în Academie, cu trei zile înainte, în urma lungii diatribe, a amănunțitului și perfidului rechizitoriu ce d-l Secretar general, depășind căderile sale, și-a permis a îmi face dinaintea d-voastră.

Acele cuvinte ale mele au fost, textual, cele următoare: « Respectul ce datorez Academiei noastre, mă oprește a răspunde acum d-lui D. Sturdza, astfel precum i se cuvine ».

Credeam, — vă mărturisesc d-lor colegi, — că moderațiunea de care am dat atunci dovadă, păstrând așa multă rezervă într'un caz cu totul personal, va lumina pe d-l Sturdza asupra necuviinței ce, într'un moment de aprindere regretabilă credeam că d-lui comisese și că, după 48 de ore de răsgândire, depuse întru redactarea aceluï proces-verbal, d-sa va căuta însuși să șteargă cu totul deplorabila impresiune ce produsese asupra mai întregii noastre adunări, flagrantă d-sale abatere dela spiritul de mutuă consi-

¹⁾ Ca ilustrare a greutăților ce Odobescu a avut de îndurat chiar în sânul Academiei, am crezut că, după atâta trecere de timp, poate fi publicată această elocventă apărare, rămasă necunoscută, deoarece Odobescu a scos-o în numărul restrâns de exemplare destinate colegilor săi nemuritori.

Originalul manuscris al lui Odobescu a fost reprodus prin litografie, pe 30 de pagini format ministerial. Deși scris la iuțeală, manuscrisul, de o slovă largă și clară, nu prezintă nici o corectură.

derațiune ce trebuie să domnească între noi, cel puțin înlăuntrul locașului nostru Academic.

Socoteam că d-sa, mulțumindu-se că Academia, — pe care însuși Secretarul general o pusese fără veste în cea mai neplăcută pozițiune și voind să înlătureze cât mai iute orice înăsprire în spirite și în cuvinte, se grăbise a preda îndată în cercetarea ulterioară a Comisiunii sale financiare, faptele de dilapidațiune de care d-l Sturdza mă acuză, — socoteam, zic, că înțelegând acestea d-lui își va ascunde cu rușine nedemna sa pără și nu va ține morțiș ca veninoasa d-sale elucubrațiune în contra mea să fie menținută în Academie, ca o dovadă neștearsă de spiritul meschin și înrăutățit ce d-sa introduce chiar și în afacerile corpului nostru științific.

Dar se vede că m'am amăgit, îl credeam mai cu minte și mai cu respect omenesc de cum este; și constat că d-sa, nepăsător de numele urgisit ce, din zi în zi, mai mult își capătă în lume, se preocupă mai cu osebite a practica temeiul mârșavei doctrine a Iesuiților, care zice « *Calomniez calomniez quand même... Il en restera toujours quelque chose* »!

De altmintrele am avut până acum de mai multe ori prilejul de a constata că d-l Sturdza, când vine momentul de a face ceva după bunele cuviințe ale omenirii, d-sa, cu tot dinadinsul, se asvârlă, dârz și orbește în partea contrarie.

Tristă betegie a unei minți care, altfel, este negreșit și ageră și deșteaptă, și muncitoare și destul de bogat înzestrată cu științe felurite!

Toate aceste daruri ale firei sale, dar, vai! și toate ale ei cusururi, stau învederate aci la noi, în Academie, unde d-l Sturdza de o cam dată se află a fi nu numai membru actual, dar chiar și Secretar general.

Tocmai de aceea, în urma celor ce s'au întâmplat, mă simț dator, d-lor colegi să vă exprim cu deplină sinceritate părerea mea asupra straniei, nelegalei și primejdioasei căi în care actualul nostru Secretar general împinge, nu tocmai pe nesimțite, institutul nostru, care el trebuie să rămână pururea exclusiv ocupat de știință.

Nu voi atinge aci faptele din care d-l Sturdza, cu o meticuloasă și intenționată desnaturare a realității, și-a urzit și și-a țesut lațurile sale în contra mea. Se înșală tare d-l Sturdza dacă mă

crede muscă, ca să mă încurce în ițele sale de paiajin. Comisiunea d-voastră va cerceta și va spune dacă chipul de a prezenta lucrurile, îndrăgătat de d-l Sturdza, nu este tot atât de viclean cât și de puțin cuviincios. Din norocire, nici în Academie, judecătorii nu țin seamă de acuzațiunile acelea care n'au alt scop decât a ponegri pe un om, numai pentru că acel om displace acuzatorului.

Această teorie, până acum n'a găsit aderenți printre noi, dascălii și cărturarii. Mă mir cum d-l Sturdza nu s'a convins încă de aceasta. Dovezi îi stau multe și proaspete dinainte.

Am convingere că și de astă dată d-l Sturdza va fi pus în pozițiune de a simți că nu i se cuvine d-sale, ca Secretar general, nu numai să vină în sânul nostru să arunce învinuiri inconsiderate unui coleg, dar chiar să caute noduri în papură și, prin iluziunea unor scamatorii aritmetice, să scâlâmbeze faptele reale.

Dar astfel de acuzări perfide sunt un joc, cu care de toți se știe că d-lui este foarte deprins. D-l Sturdza a arătat adese ori că se pricepe, ca nimeni pe lume, a face să-i țîșnească veninul și printr'o sită țesută cu cifre încălcite și sdrumicate. Pe nimeni nu mai înșală d-sa cu așa tertipuri. Deci, știu bine că nu mă va mânji târnul d-sale bălăcit în tină otrăvită.

Mult mai grav lucru însă, d-lor colegi, decât toate câte le poate bârfi d-l Sturdza în contra mea, este modul extraordinar cu care d-sa și-a luat asupra-și de a îndeplini sarcinile sale de Secretar general. Și asupra acestui punct, capital pentru existența și demnitatea Academiei noastre, țin a vă deștepta luarea aminte.

Cele ce voi spune, am convingere că toți le ați simțit, ca și mine. Eu singur mă văd nevoit de purtarea cu totul necuviincioasă a d-lui Sturdza către mine, a le rosti fără împiedicare, fără cruțare.

Eu unul, intrat în această Academie, mai vechiu decât d-lui,— deși n'am vreo idee mare despre puterile mele, nici obiceiul de a mă lăuda, — cred totuși că nu am adus vreun rău instituțiunei noastre. Am lucrat pe cât m'am priceput la sporirea ei în toate sensurile; și am dat tot ce am putut.

După părerile d-lui Sturdza, însă, mai mult i-am luat și mai mult am păgubit-o. Nu mă veți ține de rău, d-lor colegi, dacă mă voi îndoi de acest fapt. Ba nu! poate că d-l Sturdza are întru câțva dreptate, căci are o singură dată, — și, zău, fără pică pe dânsul — eu am adus, pare-mi-se, Academiei noastre oarecare vătămare: a fost atunci când, la 1870, i-am propus și am susținut

întrânsa, ca membru actual al ei, pe laboriosul nostru numismat d-l Dimitrie Sturdza, viitorul jude *inquisitor* și *corregidor* al Academiei.

Intr'adevăr, d-lor colegi, o adevărată acțiune inquisitorială exercitează, — prin însuși și prin sbirii săi, — printre noi, actualul nostru Secretar general.

Aceasta o observ cu adâncă părere de rău, de un an de zile în care, și observațiunile mele sunt întemeiate pe fapte, din care voi enunța acum numai câteva.

An, pe timpul sesiunii generale, mie și câtorva din membrii, ne dete un moment prin gând că s'ar afla poate o combinațiune, care ar face să devină a noastră, a Academiei, splendida clădire a Ateneului Român pe pe piața Episcopiei. Astfel, am scăpa îndată de lungul dor ce, de nouă ani, purtăm edificiului promis nouă de legea constitutivă a Academiei.

Acest enbrion de idee l-am enunțat eu, fără sficală, în cancelaria Academiei, unde se afla și bibliotecarul, junele d-l Bianu carele — fie zis în treacă — de când cu Secretariatul general al d-lui Sturdza, îndeplinește între noi, chiar în sânul Ședințelor și în contra tuturor regulilor stabilite de Statutele și Regulament, sarcinile efective de Secretar general.

Iute, raport se face către *Inquizidorele Mayor*, și, a doua zi, d-l Secretar general, închizând ușile cu o circonspecțiune solemnă, cu glasul tremurând de mânie, întocmai ca un nou Cicerone, denunțând Părinților Conseriți, infamul complot al lui Catilina, d-l Sturdza face un groasnic proces de cugete și de intențiuni, acelor cari au putut să conceapă o idee așa de criminală, așa de înfiorătoare, așa de monstruoasă ca aceia de a da îndată Academiei un frumos palat, și a nu mai aștepta dela mila și pomana guvernelor să ne scoată pe noi și mai ales colecțiunile noastre, — tănuite acum publicului și nouă chiar, — din aceste beciuri umede și neîncăpătoare.

Acest act, d-l Secretar general l-a săvârșit, fără ca niciun articol al constituirei noastre să-i permită a se ocupa, în sânul ședinței, de chestiuni ce nu sunt propuse de nimeni în mod oficial și regulat.

Una la mână!

Astă vară, moare ilustrul și venerabilul nostru coleg și Decan de văstră Timotei Cipariu, fala științei române din țara suroră a Ardealului.

Era pe timpul vacanțelor; Președintele și Asesorii Delegațiunii noastre nu se aflau în București. Se știe că singur Secretarul general nu poate să dezerteze dela postul său academic, decât numai lăsând aci un înlocuitor.

Pe atunci, Secretarul nostru general nu lipsea din țară; dar d-sa în calitate de Ministru și de admirator entuziast și zelos al cântărețului *Amorurilor Eroice și al Artei de a iubi*, era tare ocupat să moduleze, la Constanța, pe malul răcoros al mării, poemul de glorie al drăgăstosului Ovidiu.

În privința răposării lui Cipariu, d-lui uită sau nesocoti cu totul, chiar și simpla datorie de bună cuviință de a adresa cel puțin condoleanțe din partea Academiei. Peste vreo săptămână sosi aci d-l prim-asesor Hașdeu și d-sa, împreună cu alții câțiva membri, căută să repareze această neglijență pe cât se mai putea încă. Dar d-l Sturdza năpădește atunci furios asupra Academiei, impune retractări la acele paliative și, constatând că ziarele îi criticau purtarea, într'una din ședințele noastre ordinare, să năpuștească cu cele mai violente cuvinte asupra celor dintre noi cărora le displicuse neglijența sa de Secretar general al Academiei.

În loc să se disculpe, d-sa, — cu acea cutezanță sfruntătoare de care ne dă prea foarte adesea dovadă, — d-sa își însușește și atunci rolul de acuzator, de amenințător.

Pe mine carele scriam pe atunci, și numai sub a mea proprie iscălitură, articole în ziarul *Epoca*, pe mine, învederat, d-sa mă viza direct în diatribele sale. Am tăcut și atunci, căci nu s'a ispitit să-mi pronunțe numele, și fiindcă nu voiam să stârnesc eu, turburări în Academie.

Dar impunitatea crește îndrăzneala omului.

Acum, în ajunul deschiderii acestei sesiuni, aruncai ochii, — cum avem toți drept a o face, — pe raportul general al Secretarului, carele era și tipărit. Acolo, observ că, în două rânduri, d-l Sturdza accentuează faptul că Academia mi-a încredințat 2.500 lei ca să fac cercetări și decopieri de documente istorice în Franța și că eu nu am făcut nici am adus nimica. Iată cum se exprimă raportul:

«Asupra sumei de 2.500 lei, dată d-lui coleg Odobescu, în buget, pentru culegerea de documente istorice din Franța, s'a vorbit mai sus». Și măi sus se zisese:

«Așteptăm dela d-l coleg Odobescu, manuscrisul necesar pentru a completa a doua jumătate a acestui volum (al III-lea).

Spesele necesare pentru adunarea lor s'au remis d-lui Odobescu la finele sesiunii trecute ».

Acesta nu este unicul caz când o însărcinare, dată de Academie și retribuită cu anticipațiune, n'a putut fi îndeplinită dintr'o sesiune până la cea următoare. Dar, nici odată, în raporturile generale citite în public, nu s'a depus atâta insistență ca să se constate și să se divulge faptul. Totuși, d-l Secretar general Dimitrie Sturdza nu putea să ignoreze cauzele pentru care eu nu putusem încă să îndeplinesc sarcina mea academică. Nu avea decât să întrebe pe d-l fost Ministru Dimitrie Sturdza.

Această ignoranță intenționată reclama însă din parte-mi o imediată desvinovățire dinaintea Academiei.

Posedam la mine, din lucrările mele făcute în iarna anilor 1886—1887, vreo zece caiete de copie, pe care le rezervam spre a le da cu altele mai numeroase.

Atunci însă m'am decis a le prezenta îndată Academiei și a vă spune tuturor, — fără de a acuza întru nimic pe nimeni, fără a numi nici a indica întru câtva măcar, pe cine mă pusese în neputință materială de a lucra precât lucrasem în anii trecuți, — a vă spune, zic, că nu voința de a face mai mult, mi-a lipsit; din contra! Tot deodată am luat angajamentul să satisfac pe viitor cerințele misiunii mele, îndată ce mă voi înlesni a o face.

Oare aceste cuvinte autorizau ele pe d-l Secretar general al Academiei, sa vină să-mi facă rechizitoriul din ședința următoare, mai ales când d-sa nici nu poartă sarcina de a regula cheltuielile și compturile Academiei?

Acuzatam eu pe Academie, că dânsa m'a împiedicat? Din contra, mă scuzam dinainte-i, și scuzele mele se adresau tuturor membrilor ei, cu Secretarul general inclusiv.

De ce dar d-sa se supără? De ce pare a se simți mai cu musca pe căciulă decât d-voastră toți?.

Ooare fiindcă d-lui a fost totdeodată și Ministru?

Iată, d-lor colegi, unul din multele inconveniente pentru Academie, de a avea un Secretar general carele este totdeodată și Ministru. Această situațiune hibridă, acest cumul nepotrivit pot să turbure mințile oricărui om până întru a-l face să-și închipuiască că este în drept să poruncească, să acuze și să dea sub judecată pe fiecare din colegii săi din Academie, precum un Ministru face, uneori, cu subordinații săi din corpul didactic. D-am avea

noi, Academia Română, câte o sucursală în Iași, în Craiova, în Galați sau în Huși, poate c'ar voi un astfel de Secretar general, când s'ar mânia pe vreunul din noi, să-l permute pe acolo.

Însă să nu uităm, d-lor colegi, că noi avem *altă tocmeală*. Pentru onoarea instituțiunii noastre, vă rog să ținem ca să se observe strict acea a noastră tocmeală egalitară.

Să nu se uite că Secretarul general al Academiei nu este nici stăpânul, nici acuzatorul public, nici judele de instrucțiune, nici șeful de jandarmi al Academiei.

Sarcinile lui sunt determinate cu precizie, sunt îngrădite de Statute și Regulament, în articolii următori, pe care nici dânsul nici noi nu trebuie să le pierdem din vedere, ca nu doare să se mai ispitească dânsul a le sări pârleazul.

« *Din statute*, art. 16. Secretarul general al Academiei, întru ceia ce privește lucrările de competența întregului corp academic regulează lucrările pregătitoare pentru debateri, ține procesele verbale ale ședințelor, face raporturi anuale despre activitatea Academiei, priveghează tipăririle Academiei.

« Secretarul general întreține, în numele Academiei, toată corespondența externă și internă cu autoritățile țării și cu particulari, întru ceia ce privește lucrările literare și științifice ale Academiei.

El are direcțiunea imediată a *Cancelariei* academice, de care este responsabil.

Din regulament, art. 2. Secretarul general *redactează procesele verbale ale tuturor ședințelor de corp*; el citește propunerile, amendamentele și alte comunicațiuni supuse adunării; el face apelul nominal și îngrijește ca membri prezenți la ședință să se înscrie în registru de prezență; el numără voturile; el redactează rezoluțiile Academiei, luate în ședințe.

Art. 12. Secretarul general prezintă adunării, la deschiderea fiecărei sesiuni generale, un raport prescurtat despre toate lucrările ce s'au executat în cursul anului de către corp, secțiuni, comisiuni, delegațiuni și însărcinații cu misiuni speciale.

Tot asemenea, la finele sesiunii generale, el rezumă într'un raport toate operațiunile Academiei în acea sesiune.

« Către aceste două raporturi sunt pururea alăturate și dările de seamă respective ale Casierului-Contabil.

Art. 45. Secretarul general, prin înțelegere cu delegațiunea, va îngriji a se pune în comunicațiune cu Societățile învățate din

alte țări, atât prin schimburi folositoare asupra unor chestiuni științifice și literare care interesează diversele secțiuni. Acestea i se vor comunica de către secretarii reciproci.

Art. 46. Tipărirea Analelor se face sub îngrijirea Secretarului general carele, urmând deciziunile Academiei întru ceea ce privește ortografia adoptată de dânsa, pe de o parte cere dela autor, iar pe de alta este îndatorat a concede la cererea autorilor, de a face dânsii prima corectură a operilor, ce este a se tipări în Anale ».

Deci rolul, său în Academie este exclusiv acela de *Agent al mișcării intelectuale*.

Atâta, și nimic mai mult, este, la noi, al Secretarului general!

Atâta îi cerem: atâta să ne dea!

Dar colegul nostru, d-l Dimitrie Sturdza și-a închipuit că prestigiul ce d-sa împrumuta dela îndelungata sa pozițiune de Ministru și în special de vătășel al dascălimii, și-a închipuit că cutezarea ce atâtă mereu într'însul rău cumpănitele porniri ale firei sale autoritare, ar putea să schimbe *de facto* însușirile Secretarului nostru general.

Cât despre mine, d-lor colegi, susțin că asemenea idei și tendințe sunt rele, și că faptele prin care ele sunt puse, de câțva timp, în aplicațiune ne sunt încă și mai păgubitoare. Nu odată am auzit pe cei mai mulți din colegii mei plângându-se de ele. Dar temerea de a răscoli spuza nemulțumirii, care ar aduce pojar în Academie, i-a oprit de a le rosti făciș. Așa am făcut și eu, până când însuși d-l Sturdza m-a provocat.

O fac dar azi; o fac chiar în contra dorinței mele de pace; dar trebuie să o fac, căci altfel, — cutezanța și orbirea d-lui Sturdza, fiind nețârmurite, — d-lui carele îndrăznește a ne recomanda să fim *modești* în față-i, d-lui ar crede că mă intimidează.

Am cap, inimă, limbă, condeiu și mână, cu care voi ști să risipesc pururea cele mai perfide ale sale cleветiri. Singura armă, care acum îmi lipsește, este punga de bani; și tocmai acolo caută să mă lovească, la deșert, nobilul cumular d-l Sturdza. Dar arma sa este așa de înjositoare pentru cel ce o întrebuințează, încât nu pot decât să o desprețuiesc. Declar dar că mă știu mai presus de orice sgârieturi s'ar încumeta cineva să-mi facă în așa mârșavă cursă.

Când, în tinerețe, cheltuiam — bine sau rău — din bani gata rămași dela bieții mei părinți, mă simțeam poate mai puțin mân-

dru și mai vulnerabil sub acest raport decât acum când, la bătrânețe, sunt nevoit să câștig, muncind cu trudă, vieța mea zilnică și aceia alor mei!

Dar acestea sunt treburi și simțiri ale mele intime, și personale.

Ca membru al Academiei, eu — aci, înscris, deoarece nu mi s'a învoit a rosti între d-voastră aceste cuvinte — v'am arătat, limpede și curat, natura acțiunii abuzive a d-lui D. Sturdza, în pozițiunea sa de Secretar general. Adaog că, dacă d-sale i s'a iertat până acum aceste apucături, pe cuvântul mai ales că d-sa a înzestrat Academia cu oarecare colecțiuni de preț, apoi cugetați bine, d-lor colegi, că acele colecțiuni poate să ne coste, sub raportul moral și intelectual, cu mult mai scump decât suma materială ce, pentru ele, va fi cheltuit vreodată d-l Sturdza, cu bani dela sine sau din diurnele academice, pe care se tot laudă, în fața noastră, că nu le bagă în punga sa. Bage-să-și-le mai bine toate în pușculița sa, alături cu toate celelalte mai groase ale sale lefuri și diurne, decât să tot năzuiască a-și face cu dânsule o treaptă ca să ni se suie tuturor în cap.

Ș'apoi, deoarece d-l Sturdza — precum a și început a face — își permite să cântărească bănește cât i se pare d-sale că trage, în tereziile urei și a favoarei d-sale, or ce foaie, or ce rând și orice literă a lucrărilor noastre, apoi să veghem și noi ca nu d-sa să ne ia din autonomia și din respectul nostru mutual, cu înmiit mai mult decât ne dau bănuții și ispisoacele grămadite de d-sa în beciurile noastre de aci.

Scopul d-sale pare învederat a fi ca Academia să devină, cât mai curând, o turmă de închinători ai săi, dintre cari, prin orice fel de uneltiri, să fie lepădați sau cel puțin alungați toți aceia cari nu-l vor ști de frică. Ne-a spus-o lămurit; «trebuie să fim supuși și smeriți dinaintea puterii și a măririi inviolabilului și neprihănitului nostru Secretar general!

Iată ideile și intențiunile pentru a căror realizare, d-lui ne a declarat, că orice i se va spune de orișicine, d-lui va sta piron în inima Academiei, mulțumită pozițiunii de Secretar general ce'și a făcut într'însa.

Totuși, dacă d-l Sturdza 'mi ar fi dat prilej să expun aceste convicțiuni ale mele și ale multora din d-voastră, cu vreo zece zile măcar mai înainte, aș fi conclud povățuindu-l să urmeze exemplul oamenilor politici din alte țări culte și să aibă tactul și buna

cuviință de a părăsi postul de Secretar general al Academiei, precât timp se afla și Ministru.

Aceasta se face pretutindeni; așa au făcut în Franța d-nii Beulé Wallon și alții.

Azi d-l Sturdza nu mai are acea d-sale așa fatală sarcină de ministru. Deci, dacă ține așa mult la postul său de Secretar general al nostru, să binevoiască a redeveni un adevărat Secretar general al Academiei; să-și mărginească acțiunea în meritosul și productivul cerc ce-i stă deschis în față; și noi, cu toată mulțumirea, vom lăuda neobosita sa activitate, atunci când ea se va exercita numai în sfera cuvenită și spre folosul *real* al Academiei.

Iată ce-i urez din totul sufletul academicului d-l D. Sturdza, cu acel spirit de colegialitate ce trebuie să existe între noi.

Afară din Academie, adică afară din acest pacinic locaș al științei primesc cu bucurie și fără de umbra vreunei sfieli, or ce luptă din cele la care mă tot îmbie pe sub cumpăt, de câtva timp în coace, neacademicul d-l D. Sturdza.

Din toate câte spusei, d-lor colegi, vă rog să scuzați această ultimă declarațiune care, poate, trebuia făcută aiurea și nu în cercul d-voastră.

Dar, ce să-i faci poznașului de Român?... Ori unde îi iese ariciul în cale, el, cu voie fără voie, trebuie să-i sune în vătrai!

AL. ODOBESCU

CĂLĂTORIA ÎN ARDEAL ÎN 1894

Scrisori adresate Doamnei Sacha Odobescu

Olah Szent-György
Besztercze-Naszod (Transilvania)
Mardi, le 11/23 juillet 1894

... Arrivé depuis avant-hier soir à l'endroit au nom compliqué qui est en tête de cette page et qu'il faut copier très exactement sur les enveloppes de tes lettres, si tu tiens à ce qu'elles m'arrivent, je me suis senti bien fatigué du long voyage que j'ai fait en chemin de fer par de si grandes chaleurs. Je t'ai envoyé un télégramme que j'ai expédié à la station voisine de Rodna qui n'est pas à moins de distance qu'une heure et demie d'ici.

Quant à la localité où je me trouve, elle est trop exclusivement roumaine pour que le Gouvernement hongrois accepte à y établir un bureau télégraphique. Et cependant, toute simple et naïve qu'elle est, elle ne manque pas d'avoir des agréments. Et tout d'abord c'est un pays si essentiellement roumain, si dépourvu d'étrangers et de hongrois, qu'il me semble que cela ne peut pas (et en tout cas ce ne doit pas) ne pas être à nous. Mon patriotisme se développe beaucoup plus quand je me trouve dans des localités roumaines qui ne nous appartiennent pas encore.

Mais, je dois te parler un peu aussi du voyage que j'ai fait pour arriver ici. D'une traite, entre 3 h. de l'après-midi et 11 h. du soir, samedi, j'ai fait en chemin de fer le trajet de Braşov à Cluj. De crainte de fatigue et d'incommodité j'ai renoncé à m'arrêter en route à Blaj; c'eut été un jour de perdu.

À Cluj, j'ai bien reposé dans un hôtel très luxueux, où la nuit m'a coûté aussi cher que dans le plus luxueux des hôtels de Paris. Là, j'étais tout à fait en pays hongrois, et par conséquent tout à fait hostile aux Roumains.

La ville est grande et bien bâtie. Depuis que je ne l'ai vue, elle s'est beaucoup développée: belles maisons, rues propres, tramways à vapeur partout. Mais avec son esprit tout à fait hongrois, je me disais en la traversant dimanche matin à 7 heures pour aller à la gare, que c'était une ville destinée à périr bientôt sous les flammes et la dévastation, car elle assume toutes les vengeances du peuple roumain, attendu que c'est là que chaque jour on condamne à la prison et aux amendes les patriotes roumains. De Cluj à Bistritza où je suis arrivé à midi, j'étais dans un train de province qui n'allait pas plus vite qu'une voiture à deux bons chevaux. À Bistritza dans l'hôtel où je suis descendu pour prendre un déjeuner et louer une voiture, il y avait un grand banquet politique offert au ministre de l'Intérieur, Hieronymy, qui se trouvait en excursion politique.

Les Hongrois célébraient leur triomphe contre les Roumains. Ceux-ci s'abstiennent de prendre part à ces manifestations. Au milieu de ce brouhaha, je suis parvenu, grâce à mon parler roumain qui sonnait bien agréablement aux oreilles, à trouver une voiture, qui en l'espace de quatre heures, par une route de montagne, de toute beauté, m'a mené, d'abord à travers deux riches villages saxons, et puis à travers de hautes montagnes couvertes de sapins et parsemées de cabanes roumaines jusqu'à Saint-Georges. Ici j'ai retrouvé la famille de Borgovan et depuis notre arrivée je ne fais que voir et causer avec des professeurs et autres citoyens roumains, qui tous exubèrent d'indignation contre les violences hongroises. Mais ici les Hongrois n'osent pas venir et quoique tout soit encore bien primitif, on y vit d'une façon peu *high-life*, mais très cordialement. Il y a hôtel, restaurant, promenade, bains, sources, musique et tout ce qui constitue une station balnéaire; mais tout cela dans des proportions et des conditions humbles et transilvaines. Ca la frații de djincolo!

Après m'être logé deux nuits dans l'hôtel — pas chic du tout, — j'ai trouvé maintenant un petit chalet rustique (adică o căscioară de bârne vâruite) dans les hauteurs, parmi les sapins, et là, la vue et l'air sont délicieux. Aussi je suis en train de m'y installer et dès demain nous commencerons avec Borgovan à travailler à notre « Carte de Cetire » pour les enfants. Je pense que ce travail réussira d'autant mieux que les conditions matérielles dans les-

quelles nous le faisons sont très propices pour ce genre de sport, comme dirait notre Jeanne.

Figurez-vous du reste que sous le rapport de la nature, l'endroit où je suis est presque tout à fait ce qu'est la vallée d'Argeș, en amont de Corbeni, avec là rivière en moins (le Someș qui du reste ressemble beaucoup à l'Argeș) se trouve dans une vallée voisine, à un kilomètre, ayant la forme d'un entonnoir de montagnes, dans lequel jaillissent les trois sources minérales de St. Georges. L'eau malgré sa petite odeur quelque peu sulfurique, et son goût un peu salé et un peu ferrugineux, est très potable et s'associe au vin aussi agréablement que le Borvis. On l'appelle ici le Borgut. Tout le monde en boit en place d'eau ordinaire.

Enfin je suis bien content de respirer un air excellent et de vivre quelque temps parmi des gens au milieu desquels on éprouve une vraie satisfaction à rafermir ses sentiments patriotiques. Peut-être vous paraîtrai je bien chauviniste, tant je repète souvent la même rangaine patriotique; mais c'est là le sentiment qui me fait le plus de plaisir moral, depuis que je me trouve ici...

Jeudi matin, le 14 juillet 1894

... Je te repète que la position de la maisonnette que j'occupe est charmante; mais je ne puis pas en dire autant du mobilier. D'abord ici, non seulement les sommiers mais même les matelas de laine sont parfaitement inconnus. Les paillasses sont les seuls meubles cubiculaires. Mais comme l'on me gâte beaucoup ici, étant connu littérairement par tout ce qui est professeur et lettré ici, — et c'est en général le public de la localité pendant la saison des eaux; bien entendu c'est le corps professoral roumain de Transylvanie; comme je suis choyé — dis-je — on m'a organisé avec des coussins, un lit plus supportable. Ce qui est encore plus difficile à trouver c'est une armoire pour mon linge, qu'il m'est bien onéreux de toujours puiser dans une malle. Mais Dieu est généreux! et les St. Georgiens s'y mettant, comme ils le font, les braves gens, je crois que bientôt j'aurai un bahut quelconque pour mon linge. À part ces petites misères, qui sont plutôt amusantes que pénibles, l'air, la localité, le monde environnant, tout m'est agréable et je ne me plains pas d'être venu. Cela m'est bien plus agréable que n'importe quelle autre station d'eaux à façons high-life...

Samedi, le 16/28 juillet 1894

... Ici le climat est beaucoup plus tempéré. Le soir même il fait assez frais. De plus, comme il a beaucoup plu cette nuit, la matinée est toute imprégnée de vapeurs blanches qui traversent les montagnes que j'ai en face de moi, dans tous les sens. Décidément je me plais fort dans cette localité. Dans ma chambre rustique, sur le versant de la montagne, et que j'ai enfin pu meubler même d'une armoire (non pas à glace, bien entendu) j'ai cloué en face de mon bureau improvisé toute la collection de vos photographies d'Argeș; la maisonette, la victoria avec son attelage à quatre, Jeanne en amazone de village, etc. Pour ce qui est du travail à ce bureau improvisé, il s'est réduit à des épreuves à corriger; car nous n'avons pas encore commencé avec Borgovan, le travail du livre de lecture primaire.

C'est si bon de ne rien faire et de se reposer l'esprit et le corps dans un paysage si agreste. À part cette oisiveté, je cause beaucoup avec les gens d'ici et bien entendu ces conversations ont pour objet les persécutions auxquelles les Roumains sont en but de la part du Gouvernement hongrois. On ne peut pas se figurer à quelles vexations ces braves gens sont exposés! Cela ne peut pas durer longtemps et si les Hongrois ne se ravisent pas et n'arrivent pas à devenir plus tolérants pour les Roumains, les affaires pourraient se compliquer très dangereusement!

... Il est question de faire quelques excursions dans les environs qui, à en juger par la route que j'ai faite à partir de Bistritza pour arriver ici, doivent être très beaux. Ce sera pour la semaine prochaine, car celle-ci est consacrée à la paresse. Je n'ai fait qu'une seule promenade à peid, et cela a été à la poste qui est dans le village de St. Georges, sur la rive du Someș.

.....

Lundi, le 19 juillet 1894

... Mon temps se passe agréablement grâce à l'endroit qui est agréable et aux relations avec de braves gens, tous Roumains de Transylvanie qui sont réunis ici et avec lesquels je passe de longues heures à converser de choses intéressantes. Une bonne partie de ces conversations a pour objet la politique de ce pauvre peuple si arbitrairement traité par les Hongrois; cependant je me fais

un devoir de leur conseiller la prudence et la patience, car il semble que leurs agresseurs tiennent en ce moment à les exaspérer pour produire quelques excès dont les dominants profiteraient pour broyer un peuple qui n'a pas de défense sérieuse pour le quart d'heure.

Hier matin dimanche, j'ai été à l'église du village et j'ai éprouvé beaucoup de plaisir à voir la vie simple et propre des paysans de l'endroit. Il y avait ici le vicaire ou protopop de la circonscription, un jeune homme très distingué avec lequel j'ai causé longtemps très agréablement; il y a aussi, entre autres, un juge local et le directeur du lycée roumain de Nassaud, avec lequel je fraye beaucoup. Je ne parle pas de plusieurs jeunes gens de la localité que je connais de Bucarest, où ils ont complété leurs études et qui occupent des chaires dans notre pays. Le soir il y a eu grand bal et, tout simple que c'était on s'y est beaucoup amusé; on y était d'autant plus content que, dans la matinée, le bruit s'était répandu que les gens d'armes hongrois avaient tué le Dr. Lucaci, lequel avait fait résistance, disait-on, lorsqu'on est venu l'arrêter. Cette nouvelle avait produit une consternation générale et l'on se préparait à un vrai deuil national quand, vers le soir, la nouvelle a été démentie, à la grande joie de tout le monde. Ce bal plus ou moins champêtre m'a retenu éveillé jusque vers minuit; ce qui est tout à fait hors de mes habitudes. Aussi me suis-je réveillé ce matin bien après l'heure matinale, — 4 heures — qui est mon heure habituelle. Après mon réveil, j'ai eu un très grand ennui, que voici. Dans mon jardin de sapins, j'avais une charmante petite poule toute blanche (o puică cu pinteni), à demi sauvage, que je voulais apprivoiser afin de l'emporter à mon départ d'ici; et de la porter à Jeanne pour augmenter son poulalier. Eh bien, ce matin la *puica* avait disparu; je l'ai fait chercher partout par le paysan *Costan* (pour Constantin), qui me sert, et hélas! il n'a retrouvé qu'une partie de ses plumes éparpillées sur le sommet de la montagne; l'épervier, *uliul* l'avait dévorée!

En ce moment j'en fais chercher une pareille (si c'est possible) et celle-ci, si je la trouve, je la garderai de près, afin de vous la porter; de plus, quoique ce soit bien difficile, je voudrais me procurer ici un costume local de paysanne pour notre Jeanne. Je serai pas auprès d'elle pour sa fête qui est proche; mais à mon retour ce seront là mes cadeaux; pour le moment je ne puis que

faire pour elle et pour vous tous les vœux de bonheur les plus parfaits

Ici, je m'occupe aussi accidentellement de mon école et j'ai déjà fait une recrue pour mon contingent de l'an prochain; il y a un jeune homme qui a fait de très bonnes études au lycée roumain de Nassaud, et qui voulait aller compléter ses études dans le pays; il est en train de se préparer pour le concours de mon école normale.

Voilà comment mon temps se passe.

.....

20/1 Juillet 1894

... Hier nous avons fait, une longue excursion de quelques 25 kilomètres vers le Nord dans une vallée toute de sapins où les Hongrois ont établi des bains froids. C'est très pittoresque; mais aussi très incommode pour les petits marcheurs comme moi; car tous les chemins, quoique propres et bien construits, sont en pente raide.

Les bains, dit-on, — car je me suis bien gardé d'en prendre, — sont glaciaux: 7 ou 8 degrés au plus. Brrr! rien qu'a y penser cela fait frémir, Là, en grande compagnie roumaine de Transylvanie, dames et cavaliers, au nombre d'une trentaine, nous avons promené et diné. Dans cette vallée étroite, parmi les rochers et les sapins gigantesques coule une rivière bruyante qui a le très grand tort d'être toute noire, couleur de plomb. Elle ne l'est pas naturellement, la pauvre rivière; mais comme tout le long de cette vallée, il y a des mines de plomb et d'argent en exploitation, l'eau de la rivière sert à laver les sables métalliques dans des constructions rustiques dont nous avons visité quelques-unes. Là, l'eau acquiert cette vilaine couleur plombée, qu'elle garde jusqu'à son embouchure dans le Someș, la grande rivière qui coule dans la vallée principale. Au confluent, se trouve le bourg de Rodna (que les Hongrois appellent Orodna). À Rodna j'ai trouvé un collègue de l'Académie roumaine, le vieux Porcius, vieillard d'à peu près 80 ans et grand spécialiste en botanique, qui m'a reçu moi et toute notre compagnie, de la façon la plus cordiale dans sa cabane, comme il dit, une maison champêtre au milieu d'une grande cour avec jardin, style tout à fait campagne.

Notre excursion qui a duré jusqu'à 8 heures du soir, n'a pas été désagréable et s'est passée sans aucun accident. En somme cependant, St. Georges est de beaucoup plus agréable à habiter que l'alpestre et abrupte station balnéaire des Hongrois, dite Valea Vinului, en roumain et Borberek en hongrois...

.....

Jeudi, le 21/2 juillet 1894

...Puisque je parle des Roumains d'ici, je dois te dire qu'hier j'ai eu l'un des plus jolis spectacles que l'on puisse avoir.

C'était, comme tu le sais le jour de la S-té Élie, jour où les paysans n'osent pas danser; aussi tout le village qui a quelque 3000 habitants était venu, en habit de fête, visiter les bains. Les sources où l'on boit, se trouvent situées sur un plateau qui domine la vallée où sont les établissements de bains et au-dessus duquel s'élève en terrasses un mamelon de rochers, de mousse, parsemé de sapins. Or tous les paysans et paysannes depuis les vieilles gens jusqu'aux enfants les plus petits, s'étaient gracieusement groupé sur cette large élévation jusqu'au pavillon qui est au sommet. C'était splendide à voir réunis tant de paysans roumains, si propres et si convenables, réunis paisiblement dans un sit si pittoresque.

Il n'y a pas de photographe ici, sans quoi j'aurais fait prendre cette vue si rare et si gracieusement imposante. J'ai eu l'idée un instant d'offrir une hora avec boisson à tout ce monde, l'un de ces jours. Mais à ce qu'il paraît les autorités locales ne permettent pas des fêtes de ce genre...

.....

23 juillet 1894

...Je t'ai dit que dans notre excursion de l'autre jour à la Valea Vinului, toute notre nombreuse société a été très cordialement reçue et *collationée* (c'est-à-dire nourrie et abreuvée) par le botaniste Porcius, qui avec sa famille m'ont fait à moi les plus grands honneurs. De plus, toute la colonie d'ici a été est pleine d'égards et d'amabilité pour moi. J'ai cru donc devoir à mon tour prouver ma reconnaissance à tous ces braves gens. À ce propos, j'ai prié le vieux Porcius de venir avec les siens, deux vieilles filles à lui, dont l'une est veuve et n'a qu'une grande belle-fille de 18 ans,

toute rousse mais très gentille et très vallaque, puisqu'elle a été élevée à l'Asyle Hélène à Bucarest; l'autre une vieille fille, en tout quatre personnes; je les ai donc invité à venir prendre un jour le repas de midi dans mon hermitage aux sapins de St. Georges. Il m'a annoncé sa visite pour demain et je lui fais préparer par l'aubergiste qui me nourrit (moi seul et exceptionnellement de plats au beurre) un copieux déjeuner, pendant lequel la musique locale (des laoutars hongrois pas très bons) jouera. Après le repas, de 2 à 5 heures, je vais inviter toute la société d'ici, une trentaine de personnes, vieux et jeunes, presque tous professeurs et prêtres roumains avec leurs femmes et leurs enfants et de plus quelques jeunes gens, également professeurs ici ou dans le pays; cela fera une sorte de garden-party, dans laquelle on dansera peut-être et où je leur exprimerai ma reconnaissance pour le parfait accueil qu'ils me font.

Vous voyez donc que je donne des fêtes ici. Et je compte leur dire demain que j'ai saisi cette bonne occasion pour fêter avec eux l'anniversaire de notre fille, Jeanne Damian, dont je me trouve éloigné pour être parmi eux. Je suis persuadé que tous feront des souhaits très sincères pour elle et nous trinquerons à sa santé non pas avec du champagne — par exemple — article inconnu dans la localité! — mais avec un petit vin de la vallée du *Pernave*, qui vaut bien le petit vin d'Argeș. À cinq heures ma fête sera terminée, je pense, car la musique doit se rendre à cette heure là à la terrasse où l'on prend les eaux, le matin de 6 à midi et le soir de 5 à 7....

.....

Mardi, le 26/7 juillet 1894

...C'est donc aujourd'hui l'anniversaire de notre fillette; fêtée ici dès avant-hier. J'ai eu ce jour là à déjeuner mon vieux collègue Porcius et sa famille; le repas a été bon autant qu'il peut l'être ici; j'avais arrangé le verger de sapins en pente, en y répandant partout des *velințe*. C'eut été très gentil, quoique c'est assez étroit pour les 60 à 70 invités. Mais vers la fin du dîner il y a eu une petite pluie fine; il n'y a pas de salon; rien que des pièces microscopiques. On a pensé alors à transporter musique et buffet, dans la vallée où est l'hôtel avec un grand salon et une large allée au devant. C'était déjà fait quand la pluie a cessé et

a été remplacée par un soleil légèrement voilé qui a permis aux danseurs et aux buveurs de passer agréablement leur temps jusqu'à 5 heures quand la fête offerte par moi a cessé, parce que l'on a dû se transporter aux sources où la musique devait jouer réglementairement. Pendant la fête, un vieil avocat de l'endroit, M. Lica a levé un petit toast en l'honneur de notre *Solgabireasă* (*Zapcioica* en hongrois) Ioana Damian et de son père à qui l'on fait ici de grands honneurs. (Cette fête offerte très exceptionnellement par un boier de *Țara Românească*).

Aussitôt après un autre avocat, M. Trifon, a fait boire à la santé de « Domna Odobescu, absentă ».

* * *

Urmarea s'a publicat în « Convorbiri Literare » din Noemvrie și Decemvrie 1915, pag. 1150—58.

* * *

Vendredi le 12/24 Août 1894.

... Je vous disai donc que notre excursion a eu pour but l'ascension en voiture et par une superbe chaussée (bien entendu) d'une haute montagne (1800 mètres) que l'on nomme Rotunda et qui sépare aujourdhui la Bucovine de la Transylvanie. La chaussée à partir de St. George ne fait que remonter le cours du Someș; nous étions 3 voitures; j'en occupais une avec un vieil instituteur local, en retraite, Domidié et sa vieille femme; celui-la même qui m'a loué mon habitation.

Il connaît parfaitement les localités, et il m'a tous expliqué en route. Nous avons passé par Rodna où nous avons fait visite ou vieux Moș Portius et à sa famille. Puis nous avons été à la Nouvelle Rodna, autrement dit Șanțurile, où il y a le dernier village de la Transylvanie, établi au temps de Joseph II sur l'ancienne frontière de la Moldavie, avant 1779. C'est là qu'on voit la maison du douanier dans laquelle a couché Joseph II, quand, à cheval à travers les montagnes il est revenu de la Bucovine que sa mère Marie Thérèse avait prise à la Moldavie. Toutes sortes d'anecdotes de ce temps sont restées vivantes dans ces

pasages visités par un empereur! Pendant 4 heures de route, nous avons longé le Someș à travers les situations les plus pittoresques; mais le comble a été l'ascension de la Rotunda par un vaste zigzag dont les côtes nous prenaient chacune une demi-heure à monter, à travers des forêts seculaires de sapins et de mélèzes d'une taille colossale; d'une part des précipices boisés, de l'autre des pentes montant presque à angle droit. On voyait à des profondeurs effrayantes la chaussée par où l'on avait passé une demi-heure plus tôt. Après 2 heures de montée, nous étions sur le sommet, plus nu que les penchants. De là on voyait vers la Bucovine; c'eût été fort intéressant de continuer sur la rampe opposée; mais il était midi, il faisait faim après 6 heures de voiture. Nous avons fait halte sous les sapins et un copieux déjeuner, préparé par pic-nic nous a régalé. A peu de distance, il y avait des *Stâne* de moutons et de vaches. C'était splendide. Au retour la descente des rampes n'a demandé qu'une demi-heure au lieu de 2 heures. Mais c'était effrayant à voir et je n'osais regarder du côté des précipices. Vers le soir nous avons repassé chez le père Portius, où nous attendait une excellente collation. Vers dix heures nous étions de retour à St. George. Dans notre compagnie il y avait deux très gentils jeunes gens, les frères Valda, de Dej, étudiants l'un en médecine, l'autre en diplomatie, qui font leurs études à Vienne par haine des Hongrois. On a causé politique et littérature. Hier, je me suis reposé et le soir les Portius sont venus à St. George et il y a eu une petite soirée dansante au Casino, à laquelle j'ai assisté, contre mon habitude pour le soir. Mais c'était la clôture de la saison; le monde roumain s'en va d'ici dans le courant de la présente semaine, et il n'y restera plus que des Juifs et des Saxons.

Bistritza, Lundi le 15/2 août 1892: S-te Marie.

Hier par un temps superbe qui me faisait bien regretter de quitter cette localité dont, — quand il n'y fait pas trop froid, — le séjour est on ne peut plus agréable, vers les 2 heures de l'après midi je suis parti pour Bistritza, sans projet de retour...

A Bistritza où je suis arrivé vers les 6 heures, j'ai été voir la foire; mais cette année ci la police hongroise, très défiante, a empêché les danses qui se pratiquaient ici, à la foire, par grands groupes de populations. A peine ai-je vu une petite hora Someșencă,

qui valait tout au plus celle de Sf. George. Ici a l'hôtel j'ai trouvé enfin un lit à sommier et des fruits, des pêches et du raisin; j'ai aussi pris congé des belles truites de la montagne qui étaient superbes, excellentes et à vil prix à St. George.

Ici, j'ai été très gracieusement accueilli par toutes les sommités roumaines, que j'ai connu à St. George. Hier soir, — bien que j'étais horriblement fatigué, — ils m'ont conduit à une salls, où sur une scène improvisée et un nombreux public composé de quelques citoyens roumains *culți*, avec leurs dames, et de 2 à 3 cents paysans et ouvriers roumains de Bistritza, des jeunes gens et des jeunes filles de maçon et de menuisiers de la localité ont joué une pièce nationale et locale. Cela allait cahin-caha; mais enfin il y avait tout plein de bonne volonté et pour des pauvres ouvriers qui, de leur vie, n'avaient jamais vu de théâtre, cela prouvait qu'ils sont beaucoup plus éclairés que leurs collègues d'outre Carpathes.

Dorna-Vatra, Mercredi le 17 Août 1894.

Depuis hier soir 9 heures je me trouve dans cette localité de la Bucovine qui est placée pas loin de la frontière de la Transylvanie que j'ai traversé hier et tout près de celle de Moldavie. C'est aussi une localité avec des Eaux minérales; mais il n'y vient que des Juifs de tous les pays environnants. C'est effrayant comme cette race a envahi tout le pays de la Bucovine. L'endroit ne serait pas désagréable; figurez vous une bourgade avec d'assez jolies maisons de campagne, entremêlées de maisons de paysans, de magasins juifs et même d'un assez bon hôtel, à deux étages, tenu assez proprement, (!!!) par des juifs civilisés, ce qu'on appelle par ici « Jidani oameni faini ». Placez cet endroit dans un paysage que l'on voit au confluent de l'Arges avec le Vilsan en ajoutant de part et d'autre de jolies cultures, entrecoupées de sapins sur les collines. Mais dans l'intérieurs du bourg des Juifs, des rejuifs et rien que des juifs de toutes les classes et de tous les aspects. Parmi eux des paysans moldaves ou Bucoviniens ce qui revient au même et des beamters autrichiens. J'y suis donc arrivé hier soir, un peu tard et très fatigué d'un long voyage, de Bistritza ici, qui a été cependant magnifique comme paysages de montagne des plus variés.

Hier matin j'ai pris la route de la vallée de Bârgău toute semée rien que de villages roumains; j'ai même fait une nouvelle emplette

de Catrințe bârgăvenesci, chez une vieille paysanne de Prundu-Bârgău, qui se trouve être, sans que je m'en doute, la sœur du médecin de St. George, et qui avait dans sa cabane le portrait de nos souverains, dout toute la contrée aspire ardemment à devenir les sujets. En quittant la vallée du Bârgău, la route, superbe, monte pendant 3 heures, une montaue nommée Măgura Calului, d'où la vue est splendide. La descente se fait en Bucovine, sur la vallée de la Dorna. J'ai fait une halte de deux heures, dans la localité dite Tihuța, où j'ai déjeuné avec des provisions emportées de Bistritza; au bord d'un ruisseau entouré de sapins. Tout cela est bien vivifiant! Et ces localités bien pittoresques.

Bucarest, Dimanche le 21 août 1894.

Arrivé à Bucarest.

A. ODOBESCU

SCRISORI

Monsieur J. A. CANTACUZÈNE
ancien ministre etc.
Hântzesci
Roumanie Gara Bucecea

A. O.

Mon cher ami,

Paris, 47 rue de Berri
comme par le passé
le 16/28 X-bre 1881

Votre lettre, que je viens de recevoir, m'a fait si grand plaisir que je ne puis résister à la tentation d'y répondre tout de suite, avant même d'avoir pu faire les démarches que vous me recommandez et que j'exécuterai aujourd'hui même.

Ainsi donc sans avoir vu M. Buloz ni personne des siens, je viens vous dire que dans le cas où la « Revue des deux Mondes » ferait des difficultés, je suis sûr que vos traductions seront acceptées avec plaisir et lues par un public nombreux, dans la « Revue Nouvelle » de M-me Juliette Adam, où vont paraître incessamment les *Pensées et Maximes* de Carmen Sylva.

M'autorisez-vous à opérer le transfert des manuscrits, si je rencontrais des hésitations rue Bonaparte 17? Répondez-moi bien vite à ce sujet.

Saviez-vous, mon cher ami, que l'Alexandre Lăpuşneanu de Negruzzi a été déjà traduit en français par Jean Voïnesco et imprimé en 1885, dans le volume des *Doinas* d'Alecsandri?

Pour ce qui est de mes nouvelles historiques à moi, je serais certainement très flatté et très heureux si vous me faisiez l'honneur d'en traduire une, la *Doamna Kiajna*, par exemple, puisque Mihnea-Vodă est déjà connu, en allemand. Mais la langue à part, pensez-vous qu'elles aient assez d'intérêt littéraire ou dramatique

pour paraître en public autrement habillées qu'à la valaque? Si oui, j'applanirai l'une des difficultés que vous exprimez dans votre lettre, c'est-à-dire la rareté du livre imprimé, en vous envoyant successivement les quatre parties de ma nouvelle, transcrites en lettres latines, en vue d'une seconde édition. Puis'il y a des mots anciens que vous ne comprenez pas et dont vous ne pouvez pas trouver l'explication dans le précieux lexique de Cihac (les deux volumes) que vous possédez sans doute, et bien! cela me donnera le plaisir de recevoir plus souvent de vous des lettres pour me demander ce que signifie mon charabia archaïque. Enfin, une fois la traduction faite si vous le voulez bien, j'en contrôlerai l'exactitude, tout en respectant ce qui est à vous et ce que, — malgré tout le désir que j'en ai depuis bien longtemps, — je ne pourrais jamais faire moi-même, c'est de traduire ce que j'ai pensé moi-même en roumain.

Cette lettre sera suivie de près de la I-re partie dont M-me Odobesco a déjà terminé la copie.

Elle se joint à moi ainsi que notre grande Jeanne, pour vous souhaiter de bonnes fêtes.

Nous espérons vous revoir l'été prochain et il est probable que vous nous retrouverez dans notre petit appartement de la rue de Berri que nous n'avons pas quitté.

J'ai prié dans le temps Barcanesco de vous dire que je vous en voulais de m'avoir envoyé de l'argent et pas de lettre, une fois que vous avez quitté Paris. Dans deux ou trois jours je vous parlerais de Buloz et de Germain Ballière.

En attendant, recevez mes meilleures amitiés,

ODOBESCO

Din scrisorile lui Odobescu către Zizine Cantacuzino, pe care acesta mi le-a remis în amintirea maestrului meu. Ele vor fi depuse în secțiunea manuscriselor Fundației Carol I.

Al. T.-S.

*Paris, 15 rue Faradey,
le 22 août/6 sept. 1888*

Cher Monsieur Maiorescu,

Hier j'ai remis à mon ami Adolphe Cantacuzène qui retournait à Bucarest par l'Express Orient, un paquet contenant les six

dernières feuilles imprimées, 43—48, en quadruple exemplaire; pour le Roi, la Reine, pour vous, mon cher Ministre et pour l'Académie. Cela fait 17 feuilles nouvelles que je vous ai expédiées depuis mon retour à Paris. Les six feuilles suivantes, 49—54, sont déjà sous presse et l'on travaille sans désemparer aux dix ou onze qu'il y aura encore pour finir le volume, y compris sa table des matières avec sommaires et ses titres. Dans quelques jours je vous enverrai des projets pour ceux-ci, afin d'avoir pour eux l'approbation du Roi et la votre. Vers le 10 Oct. (n. s.) le volume sera prêt sans faute. Rothschild me l'a assuré hier.

Vous devez avoir reçu mes envois précédents et ma dernière lettre ainsi que celle de Rothschild. Maintenant, mon cher Ministre, c'est nous qui attendons avec impatience vos réponses. Rothschild s'en inquiète beaucoup parce-qu'il doit absolument mettre en vente le volume en Octobre. C'est l'époque réglementaire en librairie. Il voudrait savoir au plus vite dans quelles condition *d'étendue* et de *termes*, il peut annoncer la continuation de l'ouvrage; aussi retarde-t-il, non sans danger de perte, ses prospectus jusqu'à-ce qu'il saura ce qu'il peut y promettre au public.

Quant à moi, cher Monsieur Maiorescu, ma perplexité est tout aussi grande car, en ce moment, je ne sais pas du tout ce que j'aurais à faire dans trois ou quatre semaines d'ici, quand mon travail du I-er volume sera terminé.

Dois-je me préparer à retourner à Bucarest pour y reprendre ma chaire qui, je dois en convenir franchement, m'attire beaucoup? Mais, dans ce cas, j'aurai absolument besoin d'une certaine somme (au moins 1.500 fr.) pour faciliter *sous tous* les rapports, mon retour là bas, en laissant ma famille ici pour l'hiver. Puis aussi et *surtout* il faudrait qu'à Bucarest je sois assuré de quelques moyens d'existence, sur lesquels je puisse faire une part aux miens, à l'étranger.

Dans le cas de mon retour pour tout cet hiver, ma publication serait suspendue ou tout au plus elle ne batterait que d'une aile jusqu'au moment où je pourrais la reprendre à Paris, avec tout autant d'activité que j'y ai mis depuis les deux mois que je viens de passer ici.

Je vous ai parlé dans ma dernière lettre, cher Monsieur Maiorescu, d'un projet qui consisterait à trouver une sorte d'arran-

gement ou de combinaison d'après la quelle je ferais pendant six mois d'hiver mon cours à Bucarest et je retournerais, en été, à Paris pour y travailler à mon livre. Je crois qu'ainsi les deux autres volumes pourraient être achevés en trois campagnes. (A la rigueur il en faudrait quatre). Les volumes paraîtraient à des intervalles de 18—22 mois, à savoir le 2-e volume verrais le jour au printemps 1890 et le dernier en l'automne de 1891.

Pendant ce temps j'aurais fait chaque année ma saison scolaire de Novembre en Mai et je lui accorderai bien, plus même de 4 heures par semaine.

Veillez bien, cher Ministre et collègue, penser à une combinaison de ce genre et aux moyens de garantir l'achèvement de mon ouvrage, auquel j'ai peut-être quelque droit de tenir autant que je le fais, non pas à cause de ce que cette (*Style Sturdza*) *Vache à traire* ne rapporte, mais en raison de ce que le travail vaut en lui même. D'un autre côté, je serai très content de pouvoir être, en même temps, aussi utile que possible à notre jeunesse universitaire qui m'intéresse au plus haut point.

Je n'en dis pas plus long pour le moment; mais j'attends que vous me fassiez savoir s'il faut que je retourne là bas avec mon premier volume terminé, et que vous vouliez bien aussi faciliter les moyens de mon retour et mon séjour.

Présentez, je vous prie, mes hommages à Madame Maiorescu, et recevez pour vous, mon cher Ministre, l'expression de mes sentiments les plus cordialement dévoués.

AL. ODOBESCU

PS. Je lis dans les journaux qu'on est en train de démolir la tour de Coltza pour mettre à jour les nouveaux hangars de l'Ephorie. Pourquoi, au nom de la dignité intellectuelle de notre pays, n'arrêtez vous pas ce vandalisme? Les peuples qui détruisent à plaisir leurs Monuments historiques prouvent par là qu'ils n'ont ni cœur ni esprit. Et en somme, la tour de Coltza vaut mille fois mieux, comme art, que telle vieille tour d'Italie ou d'Allemagne. Je suis convaincu qu'une restauration historique faite avec intelligence, l'eut transformé et un monument gracieux et du plus haut intérêt. Refaites donc Coltza, comme vous avez refait Arges!

* * *

22 Martie 1892

Școala normală superioară
din București
Cabinetul directorului

Stimate Domnule Maiorescu,

Această scrisoare îți va fi înmănată de un elev al Școalei Normale (secțiunea științelor naturale), pe care d-l Grigore Ștefănescu (fără prealabilă înțelegere cu mine) l-a însărcinat să-ți ducă o petițiune colectivă a studenților dela acea Secțiune, cu scop de a li se acorda în Cameră un fond pentru excursiuni geologice.

Din parte-mi doresc și eu ca acel fond să fie acordat, dar nu aprob faptul ca studenții (și mai ales cei dela școala normală) să umble cu petițiile pe la diferite autorități, fie chiar și în folosul instruirii lor. Aceasta e, pare-mi-se, treaba profesorilor și nu a elevilor.

Adevăr este însă că, la noi, unii bieți profesori au așa puțin crezământ pe la cei ce stau la putere, încât întrebunțează și ei orice mijloc spre a li se face o parte dreaptă în învățământul lor special.

Cam din această categorie mă aflu și eu astăzi. În marea mea dorință de a preschimba Școala Normală superioară într'un institut didactic cu adevărat folos, am cerut dela Minister câteva îmbunătățiri atât materiale cât și didactice.

Ministrul a socotit de cuviință a mi le ceopârți nemilostiv. Eu nu prea am obiceiul a merge să cerșetoresc nici la Minister, nici la Cameră și credemă, stimate Domnule Maiorescu, că trebuie să am o foarte mare încredere în simțimintele prietenești ce D-ta mi-ai dovedit în mai multe rânduri (— deși lucrul s'a cam întunecat dela o vreme încoace — și pentruce nu știu?), trebuie, zic să mă încred încă mult în D-ta pentru ca să viu încă odată a te ruga să stărui ca să mi se adaoge pentru școala mea, măcar un fond de vreo 5.000 sau 6.000 lei; dintr'însul ași putea să înființez diferite prelegeri indispensabile, precum geografia, limba română, științele naturale, scrima și altele, plătite chiar și cu jetoane de prezență. Aceasta ar fi o binecuvântare pentru sporirea școalei mele.

Dacă cumva dorești să aibi mai bune și mai lămurite deslușiri, fă-mi de știre și voi veni când și unde îmi vei spune, ca să-ți vorbesc.

Deocamdată, primește te rog, asigurarea cordialei mele stime.

ODOBESCU

* * *

Iubite Domnule Maiorescu,

25 Oct. 1895

Ce face Rectorul cu Stelian Petrescu, tânărul fisician căruia, — pe când ajuta el pe Bivat în operațiunile sale, — i se promisese că va căpăta în toamnă un subsidu dela Universitate spre a merge să-și completeze studiile în streinătate? El însuși, Stelian, nu cûteza să vie la D-ta ca să cerceteze cum stau acum lucrurile.

Eu l-am îndemnat și i-am dat aceste rânduri în chip de introducere la D-ta.

Tânărul e laborios, inteligent, — natură de învățat și de artist, totdeodată —. Așa fericite însușiri merită a fi încurajate, și știu că D-tale îți place tineretul cu viitor.

— Ce facem cu Concursul lui Teohari?

Al D-tale devotat bătrân coleg și amic

ODOBESCU

* * *

Aceste trei scrisori și altele rămase nepublicate au fost puse la dispoziția Revistei de doamna Livia de Dymcza, fiica lui Titu Maiorescu, căreia îi reînoin și cu acest prilej mulțumirile pentru atenția binevoitoare acordată vechilor Convorbiri.

Direcția.

* * *

O fericită împrejurare face ca o imensă cantitate de scrisori expediate de A. Odobescu, cele mai multe către soția sa, să se găsească întrunite la un loc în posesiunea d-lui Eugen Goga, rudă prin alianță cu marele nostru scriitor.

Urmând ca această corespondență să fie publicată cu numeroase note și un comentariu asupra epocii în care a trăit A. I. Odobescu, dăm astăzi la iveală numai un fragment dintr'o scrisoare inedită.

Publicarea acestei corespondențe fiind o lucrare de migăloasă muncă, mai ales în ceea ce privește apriga descifrare a manuscrisului, ea va fi făcută de d-l Eugen Goga și de mine.

Toată seria scrisorilor este aproape exclusiv redactată în franțuzește și ea se referă la complexul împrejurărilor politice, sociale și culturale ale vremii și conține o prețioasă contribuție la biografia autorului. Afară de scrisoarea care urmează, vor mai apare în paginile acestei reviste și altele câteva.

SCARLAT STRUȚEANU

Școala normală superioară
din București
Cabinetul directorului

București, 16/28/1894

*Ma chère Sacha*¹⁾,

Je t'écris quelques mots en toute hâte ce matin avant de continuer le travail qui m'a occupé tout le temps, à partir d'avant-hier soir. J'ai entrepris de faire devant mes élèves Normaliens, demain jeudi à l'heure de ma conférence, une leçon modèle d'histoire, telle que je voudrais qu'ils en fassent toujours lorsqu'ils seront professeurs dans les lycées. Or la chose n'est pas facile à mettre en pratique. Tu comprends que je veux en faire un *vrai modèle*. De plus, cet après-midi j'ai ma leçon ordinaire à l'Université. Tout cela m'occupe au point que je n'ai guère de loisir. Et ce ne serait encore que plaisir si je n'avais des soucis de pénurie extrême...

Ici, à ce qu'il paraît, la politique est très, très, très tendue, à tel point, qu'on n'a pas l'air, je crois, de se préoccuper de l'élection des... (indescifrabile).

Les gouvernements ont d'autres chiens à fouetter. Cela sent le commencement de la fin des conservateurs. Cette galvanisation du Beizadea Mitică a bien l'air de la ressuscitation (*sic*) d'un Lazar qui servira de passage entre Lascar et la « spargerea târgului ».

En voilà assez de politique. Je retourne vite à ma leçon pour demain et je vous embrasse tous les trois de tout mon cœur.

ALEX.

¹⁾ Soția lui Alex. Odobescu.

ODOBESCU ARHEOLOG ȘI ISTORIC DE ARTĂ

Prin 1873—74, o modă nouă, puțin cam bizară și costisitoare, se ivise printre intelectualii noștri, mai cu seamă cei din București: moda arheologiei. Căutătorii de comori sau numai de cioburi preistorice, asemenea eroilor lui Cezar Petrescu, răscoleau de sârg gorganele de pretutindeni, din Bărăgan, din Vlașca sau din Oltenia; erudiți improvizați ieșau la iveală — moșieri de treabă uneori, ziariști alte ori, câte un general, câte un colonel de pompieri, — care, prinși de o ciudată pasiune, răfoiau prin ceardacuri boierești fel de fel de autori antici sau de cronici vechi și porneau în căutarea obiectelor celor mai ciudate care puteau satisface curiozitatea lor neașteptată: unul aducea tocmai din Egipt o mumie adevărată, culcată în cutia ei scrisă cu hieroglife; altul colecționa topoare preistorice de silex; un ofițer, care își făcuse un muzeu în Dobroteasa, cumpăra dela un călugăr grec un ciot de sabie turcească pe care sta scris că e a lui Absalom, fiul lui David; iar o prăvălie din București își făcuse o specialitate să vândă săbii false de ale lui Tudor Vladimirescu sau Constantin Brâncoveanu, săbii care mai ies și acum câteodată la iveală, drept autentice.

Arheologia era în aer și în preocupările tuturor. Se vorbea de Daci, de Geți și de Sciți, cum s'ar fi vorbit de Turci sau de Muscali; se făceau comunicări la Societatea Academică într-o limbă latinizată care ea însăși era ca o descoperire arheologică; se țineau conferințe la Ateneul Român, iar gazetele înființau rubrici unde se dizerta despre antichități ca despre niște obiecte de primă necesitate.

Una din gazetele timpului mai cu seamă era o adevărată tribună arheologică a poporului: *Trompeta Carpaților* a lui Cezar Bolliac. Bătăiosul gazetar și anteluptător patruzecișioptist devenise cu vremea cel mai pasionat căutător de cioburi vechi din

România. Și în gazeta sa democratică, poporul citea regulat ultimele descoperiri de antichități naționale, comentate în savante articole întemeiate pe autori antici. Într'un asemenea articol, prin 1873, ocupându-se de *Usul fumatului din timpii preistorici*, Bolliac demonstra de pildă, cu multă erudiție, că «nu mai este îndoială cum că Dacii fumau», că «fumau din lulea, prin vreun fel de țeve subțiri care n'au putut să reziste până la noi» și că, în sfârșit, el însuși găsisese printre cioburi de vase preistorice, în trei localități diferite din Oltenia și din Muntenia, trei lulele de lut negre, pe care, nu fără mândrie națională, le și boteza «lulele românești».

A fost o admirabilă temă pentru un articol plin de humor, pe care Odobescu l-a tipărit atunci în revista lui Hajdeu, *Columna lui Traian*; sub titlul *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează*. În hazul tuturor și cu nu mai puțină erudiție decât Bolliac, Odobescu demonstra că pretinsele lulele dace sau «românești» nu erau decât niște biete lulele turcești iar descoperitorul lor o victimă inocentă a entuziasmului său de nepregătit pentru știință.

Cam în asemenea împrejurări se vedea nevoit Odobescu a întreprinde educația arheologică a contemporanilor săi, care aveau atâta bunăvoință dar erau atât de desorientați.

El era un arheolog vechiu, poate nu cu mult mai mult decât un diletant nici el, dar un diletant de o vastă și multiplă cultură, care ascultase la Paris profesori iluștri și știa să folosească în cercetările sale metodele de neapărată trebuință ale oamenilor de știință. Întreprinsese cele dintâi cercetări de arheologie în România, încă de prin 1860, când, în tovărășia pictorului elvețian Trenk, adus de el în țară, cutreerese ținuturile noastre cu monumente istorice și arheologice, înființase muzeul de Antichități naționale din București, organizase pavilionul României la Expoziția internațională dela Paris din 1867, unde antichitățile și monumentele de artă ale României își aveau un loc însemnat, participase chiar la un Congres internațional de antropologie și arheologie preistorică la Copenhaga, unde într-o comunicare, căreia i s'a făcut onoarea unor ample discuțiuni, arătase pentru prima oară importanța țării noastre pentru cercetările de preistorie europeană.

Arheologia românească era astfel oarecum o invenție a lui și, fără voe, el era răspunzător dacă această nobilă pasiune ajunsese

a face atâtea ravagii în București și turbura liniștea atâtor oameni cumsecade.

Pentru instruirea acestor amatori, imprudent inoculați cu virusul științei, Odobescu întreprinsese de altfel, încă de prin 1872, un ciclu de conferințe la Ateneul Român, sub titlul: *Răpede ochire asupra producțiunilor artistice din trecut în țara noastră și asupra instinctului artistic al poporului nostru*. Era ca un fel de rezumat al ideilor lui asupra istoriei artelor plastice în România și, mai mult decât atât, o enunțare de principii, în care susținătorii de azi ai « stilului național » în artă își pot recunoaște pe întâiul teoretician.

Și în acelaș scop de instruire și de educare a gustului artistic al unui public încă atât de puțin orientat și de credul în materie de artă, a scris ceva mai târziu, în 1874, acel glumeț tratat de estetică vânătoarească intitulat *Pseudo-kyneghetikos*, în care cititorul român auzea pentru întâia oară vorbindu-i-se despre un Albrecht Dürer, despre un Jean Goujon sau despre un Rubens.

Dar atâta era încă prea puțin. Arheologia și artele române aveau nevoie de o îndoctrinare încă și mai sistematică pentru a nu fi definitiv compromise de diletantismul fantezist în care se găseau. Odobescu s'a gândit atunci a începe un curs de un caracter mai înalt și de o metodă mai științifică, unde amatorii de cercetări arheologice și eventualii aspiranți la studii speciale să poată cunoaște cu deamănuntul ispitele ca și primejdiile acestei științe dificile.

Universitatea nu avea pe atunci niciun arheolog. Era o instituție încă modestă unde se făceau cursuri a căror faimă nu trecuse dincolo de pragul claselor. Într'același an însă, în 1874, trei profesori tineri aveau să-și facă apariția, ridicând nivelul intelectual al instituției și inaugurând cursuri care aveau să fie adevărate evenimente: Maiorescu, predând logica, Hajdeu, care ținea prelegeri de filologie comparată și Odobescu, începând cursul său de arheologie. Cunoaștem acest curs din cartea pe care, trei ani mai târziu, în 1877, el o tipărea sub titlul de *Istoria arheologiei*, și ne dăm seama de câtă erudiție și lărgime de orizont aducea învățământul acestui om de disciplină și de gust. Odobescu voia să înceapă lucrurile dela capăt, de unde nu exista păcat arheologic, ci numai inocența primelor descoperiri, care încetul cu încetul aveau să ducă la cunoașterea binelui și a răului în această

tainică lume de hârburi milenare și de zeități de piatră sau de lut. Și în cele cinsprezece prelegeri citite studenților săi, el înfățișa sistematic, pe lângă o introducere metodică de vederi largi și de rigurozitate științifică, istoria multiplă a cercetărilor arheologice, urmărită cronologic din antichitate și până la jumătatea secolului al XVIII-lea. Odobescu intenționa să completeze această istorie și printr-o expunere a cercetărilor arheologice moderne, dar planul său a rămas nerealizat. Așa cum se prezenta totuși, cursul său era destul de întins și îmbrățișa un câmp vast de cercetări, în care numai o erudiție de primul ordin și un mare talent de expunere se puteau orienta.

Punctul de plecare erau, firește, ereziile amintite ale contemporanilor săi, care, confundând îndeletnicirea ușoară de colecționar de vechituri cu știința însăși, luau numele arheologiei în deșert. Odobescu stabilește deosebirea hotărâtă dintre simplul « anticar » sau căutător de antichități și arheologul om de știință. Cel dintâi e un diletant ce se pasionează de obiectele arheologice în sine, de raritatea sau curiozitatea lor, fără interes adevărat pentru ceea ce e studiul științific. Celălalt, e omul pregătit temeinic pentru investigații metodice și sistematice, și care, urmărind numai adevărul științific, se interesează de obiecte în măsura în care ele îi pot spune ceva nou în această privință.—Arheologie de pe saltea! îi răspundeau adversarii săi, cu Bolliac în frunte, și Odobescu se cam supăra! Dar le cita exemplul acelui bătrân săpător de antichități din Catacombele S-tului Calist dela Roma, Pietro, care, pentru că scosese la iveală cu casmaua lui dibace toate obiectele studiate cu atâta pricepere de ilustrul arheolog De Rossi, spunea oricui vizita catacombele: — Iacă Domnule, eu și d-l De Rossi am descoperit toate acestea; noi tot împreună am lucrat! Dumnealui fără mine nu se pricepe la nimic!

E drept, unii anticari, — și am pomenit de ei, — nu se mulțumeau a scoate obiecte la iveală, ci încercau să le și studieze. Dar atunci nepregătirea lor era și mai evidentă. Prejudicăți patriotice îi făceau să inventeze cele mai bizare fantezii, încredințați că în acest fel patrimoniul moral al științei și al artei românești avea ceva de câștigat: « Să ne păzim de acele naivități, — le spunea Odobescu, — care fac să răsară mereu tot la noi în țară, când săbii de ale lui Absalom, când inele de ale lui Iuliu Cesar, când lulele de ale lui Decebal! » Știința nu are de câștigat

nimic dacă nu găsește adevărul, iar adevărul nu stă decât în judecata critică și obiectivă.

Dar mai era o confuzie, pe care nu o făceau numai cei ce se indeletniceau la noi cu arheologia, ci și arheologi străini, — căci știința aceasta, atât de precisă și de riguroasă astăzi, nu ieșise încă cu totul din faza diletantismului nici chiar în cercetările savanților străini; era confuzia domeniului ei cu domeniul filologiei și al ramurilor literare înrudite. La noi mai cu seamă, o asemenea confuzie era și mai periculoasă, din pricina tendințelor latiniste ale filologilor vremii. Totul venea dela strămoșii Romani, și tot ce veneau dela ei, nu putea fi decât genial! Odobescu separa însă limpede ceea ce era filologie de arheologia propriu zisă. Obiectele arheologiei nu sunt literare, nici abstracte. Sunt « obiecte reale, care se pot pipăi, care au forme sau plastice sau grafice și astfel cad deadreptul sub simțul vederii ».

În acest fel și metodele arheologului se vor deosebi fundamental de cele ale filologului, ale istoricului sau ale celui ce se ocupă cu literatura. Ele vor fi metode de intuiție, de educație a ochiului, pentru a prețui nu numai semnificația utilitară sau simbolică a obiectelor dar și semnificația lor estetică. Arheologia va fi astfel, într-o măsură, în mare măsură, istorie; ea va urmări progresul umanității prin ceea ce umanitatea a creat concret. Dar valoarea acestei științe va spori cu atât mai mult cu cât va ști să se ridice dela elementele rudimentare ale trecutului omenesc până la creațiile cele mai înalte ale simțului de frumusețe.

Arheologia trebuia să fie în cele din urmă, după propriile lui cuvinte « o istorie a artelor frumoase din timpii trecuți », o sinteză etică și estetică, în care rigurozitatea științifică trebuia să se alieze cu un precis simț de frumusețe și cu mult discernământ critic.

Era un înțeles cu totul modern, pe care Odobescu îl dădea științei sale. Pentru unii cercetători contemporani lui, poate chiar un înțeles excesiv, într-o vreme când arta însăși era judecată cu criterii destul de înapoiate. Astăzi Odobescu are dreptate. Arheologia e o etapă către istoria mai înaltă a spiritului omenesc și a creațiilor lui estetice. Iar istoria artei e încununarea erarhiei de cunoștințe care se referă la monumentele trecutului.

Odobescu pune astfel și bazele istoriei artei românești, la care nimeni nu se gândise până la el. În această privință cercetările lui porniseră de mult. Inventarierea amănunțită a tezaurilor

noastre de artă, pe care o începuse încă din primii săi ani de activitate, cu mănăstirile din Argeș și din Vâlcea, și pe care o extinsese neconținut asupra altor regiuni ale țării, îl dusesse la o concepție organică a acestor cercetări, îmbrățișând toate perioadele istoriei noastre și toate genurile de antichități. În concepția lui, toate aceste monumente, preistorice, romane, medievale sau mai recente, erau « antichități naționale », aparținând aceluiași trecut istoric și constituiau un obiect unic pentru cercetători. Iar studiul lor avea un scop mult mai important decât a stabili o cronologie istorică sau a constata înălțuirea unor evenimente petrecute pe pământul nostru. Ea urmărea spiritul însuși de creație al poporului nostru, sentimentul său de frumusețe și concepția lui mai înaltă de viață.

Odobescu e în adevăr cel dintâi care vorbește despre « instinctul de artă » al poporului nostru, despre « stilul » său și despre « principiile unei estetici naționale ». El recunoștea aceste principii pretutindeni, în portul țaranului nostru, în ornamentația lui geometrică — a cărei concepție îndepărtată o regăsea până în obiectele preistorice aflate pe pământul nostru, — în monumentele vechi și noi risipite pe tot cuprinsul țării.

« Există, în stare latentă, — spunea el — un instinct artistic propriu poporului român și mai dezvoltat la dânsul decât la cea mai mare parte din națiunile moderne...; chiar din puținele monumente ce păstrăm dela străbunii noștri putem distinge în acele producțiuni ale trecutului niște caractere care constituie un stil artistic românesc, stil ce, în unele epoce mai fericite dar din nenorocire prea scurte ale istoriei noastre s'a învederat, în opere cu care ne putem mândri și acum ».

Și întemeiat pe această constatare, care prețuia cât un manifest al artei naționale până atunci ignorată, el se ridica împotriva acelor care, iubind arta sau chiar mânuind-o cu destul talent, o înțelegeau totuși ca ceva fără patrie, « o facultate eclectică — cum spunea el — eclectică, cosmopolită, în felul poliției comunarde și umanitare a adeptilor Internaționalei ». Artă e universală, dar ea trebuie să plece din fondul național al unui popor, din instinctele lui pentru frumusețe și din tezaurul lui de tradițiuni strămoșești.

Nu voi mai cita și alte cuvinte ale lui Odobescu despre această artă națională, cuvinte pe care să nu uităm că le rostea într-o

vreme când Aman era încă tânăr și când Grigorescu se găsea abia la începuturile sale. Dar voi sublinia faptul destul de important al urmărilor pe care le aveau cercetările atât de disciplinate și în aparență de aride pe care le pornise el în domeniul arheologiei. Dela cioburile preistorice și până la arta națională, dela noțiunile elementare pe care trebuia să le ofere diletanților timpului și până la definiția esteticei poporului nostru, iată un vast domeniu, pe care el îl explora întâi și în care avea să așeze semne de îndrumare care stau și astăzi în picioare. Arheologia și istoria artei românești au făcut de atunci de sigur mari progrese. Dar ele n'ar fi fost posibile fără întâia lui învățătură și fără îndrumarea modernă pe care Odobescu a știut să le-o dea.

AL. BUSUIOCEANU

ODOBESCU EDUCATOR

Implinisem 16 ani când am cunoscut pe ilustrul Odobescu. Trecusem bacalaureatul și mă pregăteam să dau examen la Școala normală superioară căci tată-meu, care hotărîse să-mi dezvolt intelectul la Universitate, având prea mulți copii, nu-mi putea da și mijloacele de a mă întreține într'un oraș atât de scump cum era și cum a rămas și până acum Bucureștiul. Mi-a dat însă ceva: un bilet de introducere către marele prozator. L-am vizitat în locuința sa particulară, în casa Olbrich, în dosul Palatului Regal. Imi svâcnea inima când am sunat să mi se deschidă. M'am trezit într'un salon galben în fața lui..., am avut impresia că m'a primit însuși tată-meu. Chipul lui frumos, privirea-i blândă, cuvântul binevoitor, panourile japoneze din perete, o splendidă pictură de femeie în mărime naturală (am aflat mai târziu că reprezenta pe doamna Odobescu, de Carolus Durand), toată acea ambianță călduroasă m'au făcut să nu mă simt în casă străină. Mi-a vorbit cum știa să-mi vorbească tată-meu; mi-a spus că voi avea ca examinatori pe aceiași profesori în fața cărora trecusem bacalaureatul. S'a mai interesat de ai mei. Găsise cuvintele care-mi mergeau la inimă. M'a condus până la ușă spunându-mi că, la Școala normală superioară, pe lângă carte, voi mai avea de învățat și altele. Am plecat intrigat de acele «altele» pe care trebuia să le mai învăț în școală.

L'am revăzut în ziua probelor scrise: se oprea din când în când în dreptul meu și urmărea cu vădită satisfacție scrisul care acoperea pagină după pagină hârtia dată de școală. Nu erau mulți candidați, căci cei slabi nu îndrăzneau să dea busna la examene și tocmai de aceea n'au fost prea mulți eliminați.

Am pornit la lucru odată cu începerea anului universitar. Ne-a ținut în prealabil o cuvântare arătându-ne importanța rolu-

lui social care ne este rezervat ca viitori profesori chemați a da și îndrumări pe lângă învățătură, căutând a ne apropia nu numai de mintea ci și de sufletul școlarului. « Veți face parte din elita socială », ne spunea el; « trebuie deci să vă prezentați în cele mai bune condițiuni; nu trebuie să vă simțiți jenați în nicio împrejurare; să arătați că știți de toate. Științificul să nu holbeze ochii când se discută despre Götthe și nici literatul când se tratează chestiunea iuțelii de propagare a luminii. Asociațiile studențești sunt bune, dar voi, cari constituiți o pleiadă, aveți cercul vostru în școală și vă va lipsi timpul de a fi părtași aiurea », de aci interzicere pentru normaliști de a fi membri în societățile studențești.

Curățenia și buna ținută sunt elementele esențiale, deci obligativitatea băilor instalate odată cu venirea lui la direcția școlai și impunerea unui costum-uniformă, jachetă neagră plătită din fondurile instituției și, ca semn distinctiv, palmele academice la butonieră. O mică subvenție lunară pe deasupra pentru diferite nevoi. Ingrijire medicală neprecupețită.

Conferințele din școală, ținute fie de profesori universitari (David Emanuel, Constantin Gogu, Dimitrie Negreanu, Constantin Miculescu, Crăciunescu, Coco Dumitrescu, D. Onciul, Quintescu, Burileanu, etc.) fie de înșiși elevii școlai, cu subiecte impuse, alternau cu studiile universitare și cu lucrările de laborator. Se lucra cu plină presiune, cum am spune acum. Cam cârteam noi câteodată din cauza oboselii fizice, căci drumurile erau lungi, tramelele cu cai cu traseuri imposibile, iar buzunarele noastre de obicei cam golute. Ne-a dezarmat însă ușor: într'o bună zi, ne-am pomenit cu maestrul Velescu. Odobescu decretase că viitorii profesori trebuiau să învețe dansul și scrima. Nu mai era unul dintre noi ostenit când era vorba să-și încrucișeze floreta cu a mult simpaticului maestru de arme. Ședințele de scrimă durau mult și erau zilnice. Dar ce să mai spun despre lecția de dans care avea loc Sâmbătă seara? Perechi, perechi ne învărteam în sala de mâncare, golită pentru circumstanță, în sunetele pianului mecanic adus de pe stradă, sau a vreunui modest taraf de luătari.

Dar viitorii profesori, în dealungul carierii lor, puteau fi puși în situația de a aprecia o operă de artă, de a-și da părerea asupra unei piese muzicale. Să li se recomande manuale sau enciclopedii,

spre consultare? Sunt bune și acestea, dar Odobescu a găsit ceva și mai bun! Cinci profesori ai Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică, recomandați de regretatul Wachmann, au înfăptuit la Școala Normală Superioară o adevărată sucursală a Conservatorului. Constantin Dumitrescu își avea elevii săi de violoncel, Narice pe ai săi pentru piano, Boretzky pentru vioară, Elinescu pentru flaut, iar Bănulescu îi avea pe toți pentru canto. Și elevii erau foarte zeloși iar progresele atât de vădite încât, în scurtă vreme, s'a putut organiza, în incinta școlii, prima producție muzicală precedată de o conferință care a avut loc în București. Ideea a fost fericită, căci, pornind dela cercul intim al normaliştilor, din Calea Rahovei, a prins acum rădăcini în marele public care frecventează cu asiduitate acest gen de spectacole pentru care s'au construit și săli anume.

La una din aceste serate, Odobescu își propusese să ne facă să simțim frumusețea piesei « Amicul Fritz ». O tradusese el însuși de curând în românește, în stilul admirabil care l-a așezat printre marii prozatori ai neamului nostru. Nu se credea în stare să o cetească așa cum o simțea el, de aceea a rugat pe directorul Conservatorului să-i trimeată pe un tânăr laureat care să facă pe lectorul în acea seară. Zis și făcut: la un mic pupitru, instalat chiar în salonul lui Odobescu, se așază firavul și pletosul laureat și începe a ceti. Chipul îi era simpatic dar cetitul detestabil: tânărul erou era obicinuit a debita sforăitoare tirade de efect învățate pe de rost dar nu avea obișnuința descifrării. Peste două minute isbutise să ne adoarmă pe toți. Odobescu vedea aceasta totuși l-a lăsat să sfârșească actul I, l-a luat frumușel de braț, l-a condus până la bufet unde l-a ospătat omenește, dar l-a pierdut prin mulțime așa că la reluarea ședinței, s'a instalat el însuși la pupitru și ne-a ținut încordați până la finele piesei. Am întâlnit mai târziu pe tânărul debutant. Mi-a istorisit, fără ranchiună și fără nicio alterare, pățania din acea seară memorabilă și-mi spunea că a fost intimidat de frumusețea chipului lui Odobescu, dar și subjugat în același timp de noblețea caracterului său.

Aceasta însă nu era de ajuns: se dedau pe atunci, anual, șase concerte simfonice dirijate de marele muzicant care a fost Eduard Wachmann. Erau puține dar bune căci executanții le repetau cu luni înainte, călăuziți fiind de ideea de a face muzică (erau

și mulți diletanți printre ei) și nicidecum de a pune muzica în societate pe acțiuni. Elita bucureșteană reținea biletele cu luni înainte. Normaliștii își aveau locurile lor și nu le lipsea un simfonie. Și-au făcut atunci o excelentă educație muzicală, orchestra dând pieselor executate interpretări rareori atinse mai târziu.

Viitorii profesori trebuind să strălucească în toate direcțiile, aveau de învățat limbile străine nu numai pentru a putea consulta tratatele de specialitate ci pentru a susține temeinice conversațiuni în limba respectivă. De aci studierea amănunțită și obligatorie a limbilor germană și franceză pentru toți elevii școlii. Numa Rostand, Gaston Mangel, Edmond Cramauzel (acesta din urmă « brillamment reçut agrégé à la Sorbonne », după cum fusese recomandat lui Odobescu de către Perrot, bunul său prieten și directorul Școlii Normale Superioare din Paris). Au avut mult de furcă cu noi pentru a ne face să « gândim franțuzește când vorbim franțuzește și românește când grăim românește ». Cu elevii lui Odobescu sămânța cădea în pământ roditor așa că profesorii aveau satisfacția că nu vorbesc în pustiu.

Trei serii de elevi a numărat Școala Normală Superioară sub directoratul lui Odobescu. Fiecare serie comporta 30 elevi burșieri, aleși prin concurs. Odobescu a stăruit și a obținut să fie aduși — și fără concurs — 10 Macedoneni și 2 Ardeleni. Aceasta înseamnă că, în școală, erau elemente cu totul disparate care trebuiau oarecum standardizate. Grea sarcină, pe care totuși Odobescu, aci cu anasâna, aci prin persuasiune și mai ales cu perfectă lui bonomie și cu desăvârșită lui înțelegere a firii omenestii a dus-o la bun sfârșit. Vreți probe? Numai decât! Aveam fiecare câte un pupitru în care ne țineam cărțile și ce credeam noi că ne este mai de preț. Și le încuiam cu câte un lacăt mare, solid, menit — în ideea noastră — de a inspira respectul proprietății altuia. Dumineca, după masă, aveam libertatea să ieșim în oraș. Cina de seară ne strângea pe toți și vă asigur că veneam flămânzi ca niște lupi. Într-o Duminică, la înapoiere, am pierdut însă pofta de mâncare constatând că ne lipseau lacătele. Odobescu chemase, în lipsă-ne, un lăcătuș căruia îi dăduse ordin să le distrugă pe toate. A venit apoi liniștit în timpul cinei, s'a așezat în capul unei mese, s'a ospătat cu noi, așa cum adeseori obișnuia să facă, și, mai în glumă, mai în serios, ne-a întrebat care dintre noi este hoțul de care ne temem într'atât că ne ferecăm

pupitrele? Am roșit cu toții până în vârful urechilor. În seara aceea, friptura ne-a părut coriace iar vinul acru, dar ne-am ales cu convingerea că, niciunul dintre noi nefiind hoț, ni se pot păstra lucrurile și fără paza iluzorie a unui lacăt mai mult sau mai puțin solid construit. Și, de fapt, nu s'a auzit să fi lipsit un ac tot timpul cât am fost în școală.

Luând des masa cu noi, ne cântărea cu ochii și constata la câte unii lipsă la... educație. Și nu era de mirare căci cei mai mulți, copii de nevoiași, însă cu aplicație la învățătură, știau să învețe dar nu să și mănânce. Aceștia trebuiau corijați. Cum? Recomandându-le să cetească codul manierei elegante? Ar fi fost prea complicat și fără efect. Rețeta a fost mai simplă: În fiecare zi, invita la dejun, la masa lui particulară, câte patru elevi. Ne duceam, la început, cu deosebită jenă. Înainte de a pune mâna pe furculiță sau pe cuțit, trăgeam cu coada ochiului spre Odobescu și-i imitam gesturile. Ne istorisea câte o anecdotă, ne dădea rețeta vreunei preparații culinare (Odobescu a fost un gastronom de seamă), ne provoca la mici discuții, dar ochiul lui ager nu scăpa niciunu din gesturile noastre și, dacă era ceva în disonanță, ca din întâmplare, repeta el însuși gestul așa cum trebuia să fie dar fără a spune un cuvânt. Eram încântați că nu ni s'a observat stângăcia dar ferm hotărâți să n'o mai repetăm în viitor. La un asemenea dejun, se servea, ca desert, o gelée de portocale în învelișul portocalii tăiat în patru. Aveau înfățișarea unor minuscule felii de pepene. Nu mai mâncasem așa ceva până atunci și stăteam cu nasu în farfurie așteptând, din parte-i, gestul care să ne dea deslegarea enigmei cum trebuie să mâncăm. Ne vedea că suntem în incurcătură și, cu oarecare malițiozitate, începe a ne istorisi că, într'o călătorie prin țară, la începutul domniei sale, Vodă Carol I, întovărășit de o suită strălucită, printre care se afla și Mitropolitul Calinic Miclescu, ajunsese în orașul Buzău, unde, după ce a fost primit cu tradiționala pâine și sare, i s'a oferit o masă îmbelșugată. Era spre toamnă, așa că, la sfârșit, s'a servit porumb fiert. Vodă, care nu mai mâncase așa ceva, ezita neștiind cum să-l mănânce. Conmesenii nu îndrăsneau să înceapă căci protocolul cerea să aștepte pe Vodă. Mitropolitul, viță de boer moldovean, și om deștept, care observase incurcătura, înfașcă porumbul cu ambele mâini, se întoarce către Vodă și-i spune: « Măria Ta, în țara noastră, noi mâncăm porumbul

aşa » şi începu a muşca din el aşa cum face oricine dela noi. Aşa şi cu gelée-a de portocale: în Franţa se mănâncă aşa! Prinse felia între index şi degetul mare şi începu a muşca din mijloc spre coaje. Am râs cu toţii şi am făcut la fel.

Strânsura în care ne ţinea la şcoală şi metodele lui educative, pe care le socoteam vexatorii căci prea ne considera copii pe când noi ne pretindeam oameni în toată firea căci, de, « eram studenţi universitari » nu le-am înţeles multă vreme până ce, într'o bună seară, le-a expus într'o conferinţă publică de pe tribuna Ate-neului Român. Sala gemea de lume care nu ştia ce să admire mai întâi: ideile, fraza măiastră, sau figura iluminată a ilustrului vorbitor. Am plecat pe deplin lămurii şi, de atunci, n'am mai avut curajul celei mai mici rezistenţe faţă de măsurile luate de el. căci le tâlmăceam intenţiunile.

L-am mai văzut odată transformat de măreţia sentimentelor care-i clocoteau în adâncul inimii: murise un camarad macedonean. Sforţări luminate a celor mai buni medici chemaţi de Odo-bescu în ajutor nu isbutiseră să smulgă din ghiarele hidoase pe tânărul venit din Bitolia cu un rău incurabil. L-am condus cu toţii la Belu pe un timp friguros de toamnă. Cuvintele de consolare şi de îmbărbătare pentru cei rămaşi rostite atunci de Odo-bescu erau un cântec de glorie şi un program pentru îndatoririle celor vii. Vântul, care se asociase pentru a mări jalea, îi fâlfâia alburile plete formând ca o coamă înapoia frumosului lui chip. Am avut atunci impresia că ne aflăm în faţa unui erou în luptă cu o armată întreagă de duşmani: prejudecăţi şi scrupuluri chinuitoare. Scena era măreaţă şi ar fi fost completă dacă i s'ar fi adăogat faimoasă muzică a lui Wagner din Walkürenritt, auzită de noi pe primăvară la un memorabil concert dirijat de Wachmann în care se cânta, pentru prima oară în ţara românească, această fermecătoare pagină a Trilogiei.

Cu graiul, cu exemplul, azi cu o căutătură severă, mâine cu un zâmbet, asistând la conferinţele noastre, făcându-le adeseori critica obiectivă şi măiastră, cu recompense date sub forma de fonduri pentru excursii prin munţi sau la podul peste Dunăre, pe atunci în plină construcţie, prin stăruinţe de a se acorda burse pentru continuarea studiilor în străinătate, Odo-bescu a reuşit să transforme Şcoala Normală Superioară într'un focar de aleasă cultură şi educaţie în care se lucra ca într'un stup de albine. Elevii

lui au devenit, într'o serioasă proporțiune, majusculele cărții în care se scrie istoria neamului în ultimele decenii pe care le-au trăit. Este cea mai frumoasă recompensă pe care o putea aștepta spiritul marelui boier — în cea mai frumoasă accepție a cuvântului — care a fost ilustrul Odobescu.

Ing. STELIAN PETRESCU.

ODOBESCU FOLCLORIST

Dacă folclor înseamnă a studia pe țăran în actualitate, în vâltoarea problemelor sociale, Odobescu n'a fost un folclorist. Folclorismul acesta viu, real, este o direcțiune nouă, târzie în folclorul nostru. De multe ori, el se reduce și azi la un banal reportaj etnopsihologic, din care lipsește privirea de ansamblu a savantului sau sunt generalizări pripite. Nu știu unde am cetit o anchetă a țăranului român, făcută de un domn mare dela București. Plecase cu secretarul și sta de vorbă cu Badea Ion cam astfel:

— «Ce mai este prin sat pe la d-voastră? Cum merg treburile? Cum sunt oamenii pe aici?».

— «De, boierule, treburile merg cum și le face omul, unele mai bune, altele mai rău, iar oamenii sunt și ei cum i-a făcut D-zeu când mai buni, când mai ai dracului».

Boierul încântat se adresează vîoi secretarului: «Scrie, d-nule, relativismul țăranului român și fatalismul lui».

— «Mersi, Bade Ioane».

— «Umblă sănătos boierule. A doua zi în ziare: relativismul țăranului român și fatalismul lui».

Cam așa operează folcloristul sociolog.

Odobescu n'a cules poezii populare, dar le-a gustat ca un artist și le-a apreciat ca un om de vastă cultură literară. De abia publicase Alexandri baladele lui și el atrage atențiunea printr'un articol în 1861 despre frumusețea Mioriței.

De atunci Miorița își câștigă locul prim în estetica poeziei populare. Nu numai frumusețea poeziei îl interesa, ci ca om de știință origina ei și data răspândirii ei. Odobescu a observat că partea cea mai frumoasă în Miorița este moartea ciobanului Moldovean. Moartea aceasta a unui tânăr, moarte nejustificată, este întotdeauna un motiv de jale, de compătimire. Este un postulat psihologic, ca să plângem moartea inopinată a unui tânăr. Proba

că este așa avem acest motiv la toate popoarele vechi. « Dintr'asemenea porniri de spirit au izvorât negreșit în Egipt, în Asia Mică și în vechea Eladă, sărbătorile și cântecele ce se leagă cu numirile de Maneros, Bormos, Hylas, Linos, Adonis și altele ». Erodot spune că la Greci era un cântec trist *Linus*. Acest cântec îl găsește Erodot și la Egipteni. « Egiptenii zic că *Linul* ar fi fost un copil singur-născut al celui dintâiu rege al Egiptului și murind el fără vreme l-ar fi serbat Egiptenii prin asemenea văietări. Și astfel această cântare ar fi cea dintâi și singură a lor. « Acest motiv al morții premature îl găsim interpretat în povestea lui Bormos, Hylas, etc. La Greci, în special la Omer, Linos este un tânăr frumos, care a murit prea de vreme.

« O Line tu ești cinstit de toți zeii, căci ție ți-au dat mai întâi a cânta cu dulceață. Febus (Apollo) ți-a pricinuit moartea și și muzele te plâng ».

Odobescu, urmărind cântecul lui Linos îl găsește la Esiod, la Virgil, până chiar în sărbătoarea *Arnis* (a micilor) la Greci când « fetele jeleau pe junele păstor Linos, fiul lui Apolon și al nimfei Psamate, sfâșiat de câini ». Jalea aceasta pentru o vieată tânără o găsim și în Miorița noastră. După Odobescu, Miorița este un vechiu motiv păgân transfigurat, adaptat timpurilor noastre.

N'a mai rămas din cultul păgân decât natura încorporată în acea alegorie cunoscută:

Să le spui curat
Că m'am însurat
C'o mândră crăiasă
A lumii mireasă
Că la nunta mea
A căzut o stea
Soarele și luna

Mi-au ținut cununa
Brazi și pâlinași
I-am avut nuntași
Preoți, munți mari
Păsări, lăutari
Păsărele mii
Și stele făclii.

Participarea întregii naturi cu toate podoabele ei pământești și cerești, la moartea ciobanului moldovean este după Odobescu rămășița puternicului cult primitiv al naturii. Iar seninătatea ciobanului în fața morții o explică Odobescu prin concepția clasică a morții, care nu era privită ca o completă nimicire, spăimântătoare și oribilă, ci se prezintă sub o imagine « a unui june înaripat, stingând pe pământ o făclie și purtând, sau o urnă funerară, păstrătoare de cenușe, sau un fluture, emblema metamorfozei, sau o cunună de siminoc, floare a nemuririi.

Fluerașul de os nu este departe de fluerul *gingrean*, iar moldoveanul Mioriței se aseamănă de Adonis, pe care-l plânge Venus, cum plânge «măicuța bătrână, cu brăul de lână» pe fiul său.

Cântecul păgân a ajuns din vechea Eladă, transfigurat, prin Macedoneni, după cum se poate ușor constata după cuvintele laie, bucălaie. Cântecul adus aici dela poalele Olimpului a fost modificat și compus, redactat de Românii din Dacia, care întrebuintează, Vrâncean, oiță bârseană, Moldovean, înlocuind cu totul terminologia păgână.

Cântecul va fi ajuns la noi în sec. al XII-lea și al XIII-lea, când avem «epoca măririi Românilor», când s'au întins și în dreapta Dunării formând un mare stat bulgaro-român în dreapta Dunării, până departe în Peninsula Balcanică. Elementele pur păstorești din Miorița, arată că autorul nu poate să fie decât un popor de ciobani.

Acel popor de ciobani este neamul macedonean. El se ocupă exclusiv cu păstoritul ca și o parte din neamul ardelean. În mijlocul naturii cu oile, care sunt singurii lor tovarăși alături de câinii credincioși, ei duc o vieță legată de natură și animale «privind ziua tabloul măreț și încântător al naturii, noaptea, bolta cerească luminată de mii de stele, care acolo par a fi mai aproape de om și cântând pe fluer sau pe caval doinele lor duioase repetite numai de ecou».

Concluzia la care ajunge Odobescu relativ la Miorița este că ea reprezintă cântecul lui Linos redactat de un popor de ciobani. «Secolii și l-au trecut unul altuia, adăogindu-i idei și expresiuni felurite; unii — poeți iscusiți și dogmatici — l-au îmbinat cu cultul aziatic al lui Adonai și astfel l-au cufundat în subtilizările păgânismului degradat; alții Eleni, fii ai munților și ai naturii, l-au păstrat simplu, duios, plin de grație și de melancolie și apoi, în secolii mai târzii, coloniile cutropitoare de Romani l-au cules cu sfințenie dela dânsii, l-au întors pe limba lor și l-au răspândit prin toată întinsa lor stăpânire. Poate că de atunci încă, negreșit nu mai târziu de al XV-lea secol, acest cântec păstoresc a trecut peste Dunăre, unde s'a implântat în memoria poporului sub forma baladei. Timpii și împrejurările au știut să schimbe multe întrânsele, dar tot au mai rămas urme netăgăduite de clasică sa origină». Chestiunea Mioriței a fost reluată apoi de mulți învățați de ai noștri. Ajungând la alte concluzii și cu un aparat științific modern

studiile acestea folclorice intrupează totuși o etapă, în problema atât de complexă a originii Mioriței. Amintiți-vă de prețuirea demnă de laudă a basmelor lui Ispirescu și colecția de poezii populare a lui G. Dem. Teodorescu.

Evident, nu toate concluziile științifice ale lui Odobescu, mai au astăzi deplină valabilitate științifică.

Romantic în esență, pe el îl atrăgea erudiția amplă, adesea dezordonată, verosimilul mai mult decât adevărul verificat. Refractor — ca romantic — unui sistem științific riguros, obiectiv, prea rigid pe de o parte, pe de alta disciplina folclorului în epoca când a scris el Răsunete ale Pindului în Carpați (1861) cuvântul « Folclor » nu avea 25 de ani de existență, nu putea să dea mai mult decât a dat.

Romantismul lui totuși a luminat ca o lampă miraculoasă vieța întunecată a poporului român.

I-a lipsit aparatul tehnic. Odobescu a sugerat, el a bănuit, adevărurile de mai târziu. Cu o inegalată cultură clasică, cu o eleganță și măsură clasică, cu un simț artistic deosebit, cu un real rafinament sufletesc, el a înțeles trecutul nostru, pământul nostru, tradițiile noastre.

A idealizat poporul român. E adevărat. L-a idealizat ca și Alexandri, ca și Hasdeu, ca și Bălcescu. Era un defect al epocii, provenit dintr-o prodigioasă amplitudine sufletească a generației romantice.

Ei coborau în minele subterane ale tradiției noastre, ca vechii creștini în bisericile sub pământene, iluminați de tăria unei credințe, cucerite de frumusețea biruinței.

Fără entuziasmul acestor poeți, ce îmbrățișau cu căldură trecutul, ar fi lipsit interesul științific de mai târziu.

De aceea, când se acuză Odobescu că nu a cunoscut pe țăranul român decât din zile de sărbătoare, este o acuzație gratuită. Poet mai mult decât om de știință, el a văzut în manifestările poporului nostru, caracterul poetic și grație acestui gust artistic suntem cunoscuți în străinătate prin estetica poeziei populare, nu prin studii etnopsihologice, care și azi se limitează la simple fotografii rurale.

Odobescu a sugerat, a arătat, urmașii l-au continuat și l-au adâncit. Evident, privit prin unghiul științei pozitive, multe idei de ale lui Odobescu se vor perima. Va rămâne însă sufletul lui amplu,

vibrant, cu o clasică eleganță, cu o limbă unduioasă ca trestia dinamică ca valurile mării. Mai rămâne însă și altceva: că el a cunoscut pe țăran nu numai din balconul boieresc, ci și în ogorul lui sărac, care nu era al lui, ci al *ciocoiului*, l-a cunoscut nu numai chiuind la horă, ci și amărât, năcăjit. El însă tocmai fiindcă-l cunoștea era optimist. « Dar a sosit timpul ca România să formeze toată o singură și puternică nație, care se va destinde pe amândouă poalele munților Carpați, din Dunăre până la Nistru, din Marea Neagră până în Tisa... ».

« Peste puțin pământul va fi înapoiat muncitorului prin iubirea și îngrijirea căruia pustiurile se vor schimba în holde înalte și bogate, în livezi roditoare, în pășuni verzi și fragede pe care vor paște frumoasele vite ale României; bordeiele, unde abia pătrund razele soarelui, vor deveni case luminoase... » scrie el în 1851.

Folcloristul Odobescu era și un mare patriot; năzuințele lui s'au realizat.

C. GEROTA

BIBLIOGRAFIA SCRIERILOR LUI ODOBESCU

Ca un modest omagiu memoriei celui ce a fost Alexandru Odobescu, am încercat să alcătuesc această bibliografie a scrierilor sale, acum când se împlinește un secol de când zânele ursitoare se adunaseră la sfat, ca să hotărască soarta celui ce venise pe lume și care urma să aibă, cu ani în urmă, printre semenii săi, atâția prieteni și admiratori și căruia i-a fost dat să deschidă un drum nou cercetărilor arheologice românești și să înscrie una din acele pagini de rară frumusețe în literatura noastră din secolul trecut.

Alcătuirea acestei bibliografii a pornit din dorința de a avea întrunite la un loc indicațiunile cele mai complete asupra a ceea ce, timp de peste patruzeci de ani, a cugetat mintea lui Alex. Odobescu și ceea ce ne-a păstrat slova tipărită ce închide rodul minții lui.

Asemenea încercări s'au mai făcut, dar ele nefiind complete sau dând uneori unele informațiuni greșite, și chiar așa cum sunt nefiind ușor accesibile, cum este cazul cu « Contribuțiuni la bibliografia românească » a d-lui G. Adamescu, al cărei prim volum este epuizat, m'au determinat de asemenea să fac această încercare de a întruni laolaltă, dacă nu tot, aproape tot ceea ce a scris Alexandru Odobescu.

Vor mai fi rămas poate nementionate unele articole rătăcite prin cine știe ce ziar sau revistă din secolul trecut, prea multe însă nu, căci mai ales în primii ani de publicistică Odobescu n'a avut o colaborare regulată.

Lipsesc din această bibliografie comunicările mărunte și rapoartele făcute la Academia Română și care fie că sunt doar amintite în Anale, fie că sunt rezumate pe scurt, am crezut că pot fi lăsate la o parte. Pentru acei ce poate i-ar interesa și aceste indicațiuni menționez că ele sunt cuprinse în vol. III—X din Analele Societății Academice, Seria I, anii 1869—1877.

Nu este locul ca eu aici să arăt meritele lui Alexandru Odobescu pentru știința și literatura românească și nici locul pe care-l ocupă el în cultura noastră.

Alții au făcut aceasta și o vor mai face.

Prin alcătuirea acestei bibliografii am căutat să arăt care au fost preocupările lui Odobescu; și aceasta n'o putea dovedi mai bine altceva, decât înșirarea laolaltă a scrierilor sale.

Se cuvine totuși să subliniez că prin munca desfășurată, Alexandru Odobescu a adus reale contribuții culturii românești, căreia i-a deschis în unele domenii orizonturi noi.

ALEXANDRU IORDAN

I. OPERE COMPLETE

Scrieri literare și istorice. Vol. I—III. București, 1887; 3 volume.

Vol. I

- Ioana Darc, fecioara din Orleans*, pag. 3—21.
Muncitorul român, pag. 23—26.
Odă României, pag. 27—30.
Satira latină, studiu istoric, critic și literar, pag. 31—54.
Intoarcerea în țară pe Dunăre, Septemvrie 1885, pag. 55—60.
Mihne Vodă cel rău 1508—1510, pag. 63—104.
Doamna Chiajna 1560—1568, pag. 105—175.
Cântecelul poporane în raport cu țara, istoria și datinele Românilor, pag. 179—236.
V. Cârlova, pag. 237—240.
Poezii Văcăresci, pag. 241—332.
Despre odorele, manuscrisele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița (Districtul Vâlcea în România), pag. 333—348.
Psaltirea tradusă românește de Diaconul Coresi, Tipărită la 1557, pag. 349—371.
Câte-va ore la Snagov, pag. 373—464.
Asociațiunea Transilvana pentru literatura română și cultura poporului român, pag. 465—508.

Vol. II

- Monăstirile închinat din România*, pag. 3—53.
Gimnasia și școlile reale, pag. 55—78.
România la expozițiunea universală din 1867, la Paris, pag. 79—134.
Noțiuni presitorice din România, pag. 137—155.
Rămășițe antice din județul Dorohoiu, pag. 157—232.
Artele din România, în periodul preistoric, pag. 233—286.
Fumuri Archeologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează, pag. 287—306.
Miscarea literară din Țara Românească în secolul al XVIII-lea, pag. 309—317.
Dicționarul limbii române, pag. 319—336.
Prândul Academic, pag. 337—340.
Tot dicționarul Academic, pag. 430—349.
Traducerea comentariilor lui Iuliu Cesar, premiată cu premiul «Alexandru Ioan I. Cuza», pag. 351—357.
Condițiunile unei bune traduceri românești din istoria eleni și latini, pag. 359—383.
Revisiunea dicționarului Academic, pag. 385—405.
Antichitățile județului Romanși, pag. 407—482.
Traducerea română din Erodor, pag. 483—497.
Biserica de la Curtea de Argeș și legenda meșterului Manole, pag. 499—516.
Vasile Alecsandri și premiul Năsturel, pag. 517—544.

Vol. III

- Pseudo-kinigheticos*, pag. 3—219.
Credințe, datine și moravuri ale poporului român. Precuvântare la cartea d-lui G. D. Teodorescu, cu acest titlu, pag. 223—232.

Jupân Rănică Vulpoiul. Basmu pentru copii, localizat, pag. 203—246.
Tigrul păcălit. Poveste pentru copii, localizată, pag. 247—256.
Vechii poezi ai Românilor. Precuvântare la Colecțiunea de poezii vechi, pag. 257—263.

Zece basme mitologice. (Inedite). Prelucrate după G. W. Cox, *Tales of ancient Greece*: I *Epimeteu și Pandora*, pag. 265—269; II *Briaren*, pag. 269—273; III *Deucalion*, pag. 273—279; IV *Patimele Demetrei*, pag. 279—287; V *Posidon și Atena*, pag. 287—291; VI *Apolon în Delos*, pag. 292—294; VII *Apolon Pitianul*, pag. 294—299; VIII *Niobe și Catona*, pag. 299—303; IX *Admet*, pag. 303—307; X *Narcis*, pag. 307—209.

Povestirile Unchișului sfătos. Basme păgânești. Precuvântare la I-a parte din *Povestirile Unchișului Sfătos.* Basme păgănesci întocmite de P. Ispirescu, pag. 311—315.

Câteva articole de politică din Ziarul «Românul»:

- I. *E pur si muove*, pag. 319—326.
- II. *Patriotismul în școle*, pag. 326—333.
- III. *Regimul Constituțional*, pag. 334—340.
- IV. *Progresul prin școle*, pag. 341—353.
- V. *Școle și bănci rurale*, pag. 354—360.
- VI. *Simpatiele Ungurilor pentru Turcia*, pag. 360—367.
- VII. *Spiritul de cuceriri*, pag. 367—373.
- VIII. *Marele bolnav al Orientului*, pag. 373—378.
- IX. *«O cugetare politică» 1°*, pag. 379—389.
- X. *«O cugetare politică, 1877» 2°*, pag. 389—397.
- XI. *«O cugetare politică, 1877» 3°*, pag. 397—407.
- XII. *«O cugetare politică, 1877» 4°*, pag. 407—414.
- XIII. *Alianța cu Rusia la cas de războiu*, pag. 414—422.
- XIV. *Convențiunea de războiu cu Rusia*, pag. 422—429.
- XV. *Suzeranitatea Turciei*, pag. 429—436.
- XVI. *Ce ne este acum mai profitabil?* pag. 436—441.
- XVII. *Indemnări la Independență, 1°*, pag. 441—447.
- XVIII. *Indemnări la Independență, 2°*, pag. 447—453.
- XIX. *Bulevardul civilizațiunii în Orient*, pag. 454—460.
- XX. *Ungurii și Românii*, pag. 460—465.
- XXI. *Impărmăntenirea israiliților, 1°*, pag. 466—471.
- XXII. *Impărmăntenirea israiliților, 2°*, pag. 471—476.
- XXIII. *Impărmăntenirea israiliților, 3°*, pag. 477—481.
- XXIV. *Impărmăntenirea israiliților, 4°*, pag. 482—488.

Nicolae Bălcescu și scrierile sale. Precuvântare la *Istoria Românilor* sub Michaiu Vodă Vitezul publicată la 1877, pag. 489—509.

Moșii. Răscola Românilor Ardeleni sub căpetenia lui Horia în iarna anilor 1784—1785. Cuvântare rostită la Ateneul din București, în 11/23 februarie 1878, pag. 511—555.

Curcanii. Luarea Rahovei de către oștile Românești la Noemvrie 1877. Cuvântare rostită la Ateneul din București, în 25 martie (6 aprilie) 1878; pag. 557—611.

Regatul României și Republica Franceză. Cuvânt rostit în limba franceză la banchetul dat de colonia română din Paris, în ziua de 10/22 maiu, 1882, pentru încoronarea M. S. Carol I ca Rege al României, pag. 613—618.

Pia desideria. Dare de sêmă despre lucrarea operei «*Le Trésor de Pétrossa*», rostită în ședința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române, pag. 619—647.

Opere complete. Vol. I—IV. București, 1906—1919; 4 vol. (Biblioteca scriitorilor români). [Cu prefață de Il. Chendi și E. Carcalechi].

Vol. I

Prefață de Il. Chendi și E. Carcalechi, pag. 1—7.
Odă României, pag. 2—5; *Întoarcerea în țară pe Dunăre*, pag. 7—9; *Ióna Darc*, fecioara din Orleans, pag. 10—22; *Mihnea-Vodă cel Rău, 1508—1510*, pag. 23—49; *Doamna Chiajna*, pag. 50—96; *Pseudo-kinighetikos*, pag. 97—245; *Jupân Rânică Vulpoiul*, pag. 246—255; *Tigrul păcălit*, pag. 256—262; *Zece basme mitologice*, pag. 263—293; *Mofii*, pag. 294—323; *Curcanii*, pag. 324—326.

Vol. II

Cântecile poporane, pag. 1—9; *Răsunete ale Pindului în Carpați*, pag. 10—39; *V. Cârlova*, pg. 40—42; *Poezii Văcărești*, pag. 43—102; *Psaltirea tradusă românește de Diaconul Coresi*, pag. 103—118; *Mișcarea literară din țara românească în sec. al XVIII-lea*, pag. 119—124; *Dicționarul limbii române*, pag. 125—138; *Tot dicționarul Academiei*, pag. 139—144; *Revizuirea dicționarului Academiei*, pag. 145—158; *Vasile Alecsandri*, pag. 159—177; *Credințe, datini și moravuri ale poporului român*, pag. 178—184; *Poveștile unchișului sfătos*, pag. 185—188; *Vechii poezi ai Românilor*, pag. 189—193; *Nicolae Bălcescu și scrierile sale*, pag. 194—207; *Timotei Cipariu*, pg. 208—229; *Doi poezi și un biograf*, pag. 230—235; *Cuvânt rostit la înmormântarea lui George Crețeanu*, pag. 236—240; *Junimea română din Paris pe la 1852*, pag. 241—248; *Odobescu către Barițiu*, pag. 249—255; *Petre Ispirescu*, pag. 256—270; *Muncitorul român*, pag. 271—273; *Asociațiunea transilvană*, pag. 274—301; *Gimnazii și școli reale*, pag. 302—316; *România la Expozițiunea Universală din 1867 la Paris*, pag. 317—341; *Casa, veșmintele țărânului român*, pag. 342—352; *Școala dramatică*, pag. 353—361; *Satira latină*, pag. 362—377; *Traducerea Comentariilor lui Iuliu Cesar*, pag. 378—382; *Condițiunile unei bune traduceri*, pag. 383—398; *Traducerea română din Erodor*, pag. 399—408; *Din Herondas*, pag. 409—413.

Vol. III

Despre odoarele, manuscriptele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița, pag. 1—10; *Câteva ore la Snagov*, pag. 11—71; *Mănăstirile închinat din România*, pag. 72—105; *Noțiuni preistorice din România*. Extract tradus din «Comptendu de la session du Congres international d'Antropologie et d'Archéologie préhistoriques, tenu en 1869 à Copenhague», pag. 106—117; *Rămășițele antice din județul Dorohoi*, pag. 118—166; *Artele din România în periodul preistoric*, pag. 167—201; *Fumuri arheologice*, pag. 202—214; *Antichitățile județului Romanai*, pag. 215—262; *Biserica dela Curtea de Argeș și legenda meșterului Manole*, pag. 263—274; *Ateneul Român și clădirile antice cu dom circular*, pag. 275—340; *Heraldica națională*, pag. 341—360.

Vol. IV

Prefața de C. Damianovici, pag. I—XVI; *Prefața* lui Al. Odobescu, pag. 1—4; *Istoria Arheologiei*, pag. 5—408; *Indice de nume și materii*, pag. 409—416.
Opere complete. Ed. II, vol. I. București, 1915; 360[—368] p. (Biblioteca Scriitorilor români). [Cu prefață de Il. Chendi și E. Carcalechi].
Opere complete, Ed. III, vol. I—II. [Cu prefață de Il. Chendi și E. Carcalechi]. București [1925]; 2 vol. 260 [—263] p. (I) + 416 p. (II).
Opere complete. Ed. IV. [Prefața de Il. Chendi și E. Carcalechi]. București, [1929]; 365[—367] p. (Clasicii Români).
Odobescu povestind copiilor. Tigrul păcălit — Jupân Rânică Vulpoiul — Basme mitologice: Epimeteu și Pandora, Briaren, Deucalien, Patimile Demetrei, Posidon și Athena... București [1929]; 103 p. (Colecția clasicilor români și străini pentru copii și tineret).

II. CULTURALE SOCIALE ȘI POLITICE

Muncitorul Român. [In « Junimea Română », Paris 1851, Nr. 1, Maiu, pag. 6.
Foietul Novel și kalandarele lui Constantin Vodă Brâncoveanu. [In « Revista Română », Buc., 1861, pag. 657—678].

Asociațiunea Transilveana pentru literatura română și cultura poporului român. [In « Revista Română », Buc. 1862; pag. 561—587].

Raport adresat Comisiunii Consiliului Generală însărcinată cu esaminarea cestiunilor relative la Invățământul secundariu. [In « Buletinul Instrucțiunii publice », Buc. 1865, pag. 417—424].

Junimea Română din Paris pe la 1852. [In « Epoca », Buc. 1887, 18 (30) Aug.; pag. 1].

Clădirile noastre de cultură publică. [In « Epoca », Buc. 1887, 4 (16) Noembr., pag. 1—].

Teatrul Național. [In « Epoca », Buc. 1887, 22 Oct. (3 Noembr.), pag. 1—2].

Scoala Dramatică. [In « Epoca », Buc. 1887, 29 Oct. (10 Noembr.), pag. 1—2].

Biserica Episcopală dela Curtea de Argeș. [In « Epoca », Buc. 1887, 13 (25) Sept., pag. 1—2].

Episcopia de Argeș. [In « Convorbiri literare », XLIX (1915), pag. 1107—1133.]

Biserica dela Curtea de Argeș. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneș. București [1925]; 26 p. [« Căminul », bibliotecă literară și științifică, Nr. 141—142].

Cuvântare către elevii Școlii Normale Superioare. [In « Convorbiri literare », LIV, pag. 389—391].

E pur și muove. [In « Românul », Buc. 1876, VII, 8(20)].

Patriotismul în școle. [In « Românul », Buc. 1876, VIII, 11(23)].

Regimul Constituțional. [In « Românul », Buc. 1876, VIII, 15(27)].

Progresul prin școle. [In « Românul », Buc. 1876, VIII, 16(28)].

Școle și bănci rurale. [In « Românul », Buc. 1876, IX, 19(21)].

Simpatie Ungurilor pentru Turcia. [In « Românul », Buc. 1876, X, 20(XI) 1].

Spiritul de cuceriri. [In « Românul », Buc. 1876, XII, 4(16)].

Marele bolnav al Orientului. [In « Românul », Buc. 1876, XII, 29/1877.I.10].

O cugetare politică (I). [In « Românul », Buc. 1877, II, 9(21)].

O cugetare politică 1877 (II). [In « Românul », Buc. 1877, II, 11(22)].

O cugetare politică 1877 (III). [In « Românul », Buc. 1877, II, 12(24)].

O cugetare politică 1877 (IV). [In « Românul », Buc. 1877, II, 16(28)].

Alianța cu Rusia la cas de războiu. [In « Românul », Buc. 1877, II/III. 1].

Convențiunea de războiu cu Rusia. [In « Românul », Buc. 1877, IV, 20/V. 2].

Suzeranitatea Turciei. [In « Românul », Buc. 1877, IV, 26/V. 8].

Ce ne este acum mai profitabil? [In « Românul », Buc. 1877, IV, 28 (V) 10].

Indemnări la Independență (I). [In « Românul », Buc. 1877, V, 2(14)].

Indemnări la Independență (II). [In « Românul », Buc. 1877, V, 4(16)].

Bulevardul civilizațiunii în Orient. [In « Românul », Buc. 1877, V, 12(24)].

Ungurii și Românii. [In « Românul », Buc. 1877, VI, 11(23)].

Impămîntenirea israeliților (I). [In « Românul », Buc. 1879, V, 30/VI. 11].

Impămîntenirea israeliților (II). [In « Românul », Buc. 1879, VI, 9(21)].

Impămîntenirea israeliților (III). [In « Românul », Buc. 1879, VI, 28(VII)5].

Impămîntenirea israeliților (IV). [In « Românul », Buc. 1879, VII, 3(15)].

Iadul pardosit cu gânduri bune. [In « Epoca », Buc. 1887, XI, 18(30)].

Cum se pisează apa. [In « Epoca », Buc. 1887, XI, 11(23)].

III. BIOGRAFII, STUDII LITERARE

[V. Cârlova] *Poesiă*. [In « Revista Română », Buc. 1861, pag. 361—362].

Raportu asupra celloru doue volume de « Theatru allu d-lui V. A. Urechia ». (An. Soc. Acad. Tom. XI, part. I, pag. 191—196).

V. Alecsandri și Fontana Blanduziei. [In « Epoca », Buc. 1887, 13 (25) Oct., pag. 1—2].

Despre unele manuscrise și cărți tiparite, aflate în mănăstirea Bistrița. [In « Revista Română », Buc. 1861, pag. 703—742 și 807—830; 1862, pag. 107—120].

Raport despre manuscrisele principelui Antioh Cantemir. (An. Soc. Acad. Tom. VI, pag. 88—89).

Poesiile domnișoarei Iulia B. P. Hasdeu. [In « Convorbiri literare », XXIII (1889), pag. 94—95].

Cuvântul domnului Alecsandru Odobescu rostit la înmormântarea lui George Cretzeanu. [In « Epoca », Buc. 1887, 13 (25) Aug., pag. 1—2].

Poezii Văcăresci. Traducerea lui Britanicu. Străbuni Văcărescilor. — Banul Iăndăkiță. [In « Revista Română », Buc. 1861, pag. 481—533].

Câteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu și scrierilor sale. [In « Revista Română », Buc. 1861, pag. 87—88].

Timotei Cipariu. [In « Epoca », Buc. 1887, 6 (18) Sept., pag. 1—2 și 20 Sept. 2 Oct.) 1887, pag. 1—2; 7 (19) Oct., pag. 1—2].

Două poezii și un biograf. [In « Epoca », Buc. 1887, 30 Noembr. (10 Dec.), pag. 1—2].

Petre Ispirescu, cuvântare rostită în ședința Academiei Române (din 11 (23) decembrie 1887). București, 1887; 31 p.

Cuvântare asupra modului cum domnul Dimitrie Sturdza își îndeplinește sarcina de Secretar general al Academiei Române (litografiat). 1888, 30 p.

Petrache Poienaru, cuvântare asupra vieții și activității sale, rostită la 22 Octombrie 1889... cu ocaziunea aniversării a XXV-a dela fundarea Universității din București. București, 1889; 21 p.

Ioana d'Arc. București [1920]; 23 p. (Biblioteca Basarabiei, Nr. 10).

Vasile Alecsandri. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneș. București, [1925]; 36 p. (« Căminul »... Nr. 145—146).

Poezii Văcărești. Ediție publicată sub supravegherea d-lui profesor Petre V. Haneș. București [1925]; 53 p. (« Căminul », biblioteca literară și științifică, Nr. 163—164).

Nicolae Bălcescu. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneș. București [1925]; 27 p. (« Căminul », biblioteca literară și științifică, Nr. 147—148).

Ioana d'Arc. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneș. București [1925]; 32 p. (« Căminul », biblioteca științifică și literară, Nr. 119—120).

Psaltirea lui Coreși. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneș. București [1925]; 32 p. (« Căminul »... Nr. 161—162).

IV. ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTELOR

Antichități eclesiastice dela mănăstirea Bistrița. [In « Buletinul instrucțiunii publice », Buc. 1866, pag. 137—143].

Notice sur les antiquités de la Roumanie. Paris, 1868; 37 p.

Cercetări asupra așezămintelor antice din România. Notițe despre localitățile însemnate prin rămășițe antice, în districtul Dorohoiu. [In « Monitorul Oficial al României », 1871, 13 (25) Iuliu, pag. 825—827].

Despre unu vassu de lutu cu numele lui Decebalu. [In « Columna lui Traianu », Buc. 1872, Dec. 1, pag. 313—315].

Arme și unelte de peatră și de osu din epocele preistorice aflate în România. [In « Revista Științifică », Buc. 1872, pag. 143—144 + 3 pl.].

Fumuri archeologice scornite din lullele prehistorice. București, 1873; 23 p. [Extras din « Columna lui Traianu » din Nr. 15, februarie 1873].

Studii Archeologice asupra artelor în România. Repede ochire asupra producțiunilor artistice din trecut în țerra noastră și asupra instinctului artistică alu poporului român. [In « Columna lui Traianu », Buc. 1874, Nr. 4, pag. 73—83].

Pseudo-Kinighetikos. Epistolă scrisă cu gândă să fiă Precuvântare la cartea Manualul venatorului. București, 1874; XII + 262 p.

Notice sur le trésor de Pétrossa. Copenhague, 1875; pag. 361—372.

Thesaurul de la Petrôssa. Stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra Thesaurului de la Petrossa. București, 1875; XVII pl.

Relațiuni despre localitățile semnalate prin anticuități în județul Romanași. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea I, pag. 173—203).

Istoria arheologiei. Studiu introductiv la acăsta știință. Prelegeri ținute la Facultatea de Litere din București. I. Anticitatea, Renascerea. București, 1877; XV + 763 p.

Anticuitățile județului Romanași. Cuventare rostită în ședința d'în 20 Septembrie 1877 a Societății Academice Române și acum însoțită cu note, anexe și desemnuri. București, 1878; VII + 184 p. + 4 pl. (Extrasu d'în Annalele Societății Academice Române. Tom. X. Sec. II).

Anticuități scythice. Cunun'a mare d'în thesaurul de la Novo-Cerkask cu priviri asupra a unor giuvelles scythice d'în museul Ermitagiului de la St. Petersburg. București, 1879; 140[—143] p. + XXIII table. (Extras d'în An. Soc. Acad. Rom. Tom. IX. Sec. II. Sesiunea anului 1878).

Tesaurul de la Petrôssa. Paris, 1882; 8 pl. colorate.

La coupe de la déesse Nona-Anat conservée au Cabinet des Médailles de Paris. Étude sur quelques pièces d'orfèvrerie orientale postérieures à la conquête de l'Asie Centrale par Alexandre le Grand. Paris, 1886; 40 p. + 14 pl. (Extrait dela Gazette archéologique, 1885—86).

Impăratul Traian după monumentele arheologice. [In «Convorbiri literare», XXI, pag. 745—758.] Buc. 1886.

Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza. [In «Epoca», 1887, 3 1(5) Oct., pag. 1—2].

Alt comunicat al d-lui Mitiță Sturdza în privința Tesaurului de la Petroasa. [In «Epoca», Buc. 1887, 10 (22) Oct., pag. 1—2].

Tesaurul dela Petroasa [un fragment]. [In «Epoca», Buc. 1887, 27 Sept. (9 Oct.), pag. 1—2].

Iconografia lui Traian. [In «Convorbiri literare», XXII, pag. 97—119]. Buc. 1888.

Atheneul Român și clădirile antice cu dom circular. Conferență rostită la XIV Februarie... cu o alocuțiune introductivă de C. Esarcu. București, 1888; 63 p. + 5 pl.

Le Trésor de Pétrossa, historique — description. Étude sur l'Orfèvrerie antique... Avec 372 illustrations, chromolithographies et héliogravures. Tome I—III. Paris, 1889—1900; 3 vol.; XXXVIII + 514 p. + 16 pl. (I) + 111 p. (II) + 26 p. (III).

Capul de bou, întrebuițat ca ornament simbolic în antichitate. [In «Arhiva Societății științifice și literare din Iași», 1891, pag. 385—399].

Viitorul Artelor în România. Conferință ținută la cercul Românilor din Paris, la 17 III, 1851. [In «Convorbiri literare», XLI (1907), pag. 1041—1058].

Heraldica Națională. Patrupedele androcefale figurate în monumente și origina lor. [In «Convorbiri literare», XLII (1908), pag. 497—514].

Mincinoasa carte de vânătoare (Pseudo-Kynegetikos). București, 1908; 264 p. (Biblioteca românească enciclopedică «Socec», Nr. 17—18).

Pseudo-chinegheticos (Falsul tratat de vânătoare). București [1909]; VI + 200 p. (B. p. toți, Nr. 417—418).

Decebal sau Cea din urmă zi a Daciei. Dramă în cinci acte și în versuri. [Rezumatul pe acte și un fragment în versuri în «Flacăra», Buc. 1915, pag. 83].

Artele în România. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneș. București [1925]; 66 p. («Căminul», bibliotecă literară și științifică», Nr. 139—140).

Pseudo-Kynegheticos. Cu o introducere și note de Al. Busuioceanu. Craiova [1933]; XXXVIII + 207 p. + 21 pl. (Clasicii Români Comentăți).

Acoperământul cu chipul cusut al punerii Mântuitorului în sicriu... găsit în mănăstirea Bistrița în Valahia. Traducere din limba franceză. [Redacție rusească]; 36 p. + 3 pl.

V. ISTORIA ROMÂNILOR

Portretele lui Mihai Vodă Vitezul. [In « Revista Română », Buc., 1861; o foaie și două portretele intercalate între pag. 176—177 și 369—370].

Notă despre planurile bătăliilor lui Michai Vitezul. [In « Revista Română », Buc., 1861, pag. 651—656].

Note inedite culese în monastirea Caluiului din județiul Romanai la 1861. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 298—308).

Étude sur les droits et obligation des monastères roumains dédiés au Saints-Lieux d'Orient. Bucarest, 1863; 39 p.

Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale industrielle et commerciale. Avec une carte de la Principauté de Roumanie. Paris, 1867; XVI + 201 p. + 1 h.

Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumanie, à l'exposition universelle de Paris, en 1867, et d'une notice sur l'histoire du travail dans ce pays. [In colaborare cu P. S. Aurelianu.] Paris, 1868; XXII + 436 p. + 1 h.

Pannonia és Dácia régészeti érdekei. [In] « Archaeologiai Értesítő a Magyar Tudományos Akademia, archaeologiai bizottságának Közölnye » 1869. 7. szám. [Pest] 1869, p. 129—135.

Bibliographia Daciei. Indice de scrieri attingătoare, directu său indirectu, de vechii locuitori ai Daciei. Bucuresci, 1872; IX + 58 p. + 4 foi.

Documente inedite ale monastirei Caluii. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 310—323).

Tabella synoptica despre asiediamintele antice din județiul Romanai. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 328—339).

Tabella genealogica a familiei Buzesciloru. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 323—324).

Moși și Curcani. Doue conferențe ținute la Atheneul din Bucuresci. Bucuresci, 1878; 95 p.

Raport asupra lucrărilor secțiunii istorice. (An. Acad. Seria II, Tom. I, pag. 224—231).

Moși și Curcani. 1784—1877. Edițiunea II-a. Bucuresci, 1880; 104 p.

Inscripțiunea lui Ștefan cel Mare de la curțile domnești din Hirău. [In « Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie », Buc., 1883; pag. 178—180].

Documente privitoare la Istoria Românilor, culese din Archivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, de A. I. Odobescu. [Supliment I, Vol. II (1781—1814), la colecția Hurmuzaki.] Bucuresci, 1885; XLVIII + 1003 p.

Documente privitoare la Istoria Românilor, culese din Archivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, de A. I. Odobescu. [Supliment I, Vol. I (1518—1780), la colecția Hurmuzaki.] Bucuresci, 1886; LXXXI + 863 p. + 1 pl.

Documente privitoare la Istoria Românilor, culese din Archivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, de A. I. Odobescu. [Supliment I, Vol. III (1709—1812), la colecția Hurmuzaki.] Bucuresci, 1887; XIII + 596 p.

Un cuvânt asupra operei « Essai comparé sur les institutions les lois et les mœurs de la Roumanie » de N. Blaramberg. [In « Epoca », Buc., 1887; 6 (18) Oct., pag. 2].

Moșii. Răscoala Românilor Ardeleni 1784—1785 sub căpetenia lui Horia. Curcanii. Luarea Rahovei de către oștile românești la Noemvrie 1877. București, [1909]; 111 p. (B. p. toți. Nr. 473).

Moșii. Răscoala Românilor Ardeleni sub Horia în 1784—85. București, [1921]; 32 p. (Pagini alese din scriitorii români Nr. 35).

Curcanii. [București] [1925]; 32 p. (Pagini alese din scriitorii români Nr. 172).

VI. DESCRIERI DE CĂLĂTORII

Câteva ore la Snagov. Sub îngrijirea d-lui Petre V. Haneș. București, [1909]; IV, 106 p. (Biblioteca pentru toți, Nr. 474).

Insemnări din călătoria făcută în 1860—61 în județele Argeș și Vâlcea, cu însărcinarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Fragment. [In «Convorbiri literare», XLIX (1915), pag. 1134—1140].

Fragment din călătoria din Paris la Londra (3—11 August, 1852). [In «Convorbiri literare», XLIX (1915), pag. 1141—1144].

Fragment din călătoria în străinătate în 1870—71. Ravenna. [In «Convorbiri literare», XLIX (1915), pag. 1145—1149].

Fragment din călătoria în Ardeal. Sângiorgiul român. [In «Convorbiri literare», XLIX (1915), pag. 1150—1158].

Impresiile din călătoria arheologică a lui Alexandru Odobescu în 1860. [In «Convorbiri literare», LIV (1922), pag. 709—720; LV (1923), pag. 15—29].

Câteva ore la Snagov. Sub îngrijirea d-lui Petre V. Haneș, profesor secundar. București, [1925], IV, 127 p. (Biblioteca pentru toți Nr. 474—474 bis).

VII. LITERATURĂ

Întoarcerea în țeară pe Dunăre. Septembrie 1855. [In «România literară», Iassi, 1885; pag. 523—524].

Odă României. [In «România literară», Iassi, 1855, pag. 247—248].

Mihnea Vodă cel Rău (1508—1510). București, 1857; 38 p.

Scene istorice din cronicile românesce. Mihnea-Vodă (cel rău). Dăma Chiajna. București, 1860, 116 p.

Câteva ore la Snăgov. [In «Revista Română», Buc., 1862, pag. 351—405.]

Scene istorice din cronicile românesce. Mihnea-Vodă cel Rău. Doamna Chiajna. Edițiunea 3-a. Craiova, 1886; 79 p. (Biblioteca literară).

Un lec pentru copilăria noastră. Conferință ținută la Ateneul din București. [In «Familia», Oradea-Mare, 1893, pag. 301—302, 313—314, 325—326, 337—338, 351, 361—363].

Mihnea-Vodă cel Rău și Doamna Chiajna... Ed. IV-a școlară. București, 1894; 122 p. (Autorii români, vechi și contemporani).

Mihnea-Vodă cel Rău și Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicile românesce. Ed. V-a școlară. București, 1896; 122 p. (Autorii români vechi și contemporani).

Mihnea Vodă cel Rău și Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicile românesce. Ed. VI-a, Buc., 1901; 122 p. (Autorii români, vechi și contemporani).

Schroff. Maximilian: *Bilder aus Rumänien. Uebersetzungen aus A. Odobescu.* Band III. Bukarest, 1904, pag. 51—120.

Mihnea Vodă cel Rău și Doamna Chiajna. Ed. VII. București, 1905; 122 p. (Autorii români, vechi și contemporani).

Mihnea Vodă cel Rău și Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicile românesce. București [1909]; 128 p. (Biblioteca pentru toți Nr. 406).

Mihnea-Vodă cel Rău. București [1918]; 32 p. (Scriitorii celebri Nr. 5).

Doamna Chiajna. Număr școlar recomandat de programa analitică, publicat de Petre V. Haneș. București [1919]; 95 p. («Căminul», bibliotecă literară și științifică Nr. 54).

Mihnea Vodă cel Rău. București [1921]; 32 p. (Pagini alese din scriitorii români (Nr. 45)).

Doamna Chiajna. [București] [1922]; 48 p. (Pagini alese din scriitorii români (Nr. 94—95)).

Mihnea Vodă cel Rău și Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicile românesce. București [1926]; 127 p. (B. p. toți Nr. 406—406 bis).

Mihnea Vodă cel Rău și Doamna Chiajna. Cu un studiu de E. Lovinescu. București [1929]; 136 p. (Biblioteca Clasicilor Români).

VIII. CLASICISM

Despre satira latină. [In «România literară», Iassi 1855; pag. 405—407, 421—423, 429—432].

Satira latină. Disertație istorică, critică și literară. [In « Revista Română », Buc. 1861, pag. 259—272; reproducere din « România literară », anul 1855, No. 35, 36, 37].

Despre condițiunile unei bune traducțiuni a autorilor clasici în limba română. Rapportu Academicu. [In « Columna lui Traian », Buc. 1874, Nr. 7, pag. 177—181].

Raport asupra traducerilor din autorii greci. (An. Soc. Acad. Tom. VII, pag. 121—133). Buc. 1874.

Raport asupra problemelor de traducțiune de pe autorii elleni. (An. Soc. Acad. Tom. XI, partea I, pag. 259—276). Buc. 1876.

Raport asupra traducerilor din Plutarch. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea I, pag. 54—69). Buc. 1877.

Trei traduceri din Horațiu. [In « Convorbiri literare », XXXVI, pag. 824—827, publicate de V. Pârvan]. Buc. 1902.

Condițiunile unei bune traduceri. București [1925], 35 p. (« Căminul », bibliotecă literară și științifică, Nr. 149—150).

Traducerile lui Al. Odobescu din clasici (1847—1851). Cu o prefață de Em. C. Grigoraș. București, 1930, 42 p.

IX. FOLKLOR

Răsunete ale Pindului în Carpați. Nicôra. Diochiul. Năluca. [In « Album Macedo-Român », Buc. 1880, pag. 89—98].

Notă asupra cântecului poporanu despre R. Calomfirescu și frații Buzesci. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 325—327).

Cântecele poporane ale Europei Răsăritene, mai cu seamă în raportul cu țerra, istoria și datinele Românilor. [In « Revista Română », Buc. 1861, pag. 27—60].

Basmul feciorului de împărat, cel cu noroc la vânat. Craiova, 1885; 64 p. (Bibl. Națională, Nr. 2—3.) (Din ale lui Alex. Odobescu).

Basme. București, 1908; 120 p. (Biblioteca pentru toți, Nr. 413).

Basmul Bisocanului. București [1923]; 31 p. (Pagini alese din scriitorii români, Nr. 136).

Kial havas la vulpo longan voston. El la rumena: Tiberio Morariu. [In] Literatura Mondo. Dua jaro, No. 7 (10). Julio, 1923. Budapest, 1923, pag. 123—133.

Cântecele populare. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneș. București [1924]; 56 p. (« Căminul », Biblioteca literară și științifică, Nr. 135—136).

Din vechime. Târgul păcălit. Câteva basme mitologice. București [1924]; 30 p. (Pagini alese din scriitorii români, Nr. 153.).

Basme mitologice. [București, 1925]; 29 p. (Pagini alese din scriitorii români, Nr. 186).

X. CORESPONDENȚĂ

Scrisoare către C. A. Rosetti. [In « Independința », 1861 (13 Apr.), pag. 39].

Epistola către A. Papiu-Ilarianu, despre literatii Tierrei Românesce d'in allu XVIII secolu. (An. Soc. Acad. Tom. II, pag. 79—82.) Buc. 1868.

Două scrisori dela Alexandru Odobescu [către Titu Maiorescu]. [In « Convorbiri literare », XL (1906, pag. 274—278)].

Pagini inedite. Odobescu către Barițiu. (Două scrisori). [In « Viața literară », Buc. 1906, Nr. 21, pag. 4—5].

Câteva scrisori ale lui Odobescu către Barițiu [publicate de N. Bănescu]. [In « Convorbiri literare », XLII, 13 (1908), pag. 514—521].

Intre Odobescu și Hașdeu. Scrisori inedite. [Trei scrisori]. [In « Flacăra », Buc. 1915; pag. 53].

Opt scrisori ale lui Al. Odobescu. (Din corespondența lui Gh. Barițiu), publicate de N. Bănescu. [In « Transilvania », Sibiu, 1920, pag. 367—381].

XI. PREFEȚE

Teodorescu G. Dem.: *Incerări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului romanu*. Prefacia de d-lu Alesandru I. Odobescu. București, 1874; X + 134[—136] p.

Tocilescu Grig. G.: *Monumente epigrafice și sculpturale*. Publicate sub priveghearea d-lui A. I. Odobescu. București, 1878; 12 p.

Bălcescu Nicolae: *Istoria Românilor sub Michaiu Vodă Vitezul*, cu o precuvântare și note de A. I. Odobescu. București, 1878; XX + 678 p. + 1 pl.

Ispirescu P.: *Din poveștile unchișului sfătos*, cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Partea I. București, 1879; XI + 126 p.

Bălcescu Nicolae: *Istoria Românilor sub Michaiu Vodă Vitezul*, cu o precuvântare și note de A. I. Odobescu. București, 1887; XX + 710 + 1 pl.

Lambrior, D. Aug. Laurian: *Carte de cetire de învățătorii asociați*. Ed. XXII-a revăzută și refăcută de d-nii A. I. Odobescu și I. Slavici. Partea I pentru clasa a doua primară. București, 1890; XI + 290 p.

De Amicis Edmund: *Cuore*, tradusă de Clelia Buzzesi cu o precuvântare de A. I. Odobescu. București, 1893; XII + 408 p. + 12 pl.

Bălcescu Nicolae: *Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Vitezul*. Însoțită de o precuvântare și note de Al. I. Odobescu. București, 1894; 3 vol. (Autorii români vechi și contemporani).

De Amicis Edmund: *Cuore*, tradusă românește de Clelia Bruzzesi, cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Ed. II. București, 1898; VIII + 408 p. + XII pl.

Bălcescu Nicolae: *Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul*, însoțită de o precuvântare și note de Al. I. Odobescu. Vol. I—II. București, 1898—1900. (Autorii români, vechi și contemporani).

Litzica Constantin: *Herondas I. Studiu literar*, cu o traducere română a Mimilor de Al. I. Odobescu. București, 1901; XII + 119 p.

Ispirescu P.: *Poveștile unchișului sfătos*. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. București, 1907; 346 p. (Biblioteca Scriitorilor Români).

Russo Al.: *Piatra Corbului*, traducere de V. Alecsandri. *Soveja*, traducere de Al. Odobescu. București, 1908; IX—86 p.

Ispirescu P.: *Poveștile unchișului sfătos*. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. Ed. II. București, 1916; 312 p. + tabla.

Ispirescu P.: *Isprăvile și viața lui Mihai Viteazul*. Cu o prefață de Al. I. Odobescu. București, [1921]; 48 p. (Pagini alese din scriitorii români, Nr. 24—25).

De Amicis Edmondo: *Cuore*, tradusă în românește de Clelia Bruzzesi și cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Ed. IV-a. București [1922]; 356 p.

Ispirescu P.: *Poveștile unchișului sfătos*. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. Desemne de Pecurariu. Ed. III-a. București [1923]; 313[—317] p.

De Amicis Edmondo: *Cuore*, tradusă în românește de Clelia Bruzzesi, cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Ed. V-a. București [1925]; 280 p. + 12 pl.

De Amicis Edmondo: *Cuore*, tradusă în românește de Clelia Bruzzesi, cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Ed. VI-a. București [1928]; 318 p.

Bălcescu Nicolae: *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*. Ediție completă publicată de Al. Odobescu. București [1930]; XVIII—723 p. (B. p. toți, Nr. 1206—1213).

Ispirescu P.: *Poveștile unchișului sfătos*. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. Desemne de Pecurariu. Ed. IV-a. București [1923]; 314[—317] p. (Clasicii Români).

[*Viața Părinților Varlaam și Ioasaf*, tradusă din slavonește de Udriște Năsturel, după manuscrisul dela 1649. Ediție începută de Al. I. Odobescu. [Necomplet.] 40 pag.

XII. COLABORĂRI

- Odobescu Al. și V. G. Borgovan: *Noul abecedar pentru scris și citit. Partea I—II*. București, 1893; 76 p. (I), 64 p. (II).
- Odobescu Al. și V. G. Borgovan: *Gramatică pentru clasa III primară*. București, 1895; 118 p.
- Odobescu Al. și V. G. Borgovan: *Noul Abecedar. Partea I. Edițiunea X*. București 1896; 76 p.
- Odobescu Al. și V. G. Borgovan: *Carte de citire pentru clasa II primară*. București, 1897; 282 + VI p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Povășuitor la tratarea practică în școală a cărții de citire pentru clasa II primară*. București, 1897; 51 p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Carte de citire pentru clasa II primară. Edițiunea II*. București, 1898; 292 + VI p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Carte de citire pentru divizia a II-a a școlii primare rurale anul I și II. Ediția II*. București, 1898; 267 + V p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Carte de citire pentru divizia a II-a a școlii primare rurale anul I și II. Ed. II*. București, 1898; 262 + VII p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Exerciții de gramatică și compuneri pentru clasa a III-a primară urbană... Ed. II*. București, 1898; 123 p.
- Odobescu Al. și V. G. Borgovan: *Noul Abecedar. Partea I. Seria nouă. Edițiunea XVI*. București, 1899; 74 p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Exerciții de gramatică și compuneri pentru clasa III-a primară urbană. Edițiunea V-a*. București, 1899; 124 p.
- Carte de citire pentru divizia II-a rurală, anul I și II. Ed. I* [în colaborare]. București, 1902; 271 + VII p.
- Carte de citire pentru divizia II-a rurală, anul I și II. Ed. III-a* [în colaborare]. București, 1904; 259 + VI p.
- Carte de citire pentru divizia II rurală (cl. II și III). Ed. IV-a* [în colaborare]. București, 1906; 242 + IV p.
- Carte de citire pentru clasa II-a urbană. Ed. VI* [în colaborare]. București, 1906; 237 p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Carte de citire pentru divizia II-a rurală, anul I și II. Ediția VII-a*. București, 1907; 266 p. (Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor).
- Carte de citire pentru clasa II-a urbană. Ed. VII* [în colaborare]. București, 1907; 237 p.
- Carte de citire pentru divizia a II-a rurală (clasa II-a și III-a)* [în colaborare], editată de Administrația Școalelor și Bisericilor Române din Turcia. Intocmită după noua programă pentru Școalele Române din Turcia, de G. C. Ionescu. București, 1910; 268 p.
- Odobescu Al. și V. Gr. Borgovan: *Carte de citire pentru clasa II-a primară urbană. Ediția VI-a*. [București, 1922]; 246 p.

XIII. VARIA

- Raport asupra premiului Cuza, la 1871*. (An. Soc. Acad. Tom. IV, pag. 23—45; și Tom. VI, pag. 42—53).
- Raport pentru regulamentul premiilor din fondul Năsturel*. (An. Soc. Acad. Tom. IX, pag. 21—25).

C R O N I C I

TEZAURUL DELA PIETROASA

În legătură cu centenarul nașterii lui Alex. Odobescu, cred că i se cuvine, ca un pios omagiu, să amintim marea operă a vieții sale, anume publicația sa franceză despre Tezaurul dela Pietroasa, sau populara « Cloșcă cu puii de aur ».

Tipărită cu mare lux, în format imperial, cu 372 de ilustrații, cromolitografii și heliogravuri, la Rothschild în Paris, opera sa intitulată « *Le Trésor de Pétroussa* » își menține azi încă întreaga ei valoare bibliofilă, rămânând cea mai arătoasă dintre publicațiile unui român în străinătate.

Cele trei volume, apărute între 1889 și 1900, sunt însă inegale în privința cuprinsului și a valorii textului. Primul volum, singurul îngrijit de autor, decedat la 1895, cuprinde istorisirea descoperirii și amănunțita descriere a trei numai din obiectele comoarei, pe nu mai puțin de 552 de pagini. Al doilea volum, din 1896, continuă descrierea ultimelor nouă bucăți ale tezaurului, pe 111 pagini numai; iar partea a treia, din 1900, cuprinzând tocmai considerațiile generale asupra tezaurului și ipotezele despre proveniența lui, nu are decât 26 de pagini! Această izbitoare nepotrivire și succesivă reducere a volumelor se explică prin îngrijirea de către altul a ultimelor două părți, redactate după notele răzlețe rămase dela autor.

Deși concluziile asupra originii tezaurului, prea rezumat redate, nu mai corespund teoriilor actuale, opera lui Odobescu își păstrează încă, în afară de unele amănunte comparative prea lungi și lăaturalnice, valoarea ei descriptivă. Lucrarea este foarte conștiințioasă și, după părerea prietenoasă a lui Pottier, e făcută chiar « avec trop de zèle ». Prea marea desfășurare de erudiție « touffue » îngreunează cartea, care ar fi câștigat de sigur într'un volum mai redus. Și alți critici sunt de părere că « Weniger mehr gewesen wäre » (P. Schubring-Berlin). Dar chiar cel mai sever dintre toți, specialistul E. von Stern, pe atunci încă în Odessa, recunoaște savantului român « întinsele sale cunoștințe de care el însă uneori este copleșit în loc de a le domina ». Tot Stern (Litt. Centralblatt din 27 Iulie 1901) constatând că lucrarea lui Odobescu, deși poartă pe titlu data 1889—1900, a fost încheiată de el la 1888, explică astfel neutilizarea materialelor similare descoperite ulterior în Rusia meridională și a literaturii aferente. Toți criticii

sunt însă de acord asupra bogăției materialului adunat și a serviciilor aduse astfel istoriei artei orfăurării antice în deosebi. Archeologul Charles de Linas, care se specializase în orfăuraria antică, apreciază la justa ei valoare lucrarea lui Odobescu, recunoscând că din lipsa materialului comparativ nu se puteau da asupra originii cloisonajului, înainte de 1880, sentințe fără de apel.

Intercalarea în cartea sa a numeroaselor obiecte antice, în legătură cu cele dela Pietroasa, se explică prin voita intenție a lui Odobescu, care, după cum arată subtitlul cărții sale, urmărea ca, pe lângă tezaurul nostru, să dea totodată o « *Étude sur l'orfèvrerie antique* ». Nici de această intenție și nici de moartea autorului înainte de încheierea operii nu au ținut seamă criticii săi.

De vină este Ionescu-Gion, însărcinat cu continuarea publicării ultimelor două volume reduse, în care nu relevază năicăieri degajarea responsabilității lui Odobescu pentru tipărirea acestor părți finale. Din cauza lipsei lămuririi cuvenite apare stranie mențiunea « *Opinion de M. Odobescu* » intercalată în tabla de materie a vol. III, pag. XXI, ca și cum celelalte păreri nu ar fi toate ale lui, deși publicate în « *Notice sur l'histoire du travail en Roumanie et catalogue de l'Exposition d'archéologie* ». Partea relativă la tezaurul dela Pietroasa cuprinde pag. 360—404 din acea lucrare editată de P. S. Aurelian și A. Odobescu cu prilejul participării noastre la Expoziția internațională dela Paris, în 1867.

În comunicarea sa la Academie, din 22 Martie 1887, intitulată « *Pia desideria* », Odobescu recunoaște singur concepția prea largă a operii sale, pe care o scuză însă prin următoarea sinceră spovedanie a intențiilor de care erau animați toți cei mai buni dintre contemporanii lui:

« Dar, trebuie să mărturisim că țelurile ce voim să atingem sunt așa de multiple și de felurite, că dorințele și aspirațiunile noastre sunt așa de ferbinți și colcotitoare, încât nouă, Românilor celor mai mulți, ni se întâmplă mai tot de-a-una a îmbrățișa la-o-laltă prea multe lucrări, a ne împrăștiia timpul și mijloacele între numeroase cercuri de acțiune, și astfel a ne răsiپی puterile în prea multe direcțiuni de o dată ».

În aceiași comunicare sânt arătate pe larg și cauzele ce au pricinuit întârzierea publicației, de atâtea ori întreruptă prin reaua voință a celor ce trebuiau să o subvenționeze.

Neplăcerile întâmpinate dela început de Odobescu cu publicarea lucrării, de care se plânge în prefață, l-au urmărit și după moarte, expunându-l unor critici de care ar fi fost altfel scutit.

Înainte de a arăta importanța artistică, azi universal recunoscută, a tezaurului, să redăm pe scurt istoricul straniu al descoperirii și al peripețiilor ulterioare ale acestor obiecte, de atâtea ori periclitat după scoaterea din ascunzișul lor.

Comoara s'a descoperit în postul Paștilor din anul 1837, de către Ion Lemnarul și Stan Avram din satul Pietroasa, județul Buzău, care, scoțând piatră din muntele Istrița, au dat peste aceste obiecte între doi bolovani, la o mică adâncime dela suprafața solului. Nedându-și seamă de valoarea vaselor găsite, iar totodată temându-se de consecințele neplăcute ce, în credința poporului, asemenea comori atrag după ele, superstițioșii țărani tănuiră descoperirea, pitind-o în podul casei lor.

De abia după scurgere de un an ei vândură pietrarului arnăut Verusi întreaga comoară pentru vreo 1500 lei și câteva scurteici și testimele pentru nevestele lor. Pentru a ascunde mai lesne prada sa, Verusi sfărâmă cu toporul obiectele, din cari fărâmaturi de aur și de pietre colorate se răspândiră în bătătura țaranului. Scormonite de rămători și adunate de copii, sclipitoarele petricele ajunseră la cunoștința lui Gheorghe Frunză-verde, arendașul moșiei episcopale din localitate, care înștiință autoritățile.

Din cercetările făcute de îndată ieșiră la iveală unele frânturi rămase la țărani și apoi numai cele ascunse de Verusi, în malul Călnăului, unde el lucra un pod de piatră. Cu toate străduințele fratelui Domnitorului chiar, ale Banului Mihalache Ghika, un mare iubitor de antichități, care singur se duse la fața locului, nu se putu afla mai mult decât cele 12 bucăți existente azi, deși, după spusele țăranilor, numărul obiectelor găsite ar fi fost cel puțin de două ori atâta. Cu toate strașnicile măsuri luate de Banul Mihalache, în calitate de «vornic din lăuntru» și în ciuda pedepșirii tuturor bănușilor de tănuire, și a judecăților duse până în 1842, în care timp Ion Lemnarul a și murit în închisoare, nu s'au mai găsit decât unele fragmente, fără a se da de urma celorlalte obiecte, asemănătoare cu cele existente, după descrierile aproximative ale pușinilor martori oculari la descoperire.

Incorporate Muzeului de antichități, obiectele, deși stâlcite, au stârnit mare vâlvă în lumea artistică dela noi. Faima comoarei s'a mărit însă mai ales în urma figurării ei la Expoziția internațională dela Paris, în 1867, când obiectele fură sumar restaurate și relevate de savanții străini. În raportul oficial al lui du Sommerard, tezaurul e citat ca «l'un des plus beaux fleurons» al Expoziției. Cu mult înainte în ședințele Academiei din Paris, din Decembrie 1865, Odobescu făcuse comunicări asupra descoperirii dela Pietroasa.

S'a mai expus tezaurul în 1868, timp de șase luni, la South-Kensington-Museum din Londra unde fu publicat și reprodus de Arundel Society, intrând astfel definitiv în domeniul artei europene. Pizmașii lui Odobescu, geloși de frumoasele rezultate obținute în favoarea tezaurului, au profitat să-i aducă cele mai infame acuzațiuni — ale căror ecouri se mai repercută până azi — din cauza îndelungatei expuneri a comoarei în marile centre din Apus, unde

aşa de favorabil se apreciasse însă valoarea descoperirii româneşti. În 1872, tezaurul fu expus la Viena, iar după întoarcerea sa în ţară îl pâdea o soartă tot atât de nelegiuită ca şi aceea a descoperirii.

În noaptea viforoasă din 19 Noemvrie 1875 tânărul Pantazescu, student în teologie, furişându-se în Biblioteca Senatului d'asupra sălii Muzeului în care era expusă comoara, reuşi să se coboare printr-o deschidere făcută în tavan şi să se strecoare apoi afară cu întreg tezaurul, din nou turtit pentru a-l putea ascunde sub hainele sale. Profunda emoţie, ce dispariţia comoarei provocă în publicul din ţară şi din străinătate, dovedî cât de apreciată era valoarea ei, prin străduinţele lui Odobescu mai ales. Panica produsă de furt a fost din fericire scurtă, căci în curând se descoperiră în pianul teologului toate obiectele, tare deteriorate însă.

În 1884, când s'a distrus de incendiu o parte din aripa Universităţii, în care se afla Muzeul, comoara a suferit din nou prin salvarea ei precipitată.

După aceste noi pacoste îndurate de obiectele de atâtea ori sfărâmate şi turtite, Regele Carol I, Căruia este închinată opera lui Odobescu, încredinţă repararea tezaurului specialistului Paul Telge, recunoscut şi prin alte restaurări de obiecte. În raportul său,¹⁾

¹⁾ Paul Telge din Berlin, Holzgartenstrasse 8, devenit în urmă « Kgl. rumänischer Hof-Goldschmied u. Juwelier », arată, în publicaţia sa « Prähistorische Goldfunde », din 1885, restaurarea şi reproducerea următoarelor lucrări efectuate de el:

1. Tezaurul de aur din Hiddensöe; 2. Din Vetttersfeld, a cărui reproducere se află şi la Muzeul nostru de Antichităţi; 3. Dela Pietroasa « Comoara Regelui Athanarich al Goţilor vestici »; 4. Piese de seamă din expoziţia de orfăurărie din Budapesta, din 1884; 5. Diferite piese de origini diverse.

Capitolul catalogului referitor la tezaurul dela Pietroasa (pag. 21—26) dă 7 bune reproduceri ale principalelor obiecte şi interesante relaţii asupra descoperirii şi compunerii comoarei, cu dimensiunile exacte ale fiecărui obiect în parte.

Din text aflăm că savantul Prof. R. Virchow a cercetat obiectele noastre în trecerea prin Bucureşti spre Troja, în 1879, deplângând distrugerea tocmai a uneia din runele principale ale inscripţiei, prin frângerea brăţării de către Pantazescu.

Dăm extrase din Raportul prezentat de Telge, asupra însărcinării încredinţate de « Guvernul regal al României » de a restaura tezaurul.

Amănuntele lui Telge sunt cu atât mai interesante, cu cât constituie singurele date precise asupra nebănuitei deteriorări a obiectelor, atât prin prima lor distrugere de către Verussi cât şi, mai ales, prin comprimarea lor de către Pantazescu. Valoarea raportului mai creşte şi prin lipsa notiţelor ce Odobescu promise, în prefaţa lucrării sale, fără însă să le dea, asupra stării în care s'au găsit obiectele.

În prima parte a raportului, Telge propune să se refacă în metal de altă culoare părţile ce lipsesc pentru a se reda forma originală a obiectelor. Într'acest scop el a scos mulagii după părţile existente, propunând ca directorul Tocilescu să aducă personal tezaurul la Muzeul din Berlin, unde se află săli anume în care s'ar putea proceda la o serioasă restaurare. Numai unele din lucrări se pot executa la Bucureşti.

« Restaurarea, cea dintâi sau cea din urmă, se poate numi barbară, adaogă Telge, după cum s'a putut convinge şi d-l director Tocilescu, care a asistat

Telge constată «barbara» reparare a unora dintre piesele tezaurului de către predecesorii săi nepricepuți. Restauratorul berlinez a executat apoi și reproducerile galvanoplastice ale întregului tezaur, din care Regele Carol a dăruit câte un exemplar Muzeelor din Berlin și Nürnberg.

In această nouă înfățișare, foarte apreciată de savanții străini

la examinarea tezaurului. N'a fost o restaurare ci o distrugere a pieselor. De pildă: în panerul dodecagon s'au sferdeluit în chip cu totul rudimentar 53 deschideri mari, legate apoi prin droturi de aramă și fier. «Meșterul» respectiv, adaogă Telge, a încăputat bucată de bucată, întâmplându-se să amestece între ele nu numai părțile componente ale aceluiași obiect, dar chiar părți ale panerului octogon cu ale celui dodecagon, forțându-le prin îndoire să se potrivească aproximativ. Completând astfel cu d'a sila o piesă, a descompus pe cealaltă, deși din fiecare existau fragmente deosebite cu ajutorul cărora se pot restabili ambele panere. Se mai constată, prin urmele existente, că și al doilea vas avea mănere în formă de pantere, prevăzute cu granate. Dovadă că întreg tezaurul a fost cu îngrijire și frumos lucrat. Pietrele sunt admirabil șlefuite și cu mare îngrijire prinse în celulele de aur, prin tehnice deosebite pentru diferitele pietre. Granatele, care suportă călduri mari, nu fără a se întuneca, sunt inserate prin lipire, ceea ce se dovedește prin urmele de foc (cenuse) ce se mai văd. Granatelor plane li se adăoga dedesubt o foiță de aur spre a li se învâpăia strălucirea.

«Coșulețul octogon este aproape în întregime distrus. O panteră este bine păstrată și a fost cu îngrijire restaurată, pe când cealaltă e ruptă în patru bucăți lipsindu-i multe fragmente și toate pietrele. Fragmentele existente din pereții coșulețului au fost grozav maltratate, lipindu-se între ele prin lame înguste de aur, luat, pare-se, din materialul coșului, sau sunt prinse cu droturi de alamă.

«Colanul este aproape cu totul distrus, iar restaurarea lui aci, din numeroase fragmente, ar fi imposibilă.

«Fibula cea mare este în aceeași stare, lipsindu-i aproape tot pieptul, ce se poate întregi după vechile desenhuri păstrate.

«Celelalte trei fibule se pot repara la fața locului afară de lanțul care leagă cele două fibule mai mari. De asemeni trebuie întregite și mai multe din lanțurile de care atarnă măgelele.

«Tava cea mare, tăiată în 4 bucăți cu dalta, s'ar putea repara aci lipind pe dos bucăți de lame cu cositor, ceea ce nu ar fi suficient.

«Ibricul a mai fost odată lipit la foc și anume cu argint, dându-se dovada lucrului de cârpaci. Fragmentele lipite cu cositor s'au desfăcut din nou. O restaurație temeinică este imperios necesară.

«Brățara ar trebui adusă la forma ei originală, întregindu-se litera alterată.

«Întreaga lucrare ar trebui să fie demnă de valoarea tezaurului și executată cât de corect. Luna Iulie ar fi cea mai potrivită pentru mine, din cauza afacerilor cari atunci merg mai slab. Ași vrea să execut lucrarea ca să-mi fie spre cinste și m'ași ocupa de pe acum cu pregătirile. Prețul întregii restaurări, inclusiv speșele mele de drum și de întreținere, s'ar ridica la 2.200—2.500 mărci.

«Astfel restaurat tezaurul ar deveni ceea ce trebuie să fie, adică monumentul cel mai strălucit și frumos al artei antice».

Urmează un adaos la raport, referitor la coșulețul cu panteră, prin care se arată că «e imposibil de reparat la fața locului, deoarece este greu de a îmbina cele 30 de fragmente înainte de a pregăti o formă de care să se fixeze bucățile răslețe. Se garantează cu persoana și numele restauratorului o lucrare frumoasă, în caz că se poate face la Berlin. Cositorul trebuie înlăturat pe cale chimică și apoi împreunate fragmentele. Părțile ce lipsesc ar trebui și aci înlocuite prin bronz».

pentru perfecta restaurare a originalelor, s'a expus tezaurul timp de șase luni în sala Orfăurării antice din Luvru, alături de tezaurul din Bosco Reale, cu prilejul Expoziției internaționale dela Paris, în 1900.

Cunoscute fiind însă nenorocirile ce dela descoperirea tezaurului s'au ținut lanț de persoanele și localurile ce-l adăposteau, conducătorii Luvrului — ne spune însuși arheologul academician Edmond Pottier — au fost ușurați când au scăpat de această piață rea, în timpul expunerii cărcia sub acoperământul Luvrului s'au ivit nu mai puțin de treizeci de incendieri ale coșurilor Ministerului Coloniilor din aripa vecină a palatului. « Le porte-malheur borna la son influence », adaogă Pottier.

Având în vedere legendele ce învăluiau tezaurul, se explică de ce, în 1911, cerându-mi-se, în calitate de Comisar al României pe lângă expoziția Centenarului Romei, să aduc în Cetatea eternă originalele dela Pietroasa, cu aprobarea Ministrului de externe de atunci, Titu Maiorescu, care își amintea de ponosul îndurat de Odobescu după expoziția din Londra, am fost autorizat a expune numai reproducerile galvanoplastice ale lui Telge. Acestea le-am împrumutat apoi Muzeului nostru de antichități, spre a umplea locul rămas gol al originalelor expediate în 1916 la Iași, iar de acolo, sub garanția Aliaților, la Moscova, de unde ni se vor întoarce în perfecta stare în care știm că se află acolo.

Sperăm că această escapadă la Moscova va fi ultima etapă a trecutului atât de aventuros al acestui tezaur, blestemat parcă să scape, deși din fericire temporar numai, din mână descoperitorilor și a legitimilor săi posesori.

Valoarea nestimată a tezaurului se va judeca din descrierea pieselor care-l compun. Căci materialul brut, de aproape 19 kilograme, al aurului, fie chiar de cea mai bună calitate sau chiar nativ, adică neamestecat cu alte aliaje și de aceea așa de maleabil, nu reprezintă o sumă însemnată. Aurul este de două categorii: unul mai închis, mai roșietic, zis aur oriental; altul mai deschis, zis bizantin, care se aseamănă cu cel din munții noștri.

După înfățișarea lor, cele 12 obiecte se împart în două categorii: unele lucrate în aur masiv, cu ornamente gravate; altele decorate cu pietre scumpe sau sticle colorate. Aceste din urmă sunt în tehnica zisă « cloisonnage », care constă în inserarea pietrelor sau a cristalelor în așa zise ochiuri sau celule din care unele n'au fund, sunt adică « à jour », iar altele cu îngrădiri ce se ridică de pe fundul celulei (cloisonné).

Din prima serie, a obiectelor de aur deschis, fac parte:

O tavă mare sau sinie cântărind peste 7 kilograme, cu un diametru de 56 cm. Buza puțin ridicată a tavei are pe amândouă muchile un șir neîntrerupt de bobițe, între care șerpuește un desen de linii frânte; în centrul discului se află o rosetă de 13 cm. în

diametru, formată din o imitație de petale. Ornamentele sunt lucrate din ciocan — au repoussé. Tava a fost tăiată cu toporul, de Verusi, în patru părți aproape egale, ce se îmbină destul de bine, lipsind numai un fragment din roseta centrală cu deseneuri de spirală.

O cană sau ibric — zisă oenochoe — înaltă de 86 cm. și cântărind 1 kgr. 715 gr. Vasul, puțin umflat, are dungi ondulate, iar pe picior se văd mărgelile ca la tavă. Pe gât și gură sunt deseneuri gravate în formă de solzi, de crini heraldici și de acant. Seamănă cu vasele clasicității antice, întrebuințate la sacrificii. Mânerul drept plecând dela mijlocul canei se termină la gură în formă de cap de pasăre.

O cupă sau pateră, din două foi suprapuse, cea interioară prezentând în relief 16 personaje mitologice, în vestimente și cu atribute semănând cu cele greco-romane deși înfățișarea figurilor e diferită de cea clasică. Conturul superior al paterii e ornat de o coardă de viță cu ciorchini, printre frunzele căreia apar mai mulți corbi. În fundul cupei se văd mai multe animale în relief, din mijlocul cărora se ridică statueta unei femei șezând pe un scăunel, ornat cu viță, și ținând un vas în mână. Figurile ar reprezenta soborul zeilor din Walhala grupate în jurul zeiței pământului (Hertha = Erde). Cupa singură din această grupă e de aur oriental.

Două verigi, din care un torques sau colan de gât, simplu, iar altă brățară mai groasă (armilla) cu o inscripție gravată în caractere recunoscute azi de toți savanții a fi rune. Inscripția deteriorată prin frângerea brățarei de Pantazescu a fost interpretată în chipurile cele mai fantastice și variate.

Odobescu se oprește la traducerea runelor prin: « Lui Odin Sciția consacrată ».

După una din versiunile științei germane, textul runic « *Gutathiodai hailag* » ar însemna: « Închinat poporului got ». După alta însă, mai nouă, inscripția în rune « *Gutan Iowi hailag* » ar însemna: « închinat lui Jupiter al Goților ». De această versiune se apropie și interpretarea colegilor T. Iordănescu și C. Diculescu, singurii compatrioți cari, după Odobescu și după fanteziile învechite ale lui G. Assaki, s'au ocupat de runele dela Pietroasa. Diculescu în deosebi dă lămuriri interesante asupra Goților și relativ la limba lor.

În seria a doua a obiectelor, lucrate în « cloisonnage » și în aur oriental, se cuprind:

Patru fibule sau paftale, din care una mai mare, toate în forme ce seamănă cu diferite păsări, de unde se trage și denumirea populară de « Cloșca cu puii de aur », sub care este cunoscut întreg tezaurul. Splendida fibulă mai mare se apropie de forma unui papagal cu cioc proeminent și coadă în evantai. Cele două păsări mai mici au gâtul mai lung. Toate arată urme de cloisonaj neaju-

rat, cristalii ce-i ornaui fiind în parte dispăruți. Pe dosul acestor fibule se văd urmele ăcelor, prin care se prindeau de veșmânt.

Piesele principale ale tezaurului sunt cele două coșulețe în formă de kantharus antic, ale căror celule, goale azi, au fost ocupate de geme sau cristali colorați. Unul din vase are forma de octogon, iar celălalt de dodecagon, ambele având drept mănere câte doi gheparzi prinși cu labele posterioare de piciorul vaselor iar cu cele anterioare de gura lui. Spatele fiarelor erau împetrișate cu grante și alte pietre scumpe de diferite culori.

Ultima bucată în cloisonaj a tezaurului este colanul cu încheietoare, adaptându-se perfect pe forma gâtului omenesc.

Deși Odobescu și-a dat seamă de metalele diferite în care sunt făurite obiectele, cât și de stilul lor deosebit, el trage totuși asupra întregului tezaur concluzii generale ce se pot rezuma astfel:

1. Obiectele au aparținut unui trib german încă păgân, probabil Goților vestici, cari au locuit în Dacia din veacul al III-lea până în al V-lea d. Hr.

2. Deși nu toate obiectele sunt din aceeași epocă, ele denotă totuși o specifică artă indigenă particulară Goților din Dacia.

3. Intregul tezaur constituie, după el, obiecte de cult ale unui templu păgân.

În expunerile sale anterioare Odobescu, adoptând teza lui Neumeister, atribuia tezaurul lui Athanaric, rege al Goților și contemporan al Împăratului Thodosiu. Fugărit de Huni și străbătând în pripă Dacia, șeful barbarilor ar fi îngropat tezaurul cu gând de a-l ridica apoi, împiedicat fiind însă prin moartea sa la Constantinopoli, în 381.

În ediția franceză Odobescu renunțând să mai atribue tezaurul lui Athanaric personal, conchide totuși că el a aparținut unui templu, și că este o lucrare a Goților dela finele veacului al IV-lea. În favoarea tezii lui pledează inscripția, incontestabil runică, de pe brățară precum și constatările istorice că sub amenințarea Hunilor o parte din Goți au trecut Dunărea — unde sub Ulfilas s'au creștinat — pe când alții, sub Athanaric, s'au retras în Munții Buzeului, unde ar fi depus tezaurul. Din aceste considerații juste, neexactă rămâne numai concluzia referitoare la tezaur, pe care-l consideră a fi operă a Goților.

Asemenea părere, concepută la 1888, nu trebuie să ne surprindă, deoarece ea era susținută nu numai de toți savanții germani și chiar de suedezul Oscar Montelius, autoritate necontestată a vremii lui, cari preconizau splendoarea acestei arte gotice, dar chiar de francezul Courajod cu întreaga sa școală. Singur Fr. de Lasteyrie, în a sa *Histoire de l'Orfèvrerie*, recunoscuse încă din 1877 că arta merovingiană este tare influențată de Orient. Cu mirare trebuie să constatăm că în a doua ediție a lucrării sale « *Alteuropa* » Schuchhardt tot mai susține — la 1926 chiar — că tezaurul dela Pie-

troasa aparține «zu den wichtigsten Funden des *frühgotischen Stils*».

În urma numeroaselor fericite descoperiri de alte obiecte similare, pe care Odobescu numai în parte le-a cunoscut, și în urma mai ales a studiilor specialiștilor autorizați, ca Strzygowski, Minns, Rostovtzeff, Kondakoff, Emile Mâle și alții, azi este însă bine stabilit că arta cloisonajului, care atâta vreme a trecut drept gotică, este de certă origină orientală.

Uimiți de frumusețea acestor produse strălucitoare, Goții și le-au însușit cărându-le cu ei de-a-lungul Europei, din Carpați până în Pirinei, fără ca pentru aceasta însă origina pur orientală a obiectelor să se fi pierdut. Nici chiar atunci când, după cum e cazul coroanelor descoperite în 1858 la Fuente de Guarazar, regii Wisigoților din Spania, ca Swinthila sau Receswinthus au atârnat de cununile orientale, ornate cu safiri și mărgăritare, numele lor în litere latine, tăiate tot în aur.

Nu numai considerațiuni artistice, în virtutea cărora singur geniul Oriental poate să fi născocit «exaltarea aurului prin adaosul pietrelor colorate», dar chiar inscripții de pe asemenea obiecte pretinse germanice vin să confirme îndubitabila lor origină orientală. Pe bucla de centuron ornată cu cloisonaj și cu granate, descoperită în 1870 la Maiența, azi în Muzeul din Wiesbaden, care de asemeni se considera de origină germană, s'a descifrat numele regelui Artaxerxes, în caractere persane din secolul al III-lea d. Hr.

Această constatare a desvăluit, în fine, pe Perși ca autorii adevărați ai acestei orfăurării, ce până aci se atribuiseră pe nedrept Goților, cari n'aveau alt merit decât de a fi răspândit în Europa asemenea produse persane.

Raportând la tezaurul dela Pietroasa această nouă teorie, se explică, în mod firesc, nu numai exuberanta frumusețe coloristică dar și caracterul pur oriental al animalelor ornând cele două coșuri, precum și amănuntele formelor de păsări, ce seamănă mai mult a papagali decât cu cele indicate de Odobescu. De asemeni gheparzii — nu leopardi — ce servă drept mânere sunt domesticiți și utilizați la vânatoare în Asia, pe când în Europa ei nici nu există.

Comoara noastră deci, departe de a fi făurită de Goți în Dacia, cum ar fi dorit Odobescu, provine, parțial cel puțin, tocmai din Persia, de unde ei și-au însușit-o prin pradă sau prin schimb. Se mai poate chiar ca meșterii persani să fi lucrat anume pe comandă, întocmai după cum Turcii din Asia Mică, în secolul al XVII-lea, țeseau covoare orientale pentru Sașii din Ardealul nostru.

Un rol intermediar trebuie să fi avut, după părerea lui Mâle și giuvaergii bizantini din Olbia și din Panticapea, care, cunoscând pe lângă meseria lor și secretele Persanilor, le-au trecut și Goților, explicându-se astfel tendința clasică ce se găsește la obiectele de

aur dela Pietroasa și mai ales în figurile din pateră, drapate în hlamida greacă deși au înfățișare streină de a Helenilor.

Insușindu-și tehnica orientală a cloisonajului, Goții au practicat-o apoi în Europa, înlocuind însă granatele originale cu sticle colorate.

La lumina nouilor teorii putem deci conchide, că tezaurul nostru e alcătuit dintr'o primă serie de obiecte, cuprinzând toate cloisonajele în aur oriental, care sunt bine caracterizate ca de origină curat persană. Obiectele din cealaltă serie au fost executate pentru Goți sau chiar de meșteri de ai lor; sau, ceea ce ni se pare mult mai probabil, ele sunt de origină și de factură locală a Dacilor, moștenitori ai artiștilor Traci, lăudați chiar în poemele homerice pentru iscusita lor prelucrare a aurului. În special tava și ibricul, ambele cu desenuri spirale, pot fi produse locale ce Goții și-au însușit.

Asemenea adaosuri, de presupusă origină indigenă, se află și în compunerea celorlalte tezaure descoperite în teritoriul nostru, cum este de pildă cel dela Șimleul Silvaniei, din Muzeul din Viena, în care pe lângă vasele pur orientale se află și acel lanț cu miniaturi de obiecte uzuale de caracter pur local. Romanii ridicând însă toate comorile de aur ale lui Decebal, după cum ne arată columna Traiană, termeni siguri de comparație ne lipsesc spre a putea întări această părere foarte plauzibilă.

Inscripția runică a brățării dela Pietroasa dovedește numai că, la un moment dat, toate aceste obiecte, de origini diferite, au fost închinat (geweiht) norodului Goților sau unui templu al lor.

Valoarea artistică a acestor obiecte, unice până azi în felul lor, precum și vechimea lor de aproape 16 veacuri legitimează nerăbdarea cu care așteptăm reîntoarcerea lor în patrimoniul nostru artistic, unde Odobescu, cel dintâi, le-a fixat locul de cinste ce l-au dobândit azi nu numai la noi, dar și în istoria artei universale.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

IDEI, FAPTE, OAMENI

P. P. NEGULESCU ȘI PERSPECTIVELE CULTURII

În această operă ¹⁾ de ascuțită precizare, de limpezime cuceritoare și de necesară analiză se îmbină directiva problemelor permanente de cultură cu actualitatea cea mai vie și chiar cea mai tulbure. În raza de lumină a cercetării stau « formele culturii » în procesul lor genetic, proces care înfățișează două chipuri mai de seamă, după condițiile lui neapărate: fie individuale, structura psihofizică a omului de cultură, fie generale, rezumate, mai mult sau mai puțin fericit, în cuvântul, de uz și abuz contemporan: « specificul național ».

De aceea voluminosul studiu se subîmparte firesc în două mari preocupări: 1. Apariția și orientarea cugetării filosofice; 2. Specificul național. Cum însă individualitatea e prinsă în comunitatea națională, e de așteptat ca a doua problemă — morfogeneza națională a culturii — să treacă pe primul plan și să confisce atenția noastră, pasionându-ne ca o bună literatură.

Se instalează astfel în vie desbatere preocuparea dominantă a contemporaneității, anume, problema naționalismului, ale cărui diverse și nestatornice înțelesuri autorul ține să le încercuiască, pe temeiul indicației exprese că naționalismul e un sentiment de o valoare, relativă scopurilor urmărite. « Naționalismul e un cuvânt care, sub o aparență unitară, ascunde înțelesuri diferite și de o valoare cu totul inegală. Când susține dreptul la existență și la liberă dezvoltare a fiecărui popor, sentimentul național e un mobil de acțiune, nu numai perfect legitim, dar și de o incontestabilă noblețe etică. El poate deveni chiar sublim, atunci când, ca în războaie, duce la sacrificiile supreme. Când însă, proclamând superioritatea indiscutabilă a unor anumite națiuni și inferioritatea iremediabilă a celorlalte, luptă ca să asigure celor dintâi putința de a dispune, după bunul lor plac, de cele din urmă, naționalismul încetează de a mai fi un sentiment respectabil, fiindcă nesocotește justiția și amenință pacea » (7).

Primul capitol are drept temă apariția și orientarea cugetării filosofice, așa dar, despică migălos mecanismul vocației filosofice. Dar atât această formă culturală cât și modul ei de constituire

¹⁾ P. P. Negulescu: *Geneza formelor culturii*, 1934, Tipografia „Bucovina”.

genetică au un netăgăduit coeficient de generalitate. Procesul morfo-genetic al filosofiei se verifică și la celelalte manifestații de cultură.

Această unitate de formație culturală este chiar afirmată excesiv de metoda psihaanalitică, al cărei reprezentant, cu numeroase îngrădiri, este Herzberg. Acesta are însă meritul de a fi înfiripat cu acurateță stilistică o contribuție la « *Psihologia filosofiei și a filosofilor* » (1926), titlu puținel cam pretențios mai ales în prima parte: « O psihologie a filosofiei! », ca și cum psihologia n'ar intra în cadrul preocupărilor filosofice și chiar n'ar fi subordonată acesteia, întocmai cum particularul se supune universalului. Cu ce drept psihologia privește de sus, cu aere de psihiatru îngrijorat de sănătatea suflotească a filosofului? « Am socotit că era bine să alegem ca punct de plecare și — cum am zis — ca bază de discuție această lucrare, fiindcă pe planul întâiu, în ziua de astăzi, pare a sta în considerația și simpatia mai tuturor, concepția biologică a filosofiei. Iar moda a grefat pe această concepție generală punctul de vedere special al psihoanalizei » (35/36).

D-l Negulescu are toată dreptatea să fie sever față de acest dogmatic psihoanalist al filosofiei, dogmatic, fiindcă pretinde a și mai bine decât Platon, Aristotel, Kant, etc. ce s'a petrecut în sufletul acestora. Ce s'a petrecut propriu zis? Un fatal proces, care a dus pe oameni « ca toată lumea » dela fapta normală, sănătoasă, la paralizia filosofică.

Filosoful nu e dar un om ca toți oamenii. Poate că la el interesul teoretic e atât de puternic și tiranic încât suprimă acțiunea? Nu chiar aceasta e părerea lui Herzberg. Interesul pur teoretic pare dominant, numai fiindcă e susținut și stimulat de covârșitoare porniri afective. Așa dar, filosoful e omul impulsilor tumultuoase și al instinctelor massive. Dar în vreme ce omul posedat de pasiuni tari strălucește prin acțiune neobosită, filosoful dimpotrivă e un « impotent » practic, un abulic, un ins impropriu și nedibaciu, un insuficient în viață, un neadaptat, un dezarmat în lupta pentru trai.

Herzberg are o deosebită plăcere în a releva stăruitor caracterul oarecum de ratat al oricărui filosof. (El a cercetat viața numai a 30 de filosofi, invocând în favoarea ideilor sale chiar excepțiile). Cum s'ar putea lămuri acest paradox? E adevărat, filosoful are apetite puternice, dat totodată, fiind un sensibil — dovadă timiditatea lui — este și omul celor mai neînduplecate inhibiții sau frânări lăuntrice — opreliști de o supranormală intensitate ce stau în calea unei sănătoase descărcări a năzuințelor și afectelor. Filosoful, de o parte dorește arzător viața, de altă parte se osândește singur a rămâne străin de ea.

O situație tragică din care îl salvează minunata « sublimare ». Instinctele sunt abătute prin inhibiție dela scopul lor normal, care e fapta practică (meserie, căsătorie, viața politică, etc.) și canalizate spre cultură, aci, spre gândirea pură, care devine astfel un

surogat al acțiunii. Filosoful își făurește paradise artificiale, dă ființă halucinațiilor, în schimb desrealizează cele mai palpabile realități, în sfârșit, el este, după un cuvânt al lui Spencer, numai « pe jumătate viu ». Fr. Nietzsche, care încă mai mult decât Freud poate revendica paternitatea acestei discipline moderne care e « psihologia filosofiei », spunea despre filosofi cu subtilă ironie: « nu vor să cunoască, ci să-și cânte romanța lor ». Pentru ei dar, romanța — deci o farsă inconștientă — e adevărul.

Herzberg știe că acea ocultă motivație psihologică din filosofie e tot așa de valabilă și în celelalte forme culturale: religie, artă, chiar știință, așa încât toate formele culturii sunt rezultatul sublimării într'un suflet neîndestulător adaptat. În schimb tipul normal, ferit de atingerea fatală a culturii, e cel ce știe să se descurce în viață, nu pierde ocaziile fericite, e amabil cu toți, avansează repede în meseria lui, se căsătorește, în sfârșit e un om « bine ». Idealul sub-burghez al lui Herzberg e de o banalitate stridentă. Numai că acest psiholog atât de sumar uită un lucru: pentru ca omul banal să-și ducă viața lui « normală », de azi, a fost nevoie de un nesfârșit șir de eforturi culturale din partea acelor « neadaptați », cari au creat mediul civilizat al profitorilor practici, uneori, chiar prea practici.

Păcatul lui Herzberg, relevat de autorul român, e accentuarea exclusivă în dinamismul psihologic a factorilor subiectivi și afectivi, cu nesocotirea celor obiectivi și intelectuali, prezenți cu necesitate în orice evoluție filosofică.

Înainte sublimării și ca condiție a ei se afirmă geniul sau talentul, pe care d-l Negulescu îl socotește ca o variație bruscă, individuală, ca o adevărată « mutație », în sensul dat de botanistul olandez H. de Vries.

Talentul filosofic se definește prin anumite funcțiuni intelectuale și în anumite proporții. Urmează o fină analiză a factorilor sufletești, cari determină prin colaborarea și dozarea lor « predilecția » filosofică, factori reduși de autor la trei și descoperiți în toate formele culturii: pornirile afective, jocul imaginației și operațiile discernământului critic. « Fără o pornire afectivă, imaginația n'ar putea fi pusă în mișcare; fără intervenirea imaginației, pornirea afectivă s'ar putea descărca în mișcări dezordonate și, în majoritatea lor cel puțin, inutile; fără discernământul critic, în sfârșit, toate reprezentările de acțiuni posibile, chiar și cele mai puțin potrivite, ar putea fi întrebuițate cu o mare pierdere de timp și de energie, ca mijloace de a ajunge la scopurile urmărite. Activitățile omenești ar înceta adică de a mai fi ceea ce sunt. Oamenii s'ar întoarce pur și simplu în rândul animalelor, fiindcă ar lucra, în fond, întocmai ca ele » (122).

Când domină pornirile afective și jocul imaginației avem, după cazuri, structuri sufletești religioase și artistice; când predomină

discernământul critic, avem, după cazuri, mentalități științifice și filosofice.

Alături de factorii primari — subiectivi sau obiectivi — ce determină genetic gândirea filosofică, acționează și factori adiționali sau secundari, a căror descoperire e tot așa de anevoioasă, anume: mediul geografic, poporul, rasa, pe scurt, factorul etnic, și cu aceasta ajungem la « specificul național », socotit în prima parte a lucrării numai ca factor secundar. Influența « particularizantă » a substratului etnic este moderată de intervenirea legilor logice, iar acestea suferă tulburare din partea factorilor tot personali: sensibilitate, anumite înclinări constituționale sau chiar experiențe optimiste sau pesimiste ce colorează într'un chip sau altul sistematizarea filosofică.

Capitolul prim se încheie cu un sfat tinerilor ce vor să-și pună la încercare vocația: « i-am sfătuit să nu uite că niciun om nu ajunge, niciodată, să facă în viață tot ce-i stă în putință, dacă nu încearcă măcar odată, să facă și imposibilul » (216).

Partea a doua închinată *specificului național* sub cele două aspecte, cel *biologic*, cel mai nesigur în sine, dar tocmai de aceea exploatat fără scrupule, problema raselor, și cel *psihologic*, așa numita « psihologie a popoarelor » — aceasta în sensul de psihologie diferențială, nu ca la un W. Wundt, care tratează legile *generale*, ale vieții colective — este o minuțioasă analiză chimică a unui foarte complicat fenomen, privit totuși de mulți ca cel mai simplu și dela sine înțeles.

Concluzia autorului, care fărâmițează toate argumentele invocate de partizanii specificului național, nu e însă radicală — o spune însuși. Acțiunea factorului etnic e reală, dar nu poate fi apreciată și de aceea rămâne extrem de relativă. Această ținută de rezervă, proprie incertitudinii, am întâlnit-o și în examenul celei dintâi probleme. « Să ne aducem aminte de ceea ce am stabilit, când am examinat acțiunea factorilor ce determină apariția și orientarea cugetării filosofice, în prima parte a lucrării de față. Am zis atunci că influența acelor factori este incontestabilă, în principiu. N'am putea-o tăgădui, cu destulă îndreptățire, atunci când o analizăm în general, adică schematic și abstract. Când e vorba s'o determinăm însă în cazurile particulare și concrete, suntem siliți să constatăm că n'o putem nici stabili cu destulă siguranță, nici doza cu destulă precizie. Același lucru se poate zice și despre influența factorului etnic. În principiu ea nu poate să nu fie reală. Când e vorba s'o stabilim însă, în fiecare caz în parte, încep incertitudinile... S'a stabilit oare, științificește vorbind, relații sigure între anumite rase și anumite particularități, intelectuale și morale? » (469).

Originalitatea d-lui Negulescu o descoperim mai ales în poziția problemei. Există sau nu un « suflet național », un « tip etnic », un

« specific național »? Răspunsul dat de autor e o precizare ce echivalează cu o negație: popoarele de azi sunt încă în formație și prin urmare caracterele lor sufletești sunt complexe și eminamente variabile. Ca să putem vorbi de o pecetie națională asupra culturii, trebuie să constatăm mai întâiu existența unei asemenea pecetii; și tocmai constatarea acestei existențe întâmpină cele mai serioase greutăți. De ce? « Cauza . . . e prea marea variabilitate a « tipurilor » psihologice, sau a caracterelor ce le alcătuiesc, la fiecare popor în parte » (384).

În al doilea rând, chiar concedând un atare tip național — și nu se poate tăgădui tendința tipurilor psihologice spre stabilitate — noua problemă e acum, dacă tipul național are numai un rol *representativ*, adică, servește numai ca să deosebească un popor de altul, sau joacă și un rol *activ* și chiar *creator* în determinarea manifestărilor lui culturale? (393). Aci se dă cuvântul biologului francez Ch. Nicolle, autorul studiului intitulat « Biologia invenției », din care se desprind următoarele informații: « El susține că stabilizarea și uniformizarea popoarelor nu sunt favorabile dezvoltării « spiritului de invenție », care, dimpotrivă, ar avea nevoie de o relativă lipsă de echilibru organic — ca aceea pe care o provoacă o încrucișare de rase diferite. El susține astfel că amestecul raselor este o condiție necesară, — dacă nu chiar neapărată, — a întreținerii spiritului de invenție în omenire, — și prin urmare a progresului, în ordinea noutății și a originalității » (393).

Așa dar, cultura înseamnă creație, creația implică un dezechilibru organic, în sfârșit, dezechilibrul presupune amestec sau încrucișare de rase. Poate că e ceva just în teza acestui fiziolog, rătăcit în psihologie, însă mi se pare că și această teză participă la același spirit, să-i zicem, beoțian, pe care în capitolul prim l-am întâlnit așa de supărător în enunțurile psihanalitice ale lui Herzberg. În vreme ce geniul și talentul sunt manifestări de dezechilibru, mentalitatea banală și chiar puținel stupidă echivalează cu normalul, echilibratul și sănătosul. Ambele concepții amintesc, fără să vrea, de teoria echivocă și demodată a lui Lombroso: geniul e nebunie. Ce păcat însă că nu și orice nebunie e genială. Sunt variații pe aceeași temă cam învechită.

Cazul lui Nicolle e agravat de contaminarea inconștientă a ideilor sale de iraționalismul vag ce plutește în atmosferă și circulă în limbajul curent. Geniul este intuitiv, iar intuiția e irațională; urmează că iraționalul e sinonim cu dezechilibru. Nicolle nu observă că un irațional, care ulterior poate fi justificat pe căi raționale, n'a fost nici la început în adevăr irațional, ceea ce de altminteri d-l Negulescu probează, în toate cazurile posibile, cu aceeași bogăție de amănunte instructive, care constituie principala atracție a lucrării pentru cele mai deosebite categorii de cercetători: filosofi, sociologi, pedagogi, medici, oameni politici.

Dacă am ține cu tot dinadinsul să strângem într'o formulă unică convingerea cea mai intimă a autorului, nu ne înșelăm, cred, spunând acestea. Peste orice determinism de mediu și rasă, opera omului de cultură își are condiția primă și necesară în structura omului excepțional, care e o veritabilă și imprevizibilă mutație în lumea spirituală. Prin această încheiere d-l Negulescu se menține principial pe linia ideilor apărute în « Convorbiri literare » și prezentate în volum sub titlul de *Polemice* în 1895.

MIRCEA ELORIAN

BUCOVINA. Album de 8 litografii colorate de O. Laske, f. d. și Imprimerie.

Dintre toate provinciile românești, « Vesela Grădină » s'a bucurat de favoarea celor mai multe reproduceri a monumentelor sale, dintre care n'au lipsit, niciodată, splendidele noastre biserici, chiar când autorii publicațiilor nu erau români.

Ultimul album de acest fel este al artistului vienez O. Laske, care, în foi volante de format 49 × 39, ne dă într'o serie de litografii colorate aspecte pitorești ale acestei fermecătoare provincii. *Mănăstirile Sucevița și Voroneț* sunt admirabil redată în cadrul lor de verdeață în mijlocul căruia iese și mai în evidență coloarea seculară a splendidelor fresce exterioare. O interesantă largă vedere « *In lunca Siretului* », cu cer nouros pe timp de primăvară încheie seria primă, celelalte planșe fiind consacrate unor subiecte cu caracter mai pronunțat etnografic. Din Cernăuți ni se dă « *Piața Unirii* », cu acea forfoteală de mutre și porturile cele mai bizare, ce fac caracteristica acestei capitale poliglote. Cam același caracter se repetă în « *Templul evreesc din Cernăuți* » cu accentuarea, în primul plan, al unor tipuri specifice israelite și a unui cerșetor cântând din puțin răspândita « *lyră* », instrument cu coarde dar fără arcuș. Foarte pitoresc este aspectul « *Vechiului cimitir evreesc din Cernăuți* » cu ale sale pietre funerare cu reliefuri simbolice din veacurile trecute. Plină de vervă și naturalism este « *Nunta țărănească* » iar impunătoare prin largul cadru al naturii este « *Înmormântarea dela Horoceia* » cu sicriul în carul cu boi urmat de întreg soborul satului. « *Oborul din Rădăuți* » cu nenumărate vite de tot felul, îngrămădite în jurul cortului central, redă admirabil zăpăceala caracteristică a acestor bălciuri cu al lor pitoresc specific, pe care urbanismul modern și ordonanțele polițienești l-au îndepărtat din localitățile cu pretenții de civilizare.

Ca oglindă a unor stări ce curând vor dispărea și din marginașă Bucovină cât și prin indubitabilele lor calități artistice cât și ca

documente etnografice, sincerile, voioasele și humoristicile planșe ale d-lui Laske meritau să fie semnalate și recomandate.

*

Cu acest prilej nu am putea lăsa nerelevate *Gravurile d-lui Anton Kaindl*, apărute în numeroase serii, în anii din urmă. Stabilite în România de mai multă vreme, d-sa s'a familiarizat cu frumusețile țării, pe care le-a dat în admirabile gravuri — à l'eau forte — de un caracter artistic desăvârșit. Fără a fi pripit, ca atâți alți ilustratori, d-l Kaindl, cunoscând limba și obiceiurile pământului, și-a dat răgazul convenit spre a prinde fisionomia particulară a fiecărei regiuni sau monument. Peregrinările sale s'au întins asupra întregii României, pe care, cu aceeași preocupare a exactității în executare, dar cu o și mai mare grijă a frumosului specific ce diferă la fiecare pas, ne-a înfățișat-o, sub toate ale ei multiple aspecte, în cele câteva sute de acvaforte atrăgătoare prin frumusețea și interesul ce deșteaptă.

Pe lângă vederi generale a bisericilor și mănăstirilor din întreg teritoriul românesc, d-sa fixează cu o amănunțită precizie și izvoadele interesante ale unui fragment de pisanie sau chenar cioplit în piatră sau ale unui stâlp țărănesc sau chivot egumenesc. Toate fiind desenate cu aceeași dragoste și cu aceeași adâncă pricepere a artistului desăvârșit și înnamorat de meșteșugul său.

Să-i mulțumim pentru patrioticele icoane ce ne-a dat și care n'ar trebui să lipsească din casa oricărui bun român.

*

Pentru ca seria aspectelor românești să fie completă, ar fi de dorit să-și găsească editorul de atâta vreme așteptat și cărturarul *Doctor Wl. Zaloziecky*, diletant dar priceput desenator, ale cărui originale, nu încă multiplicare prin niciun procedeu, sunt apreciate mai ales în marile centre europene, unde le-am cunoscut întâi. Cu a sa vervă îndrăcită, deputatul în Parlamentul țării ar trebui să se hotărască a da la lumină vrăjitele sale deseneuri, care ne amintesc nu numai pe renumitul caricaturist Wilhelm Busch, una din gloriile Germaniei, dar și pe cel mai ilustru contemporan al acestuia, pe celebrul Adolf Menzel, considerat numai ca ilustratorul istoriei Marelui Rege Frederic al Prusiei.

Ce viae și fascinante ilustrații pentru altfel anostele cărți de lectură pentru copii ne-ar putea da humorul nesecat susținut de condeiul maestru al d-lui Zaloziecky, dacă s'ar decide a împărtăși marelui public ceva din tezaurele desenelor sale, rezervate până aci numai unor favorizați ai soartei, printre care prenumărându-mă am putut divulga existența acestor manifestări de înaltă artă, inedită încă spre al nostru regret.

AL. T.-S.

ȘTEFAN MOTĂȘ-ZELETIN

După ce și-a încheiat cursul la universitatea ieșană, profesorul Ștefan Motăș-Zeletin, o mare nădejde a gândirii românești, a plecat dintre noi — pentru totdeauna, cu aceeași voită retragere în singurătate, proprie ființei lui în viață.

Imprejurările în care ne-am cunoscut sunt puțin obișnuite. Prin 1915, în cel mai septentrional oraș al României de atunci, destinul ostășesc ne-a așezat în același regiment. Profesorul secundar, cu chip livid și grimasă sarcastică, era autorul necunoscut al unei cărți, apărute într-o tipografie provincială, cu titlul ciudat și parcă din alte vremuri de « *Evanghelia Naturii* », catehism al unei vieți armonioase, dar în afară de legi.

În « *Noua Revistă română* » (Nr. 19, 1915), o cronică amplă era destinată a semnală rare tentative filosofice și a îndemna la mai mult. Chipul cum noi am tâlmăcit direcția lui de gândire a fost mai târziu deplin confirmat de Zeletin. Il vedeam de atunci ca descendent al lui Hegel — poate singurul hegelian mărturisit — și anume un hegelian de stânga, de sincer radicalism. Dar și în această aripă a filosofiei hegeliene s'au pronunțat, se știe, două curente: unul individualist, reprezentat de un Max Stirner, altul colectivist, susținut mai ales de Karl Marx.

Zeletin în acea « *Evangelie* » se mișca pe linia individualismului; dar mai apoi în opera sa capitală « *Burghezia română. Origina și rolul ei istoric* » el se înfățișază intelectualității noastre surprinse, dar și rapid cucerite, ca un marxist ortodox, de stricta observanță a lui Kautsky.

Profesorul de limba germană, cu adânci rădăcini filosofice, a dat culturii noastre, într'un stil cristalin și cu raccourciuri uimitoare, un studiu sociologic și istoric, pe care pe drept l-au învidiat pe întrecute sociologi și istorici.

Totuși individualismul dintru început s'a păstrat sub forma în surdina a neo-liberalismului, a singurei doctrine politice de zadarnică desinteresare.

Grea și nespuse de dureroasă pierdere pentru generația nouă care nu cruță eforturile trebuitoare în gândul creator de a înfăptui o cultură românească originală.

« *Convorbiri literare* » își amintesc, în preajma mormântului proaspăt, de colaboratorul de acum câțiva ani.

M. FL.

CĂRȚI, REVISTE

GR. URECHE VORNICUL și SIMION DASCĂLU: *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție comentată de Const. C. Giurescu. Ed. «Scrișul Românesc», Craiova, 1934; LXXXII + 216 p. + 1 h. Lei 50.

După reeditarea cronicii lui Ioan Neculce, iată apărând în colecția «Clasicii Români Comentati» și «Letopisețul» lui Gr. Ureche și Simion Dascălu, comentat de miticosul cercetător, d-l profesor Constantin C. Giurescu.

Luând ca bază a reeditării textului, ediția lui C. Giurescu-tatăl, noul comentator simplifică aparatul critic al ediției bază, făcând astfel mai accesibilă înțelegerea textului.

Câteva fericite modificări aduse lecturii unora dintre cuvinte, dintre care cităm: *Ion Ciola* în loc de *Ianciola* (p. 20); *Magopi* în loc de *Mangop* (p. 36 și 42); *s'au lăsat* în loc de *i-am lăsat* (p. 48); *Iavan* în loc de «*Ivan*» (p. 62); *de dânselle* în loc de *din Sele* (p. 72); *de dânsa* în loc de «*de însă*» (p. 79); *însuși al treilea* în loc de *ceasul al treilea* (p. 234), etc., lămuresc unele pasaje din textul Letopisețului, neclare până acum.

Studiul ce precede textul «Letopisețului» în care d-l C. C. Giurescu analizează: Istoricul discuției asupra paternității cronice; Cuprinsul și însemnătatea cronice; Data scrierii cronice; poate fi considerat ultimul cuvânt ce se poate spune în această privință.

Cercetătorii trecutului nostru, care adesea trebuiau să facă costisitoare deplasări pentru a putea cerceta «Letopisețul» vor avea acum posibilitatea ca pe un preț modest să aibă cea mai bună ediție a cronicei lui Ureche, precum și rezolvarea întregii discuții ce-a avut loc, între istoricii noștri, asupra paternității și contribuției, la forma sub care este cunoscută cronica astăzi, pe care au avut-o Gr. Ureche și Simion Dascălu.

G. I. BRĂTIANU: *Napoléon III et les Nationalités*. Ed. «Fundația Carol II». București 1934; 147 p. Prix 12 fr.

Problemele de istorie universală sunt preocupările profesorului dela universitatea ieșeană, G. I. Brătianu, și în cadrul acestor preocupări se încadrează ultima sa lucrare «Napoléon III...».

Utilizând isvoarele de prim ordin, d-l G. I. Brătianu reușește să infățișeze importanța politicii dusă de Napoleon III, de ale cărei binefaceri ne-am bucurat și noi.

Dacă Napoleon III a fost învinuit de ai săi că neglijează interesele Franței, pentru reușita *principiului naționalităților*, astăzi când geografia politică a Europei este alta decât înaintea marelui războiu, se văd roadele aduse de politica urmată de Napoleon III.

Pentru Franța, această politică a avut ca urmare, creșterea influenței și prestigiului său, definitivându-i locul de frunte printre statele mondiale.

Dacă politicii lui Napoleon III ar fi să i se aducă vreo învinuire, ar fi aceea că n'a avut continuitate și perseverență.

Care era scopul acestei politici, a spus-o însuși Napoleon III ca să justifice acțiunea sa pentru realizarea Unirii Principatelor. «Dacă ași fi întrebat ce interese avea Franța în aceste țări depărtate dela Dunăre, a-și răspunde că interesul Franței e peste tot unde trebuie să izbândească o cauză dreaptă și civilizatoare».

Ținuta occidentală în analizarea și coordonarea materialului, face din cartea d-lui G. I. Brătianu o interesantă și prețioasă contribuție la istoria celui de al doilea imperiu al Franței.

VLAD BĂNĂȚEANU: *Aspecte din Albania*. Cernăuți, 1934; 223 p. Lei 80.

Cât de puțin se știe la noi despre Albania, și câți dintre noi pot spune mai mult decât că e o țară muntoasă, cu locuitori ce umblă veșnic înarmați și gata de a suprima pe cel ce i se împotrivesc?!

Iată însă că recent apăruta lucrare «Aspecte din Albania» a d-lui Vlad Bănățeanu ne prilejuește familiarizarea atât cu aspectul vizic al țării, cât și cu trecutul istoric, precum și cu înfățișarea actuală a acestui mic stat unde se muncește cu râvnă și unde progresul face pași repezi.

Dela origina poporului albanez și până la ultimele realizări săvârșite sub domnia regelui Zogu, întreaga gamă a evenimentelor politice și istorice se perindă prin fața ochilor cetitorului interesantei cărți «Aspecte din Albania».

Ideea minunată a autorului de a ilustra aproape fiecare pagină a lucrării sale cu vederi luate din diferite regiuni ale Albaniei, contribuie la o mai largă înțelegere a țării și poporului atât de puțin cunoscut de noi.

G. M. CANTACUZINO: *Izvoare și popasuri*. Editura Fundației «Regele Carol II». București 1934; 200 p. Lei 60.

Arhitectul G. M. Cantacuzino poate fi socotit drept unul din cei mai buni cunoscători ai artei românești.

Cu o temeinică pregătire dublată de un ales simț artistic, d-l Cantacuzino a străbătut România dela un capăt la celălalt studiind creațiile artistice naționale, atât în urmele păstrate de veacuri, cât și ceea ce dau la iveală acei artiști anonimi ascunși prin funduri de țară.

Din aceste călătorii, pe care le putem denumi științifice, arhitectul Cantacuzino a desvăluit o bună parte la microfonul postului București, iar acum în urmă ne-a dat acea minunată carte, pe care inspirat a intitulat-o: « Izvoare și popasuri », pe care cetind-o simți o recreare a spiritului și o îmbogățire a cunoștințelor în domeniul creațiunilor de artă românească.

« Izvoare și popasuri » este un muzeu al artei naționale, în care obiectele sunt înlocuite cu slove atât de măestrit îmbinate încât cetindu-le ai impresia că vezi înaintea ochilor fiecare lucru de care se ocupă autorul.

În puține dar expresive cuvinte, iată cum este descris puțul dela mănăstirea Cernica:

« În mănăstirea Cernica, în curtea bisericii vechi există cel mai frumos exemplu din această categorie de puțuri.

« Opt coloane de piatră, de înălțimea unui om de mărime obișnuită, primesc povara unor arcade eliptice, care la rândul lor duc pe curba lor nervoasă un mic dom de cărămidă ori de piatră, ce păzește de ploi, de praf și de jocul nebun al foilor uscate, ghizdul puțului străvechiu.

« Câte odată o lature a octogonului e zidită, și o firidă adăpostește o icoană; altădată o cruce face straje ».

Fin observator și bun mânuitor al condeiului, d-l G. M. Cantacuzino a dăruit culturii românești una din acele cărți care în ciuda timpului vor fi întotdeauna de actualitate.

DUILIU ZAMFIRESCU : *Poezii*. Ediție comentată de Mariana Rarincescu. Ed. « Scrisul Românesc », Craiova 1934; 347 p. Lei 60.

De curând în editura craioveană, un nou volum din colecția « Clasicii Români Comentati » și-a făcut apariția.

Volumul cuprinde poeziile lui Duiliu Zamfirescu, comentate de d-șoara M. Rarincescu, profesoară la liceul Regina Maria din București.

Slujindu-se de numeroase scrisori, parte adresate prietenilor săi Iacob Negruzzi și N. Petrașcu, comentatoarea încheagă în studiul introductiv ce însoțește volumul, o documentată biografie, din care figura lui Duiliu Zamfirescu, se desprinde precis conturată.

Poeziile cuprinse în acest volum sunt cele pe care Duiliu Zamfirescu le-a publicat în volumele: « Alte orizonturi », « Imnuri

păgâne », « Poezie Nouă », « Pe Marea Neagră » precum și două din poeziile volumului « Fără titlu », anume « Harpista » și « Câinele Nizamului ».

În toate versurile sale acest sensibil înțelegător al frumosului, a cântat lumea zeilor păgâni, dragostea, natura, dorul de țară, etc., exteriorizând în cuvinte armonios îmbinate, toată lumina inspirației sale.

Cetirea poeziilor lui Duiliu Zamfirescu, odihnește sufletul, căci împrumută seninătatea celui ce le-a creat.

MIRCEA ELIADE: *India* (ed. Cugetarea).

Rodul unei călătorii de câțiva ani în India, cartea d-lui Eliade, compusă din câteva fragmente disperate ne înfățișează aspecte cunoscute din țara lui Gandhi. E o concurență a cinematografului. Vom afla astfel că există în India: Junglă cu arbori înalți, ierburi rare și parfume tari, în adâncurile căreia e înăsprită viața. Vom afla că sunt lipitori, crocodili, muzee, leproși și atâtea câte nici nu bănuiam. D-l Eliade n'a vrut să scrie o carte de aventuri ci simplu reportaj. Că zice dumnealui: o carte de aventuri se poate scrie după 6 luni iar nu după trei ani. E un fel de scuză. Din tabloul « *India* », d-l Eliade ne-a răpit miracolul și ne-a lăsat numai ramele. Fie și de metal bun, nu ne satisface.

Cu figura goală fără conținut, cu peisajul fără sens sufletește, cu conturul vid fără portret, nu avem ce face. Am fi dorit un înțeles desprins din nelămuritul, sumbrul și frământatul suflet indian; atât cât se poate trăda din misterul de viață al acestui popor sedus de sfințenie și îndobitocit de mistice extaze. Și, fi-rește, atât cât poate autorul să ofere. Cine îl obligă la mai mult?

Dar calitatea e un criteriu în ierarhizare.

AL. IORDAN

L. REBREANU: *Jar*, roman.

După ce ai cetit « *Ion* », « *Pădurea Spânzuraților* », « *Răs-coala* », romane de o măreață factură epică și psihologică, cu greu te oprești la ultimul roman al d-lui R. Vina nu e a noastră, ci a d-nealui, care ne dă puțința comparației, dar și a noastră care o facem.

Prin comparație cu celelalte opere « *Jarul* » e un roman slab, fără comparație, care nu e totdeauna justă, merită să fie discutat.

Liana, fata unor burghezi, funcționari cu o morală strâmtă, severă, mai ales a tatălui, este studentă la litere. Ea reprezintă generația de azi, cu altă morală, cu o altă viață.

Se amorezează de un stupid ofițer de aviație, stupid, fiindcă așa-l numește Liana și cum amorul de azi, nu se mai petrece la marginea lacului lamartinian, sub razele lunii, ci într-o cameră de hotel sau garsonieră, cum amorul de azi nu mai este retorica amoroasă a romanticilor, ci declanșare sălbatică de pasiuni sexuale, Liana a ajuns în garsoniera lui Dănduț. Ofițerul însă nu-și schimba garnizoanele, cât femeile. După câteva luni a căutat alta. Liana, care credea că va învinge morala bătrânilor: amorul liber, fără ideea căsătoriei, constată că Dănduț n-o mai iubește și în preajma nunții cu Alistar se sinucide.

Subiectul este luat din ziare, din svon public, din viața reală. E romanul epocii de azi, prin subiect. Poate și prin factură.

Cu toată analiza psihologică, ce o încearcă în sufletul Lianeii, poetul Rebreanu, n'are o creație. Neavând o motivare lăuntrică, care să dea acțiunii o vigoare umană, personajele sunt redade în profil, în exterior decât în adâncime. Personajele netrăind independent, prin propriile lor forțe, îi ridică acea obiectivitate artistică, ce eram obișnuiți s'o găsim la Rebreanu, și-i dă romanului un iz didactic, moralizator, tendențios. Figura aceluia Dănduț opac, dobitoc, dar plin de instincte, e neindividualizat. E speța care vorbește în el. Schiller spunea că după formația fizică a animalului cunoști și destinul lui. Natura îl creiază și-i arată și destinul. Numai omului natura deși i-a hotărât destinul, îl lasă liber să-l îndeplinească. El are ceea ce n'au animalele: «raportul situației lui prezente cu destinul lui».

Așa spune el: «nu e destul când e vorba de o figură omenească, de a-i găsi expresiunea umanității în general sau ceea ce natura a pus în sânul acestui individ în particular, ca să realizeze tipul uman; căci ar avea ceva comun cu toată speța. Noi așteptăm ceva mai mult în figura sa: vrem să ne releve până la ce punct omul însuși, în libertatea sa a ajutat scopul naturii. Cu alți termeni vroim să vedem în el caracterul său». Natura și-a propus să realizeze în el un om, interesul pentru artă este dacă în adevăr a devenit. Dănduț este neevoluat.

A rămas în etapa amorfă și întunecată a instinctelor. Este un tip real. Dar nu este artă.

De altfel, autorul și-a concentrat atenția în plăsmuirea Lianeii, care orice am spune este incomparabil mai reușită. Ieșită dintr-o stare socială cu o morală rigidă, ea, întocmai ca un parvenit social materialmente vorbind, simte mândria unei alte vieți, orgoliul unei societăți sgomotoase, exterioare, pe cât de vulgară în fond, pe atât de stilată în aparență.

Pe când Dănduț activează mânat de o singură pasiune, fără a pune în joc forțele toate intelectuale și morale, evitând un conflict intern, dar și orice pecete de nobleță, Liana prin remușcarea profundă ce o simte, prin decepția amară și prin fondul ei

cinstit se ridică deasupra vulgarului, tocmai prin acest conflict lăuntric între lumea sensibilului și lumea morală, cum zice Schiller.

În vegetația puternică, viguroasă ca o pădure la tropice, crește din când în când și o plantă mai plăpândă, care împreună luată, pare a fi o podoabă a naturii.

În operele masive ale d-lui Rebreanu, *Jarul* e o plantă ce se împletește de un stejar robust.

* * *

PRISPA VRACIULUI

Dacă subiectul romanului d-lui Rebreanu e la îndemâna fiecui, subiectul d-lui Ioachimescu e mai rar. Îți amintește subiectele romantice. Un doctor, Nănuță, de o superioară extracție sufletească trăiește în mijlocul țăranilor, pe care-i ajută cu tot ce poate și cum poate.

E o dragoste către aproape pornită nici din calcule personale, nici din snob, ci instinctivă. Este doctorul de casă al unei vechi familii Rudăreanu, degenerată și irosită complet.

Pe vremuri a iubit-o Rudăreanu, când era student. L-a așteptat Vatița Rudăreanu ani în șir, că doar va primi vreo veste dela Nănuța Mușetescu, dar n'a primit. Decepționată s'a măritat cu Părintele Eftimie, un om grobian, vițiat.

Dragostea lui Nănuță însă este ca o rană ce nu se vindecă. Pentru Vatița a venit în sat, pentru ea trăia retras ca un lunatic, în casa lui curios construită, de-i zicea lumea prispa Vraciului.

Nădăjduia că-l va mai iubi Vatița. Când a văzut că se complace în vieța libidinoasă a preotului și că e complet abrutizată, a rupt orice contact cu lumea și a împărțit toată averea la oameni și a plecat într-o vizuină de munte.

Figura lui Nănuță prin contrast cu mediul, cu îmbrăcămintea lui bizară, cu pelerina muschetarului, este pur romantică. Iubirea lui discretă dar profundă, reținută dar cu atât mai primejdioasă este o dragoste Wertheriană care în loc să se manifeste retoric, exterior, izolează și condamnă.

Nici dragostea de aproapele, nici dragostea de profesiunea lui, nici rangurile sociale, pe care putea să le aibă nu erau mai puternice decât iubirea pentru Vatița, la care se adaogă un șerpuitor sentiment de remușcare, căci din cauza lui s'a abrutizat, alături de bădăranul de Eftimie, ce trăiește între cilondirul cu sticlă și ibovnica din sat.

Deși Nănuță este o figură diafană, fără consistență, subiectivă, ireală, totuși mediul viu în care se învâртеște, descrierea pregnantă a satului cu mistica lui, cu înălțările și scăderile lui, dau acestui roman — cu infiltrații Sadovene de bună calitate — savoarea unei opere ce are pârinte un veritabil talent.

* * *

Cu totul altfel se prezintă PESCARIILE D-LUI ARDELEANU. El ne aduce în romanul lui o intuiție precisă, o imagină vie a vieții de pescar. Înlăturând realismul recrudesc, ce de multe ori se confundă cu vulgarul cum e la Zola, evitând în același timp romantismul factice și retoric al lui Loti, autorul ne-a schițat câteva figuri admirabil rotunjite. Canareica, Grișa, Tătiana, Alexei, Nacealnicul, sunt oameni vii. Ei răsar ca planta din pământ, în mediul lor de pescari, cu hotărîre și sobrietate în gesturi.

Păcat că autorul n'a adâncit aceste personaje cu o intrigă mai complicată, cu atât mai mult e păcat, cu cât se dovedește un virtuos în motivarea acțiunii. Dacă eroul principal a fost Canareica pentru d-sa, ne interesează și soarta blândului Alexe, nerezolvată încă de autor. Se observă puțin influență rusească în psihologia pravoslavnică a Rușilor de la Vâlcov. Catastrofa inecului dela Vâlcov, care reabilitează pe Canareica nu este destul analizată. El rămâne tot odios, fiindcă autorul l-a privit ca atare. Gestul ultim, al morții lui pentru viața altora, n'are analiza psihologică, care să ne lămurească gestul. De aceea moare neiertat de noi, fiindcă Alexei, din cauza lui, zace, poate, la închisoare.

Descrierile amănunțite ale mediului, viața particulară a pescarilor văzută de aproape, dau romanului o culoare locală de un realism ireductibil. D-l Ardeleanu e un pescar autentic, care știe să povestească, cu un pitoresc specific, cu un talent necontestat.

* * *

OLTEA I. NISTOR: *Spre Orient*.

Cartea d-lui Oltea Nistor e interesantă. E interesantă fiindcă e scrisă vioiu, colorat, dinamic.

Știe să îmbine esteticul cu utilitarul — utile dulci, fără ca să ne dea retorică subiectivă fără conținut, nici știință severă, pedantă fără strop de poezie, așa prezintă cititorului o carte cu impresii personale, proaspete, conturate, pe care le citești cu plăcere. Nimic nu e mai grea decât o carte de călătorie. Aci ți se cere foarte mult simțul măsurii. Să știi să-ți distrezi cetitorul prin noutatea intuitivă a ta personală, mai mult decât fondul. Dar și fondul trebuie folosit. Trebuie să ai spirit de observație și cultură necesară. D-sa a dovedit măsură și spirit de observație pe lângă o formă clară și precisă.

« Întreg Ierusalimul nu e de cât o grandioasă biserică, în care scenele din Evanghelie se coboară de pe foile cărților sfinte și se desfășoară înaintea ochilor tăi, ca într'un ceresc. Credința că pe acele pietre mari din străzi așezate acum în fund de hecatombe au călcat însăși sandalele picioarelor Mântuitorului, te face că de câte ori te întorci spre seară acasă cu pașii obosiți și cu sufletul

plin de atâtea imagini resuscitate, ochii tăi să caute în amurgul violet, o umbră albă cu nimb în jurul capului, pentru a-i spune: Quo vadis, Domine? ».

* * *

JUSTIȚIA FUNDAMENTUM REGNORUM, de Iancu Constantinescu, Avocat-Craiova.

Cartea d-lui Constantinescu a căzut la timpul oportun. Criza justiției. Nu se putea o împrejurare mai bună. Dar avem și o operă excelentă. Autorul analizează cu competență racilele justiției noastre. El le găsește că sunt trei: « Excesul de fiscalism, excesul de formalism și lipsa de sancțiuni ».

Dovedește aceste plăgi ale justiției cu exemple trăite. Cartea este scrisă cu nerv. Autorul are un suflet vibrant, e un idealist iremediabil ce-ți scrie pagina cu durere, dar și cu curaj.

Pergamentele vechei noastre noblețe — spune el relativ la avocați, ori de cine ar fi semnate și sigilate, ne duc cu gândul odihnitor în epoca dulcineelor cântate sub balcoane și ne mulțumesc vremelnice nevinovata înclinare a sufletului omenesc spre visare, însă nu avem naivitatea să clădim pe temelii de basme, seriozitatea și gravitatea unei profesii, care cere o laborioasă pregătire, o intelectualitate profundă și o probitate desăvârșită.

Autorul spune că nobleța avocatului constă în « munca cinstită și setea de dreptate ».

E un rechizitoriu magistral și dureros al vremii de azi. E un medic abil ce pune diagnosticul cu o certitudine uluitoare. Cei ce au urechi de auzit, să audă.

* * *

I. C. POPESCU-POLYCLLOT. Epigrame.

E o figură simpatică a Craiovei prin jovialitatea lui și mai ales prin farmecul povestirii...

Epigramele lui au poantă. Știe să prindă ca un caricaturist de talent trăsătura proeminentă a omului. Să reproducem câteva din volumul tipărit de « Pământ și Suflet Oltenesc ».

Doctorului Thiron, prof. universitar la Iași,

Thiron, ilustrul om de știință
E ca și Haeckel un ateu
De aceea tot ce scrie dânsul
Nu are nici un Dumnezeu.

sau:

Unor pretori,
Legiitoru-avu dreptate
Că *pretori* vă intitulează
Deoarece ca voi în slujbă
Niciunul, vai, nu se pretează.

sau:

Unui avocat la Curtea cu juri
Din dosar pentru clientu-ți
« Omor simplu » doar reiasă
Printre juri cu pledoaria
Tu făcuși... omor în masă.

* * *

Plopșor, editorul, este un fanatic al specificului oltenesc. El poartă în suflet pasiunea pentru orice manifestare oltenească. E o figură de roman balzacian prin pasiunea nobilă și îndărătnicia morală ce o pune în propagarea cultului oltenesc.

C. GEROTA.

« REVISTA REVISTELOR ».

Colinda de pe lunile Martie—Iunie ne dă un interesant articol al d-lui Bujoreanu despre stilul lui Slavici și plastica poeziei d-nii Tutoveanu, Savin și Ștefanin. E un sănătos semănătorism întârziat, care merită subliniat. Colaborează d-l Th. Munteanu, Modega, V. Popescu, Caranfil, etc.

« LUMEA NOUĂ », Nr. 7:

Credincios ideii corporaliste d-l Manoilescu, directorul revistei, militează continuu în această direcțiune. Este și competent în cunoașterea programelor politice, e și talentat în expunere. Noi îi urăm noroc în lupta aprigă ce o duce. Colaborează d-nii T. Zaharia, Fotiade și Radu Luca.

« PROMETEU », Nr. 34:

Cu un bogat material și variat totodată, revista făgăduiește. Literatura e cam slabă, iar versurile inexistente. Colaborează d-nii: E. Mărculescu, Ioan Brânzea, I. Lemeny, Dr. Suciu, V. Branisce, V. Tudoran, etc.

«ȚARA BĂRSEI», Iulie și August:

Revista apare gravă, prea gravă chiar. Un codex de studii, dar fără literatură. E o muncă serioasă totuși, ce merită prețuită.

Scriu articole pline de miez: I. Moga, A. A. Mureșianu, Em. Lăzărescu, A. Ceaușeanu, etc.

ISTROS

Este noua revistă a colegului S. Lambrino, propunându-și să trateze problemele arheologice ale Danubiului inferior, în special a vechii noastre Istria, unde se continuă așa de interesante săpături.

Deși de strictă specialitate, această «revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne» devine de interes general prin varietatea conținutului și prin demna ei alcătuire. Menită să ducă și peste hotare rezultatele științei românești, revista este redactată numai în franțuzește, și, ținem să accentuăm, spre deosebire de alte încercări similare, într-o foarte îngrijită limbă, amintind mai mult Sorbonna decât Orientul. Secretul acestei vădite superiorități ni-l dă însuși Directorul în a sa sobră prefață: «pour organiser la revue j'ai trouvé, comme il était naturel, une aide très précieuse dans la compétence de Madame Marcelle S. Lambrino qui s'occupe actuellement de la céramique de la Scythie Mineure. Son intervention heureuse se sentira à chaque page de cette revue», după cum într'adevăr se constată.

Primul număr conține și colaborarea a trei învățați streini, dintre cari singur profesorul Carcopino, cunoscut și la noi prin conferințele sale, se menține în programul revistei, tratând despre «Lusius Quietus l'homme de Qwrnyn», care a jucat un mare rol în cucerirea Daciei, ajungând chiar consul prin favoarea lui Traian.

Prin «Notele asupra Cucutenilor», d-l Vladimir Dumitrescu comentează lucrarea splendidă a de curând răposatului savant Hubert Schmidt, căruia se datorește renumele științific al stagiunii preistorice din Moldova. Interesantele contribuții de amănunt ale d-lui Vl. D. nu atenuază valoarea incontestabilă a învățatului german, căruia se datorește acea minunată dovadă a civilizației străvechi din cuprinsul țării noastre în «sala românească» a Muzeului din Berlin, cel mai renumit în specialitatea preistoriei. Concluziile d-lui Vl. D., care dă ca limită «probabilă» a evoluției Cucutenilor anii 2700—2600 și 1400—1300 î. de Hr. nu infirmă pretențiile lui Schmidt, ale cărui delimitări se deosebesc cu vreun secol, când știut este cât de greu putem azi chiar să fixăm datele precise începutului și sfârșitului unui stil sau unei civilizații. De

altfel însuși d-l VI. D. încheie recunoscând « la grande valeur » sau, două rânduri mai jos, « l'incontestable valeur » a operii ce analizează.

Valoroasă este și următoarea comunicare a aceluiași autor român asupra civilizației « tip Gumelnița », astfel denumită, după rezultatele săpăturilor întreprinse de d-sa în această localitate din preajma Bucureștilor.

Despre « topoarele de bronz de tip albano-dalmat » ne dă d-l R. Vulpe, un foarte documentat studiu interesant și prin concluziile sale asupra penetrației feniciene până în ținuturile Adriatiei și ale Iliriei.

Despre săpăturile întreprinse în 1932 la Cetatea romană Arcidava, din Vărădia Banatului, care a servit de reședință cohorței I Vindelicorum, adusă din Panonia probabil în vremea războaielor dacice, referă d-l Gr. Florescu; iar d-l V. Christescu, cu ajutorul « tezaurului de monede dela Săpata de Jos » atribuie domniei lui Septimiu Sever limes-ul la răsărit de Olt, pentru apărarea Munteniei, în afară de limes alutanus al lui Hadrian.

Recunoscători trebuie să fim d-lui E. Coliu pentru definitivă soluționare a atât de mult discutatei simboluri ale splendidului sarcofag descoperit în 1931 la Constanța. Prin ingeniosul și documentatul său studiu, d-l Coliu pune capăt fantezistelor interpretări datorite nu numai diletanților dar chiar unor cărturari, cu toții streini însă de domeniul special în care se încadrează acest important și așa de bine conservat monument antic. Rămâne dar bine hotărât că sarcofagul cu care se mândrește, cu drept cuvânt, muzeul din Constanța al colegului Brătescu, nu este nici al lui Ovidiu și încă mai puțin al vreunui măcelar îmbogățit, cum s'a pretins. Amăgitoare simboluri ale sarcofagului fac parte din atributele zeului *Mên*, vechie divinitate funerară adorată pe întreaga coastă a Asiei minore, și căruia taurul — reprezentat prin cap și pe sarcofagul nostru — era animalul consacrat. Toate celelalte simboluri de pe sarcofagul din Tomis, și multe altele încă, se găsesc pe monumentele reprezentând pe această divinitate care, într-o măsură mai modestă decât popularul zeu Mithra, s'a introdus din Asia Mică în înfloritoarea Tomis, în primele veacuri ale erei creștine. Adus din Asia sau lucrat pe loc, sarcofagul nostru a aparținut unui credincios al zeului *Mên*, al cărui cult nu era încă cunoscut în meleagurile noastre, înainte de această frumoasă descoperire.

Directorul revistei încheie seria studiilor prin savanta sa interpretare a unor inscripții, atestând atât existența a două triburi ioniene, nebănuite până aci în Istria, cât și dezvoltarea agricolă a acestei colonii, din vremurile cele mai vechi și până în veacul al III-lea d. Hr.

Cu nerăbdare așteptăm și alte comunicări asupra comorilor descoperite în străvechia și atât de renumita cetate, căreia numai devotamentul și priceperea d-lui și d-nei Lambrino, actualii pasionați conducători ai săpăturilor, îi vor releva splendoarea de odinioară. Interesantele monumente ale muzeului din Histria și minunatele hârburi de ceramică greacă, cu admirabile picturi, identificate ca provenind din veacul al VII-lea în. de Hr. de către savanta specialistă d-na Lambrino, ne dau dovada indubitabilă a splendidei civilizații ce a domnit în această colonie.

Cu așa frumos început și așa de bogate perspective, succesul revistei pare a fi asigurat, iar bătrânele « Convorbiri literare » urează tinerei surate un viitor cât mai strălucit.

AL. T.-S.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR: AL. TZIGARA-SAMURÇAȘ

IULIE — SEPTEMBRIE 1934

	Pagina
<i>T. Argezi:</i>	Alexandru Odobescu 587
<i>A. A. Naum:</i>	In Memoriam 590
<i>Al. Tzigara-Samurçaș:</i>	A. Odobescu 594
<i>I. Dobridor:</i>	A. Odobescu 612
<i>Al. T.-S.:</i>	Ineditele lui Odobescu 617
<i>A. Odobescu:</i>	Călătoria Paris—Londra, 1852 621
<i>A. Odobescu:</i>	Monumentele din Argeș și Vâlcea, 1860 636
<i>A. Odobescu:</i>	Serisori din Svițera și Italia 1870 682
<i>A. Odobescu:</i>	Cuvântare academică 1888 704
<i>A. Odobescu:</i>	Călătoria în Ardeal, 1894 714
<i>A. Odobescu:</i>	Scrisori către T. Maiorescu 726
<i>A. Busuiocanu:</i>	Odobescu arheolog și critic de artă 733
<i>Stelian Petrescu:</i>	Odobescu educator 740
<i>C. Gerota:</i>	Odobescu folklorist 747
<i>A. Iordan:</i>	Bibliografia scrierilor lui Odobescu 752

CRONICI

<i>Al. Tzigara-Samurçaș:</i>	Tezaurul dela Petroasa 764
------------------------------	--------------------------------------

IDEE, FAPTE, OAMENI

<i>M. Florian:</i>	P. P. Negulescu și perspectivele culturii . . . 774
<i>Al. T.-S.:</i>	Bucovina 779
<i>M. Florian:</i>	Motaș-Zeletin 781

CĂRȚI, REVISTE

Gr. Ureche Vornicul și Simion Dascălu: Letopisețul Țării Moldovei. — C. I. Brătianu: Napoléon III et les Nationalités. — Vlad Bănățeanu: Aspecte din Albania. — G. M. Cantacuzino: Izvoare și popasuri. — Duiliu Zamfirescu: Poezii. — Mircea Eliade: India — L. Rebreanu: Jar. — Prispa Vrăciului. — Pescarii d-lui Ardeleanu. — Oltea I. Nistor: Spre Orient. — Justiția Fundamentum Regnorum, de Iancu Constantinescu. — I. C. Popescu-Polyclet: Epigrame. — « Revista Revistelor ». — « Lumea Nouă », Nr. 7. — « Prometeu », Istros.

Jon St. Moldovan
Timisoara
15.9.934

M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI V
1934

I

10

(129) 16164

15/10

2079

PREȚUL 40 LEI